

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

OYA BAYDAR'IN ROMANLARINDA **SOSYAL KONULAR**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Esra AYDEMİR

BURSA – 2020

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

OYA BAYDAR'IN ROMANLARINDA **SOSYAL KONULAR**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÜSTÜNOVA

Esra AYDEMİR

BURSA – 2020

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim/Ana sanat Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda
701541014 numaralı Esra AYDEMİR'in hazırladığı "Oya Baydar'ın Romanlarında
Sosyal Konular" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, 14.02/2020 günü
10.00 - 16.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda
adayın tezinin/çalışmasının Başarılı (başarılı/başarısız) olduğuna
oybirliği (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

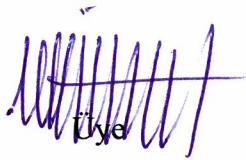
Üye (Tez Danışanı)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÜSTÜNOVA
Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU
Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖZSARI
Balıkesir Üniversitesi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 09/01/2020

Tez Başlığı / Konusu: OYA BAYDAR'IN ROMANLARINDA SOSYAL KONULAR

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 203 sayfalık kısmına ilişkin, 09/01/2020 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 9'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

09/01/2020

Adı Soyadı: Esra AYDEMİR
Öğrenci No: 701541014
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Tezli Yüksek Lisans
Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÜSTÜNOVA
09/01/2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Oya Baydar’ın Romanlarında Sosyal Konular” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

14.02.2020

Adı Soyadı: Esra AYDEMİR

Öğrenci No: 701541014

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Yeni Türk Edebiyatı

Statüsü: ☒ Yüksek Lisans

☐ Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Esra AYDEMİR
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı	: Yeni Türk Edebiyatı
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi / Doktora Tezi
Sayfa Sayısı	: xi + 220
Mezuniyet Tarihi	: / / 2020
Tez Danışman(lar)ı	: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÜSTÜNOVA

OYA BAYDAR'IN ROMANLARINDA SOSYAL KONULAR

Oya Baydar yakın tarihte Türkiye’de yaşanan sosyal ve siyasal olayları romanlarında ele almıştır. Yazarlığının yanı sıra sosyolog da olan Oya Baydar, toplumsal yaşantılardan en çok beslenen yazarlarımızdan biridir. Bu çalışmada, Oya Baydar’ın *Hiçbiryer’e Dönüş*, *Kedi Mektupları*, *Sıcak Külleri Kaldı*, *Erguvan Kapısı*, *Kayıp Söz*, *Çöplüğün Generali*, *O Muhteşem Hayatınız* ve *Yolun Sonundaki Ev* romanlarında toplumdaki sosyal konular maddeler halinde incelenmiştir. Bu incelemeler doğrultusunda Oya Baydar’ın sanat anlayışı ve toplumun romanlara yansımaları üzerine çıkarımlar yapılmıştır. Tezin giriş bölümünde edebiyat sosyolojisi üzerine açıklamalar yapılmıştır. Birinci bölümde yazarın hayatına edebi kişiliğine, eserlerine kısaca değinilmiştir. İkinci bölümde yazarın romanlarının olay örgüsü incelenmiştir. Üçüncü bölümde romanlarda dikkat çeken, tekrar eden sosyal konular maddeler halinde tahlil edilmiştir. Çalışma, incelenen romanların genel bir değerlendirmesinin yapıldığı sonuç ve kaynakça bölümleri ile bitirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Oya Baydar, sosyal konular, toplumsal olaylar, kadın, aile

ABSTRACT

Name and Surname : Esra AYDEMİR
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Turkish Language And Literature
Branch :
Degree Awarded : Master / PhD
Page Number : xi + 220
Degree Date : / / 2020
Supervisor (s) : Dr. Öğr.Üyesi Mustafa ÜSTÜNOVA

SOCIAL ISSUES IN OYA BAYDAR'S NOVELS

Oya Baydar, social and political events in recent history that took place in Turkey, has addressed in his novels. Oya Baydar, who is also a sociologist as well as a writer, is one of the most dedicated writers in social life. In this study, Oya Baydar 's *Hiçbiryer'e Dönüş*, *Kedi Mektupları*, *Sıcak Külleri Kaldı*, *Erguvan Kapısı*, *Kayıp Söz*, *Çöplüğün Generali*, *O Muhteşem Hayatınız* and *Yolun Sonundaki Ev*, social issues in the society have been estipulated in terms of the items. In the light of these studies, inferences were made on Oya Baydar's understanding of art and the reflection of society on novels. In the introduction part of the thesis, explanations on sociology of literature have been made. In the first chapter, the life of the author, his literary personality and his works are briefly mentioned. In the second chapter, the plot of the novels of the author is examined. In the third chapter, the social issues that are remarkable and repeated in the novels are analyzed in terms of articles. The study was completed with the results and bibliography sections.

Keywords: Oya Baydar, social issues, social events, women, family

ÖNSÖZ

Romanlarında sosyal konuları işlediğimiz Oya Baydar, Çağdaş Türk edebiyatının başarılı yazarlarından. Oya Baydar, romanlarında sosyal konuları büyük ölçüde ele almış, toplumdaki siyasal ve ideolojik olayların sosyal hayata etkisini başarılı bir şekilde yansıtmıştır. Aynı zamanda sosyolog olan Oya Baydar 1960-2000 döneminde yaşananları romanlarının arka fonu olarak kullanmış, geniş bir zaman diliminin sosyal konularını gerçekçi bir şekilde okuyucuya aktarmıştır.

Oya Baydar'ın Romanlarında Sosyal Konular başlıklı bu çalışma, Giriş ve Sonuç bölümleri dışında üç bölümden oluşmaktadır. Oya Baydar'ın hayatı, sanatı, eserleri veya özel olarak romanları üzerine şimdiye kadar altı tez yayımlanmış olup bu tezlerde 1960-2000 dönemindeki toplumsal konuları merkeze alan yazarın romanlarındaki sosyal konulara yönelen özel bir çalışma yapılmamıştır.

Araştırmamız, Oya Baydar'ın roman denemeleri hariç ilk romanı saydığımız *Kedi Mektupları*'ndan başlayarak son romanı *Yolun Sonundaki Ev* dâhil olmak üzere toplam sekiz romanı üzerinde yapılan incelemeden oluşmaktadır. Sosyal konuların daha iyi anlaşılması amacıyla eserlerin özetlerine yer verilmiştir.

Oya Baydar'ın, 2019 Ekim ayında *Köpekli Çocuklar Gecesi* adlı bir romanı yayımlanmıştır fakat bu roman, çalışmamızın ana hatlarıyla belirlenmesinden sonra yayımlandığı için çalışmamıza dâhil edilmemiştir.

Araştırmamız üç bölümden oluşmaktadır. Yazarın hayatı ve sanatıyla ilgili birinci bölümden sonra ikinci bölümde “Oya Baydar'ın Romanlarının Olay Örgüsü”, üçüncü bölümde ise “Oya Baydar'ın Romanlarında Sosyal Konular” incelenmiştir. Yazarın romanlarında sosyal konular kadın, aile ve toplumsal olaylar başlıklarıyla incelenmiştir. Romanların incelenmesinde romanların yayımlanma tarihleri göz önüne alınmıştır.

Bu çalışmada bana yol gösteren, eksiklerimi anlayışla gideren ve yardımını benden esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÜSTÜNOVA'ya, bu süreçte fikirleriyle bana destek veren arkadaşlarıma ve beni bütün eğitim hayatım boyunca maddî ve manevî her şekilde destekleyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Esra AYDEMİR

Bursa, 2020

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OYA BAYDAR'IN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1. HAYATI.....	9
1.1.ÇOCUKLUK YILLARI	9
1.2.EĞİTİM VE ÇALIŞMA YILLARI	10
2 .SANAT ANLAYIŞI VE TÜRK EDEBİYATINDAKİ YERİ	12
3.ESERLERİ	17
3.1.HİKÂYELERİ	17
3.2.ROMANLARI	17

İKİNCİ BÖLÜM

OYA BAYDARIN ROMANLARININ OLAY ÖRGÜSÜ

1.KEDİ MEKTUPLARI.....	19
2.HİÇBİRYERE DÖNÜŞ	23

3. SICAK KÜLLERİ KALDI.....	26
4. ERGUVAN KAPISI	32
5. KAYIP SÖZ.....	36
6. ÇÖPLÜĞÜN GENERALİ.....	40
7. O MUHTEŞEM HAYATINIZ	41
8. YOLUN SONUNDAKİ EV.....	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OYA BAYDAR'IN ROMANLARINDA SOSYAL MESELELER

1. KADIN	48
1.1. BİREYSEL KONULAR VE KADIN.....	49
1.1.1. Cinsellik	49
1.1.2. Yalnızlık.....	58
1.2. SOSYAL VE SİYASAL HAYATTA KADIN	66
1.3. EĞİTİM VE ÇALIŞMA HAYATINDA KADIN	88
2. AİLE	97
2.1. AİLE ARASINDAKİ İLİŞKİLER	97
2.2. ALDATMAK	109
2.3. AİLE-ÇOCUK İLİŞKİSİ.....	118
3. TOPLUMSAL OLAYLAR	137
3.1. DARBELER	138
3.2. İDEOLOJİLER	144
3.2.1. İktidar Sorunsalı.....	160
3.3. SÜRGÜN VE MEMLEKETE DÖNÜŞ	177
3.4. TOPLUMSAL DEĞİŞME VE ÇATIŞMA	185
3.5. AYDIN SORUNSALI.....	191
3.6. ETNİK ÇATIŞMA	202
SONUÇ.....	209
KAYNAKÇA	213

KISALTMALAR LİSTESİ

- a.g.e. : Adı geçen eser
- a.g.m. : Adı geçen makale
- B. : Baskı
- ÇG : Çöplüğün Generali
- EK : Erguvan Kapısı
- HD : Hiçbiryer'e Dönüş
- KM : Kedi Mektupları
- KS : Kayıp Söz
- OMH : O Muhteşem Hayatınız
- SKK : Sıcak Külleri Kaldı
- s. : Sayfa
- TDK : Türk Dil Kurumu
- Yay. : Yayınları
- YSE : Yolun Sonundaki Ev

GİRİŞ

Toplumsal olaylar edebî eserleri doğrudan ya da dolaylı yoldan etkiler. On dokuzuncu yüzyılda Avrupa’da büyük sosyal, siyasal değişimler yaşanmış; bu değişimler Türk toplumunun da hayatını etkilemiştir. Tanzimat Döneminden itibaren hukukî, malî, siyasî alandaki değişimler toplumsal yapıyla birlikte edebiyatı da etkilemiştir. Sosyal olayların dışında kalamayan yazarların romanlarında insana ve topluma ait değişimler sıkça yer almıştır.

Toplumsal olaylar yazarın hayâl dünyasında, yazma gücünde etkiler bırakmıştır. Dolayısıyla edebiyat eserleri, var oldukları toplumdan izler taşır. Mehmet Kaplan yaşanan hayat, sanatı besleyen en büyük kaynaktır¹ diyerek toplumla edebiyat arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Birçok bilim dalının inceleme ve araştırma konusu olan birey, edebiyatın da vazgeçilmez malzemesidir.

Yazar, belli bir sosyal ortamda doğar ve gelişir. Sosyal ortamın kültürü, dili, olayları sanatçıyı etkiler ve sanatçının bu etkiden tamamen uzak kalması mümkün değildir. Bu sebeple edebî bir tür olarak roman ve onu yaratan yazar, toplumsal ortamdan ayrı düşünülemez. Var oldukları toplumdan etkilenen edebî eserler aynı zamanda toplumu etkileme, yönlendirme gücüne de sahiptirler. Bu yüzden romanlar toplumun sosyal yapısıyla ilgili incelemelerde kaynak durumuna gelmişlerdir: “*Roman denilen şey, uzun bir yol üzerinde dolaştırılan bir aynadır. Bu ayna bize kâh göklerin maviliğini, kâh yolun hendeklerinde biriken çamurları gösterir.*”²

Edebiyatın ait olduğu sosyal yapıdan ayrı düşünülemeyeceğini savunan sosyolojik eleştiriye göre edebiyat ve sosyoloji insanı ve toplumu anlatmada birbirinden yararlanır. Sosyolojik eleştiri edebiyatın kendi başına var olmadığı, toplum içinde doğduğu ve toplumun bir ifadesi olduğu ilkesinden hareket eder.³ Edebiyatı toplumun bir aynası olarak görme düşüncesi edebiyat ile sosyolojiyi yakınlaştırmıştır: “*Edebiyat, bir ilişki biçimi, ilişki ağıdır. Edebiyat toplumsal ilişkiler ağında tanınır, okunur, paylaşılır, çoğaltılır ve yayılır. Edebiyatın etkisi, ilişkiler ağında kendini gösterir; böylece bir ilişki ağına*

¹ Mehmet Kaplan, *Nesillerin Ruhu*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006, s. 45.

² Stendhal, *Kırmızı ve Siyah*, Çev. Bertan Onaran, İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s.8

³ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 7. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.83

dâhil olmayan bir edebiyat düşünülemez. Bu bakımdan edebiyat, toplumsal ilişkileri gerektirir, ona mecburdur. Bu yönüyle kendisi de bir ilişki ve iletişim sistemi haline gelir.”⁴

Edebî eserler sosyolojik açıdan değerlendirilirken yazarın hayatını etkileyen bireysel ve toplumsal olayları bilmek ve bunları neden-sonuç bağlamında açıklamak gerekir. Bununla birlikte edebiyat toplumu yansıtırken toplumdaki sosyal sorunlara çözüm bulmak zorunda değildir. Yazar, toplumsal olayların roman kahramanları üzerindeki etkisini kendi dünya görüşü ve hayal dünyasıyla birleştirerek yansıtır.

Yansıtma kuramı ve Marksist kuram edebî eserleri toplumsal çevre içerisinde inceleyen yaklaşımlardır. Yansıtma kuramına göre sanat, dünyayı yansıtan bir aynadır. “*Sanat eserlerinde gördüğümüz, doğadır, insandır, hayattır ve sanatçı eserlerinde bize bunları yansıtır.*”⁵ Yansıtma kuramına göre sanatın en önemli özelliği gerçek hayatı yansıtmaktır. Marksist kuram ise sanat eserini toplumsal yapı içinde değerlendirirken ekonomik yapıyı öncelikli olarak ele alır. Toplumun ekonomik yapısının toplumun sanat anlayışını oluşturduğunu düşünürler. Aynı zamanda bu kurama göre sanat eseri dönemin ideolojisinden ayrı düşünülemez.

Zola, Flaubert, Stendhal, Balzac gibi yazarların öncüsü olduğu gerçekçilik akımı da toplumsal olayları romanlarda yansıtır. On dokuzuncu yüzyıl gerçekçilerinin gözünde ‘gerçeklik’ denen şeyin bir özelliği de, o devrin bilim görüşünden alınmıştı: Fizik dünyasında bir determinizm olduğu gibi insanlar dünyasında da her şeyin bir nedeni vardır ve bunları bilmek toplumsal yasaları bilmek demektir. Gerçekçi kurama göre olaylar rastlantılarla, mucizelerle açıklanamaz; psikolojik ve sosyal kanunlarla açıklanabilir.⁶ Gerçeğin ne olduğu ve nasıl yansıtılacağı ise yansıtma kuramında farklı görüşler ortaya çıkarmıştır.

On dokuzuncu yüzyılda gerçekçilik akımı Türk edebiyatında da etkisini göstermiş, Tanzimat Döneminde gerçekçilik anlayışına göre ilk eserler ortaya çıkmıştır. Türk romanı Servet-i Fünûn Döneminde Namık Kemal’in açtığı ‘sanatkârane üslup’ ile yeni bir kimlik ve birikimle farklı bir mecrada gelişmeye devam etmiştir.⁷ Bu dönemde romantizmin etkisi devam etse de Halit Ziya Uşaklıgil eserleriyle realizm açısından yeni

⁴ Köksal Alver, *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*, 2 B., Hece Yayınları, Ankara, 2012, s. 29.

⁵ Berna Moran, a.g.e., s.17

⁶ Berna Moran, a.g.e., s.41

⁷ Ali İhsan Kolcu, *Servet-i Fünûn Edebiyatı*, Salkımsöğüt Yayınları, 4. B., İstanbul, 2011, s. 261.

açılımlar getirmiştir. Milli Edebiyat ve Cumhuriyet Dönemi eserlerinde de sosyal konular sıkça yer alır. Cumhuriyet Dönemi romanlarında toplumcu gerçekçilik de kendini gösterir.

1946-1980 yılları arasında ise romana yeni temalar katılmıştır. Özellikle askerî müdahaleler, ideolojik bakış açısıyla yazılan unutulmuş köyler, kadınların sadece aile ve çalışma hayatında değil, cinsel açıdan da ele alınması bu dönemin romanlarında görülen temalardır. 1960 askerî darbesi toplumu derinden etkilemiştir. Milletlerin edebî eserleri, kimliklerini oluşturan ‘ruh’un yanı sıra, toplumsal ve politik yaşamlarına ilişkin oldukça önemli göstergeler içerir. Türk edebiyatı, Tanzimat döneminden itibaren, kimi dönemlerde dozu artmak üzere, politika ile yakın ilişki içinde olmuştur. Bundan dolayı, edebî çözümlemelerde de dikkat çekecek denli bir sosyal ve politik okuma eğilimi göze çarpmaktadır.⁸ Bu dönem Sevinç Çokum, Samim Karagöz, Atilla İlhan, Vedat Türkali gibi pek çok yazarın eserlerine konu olmuştur.

1960’ı yıllarda tüm dünyada görülen öğrenci olayları 68 Kuşağını meydana getirmiştir. Bu yıllardaki öğrenci hareketleri devrimci harekete dönüşmüş, askerî darbelerle başlayan kaos ortamı romanlarda yer almıştır: *“Bu dönem romancıları, dünya görüşü olarak benimsedikleri ideolojilerin etkisiyle yeni arayış ve yapılanmalara girerler. Ülkemizde yaygın tanımıyla ‘sol edebiyat’ söz grubuyla nitelenen bu yapılanmada sosyalist, Marksist bir ideolojiye bağlı olsalar da romancıların büyük bir bölümü, olaylara ve insanlara insancıl bir dikkatle yaklaşmışlardır.”*⁹ Bu noktada, roman kişilerinden çok, bu dönemde yaşananların yazarların kendi düşüncelerini de yansıtacak şekilde öne çıkarılması söz konusu denilebilir.¹⁰ Devlet eleştirisi yapma da bu dönem romanların ortak özelliklerindendir. Leyla Erbil, Adalet Ağaoğlu, Sevgi Soysal gibi yazarlar bu dönemi eserlerinde yansıtır. “Darbe” ve “edebiyat” kelimelerini bir arada duymak öncelikle, 12 Mart’ın hemen ertesinde Çetin Altan’ın *Büyük Gözaltı’sı*, Erdal Öz’ün *Yaralısın*’ı ve Sevgi Soysal’ın *Şafak*’ıyla başlayan bir külliyatı akla getirir.¹¹ 12 Mart

⁸ Macit BALIK, “Türk Romanında 12 Eylül Darbesi”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4 /1-II Winter 2009, s. 2374.

⁹ Osman Gündüz, *Roman: 1960 Sonrası*, Türk Edebiyatı Tarihi, Cilt:4, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara,1993, s.278.

¹⁰ Ahmet Kekeç, “Darbeler ve Romanlar”, Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı, Sayı: 65/66/67, 2002, s. 82.

¹¹ Uğur Çalışkan, Çimen Günay-Erkol, “Bellekten Beklentiler: Eleştirinin Darbe Romanlarına Tanıklığı”, *Monograf Edebiyat Eleştirisi Dergisi*, 2016/5: (10-35), s. 15.

askerî darbesiyle darbenin toplum üzerindeki etkilerini anlatan romanlar artmıştır. Tutuklanan, işkence gören bireyler romanlarda gerçekçi bir biçimde yer alır:

“Tanıklık edebiyatının malzemesini devşirdiği politik, hukuksal ve toplumsal alan “gerçeklikler” üzerine kuruludur. Arşiv ve belge, “gerçeği” üretme gücünü elinde bulunduranlar tarafından üretilirken edebiyatın ürettiği, kurmacadan kaynaklanan bilgi en başında gerçeğin dışında konumlandırılır. Türkiye’de gerçekleşen askeri darbelere tanıklık eden edebiyat, arşiv ve belgelerin ürettiği gerçeklikleri kişisel ve toplumsal bellek anlatıları ile karşı karşıya getirerek dönemin mağdurlarının sesini duyuran, yaşananları not eden ve arşiv/belge gerçekliklerini sorunsallaştıran alternatif tarih anlatıları oluşturmaktadır. Darbelere tanıklık eden edebiyat arşivin, belgelerin dışında kalan bir tarihin yükünü sırtlanmaya aday olur. İdamlar, mahkemeler, işkence, hapisane koşulları, devrimci mücadele, hukuksuz uygulamalar ve baskı ortamı belgelenmeyen yönleriyle edebiyatta görünür kılınır.”¹²

Bu dönem romanlarının bir başka özelliği olarak yazar, sadece toplumsal olayların etkilerini eserlerine yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda olayları birebir yaşayan kişidir. 1980 dönemi sonrası romanlardaki temaların çeşitliliği kendini göstermeye devam eder:

- “ 1. Avrupa’da yaşayan yazarların kısmen siyasî hesaplaşmaları (12 Eylül)*
- 2. Eski İstanbul’a özlem. İstanbul yine yazarların anlatmayı tercih ettikleri mekândır. Hatta bazı yazarlar İstanbul’un sürekli göçlerle değişen ve köylüleşen çehresinden şikâyet etmektedirler. Bu eğilim yeni bir ‘İstanbul roman ve hikâyelerine’ dönüş sayılabilir.*
- 3. Cinselliğin her türü ve eşcinsellik bol miktarda, işlenir.”¹³*

12 Eylül 1980 askerî darbe sonrası bireyin ve toplumun yaşadığı siyasal ve kültürel kargaşa romanlarda yer alır ve yazarlar geçmişle, ideolojileriyle hesaplaşma içine girer: *“İşkence ve cezaevi, devlet şiddeti, feminism, cinsellik, özgürlük talepleri, despotizm, üniversite ve diğer akademik kurumlara yapılan baskı, örgüt içinde beliren şiddet eylemleri, ideolojik grupların iç hesaplaşmaları ve içine düştükleri çelişkiler, siyasal ideolojilere olan inancın kaybı, popülizm, ekonomik endişelerin, gündelik geçim, haz ve günlük yaşama*

¹² Çalışkan, Günay-Erkol, a.g.m., s. 12.

¹³ İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, 15. B., 2014, s.270

dayalı anlayışların yerleşmesi, medya kültürü, ideolojiden ziyade bireyin öne çıkarılıp yüceltilmesi, yazının tematik öneminin azalıp yazarın ön plana çıkması gibi konu ve anlayışlar, 1980 döneminde roman türünün karakteristik yapısını belirlemiştir.”¹⁴

Dönemin baskı ortamından dolayı 12 Eylül askerî darbesiyle ilgili romanlar gecikmeli olarak yazılır. 1980 askerî müdahalesinin birincil amaçlarından biri politikadan uzak, ideolojik duyuş ve düşüncelerden arınmış bir toplum yapısı meydana getirmek olmuştur. Apolitik bir toplumun yapılandırma sürecinde de 1960 anayasasının özgürlükçü ve hatta anarşiyi tetikleyici özellikleri öne sürülerek sert müdahalelerle siyasal örgütlerin ve düşüncelerin yok edilmesi yoluna gidilmiştir. Bu sürece tanıklık eden romancılar da askerî idarenin uyguladığı sıkıyönetimi, baskı ve şiddeti darbenin ardından yazdıkları romanların kurgusal dünyasında geriye dönüşlerle dile getirirler.¹⁵ Askerî darbelerin etkisiyle romanlarda siyasal olaylar artmış, birçok yazar kendi yaşantılarından hareketle belgesel niteliğinde romanlar ortaya çıkarmıştır:

“1970’lerden sonra hikâye ve romanlarda siyasileşmenin arttığı görülür. Özellikle 1970 sonrasında siyasî konulu eserlerin sayısı artmıştır. Tanpınar her yazarın kendi neslinin romanını yazmak istediğinden söz eder. Gerçekten de biz birçok yazarın şahsî tecrübelerine dayanan eserler yazdıklarını biliyoruz. Ancak 1970 sonrası siyasî bir karmaşa gösteren Türkiye’de olup bitenler üzerinde roman ve hikâyelerin bolca yazılmış olması, bunlara bir çeşit belgesel niteliği de kazandırmaktadır. Birçok roman yazarının hayat hikâyesiyle birleştirildiğinde, bu tür eserlerden bazılarını, bir tür savunma saymak da mümkündür.”¹⁶

Her karakter yazarının birebir aynısı olmasa da yazarının hayatından ve toplumsal yaşamından izler taşır. Oya Baydar’ın romanlarında da bu durum gözlenmektedir. Oya Baydar yaşadığı dönemin toplumsal ve siyasal olaylarını, bu olayların bireyler üzerindeki etkilerini kendi gözlemlerinden ve tecrübelerinden hareketle romanlarına yansıtır. Özellikle 1960-1980 döneminde yaşanan askerî darbeler, siyasal olaylar, sağ-sol çatışmaları, tutuklanmalar, işkenceler, sürgünler Baydar’ın romanlarının olay örgüsünün merkezinde yer alır. Aynı zamanda sosyolog olan Oya

¹⁴ Necip Tosun, “Seksen Sonrası Türk Öyküsünde Yüzleşme, Yalnızlık, İç Dönüş”, Hece Öykü, 2005, s.59-68.

¹⁵ Balık, a.g.m., s. 2383.

¹⁶ Enginün, a.g.e., s.418.

Baydar, 1960-2000 yılları arasında yakın tarihimizde iz bırakmış olayları eserlerine taşıırken edebiyat ve sosyolojiyi bir araya getirmiştir. Kendini sosyalist olarak tanımlayan Oya Baydar siyasî tercihleri dolayısıyla tutuklanmış, 12 Eylül askerî darbesi sonrası yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır. Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve SSCB'nin çökmesiyle birlikte 1990'lı yıllarda Türkiye'ye dönebilmiştir.

Kadınlar, bu dönem romanlarında erkeklerle yan yana siyasî fikirleri için mücadele eden, tutuklanan, işkence gören karakterlerdir. Eyleme girmekten çekinmeyen, işkencede erkeklere göre daha dayanıklı olan devrimci kadın karakterler vardır. Yazarın *Kedi Mektupları*, *Hiçbiryer'e Dönüş*, *Sıcak Külleri Kaldı*, *Erguvan Kapısı* ve *Kayıp Söz* romanlarında kadın karakterler Oya Baydar'ın hayatından izler taşımaktadır. Bu romanlarda yer alan başkahraman kadınlar, Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve SSCB'nin çökmesiyle yıllarca sürgün olarak yaşadıkları Avrupa'dan Türkiye'ye dönerler ve kendilerini büyük bir boşlukta hissederek geçmişleriyle hesaplaşırlar:

“Bu tür eserleri, romanımızda yeni baştan geriye dönüş, duygular ve kültür arayışlarının yanı sıra, yazarlarımızın bir hesaplaşması olarak görmek mümkündür.”¹⁷

1980 dönemi sonrası romanlarının ortak özelliği olan siyasî ideolojiye olan inancın kaybı, Oya Baydar'ın romanlarında da görülür. Yazar, sosyalist sistemin çökmesinden sonra geçmişle hesaplaşmanın bir sonucu olarak *Kedi Mektupları*, *Hiçbiryer'e Dönüş*, *Sıcak Külleri Kaldı*, *Erguvan Kapısı* ve *Çöplüğün Generali* romanlarında iktidar kavramını ele alır ve iktidar, ideolojiler olmadan dünyayı değiştirmenin mümkün olup olmadığını sorgular. Yazar, iktidar kavramını erkek karakterler aracılığıyla ele alarak iktidarın kavramının siyasal ve sosyal anlamlarına göndermeler yapar. Baydar, kadının iktidar kavramıyla olan ilişkisini tanımlamaya çalışmıştır. Baydar'ın bu romanına baktığımızda, siyasi iktidarı elde etme mücadelesinin kadın ve erkekler için farklı anlamlar taşıdığını yapıtında yer alan karakterler aracılığıyla vurguladığını ve bu sayede bize o dönem yaşananlara toplumsal cinsiyet açısından bakabilme fırsatı tanıdığını görmekteyiz. İktidar kavramını sadece siyasi iktidarla sınırlamayan Baydar, günlük hayatta karşılaşılan iktidar görüntülerini de

¹⁷ Enginün, a.g.e., s.417.

yine kadın ve erkek için ayrı ayrı değerlendirmiş, romanında yer alan karakterler aracılığıyla bizi bu konuda düşünmeye itmiştir.¹⁸

Yazarın romanlarında kadın karakterler öne çıkmaktadır. Baydar romanlarında kadınların ön plana çıkmasını şu şekilde açıklar: *“Bu bilinçli olarak olmuyor. Galiba haklısınız kadını daha iyi biliyorum. Daha çok ruh dünyalarını yansıtmaya çalışan ve yansıtan bir yazar olunca tabi siz en çok kadını biliyorsunuz.”*¹⁹ Baydar’ın romanlarında başkahramanlar güçlü kadın karakterlerden oluşmaktadırlar. Kadın karakterler siyasal yaşamlarındaki eylemci kişiliklerinin yanı sıra çalışma hayatlarında da başarılılardır. *Sıcak Külleri Kaldı*, *Erguvan Kapısı* romanlarında Ülkü; *Kayıp Söz* romanında Elif Eren, *O Muhteşem Hayatınız* romanında Aliye Sema mesleklerinde büyük başarılar elde etmişlerdir. Başkahraman kadınlar siyasal ve sosyal hayatta başarılı olurken aile yaşamını sürdüremezler ve çocuklarıyla aralarında iletişimsizlik vardır. Başkahraman kadınların çocukları ilgisizlikten dolayı annelerinden uzaklaşırlar.

Oya Baydar’ın romanları toplumsal ve siyasal gerçekleri birebir yaşamış, kimi zaman bu gerçekler altında ezilip kimi zaman umudunu yitirmeden mücadele etmiş fakat ne olursa olsun birlik beraberlik mesajını vermiş bir neslin romanlarıdır. Oya Baydar romanlarında toplumun her kesimi gözlemleyerek 1960-2000 yılları arasındaki sosyal ve siyasal olayları, bu olayların bireyler üzerindeki etkilerini betimlemiştir. Toplumlarda en çok iz bırakan sosyal meseleler olağanüstü durumlardır. Türk toplumu ideolojisi ne olursa olsun askerî darbelerden yoğun biçimde etkilenmiştir. Oya Baydar askerî darbelerin psikolojik ve sosyolojik etkilerini romanlarına yansıtmıştır. Baydar değişen dünyada değişime ayak uydurabilmiş bireyleri ele alır. Karakterlerini daha çok sosyalist devrimci olarak kurgulayan yazar, Türkiye’deki sosyalist solun değişimini de aktarır. İşçiler, gecekondu mahallerinde yaşayanlar, aydın sorunsalı yaşayan entelektüeller romanlarında yer alan kesimlerdir. Yazar aynı zamanda şiddeti araç olarak kullanan örgütlerin toplum ve birey üzerindeki olumsuz etkilerini de karakterleri aracılığıyla aktarır. Oya Baydar siyasal çekişmelerin, toplumsal olayların insanı nereye getirdiği anlatır ve okuyucuya bunu göstermeye çalışır. Genç kuşakların Türkiye’nin

¹⁸ Evrim GÜLER AKSOY, *Oya Baydar’ın Eserlerinde Kadın ve İktidar İlişkisi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008, s.5.

¹⁹ Çiğdem EROL, *Oya Baydar’ın Eserlerinin Roman Unsurları ve Anlatım Teknikleri Bakımından İncelenmesi*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans, 2009, s. 465.

yakın tarihinden haberdar olmasını ister. Yazara göre edebiyatın bir sözü olmalıdır.²⁰ Yazar, Türkiye’deki solun, devrimcilerin durumunu sıkça ele almakla birlikte romanlarının siyasal roman olarak adlandırılmasını istemez: “Bir ara romanlarıma siyasal roman dendi. Ben de buna çok kızdım. Çünkü siyasal roman deyince aklıma Sovyet döneminin yeni Sosyalist gerçekçi romanları gibi propaganda yapan romanlar geliyor. Onlar edebiyatın ikinci plânda kaldığı, öne mesajın çıktığı romanlardır. Bu beni hep korkutmuştur. Siyasal roman o yüzden çok zordur. Ben çok feryat ettim, “benim romanlarım, siyasal roman değil” diye. Eserlerimi bir türe sokmak istemiyorum.”²¹

Romanları yayınlandığı dönemde ses getiren, döneminin toplumsal olaylarına ışık tutan Oya Baydar ele aldığı sosyal meseleler açısından değerlendirilmesi gereken bir yazardır. Romanlarının büyük kısmında 1960 yılından sonraki dönemde ülkenin yaşadığı toplumsal ve siyasal olayları bireyler aracılığıyla aktaran yazar, yaşadığı döneme ayna tutmaktadır. Bu sebeple çalışmamızda Oya Baydar’ın romanları içerdikleri sosyal konular açısından madde madde incelenmiş, toplumsal olayların romanlara ne şekilde yansıdığı açıklanmış, Baydar’ın toplumsal olayları ele alış ve aktarış şekli tahlil edilmiştir.

Oya Baydar’ın gençlik yıllarında yazdığı roman denemeleri *Allah Çocukları Unuttu* ve *Savaş Çağı Umut Çağı* çalışmamıza dâhil edilmemiştir. Yazar, gençlik romanlarını 1962’de yazdıktan sonra uzun süre yazmaz. 1990 yılında tekrar roman yazmaya başlar. Yazarın bu yıldan itibaren yazdığı *Kedi Mektupları*, *Hiçbiryer’e Dönüş*, *Sıcak Külleri Kaldı*, *Erguvan Kapısı*, *Kayıp Söz*, *Çöplüğün Generali* ve *Yolun Sonundaki Ev* çalışmamızda incelenmiştir. Yazarın romanlarındaki sosyal konular araştırılırken öncelikle yazar ve eserleri hakkındaki çalışmalara ulaşılmıştır. Oya Baydar üzerine yapılan tezler, yazarın eserleriyle ilgili makaleler incelenmiştir. Bununla birlikte yazarın sanat görüşünün ve eserleriyle ilgili değerlendirmelerin yer aldığı röportajlar, söyleşiler de dikkate alınmıştır. Oya Baydar’ın romanlarında sosyal konular tahlil edilirken edebiyat sosyolojisi bağlamında Yansıtma Kuramı, Marksist kuram araştırılmış ve bu kuramlardan yararlanılmıştır. Bunun yanı sıra Cumhuriyet Dönemi sonrası yazarlarının romanlarında sosyal konuları ele alan diğer çalışmalar da incelenmiştir.

²⁰ Erol, a.g.e., s. 465.

²¹ Erol, a.g.e., s. 465.

BİRİNCİ BÖLÜM

OYA BAYDAR'IN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1. HAYATI

1.1.ÇOCUKLUK YILLARI

1980 dönemi sonrası önemli yazarlarımızdan olan Oya Baydar, 1940 yılında annesi öğretmen, babası asker olan bir ailenin tek çocuğu olarak İstanbul'da dünyaya gelir. Yazar, tek çocuk olmasından dolayı çocukluk yıllarını yalnız geçirdiğini belirtir. Annesi Cumhuriyet'in ilk öğretmenlerindendir. Yazar, bu durumu eserlerinde kullanır. *Sıcak Külleri Kaldı* romanında Ülkü'nün annesi yurdun çeşitli illerini dolaşmış ilk öğretmenlerdendir. Baydar'ın annesinin kökeni Kırım'a dayanmaktadır. Annesinin babası Hasan Şükrü Bey, Selanik'te kız rüştiyesini kurmuştur. Baydar'ın babası Ahmet Cevat Bey ise kökü Osmanlı Sarayı'na dayanan, Galatasaray Lisesi'nden mezun olmuş bir askerdir. Yazarın annesi Çapa Öğretmen Okulu'ndan mezun olup Erzurum'a atandığında babasıyla tanışır. Yazar, babası ve babaannesinin etkisiyle alafranga bir yaşam tarzında çocukluk yıllarını geçirir. Babaannesi Melek Hanım, Avrupa modasına göre giyinen, piyano çalan bir kadındır. Yazar çocukluk yıllarında piyano çalmaya başlar. Baydar, annesine oranla babasıyla daha yakın ilişki içindedir, babasıyla her şeyini paylaşır. Yazar, babasını ve çevresini şu şekilde anlatır:

“Benim babam frankofondu. Önce İstanbul'daki Saint Benoit'ya verilmiş, 1900'lerin başları olmalı. Orası da bir Katolik okulu. Sonra, paşa torununun gâvur mektebine gitmesi caiz değildir, söz olur diye Galatasaray'a aktarılmış. Orayı bitirince Fransa'ya, babaannemin tabiriyle “ulum-u siyasiye” tahsiline gönderilmiş, bu sırada Birinci Dünya Savaşı başlayınca tahsili yarım bırakıp dönmüş, savaşa katılmış. Böyle bir Fransız kültürü etkisi var.”²²

Yazar okul öncesi çocukluk yıllarını Anadolu'nun çeşitli illerinde, daha çok kırsallarda geçirdiği için otlar, çiçekler, hayvanlar genel anlamıyla doğa, çocukluğunun

²² Oya Baydar, Melek Ulagay, *Bir Dönem İki Kadın*, Can Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2016, s. 16

büyük bir parçası hâline gelir ve eserlerinde sık sık doğayla olan bağını görürüz. Yazar çocukluk yıllarını şöyle aktarır: *“Ben, İstanbul’da Kadıköy’de 1940 yılında doğdum. Tam da II. Dünya Savaşı zamanında. Ben 1-1,5 yaşına gelene kadar İstanbul’da kalmışız. Babam subay olduğu için Anadolu’nun çok çeşitli yerlerinde bulunduk. Benim hatırladığım yerler; -o zaman çok küçük olduğum için hatırlamazsın diyorlar ama hatırlıyorum ya da bana öyle geliyor- Akşehir, Balıkesir, Merzifon, Eskişehir, Terkos Gölü’nün yakınındaki Tayakadın diye bir köy. O zamanlar oraları bütünüyle köydü. Şimdi büyük villaların bulunduğu bütün o yerler, İstanbul’un çok uzağında sayılırdı. Yani demek istediğim, çocukluğum daha çok küçük yerlerde, küçük şehirlerde geçti. Ben altı yaşlarındayken, yani 1945-1946 yıllarında Eskişehir’deydik. İlkokula da Eskişehir’de başladım. Okuma yazmayı beş yaşında, evde, kendi kendime öğrenmiştim. Bu yüzden, 1946 Nisan’ında, okulların bitmesine birkaç ay kala, beni birinci sınıfa aldılar. Böylelikle 1946’da, altı yaşındayken ikinci sınıfa geçmiş oldum.”*²³ Yazar çocukluk yıllarını babasının görevi sebebiyle Anadolu’nun çeşitli yerlerinde geçirdikten sonra ilkokul yıllarında İstanbul’a taşınırlar ve Levent’te yaşamaya başlarlar. Mekân olarak yazarın romanlarında Levent semti önemli bir yer tutar. Babasının emekli olmasıyla birlikte düzenli olarak İstanbul’da yaşamaya başlarlar.

1.2.EĞİTİM VE ÇALIŞMA YILLARI

Yazar, ilkokul yıllarını İstanbul’un farklı okullarında geçirdikten sonra ortaokul için babasının isteğiyle durumları iyi olmamasına rağmen Notre Dame De Sion Fransız Kız Lisesi’ne yarı burslu olarak başlar ve burada katı bir disiplin içerisinde eğitim görür. Yazarın bu okula başlamasında babasının Fransız kültürüne olan ilgisi etkili olur. Yazar, kendisini okulun en isyankâr öğrencilerinden biri olarak değerlendirir ve okul yıllarındaki hâlini şu şekilde anlatır:

“Yemekli, yani okuldaki tabirle “yarım pansiyon” eğitim ücreti aile bütçemize ağır geldiğinden yemeğimi sefertasında getirip tek başıma bir odada yedim. Serkeşliğimin ve burnumdan kıl aldırılmaz hâlimin asıl nedeni: Yemeğimi evden getirdiğim için, Bonmarşeden alınmayıp teyzemin evde diktiği üniformam sizinkilerden farklı ve daha rüküş olduğu için beni küçümsemeye kalmayın

²³ Çiğdem Erol, *Oya Baydar’ın Eserlerinin Roman Unsurları ve Anlatım Teknikleri Bakımından İncelenmesi*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009, Ekler Bölümü s. 495.

sakın, ben hepinizden daha başarılıyım, daha iyiyim, gösterisi yapmaktı herhalde.”²⁴

Baydar, lise yıllarında babasını kaybedince ekonomik durumu bozulur. Bu yıllarda Fransızca dersler vererek ve annesiyle birlikte evde konfeksiyon işleri yaparak geçinmeye çalışır. Baydar, lise yıllarında Fransız yazar Françoise Sagan’dan etkilenerek bir roman yazar ve Hürriyet gazetesinde “Türkiye’nin Sagan’ı” başlığıyla tefrika edilir. Yazar bu romandan dönemin parasıyla bin beş yüz lira kazanır ve paranın bir kısmıyla Paris’e gider. Paris’te kaldığı bu yıllarda Baydar’ın çevresi aydınlardan, sanatçılardan oluşmaktadır. Paris’te ilk kez enternasyonalizm sözünü duyar ve kendini sosyalizm tartışmalarının arasında bulur. Hem ekonomik durumu el vermediği için hem de annesinin isteğiyle İstanbul’a döner ve üniversiteye kaydını yaptırır. İstanbul Üniversitesi Tıp bölümüne, Güzel Sanatlar Akademisi heykel bölümüne, Gazetecilik Enstitüsüne başvurur ve hepsini kazanmasına rağmen Paris’te geçirdiği günlerin etkisiyle İstanbul Üniversitesi’nde sosyoloji okumaya karar verir. Yazar, sosyoloji bölümünü 1964’te bitirir ve üniversitede asistan olur, aynı zamanda aktif olarak siyasetle ilgilendiği yıllardır. Sosyalizmle ilgilenmeye başladığı 1965’te Baydar, seçimlerin hemen öncesinde Türkiye İşçi Partisi’ne üye olur.

Yazarın 1968 yılında “Türkiye’de İşçi Sınıfının Doğuşu” başlıklı doktora tezi siyasal sebeplerden dolayı iki kez reddedilir. Üniversitelerde öğrenci olaylarının yoğun olduğu bu dönemde Baydar’ın tezinin reddedilmesi Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının üniversiteyi işgal etmesiyle son bulur. Baydar, memuriyetten atılmamak için istifa eder ve bir süreliğine New York’a gider.

Yazar, 1969’da Ankara’ya taşınır ve o zamanlar yeni açılmış bir üniversite olan Hacettepe Üniversitesi’ne başvurur ve üniversitede asistan olarak tekrar doktora başlar. “Türkiye’de Kırsal Kesimde Bir Tipoloji Denemesi” başlıklı teziyle TRT’den ödül alır. Baydar bu yıllarda kendi imkânlarıyla Türkiye’nin toplumsal yapısını araştırmaya, projeler geliştirmeye çalışır. Ege Bölgesi’nde ağalık üzerine araştırma yapmak için kendi olanaklarıyla bölgeye gider ve çalışmalar yapar. Yazarın bu çalışmalardaki asıl amacı Marksizmle ilgili teorik bilgisini geliştirmek ve somut hâle getirmektir:

²⁴ Baydar, Ulagay, a.g.e., s. 27.

*“Marksist literatür ve teori olarak bakarsan, 67’den sonra Türkiye sosyalist hareketi içindeki bölünmeler ve teorik tartışmalar Marksizmi daha derin öğrenme ihtiyacını doğurdu. Hepimizin Türkiye’nin tarihsel toplumsal yapısına eğilmemiz, toplumsal yapı araştırmalarına girişmemiz de aynı ihtiyacın ürünüydü.”*²⁵

Baydar, yeni olduğu Ankara’da Türkiye’deki devrim tartışmalarına ışık tutmak isteyen bilim insanlarının olduğu bir gruba katılır. Baydar, 1971 askerî müdahalesinde Hacettepe Üniversitesi’nde asistanken Türkiye İşçi Partisi üyesi olduğu için tutuklanır. Baydar, 1971 askerî müdahalesinden sonra *Yeni Ortam*, *Politika* gibi yayınlarda köşe yazarlığı yapar. Baydar, 1980 askerî darbesinden birkaç gün önce toplantı için gittiği yurt dışından darbe dolayısıyla Türkiye’ye dönemez ve on iki yıl yurt dışında yaşamak zorunda kalır. Baydar, 1992 yılında çıkarılan aftan yararlanarak Türkiye’ye döner ve *İstanbul Ansiklopedisi*’nde redaktör *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*’nde ise genel yayın yönetmeni olur.

2 .SANAT ANLAYIŞI VE TÜRK EDEBİYATINDAKİ YERİ

Oya Baydar’ın yazarlığa olan tutkusu küçük yaşlarda başlamıştır. Anadolu’nun çeşitli şehirlerinde daha çok kırsallarda tek çocuk olmasından dolayı yaşadığı yalnızlık onun kitapları dost edinmesini sağlamıştır. Baydar’ın erken yaşlarda okumaya ilgi duymasında babaannesinin de etkisi vardır. Osmanlı Sarayı’ndan olmakla övünen ve etrafındaki insanlara göre farklı bir karaktere sahip olan babaannesi Baydar’a saray, paşa hikâyelerini anlatır ve bu durum Baydar’da masala, hikâyeye merak salmasına vesile olur. Baydar, kendisinden saklanan kitaplarla okumaya başlar. O dönemde müstehcen sayılan, *Amber* adlı eser, okuduğu ilk kitaplardandır. Babasının yetiştirme tarzıyla küçük yaşlarda boyun eğmeyen, sorgulayan bir karaktere sahip olan Baydar, kitap seçimlerinde de yasaklanan kitapları okumaktan çekinmez. Okuması ailesi tarafından da teşvik edilen Baydar, küçük yaşlarda yazar olma bilincinde olup Doğan Kardeş’e “Keşke Bir Bülbül Olsaydım” başlıklı bir şiir yollar ve yazar olmak istediğini dile getiren bir mektup yazar.

²⁵ Baydar, Ulagay, a.g.e., s. 104

On yedi yaşında Françoise Sagan'dan etkilenecek yazdığı ilk romanı, 1958'de Hürriyet gazetesinde "Türkiye'nin Sagan'ı" başlığıyla tefrika edilir. Romana gazete tarafından ses getirmesi için *Kalbimin Aradığı Erkek* adı verilir. Bu roman o dönemde müstehcen bulunduğu için gazete hakaret içerikli mektuplar almaya başlar. *Allah Çocukları Unuttu* adlı kitabı da Hürriyet gazetesinde tefrika edilir ve bir diğer gençlik romanı *Savaş Çağı Umut Çağı*'ndan sonra yazar sosyoloji alanında inceleme eserleri vermeye başlar. Bu eserlerinde gençliğin bunalımlarını, sıkışmışlıklarını anlatır. Baydar, ilk romanından dolayı katı ahlâk kurallarına sahip Notre Dame De Sion Fransız Kız Lisesi'nden atılma tehlikesi yaşar. Okul, Baydar'ı Milli Eğitim Bakanlığı Disiplin Kurulu'na sevk eder ve mezuniyetine az bir vakit kaldığı için atılmaktan kurtulur.

Yazarın siyasal yaşamda aktif hâle gelmesi ve sosyoloji çalışmaları onun edebî eserler yazmasını kesintiye uğratar. 1962 yılında yazdığı *Savaş Çağı Umut Çağı* romanından sonra, 1990 yılına kadar edebî eser vermez ve sosyalist partilerdeki çalışmalarına, sosyoloji araştırmalarına, gazete yazılarına ağırlık verir. Yazarın edebiyata geri dönmesinde ise yaşadığı siyasal yenilgi etkilidir. Tutuklandıktan, işkence gördükten, sürgün olduktan sonra Avrupa'da daha çok hissedilen sosyalist rejimin çöktüğünü görmek özellikle Berlin Duvarı'nın yıkımına şahit olmak onda büyük bir karamsarlık yaratır ve ona ağır gelen bu süreci edebiyata dönerek atlatmaya çalışır. Bu dönemi yenilgi olarak kabul edip özeleştirilerde bulunur ve eserlerinde bundan dolayı geçmişle bir hesaplaşma söz konusudur. Yazar 1990'lı yıllardan sonra edebî eserler vermenin yanı sıra sosyoloji çalışmalarına da devam eder.

Baydar'ın sanat hayatına başlamasında babasından geçen ve okulda eğitimini aldığı Fransız kültürü etkilidir. Dünya klasikleri özellikle Fransız klasikleri onu çokça etkilemiştir. Baydar daha lisedeyken ciddi bir okuma muhtevasına sahiptir. Fransız edebiyatına, eğitimi nedeniyle çok hâkimdir. Türk edebiyatında ise özellikle Nazım Hikmet onun en çok etkilendiği ve romanlarında da şiirlerinden dizelerini kurguya dâhil ettiği bir şairdir.

Baydar'ın bütün romanlarında kullandığı onu en çok etkileyen eser ise *Küçük Prens* romanıdır. Dünya edebiyatının en çok okunan eserlerinden olan *Küçük Prens*, yazarın her romanında karakterlerin alıntı yaptığı bir eserdir. Yazar *Küçük Prens*'in kendisinde saplantı hâline geldiğini belirtir. Küçük Prens ve Tilki karakterleri onu

derinden etkiler ve bu karakterler aracılığıyla insanın bütün yaşadıklarının olumsuz da olsa insana bir şey kattığını, öğrettiğini savunur:

“Küçük Prens saplantım var galiba. Hani ‘tek bir kitap olsa hangi kitap olurdu?’ diye sorulsa ben, ‘Küçük Prens’ derdim. Çünkü Küçük Prens’te, insanın bütün duygusallığı o kadar az sayfada, o kadar basit olarak anlatılmıştır ki. Dostluk, yalnızlık, uzaklaşma, kendi yerinden dönüş, ölüm gibi pek çok şey, çok güzel yansıtılmıştır. Mesela tilki ve Küçük Prens beni mahvediyor. Bir de, ‘İşte ben bunu yazamazdım, bu ne biçim bir şey, nasıl yazmış bunu?’ dedirtiyor bana. Aslında Saint Exupery’nin her şeyini sevdiğimi söyleyemem ama Küçük Prens’e karşı böyle bir tutkum var. Hatta biraz aşırıya mı kaçtı nedir? Benim son kitabım Almanca’ya çevrildi. Basan yayınevi de çok önemli bir yayınevi, çok iyi yansıttı. Almanya’da hakkında çok eleştiri çıktı. Bunların arasında iki tane de olumsuz eleştiri vardı. Bir kadın eleştirmen, Küçük Prens tutkusu için ‘komik’ diyor. Bana komik gelmiyor ama şimdi düşünmeye başladım. ‘Her şeyde ortaya çıkan Küçük Prens’ diyor. Evet, belki de bir saplantı hâline gelebiliyor.”²⁶

Küçük Prens, romanın en önemli kahramanlarından tilki ve gülle dostluğun emek ve zaman istediğini öğrenir. Küçük Prens, tilki karakteriyle büyük bir dönüşüm yaşar ve kendi gülü hakkında yanlış düşündüğünü, gülünün özel olduğunu sadece ona bakmasını bilmediğini fark eder. Küçük Prens’in tilkiyle yaşadığı dönüşüm Oya Baydar’ın roman kahramanlarında da vardır. Roman kahramanları yaşadıkları kötü olaylar sonucunda bir dönüşüm yaşarlar ve yaşadıklarından tecrübe edinirler. Bu anlamda Küçük Prens roman kahramanlarını tilki ise roman kahramanlarının yaşadığı kötü olayları temsil eder. *Sıcak Külleri Kaldı* romanında Ülkü hayatını sosyalist ideolojiye adanmış, eylemlere katılan, tutuklanan, işkence gören, sürgün olan ve ideolojilerinden dolayı oğlunu kaybeden bir kadındır. 1989 Berlin Duvarı’nın yıkılmasıyla sosyalist rejimin başarısızlığa uğradığını düşünür ve geçmişiyle büyük bir hesaplaşma yaşar. Küçük Prens Ülkü’nün en çok sevdiği eserlerden biridir. Hayatındaki olumsuzlukları Küçük Prens’ten yaptığı alıntılarla açıklamaya çalışır ve olumsuzluklardan dersler çıkarır. Romanın sonunda Ülkü de Küçük Prens gibi dönüşüm yaşar ve hatalarının farkına varır. Yazar, roman kahramanlarının romanın başında ve

²⁶ Erol, a.g.m., Ekler Bölümü, s.495.

sonunda farklı olmalarını değişimle açıklar: “Değişmeyen insanı hiç sevmiyorum. Tabi, değerlerinden vazgeçmek anlamında demiyorum ama böyle birinin ya zekâsında bir şey vardır ya da bir hastalığı vardır. İnsan değişir. Yaşadığımız her şey, her an insanı değiştirir.”²⁷ *Hiçbiryer’e Dönüş* romanının başkahramanı ve yakın arkadaşı Ela Küçük Prens’ten yaptıkları alıntılarla oyun oynarlar. İki arkadaş birbirlerini her görüşlerinde alıntılarla sohbete başlarlar. Küçük yaşlarda dost olup olamayacaklarını anlamak için birbirlerine Küçük Prens sınavı yaparlar: “Sınavı ikisi başarıyla tamamladıktan sonra, ömür boyu dost kalmaya ant içerken kitabın son satırları parolaları olmuştu.” (s.87) *Kayıp Söz* romanında da Elif Eren, oğlu Deniz’e küçük yaşlardan itibaren Küçük Prens kitabını okur. Aynı romanda Ömer Eren ise artık roman yazamayan ‘sözü kaybettiğini’ düşünen bir yazardır. Tekrar yazabilmek için doğuya gider ve burada Jiyan’la tanışır. Daha önce kendisi için çok şey ifade etmeyen doğu, Ömer için anlamlı hâle gelmeye başlar ve toplum sorunlarına duyarlı bir aydın hâline dönüşür. Ömer, romanda en büyük değişim yaşayan karakterlerdendir. Doğudan döndükten sonra *Küçük Prens* kitabından alıntıladdığı “Çöl içinde bir kuyu gizlediği için güzeldir.” (s. 275) sözünü derinden kavradığını düşünür. Jiyan, Ömer şehirden ayrılırken Küçük Prens’ten yaptığı alıntılarla veda eder. Küçük Prens’in geldiği gezegene dönerken gökyüzündeki bütün yıldızları Pilota armağan etmesini hatırlatır ve Küçük Prens gibi Ömer’e yıldızlar armağan ettiğini Ömer’in artık Batılı diğer aydınlar gibi olmadığını belirtir: “Bu topraklara ilginiz, Batılı aydının siyasal, vicdani, ahlaki ilgisinin sınırlarını aşp bir sevda ilişkisine, duyguya, sevgiye, yani olması gerekene dönüşecek. Küçük Prens’in gülen yıldızları gibi, ben de size âşık dağlar, sevdalı kayalar, Jiyan’ın yüreğinin çarptığı şehirler armağan etmiş olacağım.” (s. 347) *O Muhteşem Hayatınız* romanında Aliye Sema, opera kariyeri için kızı Arya’yı küçük yaşlarda terk eder. Yıllar sonra hayatından çıkarmış olduğu kızını merak eder ve onunla görüşmek ister. Aliye Sema, birine bağlanmanın sorumluluk getireceğini bu yüzden sanatın kendisi dışında sorumluluğa yer vermediğini düşünür ve Küçük Prens kitabından yaptığı alıntıyla durumunu açıklar: “Kitaptaki tilki, ‘İnsan ehlileştirdiği, kendine bağladığı her şeyden sorumludur.’ der. Bu konuda haklı işte. Sevdiğinden de sorumlusundur, seni sevenden de.” (s. 163) Aynı romanda Arya, toplumsal olaylarla ilgilenmeyen eğitimli bir karakterdir. Dersim bölgesindeki etnik müzikleri derleme projesi sırasında bölgede kendisine rehber olacak Cansa’yla tanışır ve Cansa, Arya’nın büyük bir değişim

²⁷ Erol, a.g.m., *Ekler Bölümü*, s. 495.

yaşamısını, sosyal olaylara duyarlı hâle gelmesini sağlar. Arya, Cansa sayesinde Dersim Olaylarını öğrenir ve vicdanî olarak kendisini suçlar. Arya, Dersim’den ayrılırken ‘Kutsal kitabım’ dediği *Küçük Prens*’i okur. Küçük Prens’in tilkinin dostluğunu kazanması gibi Dersim’in dağlarını, ırmaklarını, acılarını öğrendiğini düşünür. Küçük Prens’in tilkiden öğrendikleriyle zenginleşmesi ve kendisinin Dersim Olaylarında yaşananları öğrenip sorumlu bir bireye dönüşmesi arasında bağ kurar. Kendisinde ‘saplantı’ haline geldiğini söyleyen yazar için *Küçük Prens*, roman kahramanlarının dönüşümünü ve değişimini göstermek için kullanılan bir araçtır.

Baydar, en çok 68 kuşağının “yenik bir ordunun askerleri” diye adlandırdığı bireylerini onların yenilgilerinden kaynaklı yalnızlıklarını, özeleştirilerini, hayata tutunma çabalarını anlatır. Baydar, on yılı aşkın süre Avrupa’nın çeşitli yerlerinde sürgün olduğu için sürgün olan bireyin yaşadıklarına da eserlerinde sıkça yer verir. Yıllarca sürgün olan bireyin memleketine geri dönse dâhi sürgünlüğünün kalıcı olduğunu, zamanda sürgüne dönüştüğünü vurgular, bu yüzden karakterlerin kendilerini hiçbir yere ait hissetmediği görülür. Bunun sonucunda romanların genelinde karamsar bir hava hâkimdir ve karakterler gelecekte umutlu değildir. Karakterler yaşamın anlamını sorgulamaya başladıkça yaşamın anlamsızlaştığını, zorlaştığını düşünürler. Karakterler karamsar olsalar da yaşamaktan vazgeçmezler ve intiharı güçsüzlük olarak görürler.

Yazar, romanlarında bizzat tanık olduğu olayları toplumsal belleği canlı tutmak için yakın tarihimizden sosyal ve siyasal olaylarla gerçekçi bir şekilde aktarır. Yazar, yakın tarihimizde yaşanmış gerçek olayların arka fon olarak kullandığı romanlar yazmanın tehlikesinin de farkındadır. Öyle ki yazar sık sık karakterleriyle özdeşleştirilmiştir. Fakat romanlarındaki hiçbir karakterin Baydar’ı yansıttığı söylenemez. Romanlarında hayatından izler bulduğumuz yazarın ısrarla dile getirdiği anıların romanın asıl kurgusu değil, malzemesi olduğudur. Yazar, romanlarında sıkça geriye dönüş tekniğini kullanır.

Oya Baydar ideolojisini romanlarında oluşturduğu kahramanlar aracılığıyla aktarır. Bu karakterler verilmek istenen mesaja yönelik hizmet ederler. Yazar, bireyler aracılığıyla geneli yansıtmıştır. Toplumsal olayların bireyler üzerindeki etkisini gösterirken yeni neslin Türkiye’nin yakın tarihinden haberdar, toplumsal sorunlara duyarlı bireyler olmasını ister. Türkiye’nin birçok yerini bilen yazar, semtlerin değişen

yüzlerine de eserlerinde yer verir. Özellikle İstanbul'un değişen mimari yapısı, toplum yapısı onu rahatsız etmektedir. Çocukluğun geçtiği Levent semti de romanlarında yer verdiği mekânlardan biridir.

3.ESERLERİ

3.1.HİKÂYELERİ

Çalışmamızda incelediğimiz romanların dışında kalan *Elveda Alyoşa* yazarın öykü kitabıdır. Kitap on iki hikâyeden oluşmaktadır. Yazar Elveda Alyoşa'da romanlarında olduğu gibi siyasi hesaplaşmalara yer verir. Oya Baydar, yurt dışında yaşamak zorunda kaldığı yıllarda Berlin Duvarı'nın yıkımına Doğu Almanya'da birebir şahit olmuş ve bunu hikâyelerinde yansıtmıştır. Yazar, öykü kitabında da yaşananları sorgular ve özeleştiriler yapar. Sürekli sorgulama ve özeleştirisi yapan kahramanlarda sürekli devam eden huzursuzluk hali vardır. Kitapta siyasal olayların yer almadığı iki hikâyede ise Baydar'ın doğaya olan ilgisini görürüz.

3.2.ROMANLARI

Oya Baydar'ın gençlik yıllarında yazdığı roman denemesi sayılabilecek *Kalbimin Aradığı Erkek*, *Allah Çocukları Unuttu*, *Savaş Çağı Umut Çağı* dâhil siyasal yaşamından sonra tekrar edebiyata dönüp yazdığı on bir romanı bulunmaktadır.

Araştırmamızda ele aldığımız romanlar şunlardır:

Kedi Mektupları (1992)

Hiçbiryer'e Dönüş (1998)

Sıcak Külleri Kaldı (2000)

Erguvan Kapısı (2004)

Kayıp Söz (2007)

Çöplüğün Generali (2009)

O Muhteşem Hayatınız (2012)

Yolun Sonundaki Ev (2018)

İKİNCİ BÖLÜM

OYA BAYDARIN ROMANLARININ OLAY ÖRGÜSÜ

1.KEDİ MEKTUPLARI

*Kedi Mektupları*²⁸, yazarın ilk romanıdır ve Yunus Nadi Roman Ödülü'nü alır. Bu roman *Elvada Alyoşa* adlı öykü kitabından sonra ilk kez 1992'de basılmıştır. *Kedi Mektupları*'nda kediler aracılığıyla hayatlarının bir döneminde sosyalizmi savunan ve bundan dolayı hapse giren, sürgün olan hatta işkence gören karakterlerin bunalımları, özeleştirileri, hayal kırıklıkları anlatılmaktadır. Sahiplerinin sırlarını, hayatı anlama çabalarını ortaya çıkarmaya çalışan kediler aynı zamanda sürgün olan sahiplerinin kendilerini yersiz yurtsuz hissetmelerine de tanık olurlar, bu karakterler kendilerini siyasi mülteci olarak sığındıkları Avrupa'nın farklı şehirlerinde hiç olmadıkları kadar yabancı ve dışlanmış hissederler. Avrupa'daki insanların kediye, köpeğe dahi kendilerinden daha çok saygı duyduklarını görürler ve ne kadar olumsuzluk yaşamış da olsalar ülkelerine dönmek isterler. Ülkelerine dönmek istemelerine rağmen hiçbir şeyin bıraktıkları gibi olmadığını, onları bir kaosun beklediğini de bilirler. Kedi sahipleri Berlin Duvarı'nın yıkılmasına büyük bir yenilgiye uğradıklarını düşünürler ve geleceğe dair hiçbir ümitleri kalmaz.

Kedi kahramanların ön planda olduğu bu romanda kedilerin birbirlerine yolladığı koku mektupları sayesinde sahiplerine dair bilgiler ediniriz. Ara bölümlere ayrılan üç temel bölümden meydana gelen romanda her bölümde farklı bir kedi ve sahibinin yaşadıkları yer alır. Birinci ana bölümde sahiplerinin yaşadıkları acıları, hayatı çokça sorgulayarak yaşamalarını bir türlü anlayamayan kediler, koku mektupları aracılığıyla “Sahiplerin Sırlarını Araştırma Projesi” adından bir araştırma başlatırlar ve sahiplerinin sırlarını çözmeye çalışırlar. Artur, Nina, Gece, Kirli, Yoldaş, Kısmet isimli kediler bu projede yer alan kedilerdir. Romanın asıl karakterleri kediler gibi görünse de kediler, 68 Kuşağı'ndan olan karakterlerin yıkımla geçen siyasal hayatlarının,

²⁸ Oya Baydar, *Kedi Mektupları*, Can Yayınları, 1. B., İstanbul, 1992.

sorgulamalarının ve pişmanlıklarının aktarılmasında aracı durumundadırlar. Romanda kedi sahiplerinin isimleri ve dış görünüşleri ayrıntılı bir şekilde verilmez. Nina, sahipleri siyasi mülteci olarak Almanya’da yaşayan bir kedir. Kirli, Nina’nın kızıdır ve Kirli ile Nina koku mektuplarıyla haberleşirler. Kirli’nin yazdığı mektuplardan Kirli’nin ve sahiplerinin Türkiye’de yaşadıkları anlaşılmaktadır. Nina, koku mektuplarında sahiplerinin Türkiye’ye dönmek istediklerini söyler ve bundan dolayı kendini huzursuz hisseder. Nina, köpeklerin saldırısına uğradığı için dışarı çıkmaktan ülke değiştirmekten korkmaktadır.

İkinci bölümde Gece adlı kedi ve Gece’nin ağzından sahipleri anlatılmaktadır. Gece ve sahipleri yurt dışında yaşamaktadırlar. Gece’nin sahibi ise komşuları tarafından yabancı olduğu için sürekli dışlanmaktadır ve yabancı komşular, Gece’nin köpekleri Otto’yla oynamalarından bile rahatsız olurlar. Gece’nin sahibi ayağını kırar ve Gece sahibini ziyarete gelen misafirler aracılığıyla Nina’dan koku mektubu alır. Nina, mektubundan sahiplerinin sürekli bahsettiği çöküşten bahsetmektedir. Gece, Nina’ya yazdığı cevapta kendi sahiplerinin de sürekli çöküşten bahsettiklerini, Marx ve Lenin gibi ne olduğunu bilmedikleri şeylerden konuştuklarını söyler ve bunlarla ilgili Nina’dan bilgi ister. Koku mektuplarıyla devam eden “Sahiplerin Sırlarını Araştırma Projesi” daha da ilerler ve kediler bazı ipuçları öğrenmeye başlar.

Üçüncü kısımda Arthur ve sahibi tanıtılır. Artur da sahibi yurt dışında yaşamak zorunda olan kedilerdendir. Artur ise sahibi işsiz olduğu için sürekli evdedir ve Artur sahibinin son zamanlardaki mutsuz halini anlayamaz. Nina’nın sahiplerinin Artur’un sahibine mektup yollamasıyla Artur da Nina’dan bir koku mektubu alır. Nina, Arthur’a Gece’nin mektubundan bahseder. Arthur, Nina’nın mektubu üzerine sahiplerinin ortak sırları olduğunu düşünür. Arthur sahiplerinin ortak sırları olduğunu düşündüğü için bu sırları ortaya çıkarmaya karar verir ve araştırmalara başlar.

Yoldaş’ın sahibi de yurt dışında yaşamaktadır. Yoldaş’ın sahibi ise yenilgiden en çok etkilenen bir karakterdir. Oğlunu Türkiye’de bırakmak zorunda kalmıştır. Tek hayali ülkesine, oğluna dönmektir fakat bir gün oğlunun siyasi sebeplerden dolayı vurularak öldürüldüğünü öğrenir. Yoldaş, bir gün Arthur’dan mektup alır ve Arthur bu mektupta sahiplerinin sırları olduğu düşüncesini anlatır. Arthur, Yoldaş’ın da araştırmaya katılmasını, yardımcı olmasını ister. Yoldaş da bu araştırmaya dâhil olur ve

koku mektuplarıyla sahibini ve sahibinin yaşadıklarını anlatır. Yoldaş'ın sahibi oğlunun ölümünden sonra hayattan vazgeçmiştir. Bundan kendini sorumlu tutar ve kendini affedemez, intihar eder.

Nina'nın sahibine bir misafir gelir. Bu misafir Kısmet adlı kedinin sahibidir. Nina, misafirin kucağına oturduğunda Kısmet'ten bir koku mektubu geldiğini fark eder. Kısmet bu mektupta kendisini tanıtır ve sahibi olmadan önce sokak kedisi olduğunu söyler. Kirli'nin sahiplerin sırlarını araştırma projesinden bahsettiğini ve bu projeye katılmak istediğini belirtir. Kısmet ne yapması gerektiğine dair Nina'dan yardım ister. Nina da bu mektuptan sonra araştırmaya katılmaya karar verir.

Gece'nin hanımına Arthur ve sahibi misafir olarak gelirler. Gece ve Arthur, Nina'dan koku mektubu geldiğini fark eder. Nina, bu mektubunda sahipleriyle ilgili toplayabildiği bilgilerden bahseder. Sahiplerinin 'memleket' denilen yere dönmek istediklerinden, sürekli Marx ve Lenin'den bahsettiklerini ama bu kelimelerin anlamını bilmediğini söyler. Nina'nın anlattıklarından hareketle Gece ve Arthur da sahiplerini dinleyip onların sırlarını anlamaya çalışırlar ama çoğu şeyi anlayamazlar. Bundan dolayı Gece sahiplerinin anlattıklarını anı defterine yazmaya karar verir. Sahiplerinin eskiden mutlu olduğunu yenilgiyle birlikte mutlu olamadıklarını not eder. Kendilerini yenilmiş hissetmelerini anlayamaz.

Kirli, sokak kedilerine konferans vermektedir. Kirli, kedilerin insanlara bağımlı yaşadıkça kendi kimliklerini kaybettiklerini düşünmektedir. Balıkçılar çarşısında yaşayan kedilerle toplantılar düzenlerler ve kedi kimliği üzerine konuşmalar yaparlar. Kediler hem tok hem de insanlara bağılı olmadan özgür olmanın yollarını ararlar. Ortak bir karara varamayan kediler bir daha toplantı yapmak üzere ayrılırlar. Nina, Kirli'ye Kısmet aracılığıyla bir koku mektubu yollar. Bu mektupta Nina, sahiplerinin memlekete dönmek istediklerini ama kendisinin henüz karar vermediğini anlatır. Nina, sahiplerinin sürekli yer değiştirmesinden rahatsız olur.

Arthur, Yoldaş'tan koku mektubu alır. Bu mektupta Yoldaş'ın sahibinin kendi sahibini yılbaşı kutlaması için evine davet ettiğini öğrenir. Yoldaş aynı zamanda Nina'nın kendisine yolladığı mektupta anlattıklarını Arthur da iletir. Yoldaş, sahibinin insanın kendi hayatına son verme özgürlüğünden bahsetmesini anlayamaz. Sahibinin af

çıkması olsa da dönmeyeceğim demesini de çözemez. Arthur'un sahibi Yoldaş'ın sahibinin yılbaşı kutlaması davetini kabul eder ve evine gider. Arthur'un sahibi yol parası olmadığı için sokakta gitarıyla şarkı söyleyerek para kazanmaya karar verir. Arthur'un sahibi Arthur da yanına alarak şehrin meydanında şarkı söyler bilet parasını çıkarır. Avrupa'da insanların hayvanlara daha çok değer vermesinden dolayı para kazandığını düşünür. Yoldaş'ın sahibi sadece Arthur'un sahibini değil, bütün arkadaşlarını yılbaşı kutlaması için evine davet etmiştir. Arkadaşlar bir araya gelip eski günleri anarlar. Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra kızıl yıldızın indirilmesinin televizyondan birlikte izlerler. Yoldaş'ın sahibi yaşananları kaldıramadığını herkese veda etmek için böyle bir davet ayarladığını söyler. Yoldaş eve gelen misafirler aracılığıyla Arthur'dan koku mektubu alır. Arthur sahibiyle para kazandığı gecedan bahseder ve kendisinin artık sahibine bağımlı olmayan, özgür bir kedi olduğunu söyler. Yoldaş'ın sahibi misafirler gittikten sonra bir avuç hap içer. Günler sonra insanlar kapıyı zorla açarak girerler ve Yoldaş'ın sahibini ölü bulurlar. Yoldaş, kaçır ve bir daha görünmez. Sahibi, Türkiye'de yaşayan oğlu vurularak öldürüldüğü için yaşamın bir anlamının kalmadığını düşünür ve bu yüzden intihar eder. Gece ise hanımıyla birlikte Türkiye'ye dönmek istemez, özgür bir kedi olmak istediğini belirtir.

Nina, sahiplerinin memlekete dönüş konusunda kararsız olduklarını ve tartışlarını duyar. Nina'nın hanımı döndüğünde hiçbir şeyi eskisi gibi bulamayacaklarını düşünür; Nina'nın beyi ise ne olursa olsun kendi topraklarında olmaları gerektiğini düşünür. Nina, hanımının daktiloda yazdıklarını fark eder. Hanımı kedilerle ilgili şeyler yazmaktadır. Gece gizlice hanımının yazdıklarını okur. Hanımı "Sürgün Kedileri" başlıklı bir yazı yazmıştır. Hanımının yazdıklarını okuyunca Nina, sahiplerine acır ve ne olursa olsun onları yalnız bırakmamaya karar verir. Nina, hanımının yazdıklarından hareketle "Sürgün İnsanları" adlı bir kitap yazmaya karar verir.

Kirli, balıkçılar çarşısına gittiği bir gün Kısmet'le karşılaşır. Kısmet'i çok kötü bir haldeyken bulur. Kısmet, balıkçılar çarşısında kedilerin öldürülmesi için dağıtılan zehirli etlerden yemiştir. Kısmet, ölmenden önce sahiplerinin sırlarıyla ilgili bulduklarını Kirli'ye söyler. Kirli, Kısmet'in anlattıklarından hareketle sahiplerin sırlarını çözer. Sahiplerinin mutsuz olmasının sebebi soru sormalarıdır. İnsanın soru sormaya

başlayınca bir daha mutlu olamadığını fark eder. Roman, Kirli'nin sahiplerinin sırlarını çözmesiyle son bulur.

2.HİÇBİR YERE DÖNÜŞ

Yazar, 1998 yılında yayımlanan *Hiçbir yer'e Dönüş*²⁹ romanında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla bütün hayalleri yıkılan bir kuşağı anlatır. Sosyalizmi savunup devrimin gerçekleşeceğine inanan, bu inanç uğruna hapse giren, işkence gören kuşağın temsilcisi romanın isimsiz başkahramanı kadındır. İsimsiz başkahraman çevresindeki diğer kişiler gibi siyasal sebeplerden dolayı sürgün olmuştur ve ülkesine döndüğünde hiçbir yere döndüğünü hisseder. Bu yüzden “hiçbir yer” bir sembol olarak karşımıza çıkar ve isimsiz başkahramanın hayal kırıklarının mekânı haline gelir. Romanda ellili yaşlarına gelmiş bir kadının gençlik yılları, aşkları, siyasî hayatı, 12 Eylül askerî darbesinden sonra eşiyle birlikte yurt dışına kaçışı, sürgün hayatı, siyasî mücadelesinden dolayı çocuğunun kendisinden uzaklaşması ve memleketine dönüşü anlatılmaktadır. Bu romanda olaylar arasında kronolojik bir sıralama yoktur. Romanda olaylardan çok başkahraman kadının olaylara yaklaşımı ön plandadır. Olayların anlatımında sıkça geriye dönüşler yapılmıştır. Romanda olaylar arasındaki geçişler karmaşık olarak verildiği için birçok karakterin sonu bilinmemektedir.

“Dönüş” başlıklı bölümde başkahraman kadın, sürgün yıllarındadır. Sürekli memleketine dönüşünü hayal etmektedir fakat bir taraftan da dönmekten, hiçbir şeyi aynı bulamamaktan korkmaktadır. Başkahraman bu bölümde kendisiyle hesaplaşma içine girer ve nereye döneceğini sorgular. Dönecek bir yerinin kalmadığını düşünür. “Uzatmalar” bölümünde başkahraman kadın, geçmişine döner ve çocukluk aşkının onu terk etmesini hatırlar. Başkahraman bu ayrılıktan sonra toplumsal konularla ilgilenmeye başlar ve siyasî olaylarla ilgilenir. Herkes tarafından tanınan bir eylemci hâline gelir. Başkahraman siyasî mücadelesinden dolayı tutuklanır ve işkence görür. Bu işkencede hiçbir arkadaşını ele vermemeye çalışır. “Tükenip Giden” adlı bölümde başkahraman kadın ve eşinin ilişkilerine dair bilgiler ediniriz. Eşinin kendisini aldattığını öğrenen başkahraman aldatılmaktan çok eşiyle aralarındaki iletişimsizliğe üzülür. Yirmi yıllık ilişkilerinin kötü bitmesi onu yıpratır. Başkahraman kadın hiçbir şey olmamış gibi

²⁹ Oya Baydar, *Hiçbir yer'e Dönüş*, Can Yayınları, 1. B., İstanbul, 1998.

evliliklerine devam etmeye çalışsa da sinir nöbetleri geçirir. İyileştiğini düşündüğü bir gün eşine “Hoş çakal” yazılı bir not bırakarak eşini terk eder. Başkahraman kadın “Eylül’e Veda” bölümünde yıllardır görüşmediği oğlu Eylül’le bir kafede buluşur. Eylül anne ve babasının ilgisizliğinden dolayı onlardan uzaklaşmış, uyuşturucu bağımlısı olmuştur. Başkahraman kadın bu bölümde geçmişe giderek Eylül’ü dünyaya getirmeye karar verdiği günü hatırlar. Başkahraman kadın, devrimci çevresinin düşüncelerine inat, siyasî yaşamla çocuk büyütmenin bir arada yürütülebileceğini göstermek için Eylül’ü dünyaya getirir. Eylül, anne ve babasının siyasî mücadelelerinin, sabahlara kadar süren toplantılarının arasında sessiz bir çocukluk geçirir.

Başkahraman kadın “Sülün Sokağın Kızları” bölümünde çocukluğunun geçtiği mahalleye gider. Çocukluk arkadaşlarından biri ölmüştür ve cenazeye katılır. Yıllardır görüşmediği arkadaşlarıyla sohbet eder. Başkahraman kadına siyasî yaşamından dolayı bazı çocukluk arkadaşları kötü gözle bakmakta bazıları ise anlayış göstermektedir. Cenaze töreninin ardından başkahraman çocukluğun geçtiği sokağa gider ve her şeyin değişmiş olduğunu görür. Hiçbir şeyin eskisi gibi olmaması kadını üzer.

“Buluşma” adlı bölümde başkahraman eski yakın arkadaşlarından Ela’yla buluşur. İki arkadaş yıllardır görüşmedikleri hâlde birbirlerini gördüklerinde *Küçük Prens* kitabından alıntılarla sohbe başlarlar. Her şeyin yıkıldığını düşünen iki arkadaşın sohbetleri eski günlerdeki gibi dolu dolu olmaz. Başkahraman kadın, “Zombiler” bölümünde ise İstanbul’un sokaklarında dolaşırken sonradan polis olduğunu öğrendiği eski arkadaş Haydar ve meyhanede akordeon çalan Anahit’le karşılaşır. Başkahraman kadın, yıllar geçmesine rağmen Haydar ve Anahit’in hiç değişmemesine rağmen çok şaşırır ve onların zombi oldukları düşünür. “Yollarda” bölümünde başkahraman eski sevgilisinin eşinden telefon alır ve eski sevgilisinin ölmek üzere olduğunu kendisini görmek istediğini öğrenir. Başkahraman kadın eski sevgilisinin isteği üzerine Ankara’ya gider fakat eski sevgilisinin öldüğünü öğrenir.

Başkahraman kadın “Ölü Aylar Mezarlığı” bölümünde on dört yaşındaki hâlini hatırlar ve ilk aşkı aklına gelir. İlk aşkı başkahraman kadını terk etmiştir. “Aşktan ve Devrimden Konuşurduk” adlı bölümde ise başkahraman yine Ela ile buluşur ve Ela’nın eşinin öldürüldüğünü kızıyla birlikte yaşadığını öğreniriz. Ela, başkahraman kadın gibi sürgün olmamasına rağmen kendisini sürgün hisseder. Ela, başkahraman kadın kadar

umutsuz değildir ve geçmişinden pişmanlık duymamaktadır. Kızı dâhil gençlerin toplumsal olaylarla ilgilenmemesi onu üzer fakat kızı devrin artık değiştiğini toplumsal olaylarla ilgilenmenin tek yolunun siyaset olmadığını söyler. Ela'nın kızı asıl devrimin doğayı korumak olduğunu söyler.

Başkahraman kadın yazarların, aydınların davet edildiği bir yemeğe katılır. Burada yaşadıkları “Hüzünlü Bir Türkü Mü Oldu Enternasyonal” adlı bölümde anlatılır. Başkahraman kadın, yemekte Enternasyonal Marşı'nın çaldığını duyar ve bunu hiç kimseyi rahatsız etmemesi onu üzer. Yıllar önce işçilere Enternasyonal Marşı'nı öğrettiği için tutuklanan ve işkence gören başkahraman marşın artık kimseyi rahatsız etmemesi karşısında ağlar. Başkahraman kadın “Bir Şehri Hatırlamak” bölümünde sürgün yıllarında dolaştığı şehirleri hatırlar. New York, Moskova, İstanbul başkahramanın en sevdiği şehirlerdir ve bu şehirleri karşılaştırır. New York'a sevgilisinin peşinden gitmiştir. Moskova'da siyasî eylemlere katılmıştır. İstanbul'da ise sürgün sonrası yılları geçirmiştir. “Mavi Yeşil Bir Koy” bölümünde başkahramanın eski bir arkadaşı anlatılmaktadır. Başkahramanın eski arkadaşı siyasî yenilgiye uğradığını düşünür ve gelecekte ümitsizdir. Gençlik yıllarında gittiği koya tekrar gider ve burada intihar ettiğini anlarız.

“Şafaktan Önce” adlı bölümde başkahraman kadının eşi anlatılmaktadır. Başkahramanın eşi sosyalizmin çöküşünden ve başkahramanın kendisini terk etmesinden sonra hayatta yapacağı hiçbir şeyin kalmadığını düşünür ve dağlara çıkar. Dağların arasında bir köyde teröristler tarafından vurulur.

Başkahraman geçmişiyle hesaplaşmasını yaptıktan sonra romanın sonunda bir adaya yerleşir. “Geç Kalmış Bir Bahçıvan” adlı bu bölümde başkahraman geçmişiyle hesaplaştığı için kendisini özgür hisseder. Geçmişe dair tek pişmanlığı oğlu Eylül'dür. Ona iyi bir annelik yapamadığını düşünür ve vicdan azabı çeker. Başkahraman kadın umutsuz bir hava içerisinde geçmişini sorgulasa da yaşamaktan vazgeçmez. Sığındığı adadaki küçük evi, kedileri, köpekleri onu mutlu eder. Bütün gününü toprakla uğraşarak, resim çizerek geçirir. İnsanlardan uzakta olduğu için mutlu olur.

3.SICAK KÜLLERİ KALDI

Yazara Orhan Kemal Roman Ödülü'nü kazandıran *Sıcak Külleri Kaldı*³⁰ romanı 2000 yılında yayımlanmıştır. Dokuz bölümden oluşan romanda karakterler sürekli geçmişe dönüş yaptıkları için kronolojik bir anlatım yoktur. Romanda Türkiye'nin yakın tarihi, sosyal ve siyasal olaylar anlatılmaktadır. Soldaki gelişmeler, bölünmeler, darbeler, cinayetler, sağ-sol çatışmaları, devlet ve iktidar gücü romanda ele alınan başlıca konulardır. Bu konular Ülkü Öztürk'ün hayatı üzerinden okuyucuya aktarılır. Romanda sol siyaset içindeki bireyin yaşadıkları bir aşk hikâyesiyle birleştirilerek anlatılır. Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından Sovyetler Birliği'nin çökmesi bu romanda da roman kahramanlarını yenilgiye uğradıklarını düşünmelerine sebep olur. Roman dokuz ana bölümden oluşmaktadır. Romandaki olaylar geriye dönüşlerle verildiği için çoğu olay iç içe geçmiş durumdadır.

“Paris'te Faili Meçhul Bir Cinayet ve Bir Gramer Dersi” bölümünde Ülkü Öztürk, Fransa'da yaşarken eski sevgilisi Arın Murat'ın cesedini teşhis ederken Fransız Lisesi'ndeki gramer derslerini hatırlar. Ülkü, lisedeyken kurallara karşı çıkan bir öğrencidir. Öğretmeninin verdiği ödevi yapmadığı için hafta sonu cezasına kalmıştır. Ülkü, okulundaki tek burslu öğrenci olduğu için diğer öğrencilerin onu hor görmesine kurallara uymayarak tepki verir. Ülkü, Arın Murat'ın cesedini teşhis ederken oğlu Umut Murat'ın cesedini teşhis ettiği ana döner. Umut Murat, bir cinayete kurban gitmiştir. Örgüt sempatzanı olduğu gerekçesiyle kaldığı evde vurulmuştur. Ülkü, Arın Murat'ın cesedine baktıkça işkence gördüğü yılları da hatırlar. Ülkü, siyasî yaşamından dolayı işkence görmüş, masaya bağlanmış, vücuduna elektrik verilmiştir. Hatırladıklarından dolayı morgda daha fazla kalamaz ve kendisini dışarı atar. Aynı bölümün devamında Ülkü'nün çalıştığı gazetede toplantı yapılmaktadır. Türkiye'den gelen üst düzey yönetici Arın Murat'ın yapacağı toplantıya kimin katılacağına karar verilmektedir. Bu toplantı esnasında Ülkü, Arın Murat'la birlikte olduğu yılları hatırlar. Ülkü on dokuz yaşındayken annesi ve kız kardeşi Ülker'le yaşarken geçim sıkıntısı çektikleri için ek konfeksiyon işleri yaparlar. Ülkü aynı zamanda Fransızca özel dersler verir. Ülkü, zengin bir ailenin çocuğu olan Erim'e Fransızca ders verirken Erim'in ağabeyi Arın'la tanışır ve ona âşık olur. Ülkü, Arın Murat'ın ölümüyle ilgili soruları cevaplandırmak

³⁰ Oya Baydar, *Sıcak Külleri Kaldı*, Can Yayınları, 1. B., İstanbul, 2000.

üzere merkeze giderken 1971 yılında tutuklandığı günleri hatırlar. Bir gece evi aniden basılarak gözleri bağlanır ve tutuklanır. Ülkü, Arın Murat'ın cinayetiyle ilgili soruları cevaplarırken Arın Murat'ın eşinin ve kızının da ifadelerine başvurulacağını söylenmesi üzerine Arın Murat'ın İpek'le evlendiği günü hatırlar. Ülkü'nün annesi kızının Arın Murat gibi zengin biriyle evlenmesini ister ve Arın Murat'ın Ülkü'ye değil de İpek'le evlenmesini kızının suçu olarak görür.

“Kaç Yıl Oldu Sesini Duymayalı” adlı bölümde Arın Murat elçilikte çalışırken Ülkü'yü arar. Arın Murat, Paris'te konferans vereceğini Ülkü'yle görüşmek istediğini söyler. Arın Murat, devlet içerisinde gizli bir yapılanma olduğunu düşünmektedir. Devlet kademelerinde en üst düzeye gelmek için yıllarca çabalayan Arın Murat, her şeyden şüphe duymaya başlar. Arın, Ülkü'yle telefonda konuşurken 1980'li yıllarda Ülkü'nün karıştığı siyasî olayları ve Ülkü'nün işkence görmesine rağmen ona yardım etmeyişi hatırlar. Arın Murat, kardeşi Erim ve en yakın arkadaşı Cem'in de Ülkü'yle aynı siyasî fikirlere sahip olduğunu öğrenince onlardan da uzaklaşmıştır. Bölümün devamında Ülkü, oğlunun ölüm haberini aldıktan sonraki anları hatırlar. Oğlunun cesedinin teşhisi için İstanbul'a gelen Ülkü, aldığı uyku ilaçlarının etkisiyle hastaneye kaldırılır. Uyandığında üniversite arkadaşı Mehmet İliç'i görür. Ülkü, hastaneden çıktıktan sonra annesinin yanına gider. Kendisi hastanedeyken Arın Murat'ın annesinin ziyaret ettiğini ve telefon numarası bıraktığını öğrenir. Ülkü, Arın'ın annesine bıraktığı telefon kodunun Ankara'ya ait olduğunu fark eder ve Ankara'ya gider. Ankara'da kaldığı otelde yaklaşık yirmi yıl önce Ömer Ulaş'la kalmışlardır. Bu yıllarda Ömer ve Ülkü kaçak kimlikle yaşamaktadırlar. Ülkü, cezaevinden yeni çıkmıştır ve yedi aylık hamiledir. Ömer, Ülkü'ye evlenme teklifi eder ve yıldırım nikâhıyla evlenirler. Ülkü, Ömer'le yaşadıklarını andıktan sonra annesinin verdiği numaradan Arın Murat'ı arar ve çalıştığı gazete adına görüşmek istediğini söyler. Ülkü, oğlunun öldürülmesinden bahseder. Arın Murat ise Umut'un ölümünden dolayı vicdanî suçluluk hissetmektedir. Umut'un kendi öz oğlu olduğunu bilmesede Umut'un ölümü, Arın Murat'ın görevini sorguladığı yılların başlangıcı olur. Ülkü, Arın Murat'la konuşurken oğlu Umut'u annesine bırakıp yurt dışına kaçtığı yılları hatırlar. Arın Murat, Ülkü'nün odadan çıkmasından sonra Umut Murat Ulaş'ın dosyasını ister ve incelemeye başlar. Aynı zamanda eşi İpek ve eski sevgilisi Ülkü'yü kıyaslar. İpek'le aralarındaki ilişkinin giderek kopmaktadır.

“Erguvanlarla Seine Nehri Arasında Bir Yerlerde” adlı bölümde Arın’ın Paris’e konferans vermeye gittiği yıllara dönülür. Ülkü, Paris’te yaşadığı için Arın, Ülkü’yü arar ve buluşmak istediğini söyler. Bölümün devamında Ülkü’nün ve Arın’ın ilişkisi daha detaylı anlatılır. Ülkü’nün sol görüşlü siyasî anlayışa sahip olmasından dolayı ilişkileri biter. Ülkü, Arın’ın kardeşi Erim’e ders vermeye gittiği bir gün Arın’ın annesi tarafından nasıl hor görüldüğünü hatırlar. Arın’ın annesi oğluna Ülkü’yü uygun görmemektedir. Ülkü’nün oğlunun kariyerine engel olacağını düşünmektedir ve bu ilişkinin devam etmesini istemez. Ülkü, Arın’ın annesinin konuşmalarından sonra bir daha Erim’e ders vermez ve evden çıkarken bir mitingle karşılaşır. Bu bölümde Ülkü’nün siyasî yaşamının nasıl başladığı anlatılmaktadır. Ülkü, Türkiye İşçi Partisi’nin miting konuşmasına denk gelmiştir ve bu konuşmadan çok etkilenir. Ülkü, Arın’ın annesinin söylediklerini düşünürken sınıf farkından dolayı hor görülmesi ona üniversite arkadaşı Mehmet İliç’i hatırlatır. Ülkü ve Mehmet İliç üniversite koridorlarında çarpışarak tanışmışlardır. Mehmet’in elinde sol düşünceye ait “Ant” ve “Sosyal Adalet” dergileri vardır. Ülkü, dağılan dergilerden birini alır ve dergideki yazıları konuşmak üzere buluşmaya karar verirler. Mehmet, Ülkü’yü evine davet eder ve ailesiyle tanıştırır. Ülkü’nün karşılaştığı bu sıcak ortam onu etkiler ve Arın Murat’la görüşmediği zamanlarda Mehmet ve arkadaşlarıyla vakit geçirmeye başlar. Mehmet, Ülkü’yü Doktor adlı karakterle tanıştırır ve Doktor, Ülkü’ye yararlı olduğunu düşündüğü kitaplar verir. Mehmet İliç, Ülkü’yü bilinçlendirmeye çalışan biridir. Arın’ın annesinin sözlerini, Mehmet İliç’i ve Türkiye İşçi Partisi’nin mitingini düşündükçe kafası karışır ve kendisine bir yol çizmeye karar verir. Ülkü, Arın’la aralarındaki ilişkinin biteceğinin farkındadır ve Arın’ın annesinin kendisine söylediklerini Arın’a söylemez. Ülkü ve Arın, Arın’ın Büyükkada’daki evine giderler ve son kez birlikte olurlar. Ülkü, sabah erkenden kalkarak Arın’ı terk eder. Arın, uyandığında Ülkü’yü göremez ve onun gittiğini anlar aynı zamanda kâhyadan sıkıyönetimin ilan edildiğini de öğrenir. Arın, Ülkü’nün gitmesine üzülse de ilişkilerinin bitmesi onu rahatlatır. Annesine hak verir ve kariyerine odaklanması gerektiğini düşünür. Bölümün devamında Arın ve Ülkü’nün telefonda konuştuğu ana dönülür. Ülkü ve Arın buluşmaya karar verirler. Arın, Paris’e toplantı için gideceğini eşine haber vermek için eşi İpek’i arar ve bu esnada İpek’le tanıştırıldığı yılları hatırlar. Arın’ın annesi oğluna uygun gördüğü İpek’le evlenmesini ister ve Arın bunu kabul eder. İpek ise Arın’ın kendisine âşık olmadığını farkındadır.

İpek, sürekli alkol almaktadır ve Arın'ı konsoloslukta çalışan bir memur ile aldatmıştır. Arın, aldatıldığını bildiği hâlde İpek'i affeder ve kariyerine zarar vermemesi için bu olayı örtbas eder.

“Sen Hiroşima’da Hiçbir Şey Görmedin” adlı bölümde Arın, Paris’teki konferansı gerçekleştirir ve bu konferansta asıl metin dışında kendi düşüncelerini de söyler. Arın, toplantıda 12 Mart, 12 Eylül askerî darbesinde yaşananlardan, faili meçhul cinayetlerden açıkça söz eder. Dinleyenler arasında olan Ülkü, bu duruma çok şaşırır ve Arın’ın gerçekleri fark etmek için çok geç kaldığını düşünür. Bölümün devamında Ömer Ulaş anlatılır. Ömer Ulaş, Ülkü’nün devrimci arkadaşlarından biridir. Üniversitede öğretim görevlisidir. İşçi bir ailenin çocuğudur, ailesi Eskişehir’de yaşamaktadır. Ömer, babasının çalıştığı fabrikadaki Müslim Usta sayesinde sosyalizmle tanışmıştır ve küçük yaşlardan beri kendini devrime adamıştır. Ömer Ulaş’ın tanıtılmasından sonra Ömer ve Ülkü’nün nasıl tanıştığı anlatılır. Ülkü, Paris’ten döndükten sonra Ankara’da üniversitede asistan olarak çalışmaya başlar ve ev ararken Ömer ona yardımcı olur. Devrimle ilgili gizli toplantıları Ülkü’nün evinde yapmaya başlarlar. Ülkü’nün evinin duvarlarında Nazım Hikmet’ten şiirlerin olması devrimci arkadaşlarını rahatsız eder fakat Ömer, Ülkü’ye destek olur. 12 Mart askerî darbesi olur ve Ömer yakalanmamak için kaçır. Ara bölümde Ülkü ve Ömer Ankara’dan İstanbul’a taşınırlar ve Ülkü’nün annesinin evinde yaşamaya başlarlar. Diğer ara bölümde Ülkü, Arın’ın konferansta anlattıklarını dinlerken 1 Mayıs 1977’yi hatırlar. Mitinge katılanlara ateş açılır ve o gün otuz yedi kişi hayatını kaybeder. Arın Murat, Ülkü ve Mehmet de bu mitinge katılmışlardır.

“Uzun Bir Yolun Yorgun Yolcuları” adlı bölümde Ömer’in ve Ülkü’nün Moskova’da yaşadığı yıllar anlatılır. Ülkü, Moskova’dayken sosyalizme olan inancını, iktidar mekanizmasını sorgulamaya başlar. Ömer’le birlikte Kızıl Meydan’da gezerken resmî bir gezi düzenleyen ve Lenin Mozolesini ziyaret eden Arın Murat’ı görür. Ülkü, Arın Murat’ı görünce onun kendini görmesi için yüksek sesle konuşmaya başlar ve göz göze gelirler. Ülkü’nün Moskova’da mutsuz olmasının bir diğer sebebi de oğlu Umut’u Türkiye’de bırakmış olmasıdır. Yakalanmamak için yurt dışına kaçan Ömer, Ülkü’yü yanına aldrabilmiş Umut’un gelmesinin ise sakıncalı olabileceğini söylemiştir. Ülkü, bu bölümde düşüncelerini net bir şekilde belirler ve Ömer’le evliliklerinin daha fazla

devam edemeyeceğini aralarındaki her şeyin bittiğini anlar. Ömer'e bu düşüncelerini açar ve Moskova'dan ayrılmak istediğini söyler. Ömer, Ülkü'nün gitmek istemesine şaşırır ve kendine aslında çocuğu aldrabilecek gibi varken bilerek aldırmadığını itiraf etmiştir. Çocuğun siyasî eylemlerine engel olmamasını istemiştir. Ömer, Ülkü'den ayrı geçirdiği üç yıl içinde başka bir birlikteliği olmuştur. Bunu hatırladığında huzursuz olsa da Ülkü'nün evlendiklerinde başkasının çocuğunu doğurduğunu aklına getirir ve kendini rahatlatır. Ülkü'nün Moskova'dan ayrılmasından sonra sonraki ara bölümde Ülkü ve Ömer'in son kez görüşmeleri anlatılır. Ömer, Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra Leipzig'e taşınmıştır. Ülkü, Leipzig'e gittiğinde Ömer'i çökmüş bir hâlde görür ve en son görüşmelerinin üstünden uzun yıllar geçmiştir. Ülkü görüşmedikleri yıllar boyunca neler yaptığını anlatır. Umut'un kendisiyle yaşamak istemediğini Türkiye'ye dönüp anneannesiyile kaldığını kendinin ise Paris'te yaşadığını söyler. Ömer, Ülkü'yü son görüşünü hatırlayarak Moskova'daki yıllarına döner. Ömer, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra daha fazla Moskova'da kalamayacağını düşünür. Ömer'in yakın arkadaşı Falin, Paris'e taşınır; Ömer ise Kuzey Avrupa ülkelerine gitmek ya da Türkiye'ye dönmek ister. Kuzey Avrupa ülkelerine taşınma fikrinden sonra aklına Ülkü'yle ayrıken Ülkü'yü aldattığı Ingrid gelir. Ömer ve Ingrid ayrılmış olsalar da mektuplaşmaya devam ederler. Ingrid son mektubunda yedi yaşında bir kız olduğunu söyler. Ömer, Ülkü'nün boşanma isteği ve yenilgi karşısında kendini boşlukta hissederek ve Ingrid'i ziyaret etmeye gider. Ömer, Ingrid'in kızı Turkina'yı gördüğünde onun kendi kızı olduğunu hemen anlar. Çünkü Turkina, Ömer'in kız kardeşinin küçüklüğüne çok benzemektedir. Ömer, Umut'a babalık yaparak kendini yıllarca kandırdığını gerçek babalık duygusunu ilk kez tattığını fark eder. Turkina düşüp dizini incitir ve Ömer, hemen ona yardıma koşar. Ingrid, Ömer'den hiçbir şey istemese de Ömer, sorumluluk almak istemez. Ingrid'le yaşamaya karar vermişken Turkina'yı görünce kararından vazgeçer ve miskin değerlere kapılan bir devrimci olmak istemez. Turkina'ya aldığı hediyeyi gizlice bırakır ve onlardan uzaklaşır. Sonraki ara bölümde Ülkü, Arın konferansını bitirmeden salondan ayrılır. Arın'ın söylediklerini haber yapmak için gazeteye gider. Ülkü, birkaç saat sonra Arın'la buluşacağı için heyecanlıdır ve gençlik yıllarında Arın'la gittiği lüks restoranları hatırlar. Ülkü, Arın'ın çevresindeki insanların kendine küçümseyici bir şekilde baktığını düşünür. Arın, arkadaşlarından sadece Cem'i Ülkü'yle tanıştırır. Cem, Arın'la aynı sosyal çevrede büyümüş olmasına rağmen sınıf

farkına inanmayan, doğal biridir. Zengin çocukları arasında solcu olma moda olduğu için Cem de gençlik yıllarında devrimci olmak ister. Ülkü 12 Eylül askerî darbe sonrası paraya ihtiyacı olduğu için iş arar. Sahte kimliğiyle gazetede gördüğü bir işe başvurur. İş başvurusu için görüşmeye gittiğinde genel müdürün, Arın'ın yakın arkadaşı Cem olduğunu görür. Cem'in solcu, devrimci olması gençlik yıllarının hevesi olarak kalmıştır. Cem, Ülkü'yü sahte kimlikle iş ararken görünce ona acır ve çalışması için ısrar eder fakat Ülkü bunu kabul etmez.

“Ada'da Bir Akşam Yemeği ve Yaşlanmak Üzerine” adlı bölümde Arın'ın verdiği konferanstan sonra Arın ve Ülkü buluşurlar. Ömer ve iş gezisi için Moskova'ya giden Cem karşılaşırlar. Ömer'le sohbet eden Cem, sohbetleri esnasında sarhoş olan Ömer'den Umut'un gerçek babasının kendisi olmadığını öğrenir. Bunun üzerine Cem, Umut'un gerçek babasının Arın olduğunu anlar. Cem, öğrendiği gerçeği Arın'a söylemez. Cem, zengin olmasına rağmen kendini mutlu hissetmediğini söyler; Ömer ise Cem'in gözünde acınacak bir hâle gelmiştir. Ömer'in hâline acıyan Cem, Türkiye'ye dönerse Bozcaada'da ona iş verebileceğini söyler. Bölümün devamında Arın ve Ülkü'nün yemek yediği dönülür. Arın, kariyeri boyunca yaptıklarından pişmanlık duyduğunu, boğulduğunu söyler ve Ülkü'ye yeniden başlama teklifinde bulunur. Ülkü'ye istifa edeceğini söyler ve ressam olma hayalini gerçekleştireceğinden bahseder. Ülkü'ye izlendiğini ve dikkatli olmaları gerektiğini söyler. Ertesi gün görüşmek üzere sözleşirler ve ayrı ayrı restorandan ayrılırlar.

“Özgürlüğün İlk Şafağı” adlı bölümde Arın, Ülkü'yle buluştuğu restorandan ayrıldıktan sonra Paris sokaklarında yürürken hayatında sadece kızı Derin'i ve Ülkü'yü sevdiğini fark eder. Yeni kuracağı yaşamı için heyecanlıdır. Arın, sokaklarda yürürken ansızın Umut'u hatırlar ve Umut'un doğum tarihini hesaplayarak kendi oğlu olduğunu fark eder. Arın, bu gerçeği fark ettiği anda ensesinden vurulur. Ülkü, Arın'ın öldürülmesinden sonra savcılığın sorularını cevaplar ve evinin güvenli olmayacağını düşündüğü için geceyi çalıştığı gazetede geçirir. Eve tek başına gitmeye korktuğu için arkadaşı Falin'i arar. Falin, Ömer Ulaş'ın Moskova'dan arkadaşıdır. Ülkü, Falin'in Paris'teki bir konferansı sırasında onunla karşılaşmış ve yakınlaşmışlardır. Bir süre devam eden ilişkileri dostluğa dönüşmüştür. Ülkü, Falin'le birlikte eve gittiğinde evinin her yerinin arandığını görür. Ülkü, savcılığın sorularını yanıtlarken Arın'ın eşi İpek ve

kızı Derin’le tanışır. Derin, Ülkü’yle daha uzun konuşmak istediğini söyler ve bunun üzerine Ülkü, Derin’e numarasını verir.

“Oğullar ve Kardeşler” adlı bölümde Arın’ın cenaze töreni yapılır. Bu bölümde Diyarbakır’da hapishanede olan oğlunu ziyaret eden Mehmet İliç de anlatılmaktadır. Mehmet İliç, Arın Murat’ın cenazesi için Ankara’ya giden Cem ve Erim’le karşılaşır. Onlardan oğlu için yardım ister. Ülkü ise Arın’ın cenaze törenini televizyondan izlemektedir. Cenaze töreninde Arın Murat’ın kızı Derin, kendisine uzatılan mikrofona babasının katillerinin bulunmaması durumunda devlet yetkililerinin katilleri sakladığını düşüneceğini söyler. Ülkü, Arın’ın cenaze törenini sıradan bir olaymış gibi izlediği için kendine şaşırır. Oğlu ve Arın’ın ölümünden sonra ölüme alıştığını düşünür ve bütün yaşadıklarından sonra Yugoslavya’ya gidip savaş muhabirliği yapmak istediğine karar verir. Ülkü, Yugoslavya’da bir süre çalıştıktan sonra daha fazla acıya dayanamayacağını fark eder.

“İssız Adalar Aranıyor” bölümünde Ülkü, Türkiye’ye dönmeye karar verir. Türkiye’ye döndüğünde çocukluğunun geçtiği eve gider ve eski günleri yâd eder. Kardeşi Ülker’le buluşur ve huzurevinde yaşayan annesini ziyaret eder. Türkiye’ye döndüğünü haber vermek için Cem’i aradığında Cem, Ülkü’ye Bozcaada’ya gelmesi gerektiğini söyler. Ülkü, adada bir süre kaldıktan sonra ne yapmak istediğini düşünür. Adaya sığınmak ya da annesini huzurevinden alıp evlerine dönmek seçenekleri arasındadır. Roman Ülkü’nün ne yapmak istediğine karar verememesiyle biter.

4. ERGUVAN KAPISI

Nehir roman olan *Erguvan Kapısı*³¹ 2004 yılında basılmış, Cevdet Kudret Edebiyat Ödülü’nü kazanmıştır. *Sıcak Külleri Kaldı* romanından Ülkü Öztürk ve Arın Murat’ın kızı Derin bu romanda da karşımıza çıkar. Romana, 1990-2000 yılları arasında Türkiye’de yaşanan sosyal ve siyasal olaylar hâkimdir. Romanda işçilerden, fabrikalardan gecekondulara geçen sol düşüncenin değişimi de yer almaktadır. Zengin ve fakir kesim arasındaki farklar, sınıf çatışmaları romanda ele alınan diğer konulardır.

³¹ Oya Baydar, *Erguvan Kapısı*, Can Yayınları, 1. B., İstanbul, 2004.

Roman “Erguvanlar”, “Ölü Çocuklar”, “İnançlar ve Kurbanlar”, “Yersizyurtsuzluk” ve “Sığınaklar” adlı beş bölümden oluşmaktadır. Olaylar her bölümde farklı kahramanlar tarafından anlatılmaktadır. Bu romanda da olayların anlatımında kronolojik bir sıralama yoktur.

Teo, on dört yaşına kadar Türkiye’de yaşamış, 6-7 Eylül 1955 olaylarından sonra ailesiyle İstanbul’dan ayrılıp Amerika’da yaşamak zorunda kalmıştır. Teo, Bizans araştırmacısı olur ve İstanbul’da olduğunu düşündüğü bir şiirde geçen Erguvan Kapısını aramak için İstanbul’a gelir. Araştırma için İskenderiye’ye giden Teo, el yazmalarıyla ilgilenirken bir şiir bulur ve şiirde geçen Erguvan Kapısını bulma hayatının amacı olur. İstanbul’a dönen Teo, Sultanahmet’te bir otelde kalır. Otelde arkadaşı Mete Ünsalan’ın birkaç kişiyle oturduğunu görür. Mete Ünsalan, Teo’yu görür ve onu masasına davet eder. Masada Derin, Kerem ve Turgut Ersin vardır. Teo, otelde kalmak istemediğini küçük bir ev aradığını söyler. Derin ise Fransa’da olan Ülkü’nün evinin Teo için uygun olduğunu düşünür. Teo, Ülkü’nün evine yerleşir. Evde kutulardaki fotoğrafları inceleyen Teo, Umut Murat’ın fotoğrafını görür ve Umut’la Derin’in bakışlarının benzerliğine şaşırır.

Babası Arın Murat’ın faili meçhul bir cinayete kurban gitmesinden sonra babasının katillerini bulmak isteyen Derin, Bozcaada’ya gider. Umut’un ölümü ve babasının ölümü arasında bir bağlantı olduğunu düşünerek Ülkü’den bilgi almaya çalışır. Derin, Umut’un gerçekte kim olduğunu ısrarla sorar. Derin, Ülkü’yü ikna eder ve Umut’un öldürüldüğü evde diğer öldürülenlerden biri olan Kerem’in ailesiyle görüşürler. Kerem’in ailesi Etiler’de bir apartmanda kapıcılık yaparken gecekonduda inşaa edip oraya taşınırlar. Kerem, Umut’la aynı evde öldürülenlerden biridir. Ali, ağabeyi Kerem’in öldürülmesinden sonra devrim yemini etmiş, intikam almak isteyen biridir. Ağabeyinin adını kendi adının başına ekler. Kerem Ali, Derin ve Ülkü’nün sorularından rahatsız olur ve onların ajan olduğunu düşünür. Kerem Ali, Derin ve Ülkü’nün evlerine gelmesiyle örgüt tarafından uyarılır. Kerem Ali, örgütün Derin’den şüphelenmemesi için onu örgüte çekmeye karar verir. Derin’in geniş olan sosyal çevresini kullanması talimatını alır ve babasının katillerini bulması için Derin’e yardım eder, bu sırada ona âşık olur. Derin, Kerem Ali’nin isteği üzerine Türkiye’nin çok satan gazetelerinden birinde ünlü bir köşe yazarı olan Turgut Ersin’le görüşme ayarlar. Otelde yapılan bu

görüşme sırasında yurt dışından gelen Bizans araştırmacısı olan Teo ile tanışır. Yurt dışından döndükten sonra evinde kalan Teo ile Ülkü arasında bir ilişki başlar ve Ülkü, bu ilişki sayesinde yaşadığı acıları az da olsa unutabileceğini düşünür. Derin, Kerem Ali'nin yardımıyla Umut'un öldürüldüğü evde baskın esnasında kaçan kişinin babasına ulaşır. Derin, bu sayede Umut'un özel eşyalarını bulur ve Umut'un fotoğrafları bakarak kardeş olduklarını düşünür. Şüphelerini Ülkü'yle paylaşır ve Ülkü de bu durumu itiraf eder. Derin, Teo İstanbul'u gezerken ona yardımcı olur ve şehri birlikte gezerler. Derin, bu gezintiler sırasında Teo'ya İstanbul'un hem zengin semtlerini hem de gecekondu mahallelerini gezdirerek İstanbul'un birden fazla yüzü olduğunu söyler. Teo, şehri sürekli gezip inceleme yapmasına rağmen Erguvan Kapısı'nı bulamaz. Arkadaşı Mete Ünsalan'dan yardım ister ve birlikte çalışmaya başlarlar.

Kerem Ali, ağabeyinin vurulduğu evden kaçanlardan biri olan Özgür'ün babası Atilla Bey'in evini bulur ve bu adresi Derin'e verir. Atilla Bey, Özgür ve Umut'un arkadaş olduklarını ve Umut'un bazı eşyalarının kendisinde olduğunu söyler. Derin, Atilla Bey'den aldığı eşyalara bakar ve Umut'un anı defterini bulur. Derin, Umut'un anı defterini incelediğinde babasının telefon numarasının yazılı olduğunu görür. Derin, Umut'un gerçek babasını bildiğini Ülkü'ye söyler. Kerem Ali'ye ise örgütten Özgür'ü infaz etmesi gerektiği emri gelir ve Teo'yu da araştırması gerektiğini söylerler. Kerem Ali, örgütün verdiği emirlere uyar ve Özgür'ü öldürür.

Lozan'da üniversite eğitimi gören Derin, sosyal yapı konulu bir araştırma yapacağı bahanesiyle Kerem Ali'nin mahallesinde yaşayan Güldalı'nın evine yerleşir. Gecekondu mahallesindeki insanların hayatlarının kendi hayatından daha anlamlı olduğunu düşünür. Güldalı yeni doğan bebeği Umut'la yaşamaktadır. Kocası, dağa çıkmıştır ve uzun zamandır ondan hiçbir haber alamamıştır. Güldalı, katıldığı bir eylemden dolayı tutuklanır. Güldalı serbest bırakıldıktan sonra ölüm orucuna yatacağını Derin'e söyler. Derin, içindeki boşluğu doldurmak için yerleştiği bu mahallede insanların ölümü kutsallaştırmalarını anlayamaz. Kerem Ali mahallede yaşananlardan dolayı mahalleye gidememektedir ve Derin'le bir süre haberleşemezler. Ülkü, Kerem Ali'yle karşılaşır. Kerem Ali'nin bir kıza çanta verdiğini görür ve Kerem Ali, Ülkü'nün yanına gelerek hemen uzaklaşması gerektiğini söyler. Ülkü'ye bir telefon numarası vererek kendisine ulaşmasını söyler. Ülkü, Kerem Ali'nin eylem düzenlediğini fark eder

onu ikna etmeye çalışır fakat Kerem Ali vazgeçmez. Ülkü, oradan hemen uzaklaşır ve akşam haberlerinde alışveriş merkezinde bomba patladığı haberini görür ve Derin'e Kerem Ali'yle karşılaşmalarından bahsetmemeye karar verir. Kerem Ali, örgütten Teo'yu zararsız hâle getirme emri alır.

Derin Ülkü'yle birlikte Güldalı'nın ölüm orucu tuttuğu eve gider. Güldalı'nın durumu iyice ağırlaşmıştır. Güldalı'nın ölüm haberi gelir ve Derin, Güldalı'nın bebeği Umut'u alarak ölüm evinden uzaklaşır. Derin, gecekondu mahallesinde yaşadıklarını kaldıramaz ve mahalleden uzaklaşmak ister. Turgut Ersin'in yanına gider birlikte olurlar. Turgut Ersin, Derin'e birlikte yaşamayı teklif eder ve Derin bunu kabul eder. Ülkü, Güldalı'nın ölümünden sonra Derin'in ortadan kaybolmasını merak eder. Ülkü, Derin'in nerede olabileceğini herkese sorar ama bulamaz. Turgut Ersin, Ülkü'ye Güldalı'nın öldüğü gece Derin'le birlikte olduklarını ertesi gün buluşmak üzere sözleştiklerini fakat Derin'in ortadan kaybolduğunu söyler. Mete Ünsalan'ın evinde araştırmalarına devam eden Teo, ortadan kaybolur. Mete Ünsalan'ın evine polisler gelir ve Teo'nun Anemas Zindanı'nda ölü bulunduğunu söylerler. Teo'un cebinden çıkan kâğıtları inceleyen Ülkü, Teo'nun Erguvan Kapısı'nı bulmuş olduğunu görür ve buna sevinir. Turgut Ersin, Ülkü'ye Derin'in bir süreliğine yurt dışına çıktığını, Güldalı'nın oğlu Umut ve kedisi Felix'i ona emanet ettiğini söyler.

Teo'nun Anemas Zindanı'nda olduğunu Kerem Ali'ye söyleyen Derin'dir. Kerem Ali, kaleye gittiğinde Teo'nun kalenin etrafında ölçüm yaptığını görür. Teo, kalenin mazgallarına tırmandığı esnada Kerem Ali ona seslenir ve Teo, Kerem Ali'yi görünce korkup kaçmaya başlar. Teo, Kerem Ali'den kaçarken dengesini kaybedip düşer. Kerem Ali, Teo'nun ölmüş olduğunu düşünerek oradan uzaklaşır. Romanın sonunda Kerem Ali, bir hücrededir. Teo'ya attığı tehdit mesajlarıyla kendini ele verdiğini fark eder. Kerem Ali hapishanedeki zamanını kitaplar okuyarak geçirir. Özellikle Bizans tarihi ve sanatıyla ilgili kitaplar tercih eder.

“Sığınaklar” adlı son bölümde Ülkü, huzurevinde yaşayan annesini, Güldalı'nın bebeği Umut'u ve Derin'in kedisi Felix'i alarak bir adaya sığınır. Kendi oğluyla yaşamadıklarını Umut bebekle tekrar yaşamak ister. Adada kendilerini doğanın akışına bırakırlar ve Derin'in gelmesini beklerler.

5. KAYIP SÖZ

*Kayıp Söz*³², 2007 yılında yayımlanmıştır. Dokuz bölümden oluşan bu romanda da anlatım geriye dönüşlerle yapılmıştır. Romanda olaylar kronolojik bir sıralamayla ilerlemez. Kahramanlar geriye dönüşler yaparak geçmişleriyle hesaplaşırlar. Her bölümde olaylar farklı bir karakterin ağzından anlatıldığı için olayların anlatımında tekrarlara düşülür.

“Çocukları Minik Kurşunla Mı Öldürürler Anne” romanın ilk bölümüdür. Ömer Eren, sözü yitirdiğini düşünen bir yazardır. İnsanlar tarafından dil cambazı, söz büyücüsü gibi ifadelerle övülse de içinde bir boşluk hissetmektedir. Uzun zamandır roman yazamamaktadır. Gençlik yıllarında yaptığı otobüs yolculuklarını hatırlar ve geçmişe özlemle İstanbul’a uçakla dönmek yerine Ankara garına gider ve otobüsle dönmeye kadar verir. Peronun önünde beklerken ilginç şapkalı bir kadın dikkatini çeker. Yaşlı kadın kendi kendine konuşmaktadır. Yaşlı kadın sürekli bir çocuktan bahseder. Ömer, yaşlı kadından kurtulmaya çalışırken silah sesi duyar. Sesin geldiği yöne baktığında bir kadının yerde kanlar içinde yattığını görür. Vurulan kadına yardım etmek için koşar ve kadının yanındaki adamın sürekli “Çocuk her şeyimizdi.” cümlesini tekrarlamasından kadının hamile olduğunu anlar. Ömer Eren, vurulan kadın ve adama yardım eder, onları özel hastaneye götürür. Ömer’in eşi Elif ise başarılı bir bilim insanıdır. Nobel alan ilk Türk kadını olmak ister. Ömer ve Elif gençliklerinde işçi sınıfı için mücadele etmiş fakat sonra siyasal mücadeleden uzaklaşmışlardır. Elif, evliliklerini sorgularken Ömer’den bir telefon alır ve Ömer, Doğu’ya gittiğini söyler. Elif, Ömer’den telefon aldıktan sonra geçmişe döner ve sürgün yıllarını hatırlar. Elif, oğlu Deniz ve Ömer’le sürgün yıllarında Norveç’in kuzeyinde bulunan Şeytan Adası’na yaptıkları geziyi hatırlar. Gasthaus adlı bir pansiyonda kalırlar. Bölümün ikinci ara kısmında Ömer Eren, evliliğini sorgular. Doğu’ya gitme kararlarını açıklar ve yola çıkar. Ömer, Doğu’ya vardığında Elif’ten bir mesaj alır. Elif, mesajında oğulları Deniz’i göreceğini söyler. Otogarda vurulup bebeğini kaybeden Zelal’in ve Mahmut’un çaresizliği onu etkiler. Bir sonraki ara bölümde Ömer, oğlu Deniz’i düşünür. Deniz, anne ve babasının başarıları altında ezilmiş, yalnız bir çocukluk geçirmiştir. Anne ve babasının başarı konusundaki baskıcı tavırlarından dolayı onlardan uzaklaşmıştır. Küçük yaştayken

³² Oya Baydar, *Kayıp Söz*, Can Yayınları, 1. B., İstanbul, 2007.

gittiği Şeytan Adası'na her şeyi ardında bırakarak yerleşir ve adanın yerlisi Ulla'yla evlenir, Björn adında çocukları olur. Deniz, Ulla'yı İstanbul'a getirip İstanbul'u gezdirdiği bir günde canlı bomba saldırısı olur ve bu saldırıda Ulla ölür. Uzun süre tedavi gören Deniz, Şeytan Adası'nda oğlu Björn'le yaşamaya devam eder. Ömer, oğlunun halini düşündükçe onu yenilmiş olarak görür ve uzun süre görüşmezler.

“Prenses Ulla'yı Bekleyen Çocuk” adlı bölümde Deniz'in ailesi hakkındaki düşünceleri yer alır. Oğlu Björn'e annesinin eksikliğini hissettirmemeye çalışan Deniz, çocukluğuna döner. Anne ve babasından nasıl uzaklaştığını anlatır. Elif, Şeytan Adası'na gider ve Deniz'i ziyaret eder. Elif, Deniz'le aralarındaki iletişimsizliği gidermeye çalışır ve onu anlamak için uğraşır. Deniz, annesinin ziyareti karşısında geçmişe döner. Ömer, Deniz'e son model bir fotoğraf makinesi alır ve muhabir arkadaşlarını devreye sokarak onun en azından savaş fotoğrafçılığı yapmasını ister. Deniz, Bağdat'a gider ve savaşın şiddetini yansıtan fotoğraflar çeker. Deniz, babasının kariyer için oğlunu savaşın ortasına yollamasını anlayamaz. Son çektiği fotoğraf ise savaş fotoğrafçılığını bırakıp anne babasından uzaklaşmasına sebep olur. Başına çuval geçirilmiş ve oğlunu sımsıkı tutan bir babanın fotoğrafını çeker. Bu fotoğrafın yılın fotoğrafı seçileceğini düşünür ve bunu düşündüğü için kendinden utanır, savaşın ortasında daha fazla kalamayacağını düşünür. Bağdat'ta tanıştığı gazeteci Olav'ın peşinden Norveç'e gider. Şeytan Adası'na gider ve Gasthaus'ta kalır, burada Ulla'yla tanışır ve evlenirler. Ulla, çocuklarına ayı anlamına gelen Björn adını verir. Elif, Şeytan Adası'na gittiğinde oğlunu tanıyamaz ve onun görünüşünden utanır.

“Kimin Kurşunuyla Vuruldu Ben” bölümünde Zelal'in otogarda vurulma olayı Mahmut'un gözünden tekrar aktarılır. Mahmut, geçmişe döner ve Zelal'le nasıl tanıştığını anlatır. Mahmut, bir örgüte katılıp dağa çıkar. Üniversitede Tıp Fakültesinde öğrenciyken Nevruz Bayramı'nda kampüste halay çektiği için okuldan atılır ve okuldan atıldığı için tek çıkar yolunun örgüte katılmak olduğunu düşünür. Örgüte katılan Mahmut, pişman olur ve masum insanları öldürerek bir sonuca varılamayacağını fark eder. Dağda çıkan bir çatışmada omzundan vurulur ve bunu fırsat bilerek kaçmaya başlar. Dağda bir mağaraya sığınır ve bu mağarada Zelal'le karşılaşır. Ara bölümde ise Zelal'in Mahmut'la karşılaşması Zelal'in gözünden anlatılır. Zelal, sürüden kaçan koyununu aramak için dağda dolaşırken bir grubun tecavüzüne uğrar. Evine

döndüğünde Zelal'in tecavüze uğradığını fark eden ailesi töre gereği onun ölümüne karar verirler ve Zelal'i samanlığa hapsederler. Zelal'e bir urgan vererek kendisini asmasını isterler. Zelal'in babası gizlice Zelal'in kaçmasına yardım eder ve ona kimliğini vererek köyden uzaklaşması gerektiğini söyler. Günlerce yürüyen Zelal, dağa çıkar ve bir mağarada gizlenir. Mağarada gizlenirken içeriye Mahmut girer. Mahmut, yaralanmıştır, Zelal ona yardım eder ve yaralarını iyileştirmeye çalışır. Zelal ve Mahmut aylarca mağarada kalıp kendilerini arayanlardan gizlenirler ve bu sırada birbirlerine âşık olurlar. Zelal, hamile kalmıştır ve Mahmut çocuğa kendi çocuğu gibi bakacağını söyler. Zelal, denizi olan bir şehre gitmek istediğini söyler ve Mahmut'la Zelal adı verilmeyen Doğu şehrinden batıya doğru hareket ederler. Ankara otogarına geldiklerinde Zelal, asker uğurlaması sırasında atılan bir kurşunla vurulur. Zelal, gözlerini açtığında bir hastane odasındadır ve kendilerine yardım eden Ömer Eren'le tanışır. Ömer, Mahmut'a ve Zelal'e sözü yitirdiğini artık yazamadığını söyler ve onların hikâyesini yazmak istediğini söyler. Bunun üzerine Zelal, Ömer'e sözü tekrar bulmak istiyorsa doğuya gitmesi gerektiğini çünkü kendi hikâyelerinin anlatmayla yazılamayacağını söyler.

“Bizi Karlarımız, Kavaklarımız, Kargalarımızla Bırakıp...” adlı bölümde Ömer doğuya doğru yola çıkar ve ilk önce Mahmut'un verdiği adrese uğrar. Mahmut, Ömer'e babasının adresini verir ve babasına hayatta olduğunu söylemesini ister. Mahmut, babasının adresini yanında kendisine bir şey olursa Zelal'i emanet edebileceği Jiyan'ın adresini de verir. Ömer, Mahmut'un babasını ziyaret ettikten sonra Jiyan'ı bulur. Ömer, bölgedeki bir otele yerleşir ve Jiyan'la tanışır. Ömer, ilaç alma bahanesiyle eczaneye gider ve Jiyan'la tanışır. Ömer, şehirde birkaç gün geçirdikten sonra bölge komutanı tarafından davet edilir. Ömer'in şehre geliş amacı sorulur ve Ömer, yazmakta olduğu bir roman için bölgede çalışma yapmak istediğini söyler.

“Meçhul Hayat Kaçağı'nın İzinde” adlı bölümde tekrar Elif'in Deniz'i Şeytan Adası'nda ziyaret ettiğini bölüme dönülür. Bu bölümde Elif kariyerini, geçmişini ve özellikle Ömer'le evliliklerini sorgular. Elif, Deniz'in her şeyden kaçıp adaya yerleşmesini anlamaya çalışır ve başarı konusunda ona baskı kurduğu için pişman olur. Elif, evliliğini ve ailesini kurtarmaya karar verir. Ömer'i tekrar arar ve Deniz'in yanında olduğunu İsviçre'deki bir toplantıya katıldıktan sonra İstanbul'a döneceğini ve kendisinin de dönmesi gerektiğini söyler. Ömer de Elif'e döneceğini söyler. Adada

balık festivali olduğu için Deniz, balık tutmaya gider ve Elif bu sırada Deniz’in odasına girerek onun özel eşyalarına bakar. Deniz’in yıllar önce Irak’ta çektiğı fotoğrafları gören Elif, oğlunun her şeyden uzaklaşma sebebini anlar.

“İnsan İnsana Ulaşıır Mı” adlı bölümde Mahmut, Ömer Eren’in verdiği adrese gider ve Ömer Eren’in kendileri için bulduğı eve yerleşir. Mahmut, yakalanmamak için çok dikkatli davranır. Zelal ise hastanede tedavi görmeye devam etmektedir. Yaşlı bir kadınla odasını paylaşmaktadır ve ağabeyi Mesut’un kendisini bulmasından korktuğı için sürekli kâbuslar görür.

“Jiyan Hayat Demektir Komutanım!” adlı bölümde Ömer ve Jiyan’ın yakınlaşması anlatılır. Ömer, bölge komutanının ve kaymakamının Jiyan’la ilgili uyarılarına rağmen Jiyan’dan hoşlanır. Jiyan, Ömer’e bölgeyi tanınması için yardımcı olmaktadır. Jiyan şehrin kültürü, dili hakkında bilgi verir. Ömer, yıllar sonra ilk kez âşık olduğunu fark eder fakat Jiyan ise Ömer’e karşı mesafeli davranmaktadır. Jiyan, birlikte olmalarına rağmen Ömer’e siz diye hitap eder. Jiyan, şehirde Hoca diye bilinen eşini beş yıl önce kaybetmiştir. Hoca bölgenin kültürünün ve dilinin tanıtılması için uğraşan aydın biridir.

“Fareyi Öldürmenin İnce Kederi” bölümünde Elif, kariyeri için öldürdüğü kobayları hatırlar ve başarılı olmanın amacını sorgular. Elif, Ömer’in telefonuna doğum günü olduğuna dair mesaj yollar ve Ömer’in ilk kez doğum gününü kutlamamasından dolayı üzülür. Elif, doğum gününü yalnız geçirmemek için İngiliz meslektaşıyla iletişime geçer ve onunla buluşur. Elif, otele döndüğünde Deniz’den mesaj alır ve Gasthaus’un yakıldığını öğrenir. Elif, konferans için Kopenhag’dadır ve Deniz, Elif’in yanına gelir.

“Mahmut’a, Zelal’ ve Kadere Dair...” adlı bölümde Mahmut, İstanbul sokaklarında dolaşırken kaçtığı örgüt tarafından bulunur. Mahmut’un kendisini affettirmesi için örgütün yeni bir görev verdiğini söyler. Mahmut ise bunu kabul edemeyeceğini örgütten olmadığını belirtir fakat verilen emri yapması için tehdit edilir. Mahmut’un kalabalık bir yerde bomba patlatmasını isterler. Zelal ise ağabeyi Mesut tarafından bulunur. Zelal, kapı kenarında yatmak istemediğı için yanındaki yaşlı kadınla

yataklarını değiştirirler ve cam kenarına geçer. Gece, hastane odasına Zelal'in ağabeyi Mesut girer ve Zelal olduğunu dūřünerek yaşlı kadını vurur.

“Kediler Evlerine Dönerler” adlı bölüm Deniz'in Björn'le birlikte Türkiye'ye dönüşleri anlatılır. Deniz, Gasthaus'un yakılmasından sonra adada daha fazla kalamayacağını anlar ve yabancı olduğu için yerlilerin Gasthaus'u yaktıklarını düşünür. Türkiye'de yemek-sofra fotoğrafçılığı yapmaya karar verir. Ömer de Jiyan'dan ayrılarak İstanbul'a döner. Gördüklerinden ve yaşadıklarından sonra sözü bulmuş bir yazar olduğunu düşünür ve oğlunu yeniden kazanmak ister.

6. ÇÖPLÜĞÜN GENERALİ

İlk basımı 2009'da yapılan *Çöplüğün Generali*³³ hayalî bir ülkede geçmektedir. Dört bölümden oluşan romanda hiçbir karakterin ismi bilinmemektedir. İktidar hırsını bir önceki romanlarında erkeklerle bağdaştıran Baydar, bu romanında iktidarın egemen olduğu hayalî ülkeyi erkek karakterler aracılığıyla aktarır. Romanın asıl örgüsü içerisinde başka bir roman taslağı da yer almaktadır.

Roman kahramanı büyük depremde sonra kurulan Yeni Kent adlı bir şehirde yaşamaktadır. “Yolunu Şaşıran Yolcu” bölümüyle asıl olayların başladığı romanda bilimsel bir bildiri sunmak için sabahın erken saatlerinde yola çıkan roman kahramanı yanlışlıkla anayoldan çıkıp yanlış yola sapar. Dikenli tellerle örölmüş bir arazi keşfeder. Bu arazide telefonu çekmemektedir. Evine döndüğünde ise gördüğü manzaradan etkilenir ve araziye araştırmaya başlar. Herkese açık olmayan şehir haritalarında bu araziye bulmaya çalışır fakat hiçbir bilgiye ulaşamaz. Roman kahramanı, araziye bulamamasından dolayı yeni şehrin kurulmasına sebep olan büyük depremi araştırmaya başlar fakat büyük depremle ilgili yeterli gazete, haber bulamadıkça şüpheleri artmaya başlar. Başkahraman Jeolog arkadaşıyla birlikte eskiden çöplük olduklarını düşündükleri bu araziye araştırmaya karar verirler. Büyük deprem olayını araştıran gazeteci arkadaşı da bu araştırmaya dâhil olur. Üç arkadaş çevresi tellerle örölmüş bu araziye tekrar gidip inceleme yaparlar ve başkahraman burada bir siluet görür. Gazeteci büyük depremde önceki dönemin, kayıtlarda yer almadığı gibi insanların zihninden de silindiğini düşünür. Gazeteci yaklaşık yetmiş yıl önce ortadan kaybolmuş bir yazarla

³³ Oya Baydar, *Çöplüğün Generali*, Can Yayınları, 1. B., İstanbul, 2009.

yapılan röportaja ulaşır. Yazar, bu röportajında “Çöplüğün Generali” adlı bir roman yazdığından bahsetmiştir.

Başkahraman araziye yalnız gider ve etrafta uçuşan kâğıtları görür. Bu kâğıtların gazeteci arkadaşının bulduğu röportajda geçen kayıp yazarın bahsettiği Çöplüğün Generali kitabından olduğu düşünür. “Unutmanın ve Hatırlamanın Beyin Hücrelerindeki Diyalektik Etkileşim Süreçleri” üzerine çalışan başkahraman kızının hastalanıp bir virüs kapıldığını öğrenince insanların büyük deprem öncesi yaşananları hatırlamamalarını göz önünde bulundurarak kızının kapıldığı virüs gibi insanların hafızalarının bilinçli bir şekilde silindiğini fark eder. Bulduğu roman sayfalarını okudukça eski gazete haberleriyle de uyuştuğunu görür. Bulduklarını arkadaşlarıyla paylaşan asıl kahraman büyük depremin kayıtlarda yer almadığını öğrenir.

Kızının kapıldığı virüs gibi kendisinin de virüs kapıldığını ve unutma hastalığına yakalandığını düşünen başkahraman bütün bildiklerini kayda alır ve arkadaşlarının da kayda geçirmesini ister.

Çöplüğün Generali isimli taslak romanın yazarı ise yazdıklarından dolayı birileri tarafından kaçırılır ve taslağını son anda çöp toplamakta olan birine camdan verir. Roman taslağını alıp yıllarca saklayan kişi, başkahramanın dikenli tellerle örülmüş çöplük arazide gördüğü silüettir. General adıyla geçen bu karakter sayesinde başkahraman büyük depremin yalan olduğunu her yerin bombalanıp insanların hafızalarının silindiğini öğrenir. Patlamadan sadece bu işi yapan kişiler ve çöplükte yaşayanlar kurtulmuştur. Su şebekesindeki virüslerle de insanların olayları unutmaları sağlanmıştır. Çöplükte yaşayan insanlar ise şehir suyunu kullanmadıkları için geçmişte yaşananları hatırlarlar. Roman kahramanı ise virüs bulaştığı için hiçbir şeyi hatırlayamaz, elinde sadece roman taslağı kalır.

7. O MUHTEŞEM HAYATINIZ

Yazarın, *O Muhteşem Hayatınız*³⁴ adlı romanı ilk olarak 2012 yılında yayımlanmıştır. Romanda Diva olarak geçen Aliye Sema, Diva'nın kızı Arya ve Diva'nın büyük bir hayranı olup ona ait her şeyi toplayan “Toplayıcı” romanın üç

³⁴ Oya Baydar, *O Muhteşem Hayatınız*, Can Yayınları, 1. B., İstanbul, 2012.

anlatıcısıdır. İlk bölümde “Toplayıcı’nın Not Defteri” adlı diğer bölümlerden farklı bir yazı stiline sahip ara bölümde Toplayıcı’nın Diva’yla ilgili gözlemlerini görürüz. Diva’ya hayran olan Toplayıcı Diva’nın bütün fotoğraflarını koleksiyon hâline getirir ve Diva’nın bebeklik fotoğraflarını bulamadığı için bu durumu saplantı hâline getirir. Toplayıcı bitpazarından Diva’nın çocukluk fotoğraflarını bulur ve Diva’ya e-posta yazarak maddi talebinin olmadığını sadece bulduğu fotoğrafları göstermek istediğini söyler. Diva, Toplayıcı’nın teklifini kabul eder ve Toplayıcı’yla tanışır. Toplayıcı yazlık evini fotoğraf koleksiyonu için kullanmaktadır. Diva, çocukluk fotoğraflarını gördükten sonra geçmişine döner ve bebeklik fotoğraflarını merak etmeye başlar. Dört-beş yaş öncesine ait fotoğrafının olmaması onu şüphelendirir ve Toplayıcı’dan sonra fotoğraflara olan ilgisi artar. Opera sanatçısı olan Aliye Sema, küçük yaşlardan itibaren müzik eğitimi alır ve ailesi tarafından her zaman desteklenir. Üniversite yıllarında Viyana’da konservatuar bursu kazanır, bursu bittikten sonra Türkiye’ye döner ve müziğe ilgili, köklü bir aileye sahip olan ismi verilmeyen kişiyle evlenir. Aliye Sema, kızı Arya’yı dünyaya getirdikten sonra profesyonel müzik kariyerine ara verir ve sadece evde piyano çalmakla yetinir. İtalya’dan konservatuar hocasından aldığı bir teklifle profesyonel müzik kariyeri tekrar başlar ve bir sürü İstanbul-İtalya arasında gidip gelerek hem müzik kariyerini hem de evliliğini sürdürmeye çalışır. Opera alanındaki başarıları arttıkça müzik eleştirmenleri tarafından tanınmaya başlandıkça Aliye Sema hem evliliğini hem de sanatı bir arada yürütemeyeceğine karar verir ve eşinden boşanır. Kızı Arya’yı babasıyla bırakır. Aliye Sema ve Arya’nın görüşmeleri çok sık olmasa da yaz tatillerinde devam eder fakat zamanla görüşmeler, telefonda konuşmalar da biter ve Arya on üç yaşına geldiğinde son kez görüşürler. Aliye Sema bir daha kızını aramaz ve onunla iletişime geçmez. Sanatın bunu gerektirdiğini düşünür. Aliye Sema, boşandıktan sonra İtalyan müzisyen Jan ve Jan’ın oğlu Olaf’la yaşamaya başlar. Olaf’ın kış tatilinde karların altında kalarak hayatını kaybetmesinden sonra Jan ve Aliye Sema ayrılır. Olaf’ın ölümünden sonra Aliye Sema, çok sık alkol almaya başlar ve alkol problemleri oluşur. Bu dönemde müzik kariyerine tekrar ara verir. Rehabilitasyon merkezinde bir süre tedavi gören Aliye Sema, müzik hayatına eski eşinin desteğiyle döner. Aliye Sema, elli yaşlara geldiğinde ise Türkiye’ye döner ve İstanbul’da yaşamaya başlar. Toplayıcı’nın gösterdiği fotoğraflarla geçmişe dönen Aliye Sema, kızıyla tekrar iletişim kurmaya karar verir. Annesinin kendisiyle iletişime geçmesinden rahatsız olmayan

Arya, annesine kırgın değildir. Anne-kız ilişkisine sahip olamayacaklarını bilse de annesiyle görüşür. Kızına Toplayıcı'dan bahseden Aliye Sema, bebeklik fotoğraflarını aradığını Arya'ya da söyler ve anneannesinden kendisine kalan sandığa bakmasını ister. Müzikolog olan Arya bu sırada yürüttüğü proje dolayısıyla bölgenin müzik kültürünü araştırmak için Dersim'e gider. Arya'ya bölgede rehber olarak Cansa yardım etmektedir. Cansa Arya'ya bölgenin kültürü, inancı, efsaneleri hakkında bilgiler verir ve 1938 Dersim Olaylarını belgeleriyle anlatır. Arya, proje için araştırma yaparken bölgeyle ilgili fotoğraflar bulur. Bu fotoğraflardan birinde keman çalan birinin olması dikkatini çeker. Çünkü annesi küçük yaştan beri bilinçaltında keman sesi olduğunu söylemiştir. Arya kemanlı fotoğrafı araştırmaya başlar ve 1938 Dersim Olaylarına şahit olmuş yaşlılarla konuşur. Arya yaşlıların birinden bir fotoğraf daha alır ve bu fotoğrafta küçük bir kız yer almaktadır. Fotoğraftaki küçük kızın bakışlarının kendi bakışlarıyla aynı olduğunu fark eden Arya annesiyle ilgili gerçeği ortaya çıkarır. Aliye Sema, 1938'de Dersim'de ailesi öldürülmüş ve subay ailesi tarafından evlat edinilmiş biridir. Annesiyle ilgili gerçekleri öğrendikten sonra subay dedesinden dolayı kendisini suçlu hisseden Arya bölgeden ayrılır ve gerçekleri annesine anlatır. iletişim kurar. Toplayıcı, bu fotoğrafları bitpazarında bulmuştur. Aliye Sema bu gerçeği küçük yaştan beri hissettiğini sadece kanıtlayamadığı belirtir ve roman Arya'nın hem toplumsal gerçeklerle hem de annesiyle ilgili gerçeklerle yüzleşmesiyle son bulur.

8. YOLUN SONUNDAKİ EV

*Yolun Sonundaki Ev*³⁵ romanı 2018 yılında yayımlanmıştır. Romanda geçen olaylar, 1913 yılında yaşanmış Mahmut Şevket Paşa suikastıyla başlar. Roman, 1913-2016 yılları arasındaki zaman diliminde Türkiye'nin sosyal ve siyasal hayatında yaşanmış önemli olayları merkeze alır. Türkiye'nin yakın tarihi üç buçuk katlı apartmanda yaşayan ailelerin hayatlarıyla aktarılır ve mahalledeki diğer evlerin aksine zamana direnen bu apartman yakın tarihimizin sembolü hâline gelir.

Tek katlı evlerin yerini apartmanlara bıraktığı 1960'lı yıllarda üç aile, bir arazi satın alıp apartman yaptırıp birlikte oturmaya karar verirler. Ev, imara yeni açılmış bir mahallenin sonunda yer aldığı için yolun sonundaki ev adıyla anılır. Komşu olan bu

³⁵ Oya Baydar, *Yolun Sonundaki Ev*, Can Yayınları, 1. B., 2018.

ailelere kendi evleri küçük gelmeye başlar ve daha konforlu bir apartman yaptırmaya karar verirler. Kimin hangi katta oturacağına kura çekerek karar verirler. Üst katta Mahmut Şevket Paşa'ya yapılan suikast davasında yargılanan, romanda Amca adıyla geçen karakter, suikast davasında en yakın arkadaşının idam edilmesinden dolayı büyük bir vicdan azabı duyar. Bu yüzden idam edilen arkadaşının oğlunu, kızıyla evlendirir ve bu apartmanın üst katında yaşarlar. Orta katta ise Anneanne, Feride ve Emre yaşamaktadır. Alt katta ise aynı suikast olayında yer almasından dolayı Fransa'ya kaçan ağabeyinin üç kızına bakan bir hala yaşamaktadır. Bu apartmanda bir de buçuk kat vardır. Bu buçuk katta da Şair adıyla bilinen karakter yaşar. Romanın girişinde bu apartmanda yaşayanların isimleri ve oturdukları katlar tablo şeklinde verilmiştir. Romanda herhangi bir karakter öne çıkmaz. Her bölümde apartmanın farklı katı ve bu katta yaşayan karakterler anlatılır. Romanda olayların anlatımında kronolojik bir sıralama yoktur. Olaylar geriye dönüşlerle aktarılır.

Roman 2016 tarihiyle, Andi'nin Almanya'dan Türkiye'ye gelmesiyle başlar. Andi Umut'un oğlu, Feride ve Emre'nin torunudur. Feride ve Emre, üniversite yıllarında aynı siyasî fikirler için mücadele ederken tanışmışlardır. Feride, sosyalist devrimin işçi sınıfının öncülüğünde gerçekleşeceğine inanırken Emre ise bunu pasif bir yöntem olarak değerlendirir. Emre ve Feride'nin Umut adına oğulları olur. Emre, 1970'li yıllarda Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idam kararlarının verilmesinden sonra oğlunu ve eşini terk ederek arkadaşlarına olan vefa borcunu ödemesi gerektiğini söyler. Emre'nin evi terk etmesinden sonra Emre'nin yerini öğrenmek isterler ve Feride tutuklanır. Feride, eşinin yerini söylemesi için işkence görür ve bu esnada hamiledir. İşkenceden dolayı bebeğini kaybeder, iki yıl tutuklu kaldıktan sonra af yasasıyla serbest bırakılır. Feride cezaevindeyken Emre'nin Filistin'de öldürüldüğünü öğrenir ama buna inanmaz. Emre'nin silahlı örgütlere katılmayacağını düşünür. Feride, Umut on altı yaşına geldiğinde partiden yurt dışına çıkma emri alır ve Umut'u yine anneannesine bırakır. Umut'un anne ve babasına olan kızgınlığı bu olaydan sonra daha da artar. Umut ise babasının kendisini terk etmesi ve annesinin tutuklanmasından sonra anneannesiyile yaşar ve içine kapanık biri olur. Ailesine olan güvenini yitirdiği için onlardan uzaklaşır ve Almanya'ya taşınır. Almanya'da evlenir ve Andreas adında bir oğlu olur. Feride, Andreas'a Ant diye seslenir. Andreas ise Feride'ye Almanca büyükanne anlamına gelen Oma diye seslenir. Emre, yıllar sonra

ortaya çıkar ve başka biriyle yeni bir hayat kurmuştur, Feride'ye döner fakat Feride, Emre'yi affetmez. Umut da babasının yaşadığını bilmesine rağmen onunla görüşmez istemez.

Apartmanın üst katında Amca, Amca'nın kızı Tom ve Tom'un eşi Pipolu Adam yaşamaktadır. 1913'te Mahmut Şevket Paşa, Bâb-ı Âli'ye doğru giderken aracına açılan ateş sonucu vefat etmiştir. Pipolu Adam'ın babası 1913'te Mahmut Şevket Paşa suikastına karışanlardandır. Pipolu Adam anne karnındayken Pipolu Adam'ın babası suikast girişimden dolayı idam edilmiştir. Pipolu Adam'ın babası Miralay Fuat, Amca'nın yakın arkadaşıdır. Yakın arkadaşının suçsuz yere idam edildiğini düşünür ve bu yüzden Pipolu Adam'a karşı kendini sorumlu hisseder ve büyüdüğünde kızı Tom'la evlendirir. Pipolu Adam eşine tombul sözcüğünün kısaltması olan Tom diye seslenir. Tom ve Pipolu Adam'ın Irmak ve Çınar adında iki çocukları vardır. Irmak, resim bölümünde okumaktadır. Fransa'daki bir üniversiteden kazandığı bursu reddederek Diyarbakırlı biriyle evlenir ve Diyarbakır'a yerleşir. Irmak ve Fırat'ın Berivan ve Fuat adında çocukları olur. 1980'li yıllarda askerî darbenin etkilerinin yoğun olarak hissedildiği yıllarda Amca, doksan dört yaşındayken vefat eder. Irmak, dedesinin cenazesi için İstanbul'a gelir. Ailesi ve komşuları, Irmak'ın durgun olduğunu fark ederler ve sebebini sorarlar. Irmak, kocası Fırat kaçırıldığı için ve ondan hiçbir haber alamadığı için çok endişelidir. Fırat'ın kaçırılmasına anlam veremez. Fırat, Irmak ve çocuklar yaz tatili için Diyarbakır'ın bir köyündeysen köy basılır ve Fırat'la kâhyayı götürürler. Fırat ve kâhyadan günlerce haber alınamaz. Irmak, Fırat'ın avukat olmasından dolayı kaçırıldığını düşünür. İşkence gören köylülerin davalarıyla ilgilenmiştir. Fırat, ortadan kaybolmasından on gün sonra Elazığ yolundaki bir köprü'nün altında ensesinden kurşunlanmış olarak bulunur. Irmak'ın kızı Berivan İstanbul'da bir üniversiteyi kazandığı için İstanbul'da anneannesiyle yaşamaya başlar. Fuat ise Almanya'da eğitim almaktadır. Irmak, kocasının ölmesine çocuklarının da uzakta olmasına rağmen Diyarbakır'dan ayrılmaz. Köyde yaşayanların kendisine ihtiyaçları olduğunu söyler. Çınar, tıp fakültesinde okumaktadır. Tanınan bir cerrah olmuştur. Irmak'ın eşi Fırat öldürüldüğünde Fırat'ı teşhis eder. Irmak, Fırat'ın ölümünü atlatamaz, nöbetler, krizler geçirmeye başlar ve bir süre klinikte tedavi görür. Köylerinin basılmasından sonra kalp krizi geçirir ve vefat eder. Tom Anne, Irmak'ın ölümünden sonra yaşlılığının da etkisiyle Alzheimer hastası olur.

Apartmanın buçuk katında Şair yaşamaktadır. Şairin sol hareketten gelmiş, işkence görmüş biridir. Diğer ailelerle komşuluk ilişkileri zayıftır. Eskiden devrim için şiirler yazarken şiirleri artık pop şarkılarında kullanılır. İşkence esnasında konuştuğu için yıllarca kendini affetmez. Emre, evi terk edip Feride tutuklandıktan sonra apartmana taşınır. Şair devrime olan inancını yitirdiği için çevresindeki arkadaşları tarafından dışlanır Şair kimseye haber vermeden evi terk eder. Şair, Sansaryan Han'daki sorguda falakaya yatırılanların, tırnakları sökülenlerin aksine hemen konuştuğu için kendini affetmez. Şair, çocuğu olduğunu öğrenir fakat çocuğun sorumluluğunu alacak gücü olmadığını söyler. Evi terk ettikten sonra çalıştığı matbaaya gidip kapsül alarak intihar eder.

Apartmanın alt katında ise hala ve üç yeğeni yaşamaktadır. İkiz kardeşler Katrin, Sîmin ve Canset'in babası Mahmut Şevket Paşa suikastta arabayı kullanan kişidir. Suikasttan sonra Fransa'ya kaçar ve Fransız biriyle evlenir. Canset, babasıyla Fransa'da yaşarken annesinin ölüm haberinin gelmesinden sonra babası Fransız biriyle evlenir. İkizler, suikastta arabayı kullanan kişinin Canset'in annesi öldükten sonra evlendiği Fransız kadından olan kızlarıdır. Katrin, Sîmin ve Canset babaları ölünce anneleri tarafından Türkiye'ye, halalarına gönderilirler. Canset ve ikizlerin halaları hiç evlenmemiştir, ailesinden kalan mirasla geçinmektedir. Canset, kariyerine çok önem veren biridir. Fizik- matematik üzerine eğitim alır ve üniversitede asistan olarak çalışır. Katrin geçmişini, annesinin kardeşiyle kendisini Türkiye'ye yollamasının sebeplerini merak eder ve araştırmaya başlar. Annesine ve çocukluğuna dair çoğu şeyi hatırlayamaz. Küçüklüğüne dair tek hatırladığı Fransa'da Lancelot şatosunda yaşadığıdır. Türkiye'de halasıyla birlikte yaşamaya başladıktan sonra geçmişini merak etse de araştırmaz fakat bir gün konsoloslukta bir davete katılır. Konsoloslukta davette ikram edilen şarapların üzerindeki Domaine Lancelot yazısı dikkatini çeker. Bu yazı Katrin'in geçmişini araştırmasının sebebi olur. İkizlerin halalarına göre Katrin'in geçmişinin peşinde koşmasının sebebi anne özlemi değil, mirastır. Katrin, Fransaya gidip geçmişini araştırmaya karar verir. Çocukluğunun geçtiği artık otele dönüştürülen malikâneye gider. Bu otelde Heinrich'le tanışır. Heinrich, Madame de Lancelot'un Katrin ve Sîmin'i Türkiye'ye gönderdikten sonra dünyaya getirdiği çocuğudur. Katrin, annesinden kalma malikânesinden hakkını almak için dava açar ve Fransa'da yaşamaya başlar. Türkiye'ye yirmi yıl sonra iş gezisi için döner. Sîmin ise geçmişini, annesini

merak etmez. . Sîmin başkasıyla nişanlıyken Şair’le birlikte olur ve hamile kalır. Sîmin çocuğu dünyaya getirir, eşi çocuğun Şair’den olduğunu bilmesine rağmen evlilikleri bozulmaz. Sîmin, Şair’e eşinden ayrılıp birlikte yeni bir hayat kurabileceklerini söyler fakat Şair, bunu kabul etmez. Evlenmelerinin aralarındaki aşkı öldüreceğini söyler. Sîmin’in çocuğu dünyaya getirmesini de kabullenemez ve ilişkileri biter. Sîmin evlendikten sonra eve daha az gelmeye başlar. 1988’de Hala’nın ölümüyle Sîmin son kez apartmana uğrar. Katrin ve Sîmin evden ayrıldıktan sonra Hala’yla Canset ilgilenir. Amerika’daki bir üniversiteden gelen teklifi reddederek yatalak olan halasına bakar. Canset, Hala’nın vefat etmesinden sonra buçuk kata taşınır ve yaşlılığında da huzurevinde yaşamaya karar verir.

Feride vefat ettikten sonra Andi 2016 yılında Türkiye’ye gelir. Andreas antropolojik coğrafya okur ve Sınır Tanımayan Doktorlarla birlikte Rojova’ya insanî yardım götürmeye karar verir. Yolun Sonundaki Ev’e ne olacağını kararlaştırmak için Irmak’ın kızı Berivan’la buluşur. Tom, alzheimer’lı hastaların bakıldığı özel kliniğe yatırıldıktan sonra evde kimse kalmamıştır. Berivan ve Irmak’ın kardeşi Çınar da bu evde yaşamak istemezler. Yolun sonundaki evin kentsel dönüşüm kapsamında yıkılıp yıkılmayacağına karar verirler. Andi, evin yıkılmasını istemez ve evde yaşamaya karar verir. Andreas, Berivan’ın tavsiyesi üzerine Rojova’ya gitmeden önce Diyarbakır, Suriçi’ne uğramaya karar verir. Romanın sonunda yer alan “Suriçi’nde yabancı uyruklu bir kişi vuruldu” başlıklı gazete kupüründen Andi’nin vurulduğu haberi yazılıdır. Bu gazete kupüründe Andi’nin hayatî tehlikeyi atlattığı belirtilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OYA BAYDAR'IN ROMANLARINDA SOSYAL MESELELER

1.KADIN

Kadın, toplumun sürekliliğini sağlayan, toplumun temel parçalarından biri olan, toplumsal değişimlerden etkilenen bir varlıktır. Tarihin başlangıcından itibaren toplum kadın ve erkeğe farklı roller biçmiş ve bu roller beraberinde kadın-erkek mücadelesine sebep olmuştur. Yaşanan her toplumsal olay beraberinde yeni değişimler getirmiş fakat Tanzimat Dönemi uzun bir değişim sürecinin başlangıcı olmuştur. Bu dönemin romanlarında yaşanan değişimler en çok kadınlar üzerinden kadınların giyim kuşamlarıyla, eğitimleriyle veya toplum içindeki konumlarıyla aktarılmıştır. Bu dönem yazarları eserlerinde kadın-erkek ilişkilerini, kadın-erkek eşitliğini, kadının eğitimi vb. konuları ele almışlardır. Servet-i Fünûn romanında da kadınlar eğitim almakta, yabancı dil bilmekte ve piyano çalmaktadırlar. Milli Edebiyat Dönemi romanlarında ise kadın evdeki bir obje olarak tasvir edilmekten kurtulmuş, cephede mücadeleci ve kahraman bir tavır sergilemiştir. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türk kadınının Tanzimat'tan itibaren karşılaştığı değişimler hukuk alanında da yerini bulmuştur.

Sosyalist akımlar özellikle 1968 öğrenci olayları etkisini kadın hareketlerinde de gösterir. Bu dönem ve sonrasında özellikle kadın yazarların romanlarında daha gerçekçi kadınlar vardır. O zamana dek idealist, fedakâr bir eş ve anne olarak aktarılan kadının bir eş ve anne olmasının da öncesinde bir birey olduğu hatırlanarak kadın, her açıdan ele alınır olmuştur. 1980 askerî darbesi sonrası kurulan baskı dönemiyle birlikte romanlarda kahramanların iç dünyalarının öne çıktığını görürüz. Aynı zamanda cinsellik, aldatma, evlilik gibi konularda geleneğin karşısında duran bakış açıları ortaya çıkar. Bu baskı dönemi sadece kadınları değil tüm kesimi toplumsal olaylardan uzaklaştırmıştır: *“Toplumsal olaylardan kopuk aydın kadın tipi ortaya çıkmıştır. Bu kadın tipi belli dönemde aktif siyaset yapmış, hapishanede yatmış, kadınsal kimliği yerine siyasi kimliğini*

daha çok yaşamış, sonrasında ideolojisine ve topluma yabancılaşmış, toplumla olan ilişkilerini sorgulayıp kendi fildişi kulesine çekilmiş aydın kadındır.”³⁶

Oya Baydar da siyasette aktif olarak yer almış, hapishaneye girmiş daha sonra yurt dışında yaşamak zorunda kalmıştır. 1990’lı yıllarda Türkiye’ye dönmüştür. *Kedi Mektupları*, *Hiçbiryer’e Dönüş*, *Sıcak Külleri Kaldı*, *Erguvan Kapısı* romanlarında karşımıza çıkan kadınlar ideolojileri uğruna savaşmış fakat ideolojilerinin yenilgiye uğradığını gördükçe büyük bir ümitsizlikle ıssız bir adaya, doğanın içine sığınmışlardır.

1.1.BİREYSEL KONULAR VE KADIN

1.1.1.Cinsellik

Toplumda cinsellik her zaman mahrem sayılmış özellikle kadının bu konudaki özgürlüğü kısıtlanmıştır. Hatta “namus” kavramı yalnızca cinsellik üzerinden ölçülür olmuştur. Bu yüzden cinsellik sadece bireyleri ilgilendiren bir konu olmaktan çıkıp toplumun kontrol ettiği konulardan biri hâline gelmiştir. Cinsellik, bireyin toplumla ilişkisinden, yaşadığı kültürden çoğunlukla etkilenir: “*Cinsellik, hem toplumsal olanı etkileyen, hem de ondan etkilenen bir olgu olarak; kadın yaşamında belirleyici bir rol oynar.*”³⁷ 1980’li yıllardan önceki romanlarda cinsel özgürlüğünü kullanan kadınları kötü sonlar bekler. 1980’li yıllardan sonraki romanlarda birey ön plana çıktığı için kadının cinselliği sıkça işlenen konulardan biri olur: “*Daha önce cinsellik konusu erkeklerin tekelindeyken bu dönemde kadının da cinsel yönden hakları olduğu vurgulanır.*”³⁸

Oya Baydar’ın romanlarındaki kadın kahramanlar cinselliklerini hiçbir toplumsal baskı ve yadırgamayla karşılaşmadan özgürce yaşarlar. Bu kadın kahramanlar için cinsellik, her zaman sevgiyle iç içe olan bir durum değildir. Oya Baydar, Melek Ulagay’la birlikte yaptığı söyleşide cinsellikle ilgili düşüncelerini şöyle dile getirir: “*Annemin özellikle cinsel konulardaki tutuculuğuna karşı geliştirdiğim tepki yüzünden belki de kızlık meselesi, bir erkekle yatmak falan benim için tabu konular değil, aşmam gereken konular oldu.*”³⁹ Baydar’ın cinsel özgürlükle ilgili düşüncelerinin şekillenmesinde annesinin

³⁶ Sibel Bayram, *Türk Romanında Değişen Kadın İmgesi*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Edirne, 2013, s. 25.

³⁷ Kürşat Avcı, Kaan Özdedeli, “*Kadın Cinsel Sağlığı*”, Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Üroloji AD, Edirne, 2008, s. 25.

³⁸ Bayram, a.g.e., s. 85.

³⁹ Baydar, Ulagay, a.g.e., s. 67.

baskılarına karşı geliştirdiği tepkinin yanı sıra Paris'te geçirdiği dönemin de etkisi vardır:

“Ben cinsel özgürlük meselesi üzerinde, Paris’e gittiğimde, orada bizim Türk çocuklarla birlikte olan İsveçli, Finlandiyalı, Kuzey ülkelerinden genç kadınlarla karşılaştığımda düşünmeye başladım. Bir Finlandiyalı kız vardı mesela, sevişme konusundaki yorumu ‘C’est hygienique’ti; yani ‘Sağlığa yararlıdır.’ Kadının cinsel özgürlüğünden yana olmakla birlikte, tensel aşkın bu kadar basite indirgenmesini kabullenemiyordum, hâlâ da kabullenmem. Ama dediğim gibi Türkiye’deki çevremin tutuculuk çemberinden sıyrılınca, hele de Paris havasına girince bu konularda iyice rahatladım.”⁴⁰

Baydar *Kedi Mektupları* romanında cinsellikle ilgili düşüncelerini kediler aracılığıyla aktarır. Kediler, insanların hep aynı kişiyle birlikte olma zorunluluğunu eleştirir. Kedileri aynı zamanda kadınların başka erkeklerle birlikte olduklarında ortaya çıkan sorunları da eleştirir. Toplum yapısına uymayan bu düşünceler kediler aracılığıyla aktarılır, kedilere göre cinsellik sevgiyi artırır:

“Bir insan dişisi hep aynı insan erkeğiyle birlikte olmak zorunda. Sanki onun malıymış gibi Üstelik daha da ileri gidip herkesin karşısında yeminler edip imzalar falan atarak perçinliyorlar bu gönüllü tutsaklığı. Dişi, birkaç erkekle murnavlaşırsa kıyametler kopuyor. Bu yüzden birbirlerini öldürdükleri bile oluyor.” (KM. s. 125)

Oya Baydar’ın cinsel özgürlükle ilgili düşünceleri romanlarındaki karakterlerin yaşamlarında etkili olmuştur: “Oya Baydar’ın romanlarında öne çıkan kadınların kadın-erkek ilişkisi yönünden toplum tarafından kabul görmeyen ilişkiler kurdukları görülmektedir.”⁴¹ *Hiçbiryer’e Dönüş* romanının isimsiz başkahramanı ve anlatıcısı kadın, cinsel yaşamını özgürce yaşayan biridir. “Sülün Sokağın Kızları” bölümünde isimsiz başkahramanın çocukluk arkadaşları ve anıları aktarılır. Bu sokağın kızları annelerinin istedikleri gibi “mazbut” olamamışlardır. Annelerinden gizlice kaçırdıkları Seksoloji Ansiklopedilerinden cinselliği öğrenmeye çalışırlar. İsimsiz başkarakter ilk cinsel yaklaşmasını on dört yaşında yaşar. Âşık olduğu delikanlı ise on beş- on altı

⁴⁰ Baydar, Ulagay, a.g.e., s. 65.

⁴¹ Yeliz Sezen, *Oya Baydar’ın Romanlarında Kadın Tipleri*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2003, s. 301.

yaşlarındadır. Cinselliği keşfettiği bu yaşlarda delikanlıya dokunmak ister, keşfettiği bedeninin onun da keşfetmesini ister. İsimsiz başkahraman ilk aşkının onu terk etmemesi için onunla birlikte olmak ister. Burada cinsellik ve aşk iç içedir: “ ‘Benimle yat,’ diye yalvarıyorum sana. Kendimi sana vermek istiyorum. Sevişirsek, bir daha ayrılmayacağımızı düşünüyorum.” (HD. s.113)

Kadının yollarda başlayan, devrim umuduyla bütün ülkeyi dolaştığı ilişkisi yine yollarda tükenmiştir. Fakat yine de ilişkiye devam etmeye çalışır. Bu ilişkide “cinsellikten başka her şeyin kandırmaca” olduğunu düşünür fakat cinsellik de ilişkilerinin devam etmesini sağlamaz. Bu ilişkide de cinsellik ve aşkın iç içe olduğunu görürüz. Kadın, âşık olduğu adamın peşinden New York’a gittiği ilişkisinde ise her birliktelikten sonra mutsuzluğunun arttığını hisseder. Otel odasında birbirlerini tükettiklerini düşünür. Her sevişmede yalnızlığının arttığını hisseder. Burada ilişkisini kurtarmaya çalışırken asıl onu ele geçiren tutkudur. Sevişerek aralarındaki sorunları çözeceklerine inanır. New York’ta çok sarhoş olduğu günlerden birinde Harlem’e gidip siyahî bir kadınla otele geri dönerler. Toplumsal ahlâka uymayan bir ilişki şekli karşımıza çıkar. Üç kişilik bu sevişme onların ilişkilerini noktalar. Romanın bu kısmında Oya Baydar’ın gerçek yaşamının izlerini görürüz. Baydar, eşiyle olan sorunlarını düzeltmek için New York’a gider fakat evliliklerini yürütemezler: “*Hem birbirimizden kopamıyorduk, hem de birbirimize dayanamıyorduk. Çok içiyorduk, kendimizi ve birbirimizi tahrip ediyorduk.*”⁴²

Başkahramanın yirmi yıllık evlilik hayatında da geçici beraberlikleri olmuştur. Atina’ya barış toplantıları için gittiği günlerde eski bir tanıdığıyla karşılaşır. Bu adam siyasal sebeplerden dolayı birkaç yıl hapiste kalmıştır ve oğlu ise onunla aynı düşüncede değildir. Yurt dışına gidenleri kaçak olarak görür. Bu yüzden adam, büyük bir umutsuzluk ve hüznün içerisinde. İkisi de yenilgilerden dolayı ülkelerine dönmek isterler ancak döndüklerinde nelerle karşılaşacaklarını da bilemezler. Bu çaresizlik onları birbirine yakınlaştırır ve adam kadından onunla yatmasını ister. Kederli ve yalnız hissettikleri için bunu cinsellikle gidermeye çalışırlar:

“*Bir gün, ben de birine, belki de aynı ses tonuyla ‘Benimle yat!’ demiştim.*

Cinselliğin zerresini bile taşımayan; aşk, tutku, sevgi içermeyen bir istekti bu. O

⁴² Baydar, Ulagay, a.g.e., s. 113.

andaki boğuntumu, yalnızlığımı, yokluğun eşiğinde dolaşma duygusunu yenebilmenin tek yoluymdu. Bunu bir kadından da isteyebilirdim. Bir erkekten istememin tek nedeni, alışılmış olana, düzene tutsaklığımıydı.” (HD. s.129)

Bu cümlelerden toplumsal kontrolün cinsellik üzerinde ne kadar etkili olduğunu anlıyoruz. Toplumsal kurallar cinsel tercihleri şekillendirmektedir: *“Bedenin doğasına yapılan her yorum, söylem, kullanılan dil ve o dile kaynaklık eden kültürün sembolizmidir. Bu sebeptendir ki, insan bedeni salt bir organizma değil, tarihsel ve kültürel olarak belirlenen bir varlığa da tekabül etmektedir.”*⁴³

Başkahraman kadın ve eşi artık eskisi gibi tutkulu bir cinsellik yaşayamamaktadırlar. Romanda evliliklerinin sorunsuz geçtiği yıllardaki cinsellikleri de anlatılır. Bu dönemlerde kadın, cinselliğin bitip âşık olduğu adamı yitirmekten korkar. Çünkü kadına göre cinsellik vücudun bir oyunudur. Kadın cinselliği ve şiddetle ilgili düşünceler de yer alır. Bir gün adamın “ırza geçme” duygusuyla yaklaştığı bir birliktelikte kadından özür diler. Kadın bu durumdan zevk aldığını dile getirir:

“Her kadının içinde, en derinlerde bir yerlerde cinsellikle şiddetin buluştuğu bir nokta vardır. Binlerce yıllık erkek egemen toplumunun bir kalıntısı belki de.” (HD. s.30)

Vücutları uzaklaştıkça aralarındaki bağların da koptuğunu düşünür. Kadının evlilik hayatı süresince yaşadığı geçici beraberlikler aşk ya da tutku barındırmaz. Kadın daha çok *“ iş olsun vakit dolsun diye ya da sadece o istedi diye”* başka kişilere yönelir. Evliliklerinde üçüncü kişilere rağmen tekrar başlayabilmek ümidiyle cinselliği yaşamaya çalışırlar fakat bu onları bir arada tutmaya yetmez.

Sıcak Külleri Kaldı romanının başkahramanı Ülkü Öztürk’ün cinselliğe bakış açısı *Hiçbiryere Dönüş* romanının başkahramanıyla benzerlik gösterir. Yazar, cinselliği bir tabu olmaktan çıkarır; kadın kahramanlar toplumun dayattığı baskılara aldırmadan cinselliklerini özgürce yaşarlar: *“68 kuşağının eğitimli kadınları arasında ise çok fazla dile gelmemekle birlikte bir cinsel özgürlük rüzgârı esmiştir. Annelerine benzemek istemeyen kadınlar ekonomik özgürlük yanında cinsel özgürlük fikrine de alızmaya çalışmaktadır. 1980 sonrası, Türkiye’de kadın hareketinin yükselen bir ivme kazanmasıyla*

⁴³ Rıfat Bilgin, “Geleneksel ve Modern Toplumda Kadın”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 26, Sayı. 1, Elazığ, 2016, s. 220.

birlikte cinsel özgürlük talebi bazı kadınlar tarafından açıkça dile getirilmeye başlanmış, özellikle Duygu Asena'nın Kadının Adı Yok adlı romanı bu konuda öncü olmuştur."⁴⁴

Ülkü'nün yetiştiği mahallede bekâret, kocaya sunulacak en önemli çeyiz olarak düşünülür; cinsellik kadının vazifelerinden biri olarak sayılır. Annesine göre ise bir kadın hayatında tek erkek tanımalı ve boşanmamalıdır, bir kadının başka erkekler tanımasını sapık düşünceler olarak görür. Ülkü Öztürk, "*Âlem ne der!*" korkusuyla cinselliğin gizli saklı öğrenilmesini eleştirir. Ergenlik döneminde mahalledeki arkadaşlarıyla ailelerinden gizli okudukları seksoloji kitaplarıyla kendini keşfeder. Ülkü cinselliğini doğal, biyolojik bir süreç olarak yaşar. Ailelerin, özellikle kadınların, cinselliği ahlaksızlık veya vazife olarak görmeleri ona göre ikiye bölünmüştür:

"Aile-okul-mahalle kısıncısının ahlak anlayışı, 'Ülkü'yü istersen bir ordunun içine sal, orda bile namusunu korur" övgüsüyle; 'eli erkek eline değmemiş'lerle; 'kocaya sunulacak en değerli çeyiz kızlıktır' vecizesiyle özetlenirdi. Cinsellik, evliliğin 'vecibesi', kadının 'vazife' siydi." (SKK. s. 114)

Ülkü, cinselliğin ayıp sayıldığı, kadının kendi bedenini tanımasının ahlâksızlık olarak görüldüğü bir mahallede büyümesine rağmen tabulara karşı gelip ilk birlikteliğini on sekiz yaşında Arın'la birlikte yaşar. Arın'la olan ilişkisinde salt bedensel duygular değil, aşk ön plandadır. Ülkü, Arın'la olan ilk birlikteliğini annesine anlattığında tepkiyle karşılaşacağını düşünür fakat annesi bu birlikteliğin iyi bir evlilik için güzel bir adım olduğuna inanır ve Ülkü'ye tepki göstermez. Annesinin normalde cinselliği tabu sayan görüşüne rağmen Ülkü'nün Arın'la birlikte olmasına karşı çıkmamasındaki temel sebep ise Arın'ın ekonomik durumudur. Yazar, burada ahlâk anlayışının ikiye bölünmüşlüğüne ve para söz konusu olduğunda nasıl değişebildiğine dikkat çeker. Ülkü Öztürk karakteriyle cinselliğin ayıp sayılmasına, kadınların kendi bedenlerini tanımayışına ve cinselliğin sadece erkekler için olduğu algısına karşı çıkar:

"Cinselliği tabu sayan, ayıp sayan annelerimizin üzerimize saplanan kuşkucu bakışları altında alışmadık mı vücudumuzdan utanmaya? Aşkın ve cinselliğin, okul helalarındaki, sokak duvarlarındaki ayıp sözlerden; zevki kirlenmişlik, cinsel birleşmeyi vazife olarak gören ikiye bölünmüş aile ahlâkının iğrenç

⁴⁴ Aksoy, a.g.e., 67.

vaazlarından; erkek gaddarlığı ve erkek düşmanlığından başka bir şey olduğunu yaşayarak öğrenmek için ne çok zaman harcadık, ne çok hata yaptık.”
(SKK. s. 74)

Ülkü cinsellik kadar kürtaşı da doğal karşılar. Kürtaşı olan kadınların aşğılanması, kürtaşı yapan doktorun küçümsemesini anlayamaz:

“Aslında her şey daha insani olabileceken, sanki kadınları aşğılamak ister gibi, olayı çirkinleştiriyorlar. Kürtaşı yapan kasap doktor bile kutsal aile kavramını yıprattığı için sana düşman sanki.” (SKK. s. 151)

Kadının bedeni ve giyim kuşam şekli üzerinde kadın dışında herkesin söz hakkı aldığı ve karar verdiği toplumlarda kürtaşı konusu kadınların en çok baskı yaşadığı durum olmuştur. Öyle ki kadının tecavüze uğradığında bile istemediğı çocuğı doğurmak zorunda bırakıldığı örnekler mevcuttur. Kürtaşı olan kadın toplum tarafından dışlanır ve dinî, ahlâkî baskılara maruz kalır: *“Geleneksel ataerki toplumdaki sosyo-kültürel değerlerde ve anlamlandırmalarda “iyi kadın” ya da “kadının iyisi”ne veya “kötü kadın” ya da “kadının kötü”süne atfen ifade edilen söylemlerin kadının toplumsal alandaki konumunun, bedeninin ve cinselliğinin nasıl toplumsal olarak inşa edildiğine ilişkin bilgileri bize verdiğini söyleyebiliriz. Sosyal yaşamda kadına, bedenine ve cinselliğine ilişkin bu söz konusu anlamlandırmalar; kültürel, geleneksel, ekonomik ve dini olgular tarafından yaratılmakta ve sonraki kuşaklara intikal ettirilmektedir.”*⁴⁵

Cinselliğın tabu sayıldığı toplumlarda cinselliğı yönlendiren ve şekillendiren kiş i erkektir. Yazar Ülkü karakteriyle bu anlayışa da karşı çıkar. Ülkü, toplumda cinsellikte pasif olması beklenen kadının aksine her türlü isteğini rahatça dile getiren, utanmayan bir kadındır. Romanda Arın’ın eşi İpek ve Ülkü arasında cinsel anlamda kıyaslama da yapılır. İpek, Ülkü’nün aksine cinsel dürtülerini hiç belli etmeyen Arın’ın deyimiyle ‘edilgen, sessiz, utangaç’ bir kadındır. Yazar, ‘cinselliğı yönlendiren’ Ülkü ve ‘boyun eğen’ İpek karakterlerini oluşturarak erkeklerin cinsellikteki ikiyüzlülüğüne de dikkat çeker. Arın, Ülkü’nün tutkulu bir cinselliğe sahip olmasından hoşnut olsa da İpek’le birlikte olduğunda tam anlamıyla ‘sahip olma’ duygusu yaşadığını kendine itiraf eder. İpek’in sessiz, boyun eğen tavrı Arın’da onu iğfal ediyormuş hissi yaratır ve bundan haz

⁴⁵ Rifat Bilgin, “Geleneksel ve Modern Toplumda Kadın Bedeni ve Cinselliğı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 1, Sayfa: 219-243, Elazığ, 2016, s. 224.

aldığını utanarak fark eder. Yazar, cinselliğin erkeklerin kendilerini, güçlerini gösterme ve kanıtlama alanı olmadığını Ülkü'nün güçlü ve korkusuz cinselliğiyle gösterir. Bu anlayışa göre erkekler cinsel olarak kendinin ve bedeninin farkında olan çekinmeyen kadınlardan hoşlansalar da onlardan korkarlar:

“Evliliğinin ilk yıllarında, karısının sessiz teslimiyeti, kendini yumuşacık, adeta görev yapıyormuşçasına sunuşu, sevişirken ki edilgen konumu hoşuna gider, hatta tahrik ederdi. Kollarında evin küçük beyi tarafından iğfal edilmiş evlatlık kızı tuttuğunu düşünür, bu aşağılık cinsel fanteziden, utandığı garip bir haz duyardı. İpek’le sevişmek “sahip olmak” ne demekse oydu. Ülkü ile hiç tanımadığı bir duygu... Dolu dolu seviştikleri beş yıl boyunca, ilk birkaç kere bir yana, sahip olan, zevki sonuna kadar yaşayan, sevişmeyi yönlendiren hep Ülkü olmuş, o da bundan hoşlandığını sanmıştı.” (SKK. s. 110)

Cinselliği tabu olarak görmeyen kadından çekinme ve korkma durumu Arın gibi Ömer Ulaş’ta da vardır. Ömer karısı Ülkü’ye yetememekten ve başka erkeklerle kıyaslanmaktan korktuğu için iktidarsızlaşır, Ülkü’yle birlikte olamaz. Ülkü’nün böyle bir beklentisi olmasa da hatta cinselliğin farklı şekillerinin bulunduğunu Ömer’e söylese de Ömer bunu aşamaz:

“... O günden sonra karısına hiç dokunamaz, sarılamaz olmuştu. Çıplak tenine değerse çarpılacağı büyüü bir yaratık, bir tabuydu sanki Ülkü.” (SKK. s.240)

Cinselliği, yalnızlığını gidermek ve acıları unutmak için yaşamak *Sıcak Külleri Kaldı* romanında da vardır. Ülkü, oğlunun ölümünün iki yıl ardından Moskova’dan arkadaşı Falin’le karşılaşır. İki dost yaşadıkları yenilgi ve acılar üzerine, iyi ebeveynlik yapamadıklarını düşündükleri çocukları üzerine sohbet ederler ve Ülkü, Falin’i evine davet eder. İkisi de birlikte olacaklarını ve böylelikle az da olsa kederlerini dağıtabileceklerinin farkındadır: *“Aradığımız, cinsellikten çok yalnızlığımızı aşmak, insan sıcaklığını derinine duymaktı.” (SKK. s.358)*

Ülkü’nün kadının cinsel özgürlüğünü savunmasının aksine romanda bu durumla çelişki oluşturan söylemler de mevcuttur. Ülkü, Arın’ın kendisine ‘orospum’ diye seslenmesinden hatta ‘ırzına geçilir gibi’ birlikte olmaktan rahatsız olmaz. Bu söylemler kadının cinsel özgürlüğüne karşı bir durum ortaya çıkarır. Öyle ki toplumda ‘orospu’

sözcüğü cinsel yaşamını parayla satan kadınlar için kullanılmaktadır. ‘Irza geçilir gibi’ birlikte olma benzetmesi ise tecavüzü çağrıştırır ve bu da cinsel özgürlüğü savunan Ülkü karakterinin kendisiyle çeliştiğini gösterir:

“Orospum derdim ona ve bundan zevk alırdı. Unuttuğum bir hazza geri dönerdim. Hayatımda, eş, anne, karı, metres, hiçbiri değil, hayatımda kadın olarak bir tek onun olduğunu söyledim. Ne demek istediğimi anlardı, inanırdı.” (SKK. s. 156)

Ülkü, oğlunun ve Arın’ın ölümünden sonra uzun süre hiç kimseyle birlikte olamaz. Hayatına devam edebilmek için bir dönüm noktasına ihtiyacı olduğunu ve bunu da cinsel doyumla yaşayabileceğini düşünür. Ülkü, yaşlandığı için arzulanmaktan, bedeninin kırıışmasından da korkar. Bilinçaltına atmaya çalıştığı cinselliği bir daha yaşayamama, cinsel olarak arzulanmama korkuları kendinden yaşça küçük Teo’yla tanışınca tekrar ortaya çıkar ve bunları düşünmeye başlar. Yaşadığı acıları ‘*bir erkeğin tensel yakınlığıyla*’ atlatılabileceğine inanır:

“Bunca yıllık cinsel yaşamım, ancak ‘yatmak’ filini aşmış bir sevişmenin, tüm suçlamalara ve tüm pişmanlıklara karşı kendi haklılığını kendinde taşıyan bir meydan okuma olabileceğini öğretti bana.” (EK. s. 189)

Ülkü’nün oğlunun ölümünden sonra yaşadığı büyük pişmanlık cinsel yaşamında bir saplantı olarak karşımıza çıkar. Kendinden yaşça küçük Teo’yla gençliğinin geçtiği evde sevişirken Teo’ya ‘*oğlum*’ diye seslenir. Ülkü niçin bu şekilde seslendiğini bilemez haldedir:

“...Cinsellik şeytanının hangi igvasıyla, hangi dürtüyle, hangi sezgiyle ‘oğlum’ diyorum. Ya hep ya hiçe oynuyorum. En büyük cinsel günahın, tabunun haz dolu yollarını açacak anahtar sözcük olduğunu bilmeden.” (EK. s. 195)

Ülkü’nün cinsel birliktelik anında Teo’ya ‘*oğlum*’ diye seslenmesi ve Teo’nun da ‘*mama*’ diye karşılık vermesi Teo’nun ergenliğinde annesini, babasının çırağıyla aldatırken görmesi üzerine yıllardır içinde olan cinsel saplantı hikâyesiyle birleşir. Yazarın oedipus sendromunu hatırlatacak şekilde kurguladığı bu bölüm Ülkü’nün bu

olanlardan dolayı kendinden tiksilmesiyle, bu birlikteliği de sapkınca bulmasıyla son bulur:

“...Sapkın cinselliğin kuyusuna birlikte yuvarlanıyoruz. Sevgiyle değil günah duygusuyla bağlanıyoruz birbirimize. Aradığının, beklediğimin çok fazlası bu. Sevişmeden başka bir şey: tensel bir çılgınlık.” (EK. s. 198)

Erguvan Kapısı romanında öne çıkan karakter ise Derin’dir. Derin ilk birlikteliğini Kerem Ali’yle yaşar. Derin, Kerem Ali’nin kendisine bakire olup olmadığını sormasını anlayamaz ve devrimci anlayışa yakıştıramaz. Derin, babasına olan bağlılığından dolayı onun ölümünden sonra kendini boşlukta hisseder, Kerem Ali’yle çok farklı olduklarını ve hiçbir zaman anlaşılamayacaklarını keşfettikten sonra ayrılırlar ve kendinden yaşça büyük yazar Turgut Ersin’le birlikte olur. Derin’in Turgut Ersin’e ilgi duymasında babasına olan bağlılığı etkili olur. Turgut Ersin’le arasındaki yaş farkı ona babasını hatırlatır. Turgut Ersin’le birlikte olurken babasının parfüm kokusunu anımsar.

Kayıp Söz romanında Jiyan doğudaki bir taşra kentinde eczacılık yapan dul bir kadındır. Eşi faili meçhul bir cinayete kurban gittikten sonra bölge halkının gelişmesi için çabalar ve şehirde az olan aktif kadınlardan biridir. Jiyan’ın bir aşiretten olması hem devlet tarafından hem de bölge halkı tarafından sayılmasını sağlar. Ailesinin ona sağladığı ayrıcalık sayesinde şehirdeki kadınlara göre çok daha rahat hareket eder. Ömer’le eczanede tanışmalarından sonra ondan hoşlanır ve evine davet eder. Jiyan kocasına olan bağlılığına rağmen başkalarıyla cinsel beraberlik yaşamayı doğal bulur. Ömer’le yaşadıklarını genç bir kadının yaşaması gereken kalıcı olmayan bir ilişki olarak görür. Jiyan, Ömer’i ilk arzuladığında onunla birlikte olmadığı, ahlâk açısından doğru olup olmadığını düşündüğü için kendisine kızar. Ona göre insanlar birbirlerini vicdan ya da ahlâk sorgulamaları olmadan arzulamalıdır. Ömer, Jiyan’ın cinsellik konusundaki kimseye bağlanmayan tavrından rahatsız olur. Kadın haklarını, kadının özgürlüğünü savunduğunu bildiğimiz Ömer Eren, cinsellik söz konusu olunca Jiyan’ın kendisinde bağımlı olmasını, ‘ona sahip olmayı’ ister. Bu yüzden Ömer, Jiyan’ı: “*Jiyan onun kadını değil oysa, bunu seziyor. Bir tek kişinin kadını olmuş, hep onun kadını kalmış. Kimsenin kadını değil artık. Kendi bedeninin hâkimi. Bedenini kendisi için kullanan, zevk alıp da kendisini sunmayan, erkeğe sahiplik duygusu yaşatmayan, sahiplenmeye de çalışmayan, ehlileşti*

sandığınız anda vahşete teslim olan simsiyah bir vaşak o.” (KS. s.237) şeklinde tanımlar. Jiyan, Ömer’le birlikte olmasına rağmen Ömer’e bir yabancı gibi davranmaya devam eder. Birlikteliklerinde dahi ona ‘siz’ şeklinde hitap eder. Jiyan, Ömer’in evli olmasından rahatsız olmaz ve Ömer’i kıskanmaz. Jiyan, Ömer’le yaşadıklarını, “Yüreğimin de, bedenimin de susuzluğunu gideren, tutkulu, coşkulu, unutulmaz bir duyguydu.” şeklinde yorumlar. Ömer’in geldiği yere dönmesini ister ve Ömer’in yaşadıklarını, gözlemlediklerini romanlarına aktarmasını ister.

Kayıp Söz romanında Elif, kadının evli olsa dahi, başkalarıyla cinsel ihtiyaç sonucu birlikte olmasını kadının cinsel özgürlüğü olarak görür. Ona göre cinsellik, tenin bir ihtiyacıdır ve herhangi ahlâk kurallarıyla belirlenemez. Ömer, onu aldattığı ve onu aramadığı için Elif, Ömer’i cezalandırmak ister; İngiliz meslektaşıyla görüşmeye karar verir ve hayatında ilk kez duygularıyla hareket etmeye çalışır. İngiliz meslektaşının eşcinsel olduğunu öğrenen Elif, Ömer’i aldatmadığı için mutlu olur. Elif’in İngiliz meslektaşına yaklaşımında cinsel dürtüleri etkili olmamıştır:

“Hayır; tenin ihtiyacı, cinselliğin dayanılmaz dürtüsü, gemlenemeyen arzu değildi nedeni. Öyle olsa doğal, anlaşılabilir, sağlıklı, hatta saygın bile görülebilirdi. Kadının cinsel özgürleşmesinin manifestosu sayılabilirdi.” (KS. s. 282)

1.1.2. Yalnızlık

Yalnızlık duygusu birçok kişi tarafından farklı şekillerde algılanmış ve tanımlanmıştır. Oya Baydar’ın romanlarındaki bazı karakterler toplumsal hayatta beklentilerinin karşılanmamasından dolayı yalnızlık hissederler veya yalnızlığı tercih ederler: “Realiteden kaçmak, gerçekten uzaklaşmak, yaşanan âlemden memnuniyetsizlik gibi temalar, yani kaççı adı altında toplayabileceğimiz uzaklaşma hissi çok eski zamanlardan beri edebiyatımızda ve dünya edebiyatında kendini gösteregelmiştir. Ütopyalarla karışık olan bu tema, ülke tasarımlarına, belde düşlerine, dünyevi sistemler kurgulamasına kadar varan bir açılım gösterir. Bu duygu hem mitoloji hem de felsefede vardır.”⁴⁶

Hiçbiryer’e Dönüş romanında ütopya kelimesinin aslında hiçbir yer anlamına geldiğini yenilgilerle öğrenen bir kuşağın hüznü anlatılır. Bu kuşağın romandaki

⁴⁶ Melih Erzen, “Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun Şiirinde Yalnızlık, Kaçış ve Yabancılaşma”, *Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 1/4, s. 204.

temsilcisi ismi verilmeyen başkahramandır. Başkahraman kadın mitinglerde, işçi toplantılarında, grevlerde aktif olarak bulunmuş; şehir şehir dolaşmıştır. İşçilere Enternasyonal’i öğretmek suçuyla tutuklanır ve işkence görür. Tahliye edildikten sonra yurtdışına kaçar ve romanda ismi verilmeyen adamla evlenir. Sürgün yıllarını birlikte geçirirler. Sürgün yıllarının ilk dönemi daha umutludur. İdeolojilerine ve ütopyalarına olan inançları henüz yıkılmamıştır. Fakat 1989 yılında Berlin Duvarı’nın yıkılması roman kahramanlarını bozguna uğratar. Artık sürgün bir mücadeleden çok kahramanlara kendilerini ‘köksüz, yersiz, yabancı’ hissettiren bir durum haline gelmiştir. Kendi topraklarına bastıklarında kendilerini tekrar bulacaklarını düşünürler. Fakat yenilgi onlarda onarılmaz yaralar açmıştır. Zafere bu kadar inanmışken yenilmeleri hayatlarını altüst eder. Başkahraman duvarın yıkılışını görmüş hatta duvar parçalarının tezgâhlarda satıldığına şahit olmuştur. Bunları gördüğünde duvarların sebebini, amacını sorgulamaya başlar ve kendiyle, ideolojisiyle yüzleşir:

“Hiçbir zaman sevmediğimiz, ama ütopyamıza kavuşmak için, acı bir ilaç gibi zorunlu olduğuna inandığımız; bir şehrin iki yanındaki iki dünyanın farklılığını, aşılmazlığını simgeleyen; aslında tarihi yenilgimizin itirafı olan o yıkılmaz, aşılmaz, ürktücü duvar, önüne gelenin bir çekiç vurduğu ve küçük bir anı parçacığı-sosyalizmin çöküşünün anısı- söktüğü hantal bir maskaraya dönüşmüştü. Duvarın hemen önünde kurulmuş tezgâhlarda duvar parçaları küçüğü 1, büyüğü 2,5 marktan satılıyordu. Yüzyıllık hayaller; üç sosyalist kuşağın umutları, inançları, yaşamları; milyonların hayatlarıyla ödedikleri bedel, bu kadar ucuzlaşmıştı.” (HD. s.156)

Sadece duvarın yıkılışı değil, Enternasyonal Marşı’nın yemek masalarında dinlenmesinin tehlike yaratmaması da kadını üzer. Yirmi yıl önce Enternasyonal Marşı’nı işçilere öğrettiği için tutuklanırken yirmi yıl sonra marşın çok rahat bir şekilde dinlenmesi, hiçbir polisin gelmemesi onu ağlatır. Mücadele ettiği değerlerin hiçbir anlamının kalmadığını düşünür. Kadın tek umutları olan, dönüşten önce aralarında büyük bir iletişimsizlik olan oğlu Eylül’e veda eder. Eylül, başkahramanın tek pişmanlığıdır. Döndükten sonra hiçbir şey bekledikleri gibi değildir. Kocasıyla aralarındaki her şey tükenmiştir. “Hoşça kal” notuyla evi terk eder ve asıl dönmek istediği yerin kendi geçmişi olduğunu fark eder. İçinde geç kalmış olma duygusu vardır.

Kadının geçmişine dönmesiyle oluşturulan olayda, her geçmişle hesaplaşmada kadın biraz daha özgürleşir ve yaşamın asıl amacını kavramaya başlar.

Kadının yalnız hissetmesinin tek sebebi siyasal olaylar değildir. Geçmişle hesaplaşırken yıllardır görmediği sokaklar, mekân da onu yalnızlığa itmiştir. Döndüğü şehri eskisi gibi bulamamak, “*Arap dünyasından ithal Müslümanlık, Batı’dan ithal sözde yenilikçilik*” diye adlandırdığı bütün durumlar onun bilinçli olarak yalnızlığı seçmesine neden olmuştur. İsimsiz başkahraman aslında burada Doğu ile Batı arasında sıkışmış, Türk romanının en çok işlenen konularından biri olan Doğu- Batı sentezini gerçekleştirmemiş Türk toplumunun temsilci gibidir. Doğu ile Batı arasında yalnızlaşan toplum gibi isimsiz başkahraman da yalnız kalmıştır. İstanbul’a tam dönmüşken yeniden kaybettiğini hisseder. İstanbul’un yeni ruhsuz bir kimliğe büründüğünü görünce şehrin çökeceğini düşünür. Her şeyin satılığa çıktığı şehirde televizyon ekranlarının ise insanlara gerçekleri unutturduğunu düşünür.

Onu hayal kırıklığına uğratan şehirlerden biri de Moskova’dır. Mücadelelerinin başkenti olarak gördüğü Moskova’da yıllar önce “*körkütük*” komünist olduğu yılları hüznle hatırlar. Moskova’da her şey satılığa çıkmış, değerleri ayaklar altına alınmıştır:

“*Ne iyi; Nazım Moskova’nın düşüşünü, çöküşünü, bu dağılmış ülkeyi, bu vahşi ve seçeneksiz dünyayı görmeden öldü.*” (HD. s.188)

Yaşadığı ilişkilerden geriye kalan da yalnızca tecrübelerdir. Roman boyunca *Küçük Prens*’ten alıntılar yapılır. Küçük Prens nasıl buğday tarlalarının renginden dolayı kazançlıysa başkahraman kadın da aşklarından, yenilgilerinden, pişmanlıklarından geriye kazanç kalmıştır. Bu yüzden roman başkahramanı için yalnızlık kaçmak değil, yaşama sığınmak durumuna gelmiştir. Başkahraman geçmişle hesaplaşıp kendiyle yüzleştikten sonra bir adaya yerleşmeye karar verir. Çocukluğuyla, gençliğiyle, aşklarıyla, evliliğiyle, ideolojisiyle, oğluyla yüzleşmiştir. Sığındığı bu adaya yıllar önce, teknenin bozulan motorunu onartmak için uğramışlardır. Bu adanın kumsalı ve plajı yoktur, turistler tarafından çok tercih edilmez. Kadın sahilden uzaklaşıp adanın içlerine yerleşmeye karar verir. Köylüler tarafından rahatsız edilmemek için kendini siyasî eylemler sırasında kullandığı sahte kimliğiyle tanıtır. Bütün gün toprakla, çiçeklerle, bitkilerle, hayvanlarla uğraşır. Ağır ağır iyileştiğini hisseder. Adada

yaptıkları bütün yaşamı boyunca yaptıklarından daha anlamlı gelir. Adanın ötesinde, dış dünyada neler olup bittiğiyle ilgilenmez. Savaşın, vahşetin devam ettiğini bilir ancak artık bu dünyayı değiştiremeyeceğine inanır. Ülkeden ülkeye, mitinglerde, grevlerde, sürgünde yaşadıkları onu yormuştur. Bu adada yalnız dinlendiğini hisseder. Bu adada bütün mücadelenin sonunun hiçbir yer olduğunu fark eder:

“Ve ben burada, bu unutulmuş adada, iyiyim. Hep başkaldırıyı sevmiştim. Sonu yenilgi bile olsa... İspanya içsavaşına, 1917 Devrimine, Spartakus’a, Bruno’ya, Şeyh Bedrettin’e, 68 baharına tutkunluğum bu yüzdendi. Hepsi birer büyük başkaldırıydı ve hepsi yenilgiye uğradı. Hepimiz yenildik. Burası, bu ada, isyanın ve yenilginin anıtmezarı değil; boyun eğişin sığınağı, ütopyanın hiçbiryer’e dönüştüğü son nokta.” (HD. s.227)

Sıcak Külleri Kaldı romanında Ülkü Öztürk yalnızlığa sığınan kadınlardan biridir. Bir ömür devrim için mücadele ettikten sonra inançlarının yıkıldığını gören Ülkü için hayat, oğlunun ölümüyle anlamsızlaşır. Yaşamını geleceğini düşünerek değil sürekli geçmişini yaşayarak, anılarını canlı tutarak geçirmeye başlar. Kendisini olduğu yaştan daha yaşlı hisseder. Arın’ın ölümünden sonra onu hayata tutacak hiçbir şeyin kalmadığını düşünen Ülkü, Yugoslavya’da savaş yıllarında muhabirlik yaparak bir süre acıları unutmaya çalıştıktan sonra İstanbul’a dönmeye, geçmişine yüzleşmeye, karar verir. İlk başta Levent’teki evine çocukluğunun, gençliğinin geçtiği, oğlunun da büyüdüğü eve uğrar. Ardından huzurevine yerleşen annesini ziyaret eder ve Bozcaada’ya gider. Romanda eski solcuların çoğunun adaya sığındığı belirtilir.

“...çoğu, sığındıkları sanal adacıklarda insanlardan çok kedilerle, köpeklerle ilgilenerek, insanlara küfredip hayvanlara sarılarak, geçmişlerine ağlayıp dünyaya küserek tüketiyor günlerini.” (SKK. s. 430)

Ülkü’yü heyecanlandıran hiçbir dayanağı kalmaz. Ne Arın’a olan aşkı ne Ömer’e olan bağlılığı ne de annesine olan öfkesi kalmıştır. Hayatta yaşadıklarından dolayı ailesine, okuluna, devrimci çevreye karşı olan vazifelerini tamamlayıp, bedelini ödediğini düşünür ve Bozcaada’ya yerleşen Cem’i ziyaret eder. *Hiçbiryer’e Dönüş* romanındaki başkahraman gibi Ülkü’de bir süre doğaya sığınarak ne yapacağına karar vermeye çalışır. Bir süre adaya sığındıktan ve ne yapacağına karar verdikten sonra Ülkü, adadan ayrılır:

“Kendi yitik kuşağımın -20. yüzyılın bütün kuşakları kendilerini yitik sayar ve bundan marazi bir zevk alırlar- çoğu üyesi gibi, benim de ne aşka, ne devrime, ne hayata yeniden başlayacak gücüm vardı. Kaybeden taraftaydım, yenilmiştim, ama en azından oyunu bırakmakta özgürdüm.” (EK. S. 63)

Nehir roman olan *Erguvan Kapısı*’nda Ülkü, çocukluğunun geçtiği, oğlunu büyüttüğü eve yerleşmeye karar verir. Ülkü, bu ev ve oğlu arasında bağ kurar; oğlunu kaybetmiş de olsa onun bu evde büyüdüğünü düşünmek dahi ona iyi gelir. Derin’in babasının cinayetini aydınlatmak için kendisinden yardım teklifini geri çevirmez Arın Murat’ın katillerini bulmaya çalışırlar. Ülkü, Derin’le gittiği gecekondu mahallesinde devrim adına yapılan yanlışları bir kez daha görür. Kerem Ali ve örgütü devrim adına ölmeyi öldürmeyi normal görürler. Ülkü, mücadele edecek bir ideoloji kalmadığını fark eder. Çünkü devrim için de olsa her ideolojinin amacının iktidara varmak olduğunu fark eder. Bu yüzden onun için doğaya sığınmaktan başka yapacak bir şey kalmamıştır. Doğaya sığınıp etrafında olup bitenlerden uzaklaşır ve siyasal yaşamı, gençlik yıllarının getirmiş olduğu bir heves olarak kalır. Bu anlamda Ülkü romanda en çok değişim yaşayan karakterdir. Koyu bir militan olmasa da güzel bir dünya kurmak için giriştiği devrim mücadelesinden vazgeçmesi onu güçsüz bir karakter yapar.

Başkahraman bir adaya sığınmasıyla Servet-i Fûnun dönemi sanatçılarını hatırlatır: *“Servet-i Fünûn edebiyatı sanatçıları, özellikle Sultan II. Abdülhamit’in saltanat yıllarında büyük bir bunalım içine düşmüşler, yaşadıkları çevreden ve ülkeden şikâyet etmişler, bunun sonucunda da kendilerine yeni bir dünya kurgulamaya girişmişlerdir. Bu kaçış fikrinden hareketle, o zamanlarda İngiltere’nin sömürge ağını genişletmek adına yeni bir sömürgesi haline gelen Yeni Zelanda’da koloni halinde yaşama fikrini hayata geçirmeyi düşünmüşlerdir. Bir tasarı olarak düşünülen bu görüş, dönemin edebiyatçılarınca edebî metinlerle ifade edilmiş ve şekillenmiştir. Tasarının temelinde yatan düşünce, dönem aydınlarının yaşadıkları ülkenin geleceğinden ümidi kestikten sonra ömrünü geçirmek ve nesillerinin devamını görmek için yeni bir dünya planlamaktır. Servet-i Fünûn sanatçıları, Sultan II. Abdülhamit’in “Devr-i İstibdadından kurtuluşun mümkün olmadığına inanmaktadırlar. Ondan kurtuluşun tek yolu da Padişah’ın ve adamlarının olmadığı başka bir ülkeye, daha açık bir ifadeyle uzak bir ülkeye gitmektir.”*⁴⁷

⁴⁷ Hatem Türk, “Bir Servet-i Fünûn Masalı: Yeni Zelanda Fikri ve Anadolu’ya Avdet”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/3 Winter 2014, s. 2.

Birey, yaşamdaki kaba gerçekleri fark edip bunları sorgulamaya başlar ve cevaplar bulamadığında bunalıma girer. Bunalım içerisindeki birey ise kaba gerçeklerden uzaklaşmaya çalışır ve bu durumda kaçış bir çözüm olarak karşısına çıkar. Oya Baydar'ın romanlarındaki başkahraman kadınlar sert gerçeklere sahip dünyayı huzurlu ve mutlu bir yer hâline getirmeye çalışıp bir ütopya peşinde koşarlar. Başlangıçta bu amaç için sosyalizmi kullanan kadın kahramanlar aslında bütün ideolojilerin aynı noktaya -iktidara- ulaşmak istediklerini fark ettiklerinde çok geç kaldıklarını fark ederler. Çünkü bu mücadele esnasında çoğu ailesini, sevdiklerini kaybetmiştir. Bu fark edişten sonra geçmişle ciddi bir hesaplaşma yapan kadınlar özeleştiri yapıp bütün taşları yerine koyduktan sonra hayali ütopyalarının yerini doğayla doldurmaya çalışırlar. Toplumdaki çirkinlikleri sadece doğanın kapatabileceğine inanırlar. Yıllarca toplum için mücadele edip hapslere düşüp işkence gördükten sonra huzuru sağlayabilecek tek alan doğadır. Servet-i Fünûn sanatçılarına benzer bir şekilde *Hiçbiryere Dönüş* romanının başkahramanı, *Sıcak Külleri Kaldı* ve *Erguvan Kapısı* romanlarında Ülkü Öztürk uğradıkları yenilgi sonucu çareyi doğaya sığınmakla bulurlar. *Erguvan Kapısı* romanında 68 Kuşağı sosyalistlerinin yenilgiden sonra doğaya sığınmalarının moda haline geldiği sık sık belirtilir. Gençlik yıllarında sosyalizm için mücadele edenler yenilgiden sonra Bodrum'a, Datça'ya, Ege'ye yerleşir olmuştur. *Erguvan Kapısı* 'nın "Sığınaklar" adlı bölümünde Ülkü, huzurevinde yaşayan annesini, Güldalı'nın oğlu Umut'u ve Derin'in kedisi Felix'i yanına alıp adı verilmeyen bir adaya yerleşir. Ülkü'nün artık hiçbir beklentisi kalmamıştır. Ülkü'nün geçmişle hesaplaşmasındaki tek pişmanlığı oğludur. Oğluna iyi bir anne olamadığı için kendini suçlar. Bu yüzden Güldalı'nın oğlu Umut'a Ülkü bakmak zorunda kalır ve Ülkü iyi olmadığını düşündüğü anneliği geç de olsa tekrardan yaşamak ister. Ülkü'yü bütün yaşadıklarından sonra tamamen ümitsizliğe sürükleyen ve bir adaya yerleşmesine sebep olan olay ise 11 Eylül'de ikiz kulelere yapılan saldırıdır. Ülkü'nün daha iyi bir dünya kurulacağına dair umudu kalmaz ve tek gerçekliğin ve yanılmayanın doğa olduğuna karar verir:

"İnsan, ömrünün bir çağında neden ada düşleri kurar? İssiz adaların büyüü nerden gelir? Ada dinginliktir, yalnızlıktır, ulaşılmazlıktır, çevreyle bağların koptuğu-koparıldığı- yerdir. Ada, kaçış düşlerinin sığınma umuduna dönüştüğü topraktır, son sığınaktır." (EK. s. 484)

Kayıp Söz romanında Elif ellili yaşlarında uluslararası sempozyumlarda bildirimler sunan, Nobel Bilim Ödülü'nü almak için mücadele eden başarılı bir profesördür. Gençlik yıllarında sosyalizm için mücadele eder fakat Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra siyasî olarak yenilgiye uğradığını düşünür ve iş hayatına, başarılı olmaya odaklanır. Ömer Eren'le otuz yıl boyunca süren evlilikleri büyük bir aşkla başlamış olsa da zamanla alışkanlığa dönüşür ve evliliklerinin sıradanlaştığını hisseder. Ömer'le aralarındaki bağın zayıflamasının bir başka sebebi ise oğulları Deniz'in istedikleri ve hayal ettikleri gibi bir çocuk olmamasıdır. Deniz Gezmiş'i hatırlamak amacıyla Deniz adını verdikleri çocukları, hem kariyer hem de siyasî anlamda anne babasının baskıcı olduklarını düşünür ve onlardan kaçarak Norveç'e yerleşir. Elif'in siyasî yaşamındaki yenilmiş hissetme duygusu, Ömer'in kendisinden uzaklaşıp adı verilmeyen bir şehre gitmesi, Deniz'in güçsüzlüğü kendisini yalnız hissetmesine neden olur. İş hayatında önemli başarılarla sahip olan Elif, aile hayatında mutsuz olmaya başladıkça kariyerindeki başarılarının anlamsızlaştığını düşünür. Bu anlamda Elif, *Hiçbiryer'e Dönüş* romanındaki başkahraman, *Sıcak Külleri Kaldı* ve *Erguvan Kapısı* romanlarındaki Ülkü'yle benzerlik gösterir. Bu kahramanlar siyasî, çalışma ve aile yaşamlarını bir arada yürütemezler. Siyasî ve çalışma hayatındaki başarıları arttıkça aile kavramından uzaklaşırlar ve mutsuz olmaya başlarlar. Elif de başarılarına rağmen aile yaşamında mutlu olmadığı için kendini yalnız hisseder:

“Ne kocam, ne arkadaşlarım, ne yakınlarım, ne öğrencilerim, ne kendi insanlarım var burada; farelerim, kobaylarım bile yok. Oğlum uzak, yabancı; küçük oğlan dilimizi anlamıyor, ben de onunkini... Kendini yapayalnız hissediyor, utanmasa kaybolmuş küçük bir çocuk gibi ağlayacak.” (KS. s. 188)

Türk romanında kahramanların adaya sığınması sıklıkla karşımıza çıkan bir durumdur. Adalar genel olarak kahramanlar için kaçış ve sığınma yeri olur: *“Tabiatın insan üzerindeki çeşitli tesirleri sanatkarane dikkat, ayrıntı ve çağrışımlarla yazıya dökülür. Bu sayede okuyucu, mekân-insan münasebetini hemen her boyutuyla okuma imkânı bulur. Roman ve hikâyelerde ada vasıtasıyla sağlanan mekân değişiklikleri, eserin ritmine tesir eder, olay örgüsündeki kırılmalarda önemli rol oynar. Adanın sınırlı mekânı, kahramanın ruh hâlinin dışa vurulmasında bir araç görevi üstlenir. Kahramanlar adaya kendi duygu ve düşüncelerinin penceresinden bakarlar. Tabiatı ve dış âlemi içinde bulundukları ruhî duruma göre değerlendirirler. Yazar kahramanın bilincinde gelişenleri vermek için, adanın sınırlı mekânını*

bir araç olarak kullanır. Adalar'a gidiş tesadüfî değildir. Daha çok ruhî bir ihtiyaçtan kaynaklanır. Bu sebeple mekân ve insan arasındaki münasebet ve etkileşim önem taşır."⁴⁸

Adaya sığınma *Kayıp Söz* romanında da karşımıza çıkar. İstemediği bir durumla karşılaşan Elif oğlunun yaşadığı adaya giderek adanın sınırlayıcı coğrafyasından yararlanır ve gündelik hayatındaki sorunlarından uzaklaşmaya, içsel bir hesaplaşma yaşamaya başlar. Adaya giderek araya giren mesafeyle kendine her şeyi sorgulayabileceği, nerede yanlış yaptığının farkına varabileceği bir mekân yaratır. Elif kendini yalnız hissettikçe geçmişiyse hesaplaşmaya, nerede yanlış yaptığını aramaya başlar. *Hiçbiryer'e Dönüş* romanında başkahraman ve *Sıcak Külleri Kaldı* romanında Ülkü ıssız bir adaya sığınırken *Kayıp Söz* romanında Elif ıssız bir adaya sığınmasa da oğlunu görmek için gittiği adada iç hesaplaşma yaşar ve her şeye yeniden başlamak ister. Üç kadının ortak özelliği kaybettikleri ya da kendilerinden uzaklaştırdıkları çocuklarına karşı hissettikleri vicdan duygusudur. Elif, oğlunun adadaki hâlini gördükçe geçmişte yaptığı hataları fark eder ve onu başarılı bir insan olmaya zorladıkları için başarı duygusunu irdeler. Sahip olduklarının değerini bilmek için çok geç olduğunu düşünür. Adada olayları doğru değerlendirme imkânı bulur ve adada hayatında yapacağı değişiklikleri planlar, hayatına yön verir.

O Muhteşem Hayatınız romanında da Aliye Sema kendini yalnız hissettiğinde doğaya sığınır; kuşkularının, hesaplaşmalarının cevabını doğadayken aramaya başlar. Müzik kariyeri için eşini ve kızını terk eden Aliye Sema kızını en son kızı on üç yaşındayken görür. Yıllar boyunca kızıyla görüşmez, onu merak etmez. Aliye Sema'nın bütün fotoğraflarını arşivleyen Toplayıcı, bu fotoğrafları Aliye Sema'ya ileterek Aliye Sema'nın kendisiyle, geçmişiyse yüzleşmesini sağlar. Fotoğraflardaki geçmişiyse yüzleşen Aliye Sema, kızını merak etmeye başlar ve değerli eşyalarını ona bırakmak için iletişime geçmeye karar verir. Aliye Sema, diğer romanlardaki annelerden farklı olarak vicdanî hesaplaşmayı daha az yaşar. Kızı yerine müziği seçmesini, onu terk etmeyi normal bulur. İtalya'dan arkadaşı Alessio'nun bağ evinde kendiyse hesaplaşır. Müzik için kızını terk etmeyi normal görürken düşünceleri değişir, anneliğini sorgular. Bağ evinin bulunduğu coğrafya, dağlar, kırlar, onu etkiler ve içinde sorular oluşmasına sebep olur. Geçmişini, anneliğini sorgulamaya başlar; geç kalmışlık duygusu hisseder.

⁴⁸ Murat Koç, *Yeni Türk Edebiyatında İstanbul Adaları*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.12.

Çöplüğün Generali romanında Doktor Hanım karakteri de *Kayıp Söz* romanındaki Elif gibi başarılı bir kariyere sahip olmasına rağmen sıklıkla yaşamın amacını sorgular. İdealist bir kişi olan Doktor Hanım, mesleğini büyük bir tutkuyla yapar ve insanlar için faydalı şeyler yapmaktan mutluluk duyar. Hastaları ve ölüm karşısında yaşamı sorgular ve hiçlik duygusuna kapılır. İnsanlara yardım etmeyi, mesleğini çok sevse de bunaldığı zamanlarda insanları biraz daha fazla yaşatmanın neye yaradığını düşünür. Özellikle yoksul çocukları gördükçe ve onların hayatlarına kesin bir çözüm getiremeyeceğini bildikçe kendisi çaresiz hisseder ve dünyanın adaletsiz olduğunu, adaletsiz bir dünyada biraz daha fazla yaşamının anlamsız olduğunu düşünür.

1.2 SOSYAL VE SİYASAL HAYATTA KADIN

Sosyal hayatın her alanında ayrımcılık yaşayan kadın, siyasal hayatta da ayrımcılığa maruz kalmıştır. Kadın, sosyal ve siyasal yaşamında uzun yıllar erkeğe bağımlı ve pasif bir hayat geçirmiştir. Ekonomik ve dinî sebepler bunda etkili olmuştur. Siyaset alanının da daha çok erkeklere ait olduğu düşünülmüştür. Kadınların siyasal hayata eksik katılmalarının temelinde cinsiyetler arası eşitsizlik sorunu yer almaktadır. Siyasal alandaki eşitsizliklerde ise meslek, gelir düzeyi, eğitim, aile gibi faktörler etkili olmaktadır. Siyasal hayatta kadın denildiğinde sadece oy verme olarak algılanmıştır. 68 kuşağının kadını siyasi yaşamın içinde aktiftir. Siyasi görüşleri uğruna tutuklanmakta, hapse girmekte, işkence görmekte ya da sürgün edilmektedir. Bu kuşağın kadınları kendilerini topluma karşı sorumlu hissederler.

Oya Baydar'ın romanlarındaki kadın karakterlerin sosyal ve siyasal yaşamları yazarın yaşam öyküsüyle benzerlikler gösteriyor. Oya Baydar, 19 yaşında akrabalarının yanına Paris'e gittiğinde buradaki siyasi ortam ve çevresi onun siyasete ilgi duymasını sağlar. İlk kez orada "enternasyonalizm" sözünü duyar. Türkiye'ye döndüğünde Paris'teki ortam onu etkiler ve sosyalizme en yakın bölüm dediği sosyoloji bölümüne kaydını yaptırır: " *'Türkiye'de İşçi Sınıfı'nın Doğuşu'* adlı doktora tezi iki defa reddedilen Oya Baydar'ın "üniversiteye veda" konuşmasının ardından, üniversite işgal olaylarının ilki İstanbul Üniversitesi'nde gerçekleşir. İstifa eden Baydar, çalışmalarına Hacettepe Üniversitesi'nde devam eder. Aynı zamanda Türkiye İşçi Partisi üyesidir. 12 Mart döneminde, üniversitede ders verirken gözaltına alınan Baydar, Türkiye Öğretmenler Sendikası çatısı altındaki çalışmaları

nedeniyle 7,5 yıl mahkûmiyet alır. Gözaltında ve tutukluluk süreci sırasında işkence görür. 1974 yılında CHP-MSP koalisyon hükümetinin çıkardığı afı serbest kalır. Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'nin kurucularından biri olan Baydar, siyasi yaşamını Türkiye Komünist Partisi'nde sürdürmeye karar verir. TKP çizgisinde yayın yapan Politika gazetesinde köşe yazarlığı yapar ve aynı gazetenin genel yayın yönetmeni Aydın Engin ile evlenir. 1980 öncesi bir yazısı dolayısı ile mahkûm olan Aydın Engin, kısa bir süre için tahliye edilince yurt dışına çıkar. Eşini Eylül ayında Doğu Berlin'e görmeye giden Baydar, 12 Eylül askeri darbesi dolayısıyla yurda dönememez ve annesine bıraktığı oğlu Ekim'i ancak 12 yıl sonra görebilir.”⁴⁹

Oya Baydar'ın romanlarında apolitik karakterler de bulunmakla birlikte öne çıkan kadın karakterlerin çoğunluğu, hayatlarının belirli bir döneminde siyasette aktif olarak yer almıştır. Oya Baydar'ın romanlarında siyasal yaşamda aktif güçlü kadınlara sıkça yer vermesinin temelinde kendi siyasal yaşamıyla birlikte sahip olduğu ideoloji de etkili olmuştur. 1871'deki kadın olayları Marx ve Engels'i etkilemiş, kadınların devrim mücadelesinde ön saflarda olmaları gerektiğine inanmışlardır. Büyük toplumsal devrimlerin, kadınlar olmadan imkânsız olacağını düşünmüşlerdir. “Enternasyonal'in yönetim kademelerine kadınların getirilmesi konusunda ısrarcı olmuş, Engels'in eşi Lizzy Burns'ü örgütte aktif rol alması konusunda teşvik etmiş. Marx ve Engels, kendi dönemlerinde kadın özgürleşmesinin ateşli savunucularıydılar.”⁵⁰

Oya Baydar'ın romanlarındaki kahramanlar mitinglere, protestolara katılmış; 12 Mart ve 12 Eylül darbelerinde işkencelere maruz kalıp sürgün olmuşlardır. Hep sol ideolojiyi savunan siyasetin içinde yer alan kadın kahramanların, körü körüne değişmez bir siyaset algıları yoktur. Bu kadınlar siyasî ideolojileri için savaşmakla birlikte sonunda kendilerini ve siyasal yaşamlarını eleştirel bir tutumla sorgulamışlar, zaman zaman insanlığı kurtaracak olgunun siyaset olmadığına kanaat getirmişlerdir.

Kedi Mektupları romanında yer alan kadınlar, sosyalist siyaset uğruna sürgün olmuş, yurt dışında memleket özlemiyle yaşayan karakterlerdir. Kedileri aracılığıyla bilgi edindiğimiz kadınlar ideolojilerinin yıkıldığını görünce hayal kırıklığına uğramışlar ve ideolojilerini sorgulamaya başlamışlardır. Nina, Gece, Kirli ve Kısmet adlı kedilerin sahipleri bu kadın karakterlerdendir. Kedi sahipleri kadın karakterlerin

⁴⁹Celal Başlangıç, “Ateşli Bir Kuşaktan Kalan”, www.radikal.com.tr/2000/11/25/yasam/ate.shtml/25.07.2006, s.4.

⁵⁰ Shulamith Firestone, *Cinselliğin Diyalektiği*, çev. Yurdanur Salman, İstanbul, Payel Yayınları, 1993, s. 99.

sosyal çevreleri ayrıntılı bir şekilde verilmez. Kirli'nin Nina'ya yazdığı koku mektubundan kadın karakterlerin sosyal çevreleriyle ilgili bilgi ediniriz. Nina gibi sahipleri yurt dışına kaçmış, sürgün olan karakterler Avrupa'da ferah bir yaşama sahip olsalar da özgürlüklerini kaybettiklerini düşünürler. Kirli gibi sahipleri Türkiye'de kalmış karakterler ise yoksulluk çekerler fakat ülkelerinde olmanın özgürlüğünü hissederler. Roman kahramanlarının yaşadıkları yerler kedilerinin huylarına da sirayet eder. Nina sahipleri gibi pasifleşmiş, kendisine verilenle yetinen bir kedi olmuştur. Kirli yoksulluk içinde yaşamasına rağmen mücadeleci bir ruha sahiptir. Kadın karakterler 1980 askerî darbesinden sonra yurt dışına kaçmış, yıllarca Avrupa'da ötekileştirmeye maruz kalmış; ülkelerine dönme yolu açıldığında ise her şeyin değiştiğini görmekten korkar olmuşlardır. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışıyla sosyalizmin yenilgiye uğradığını düşünürler ve ideolojilerinin amacını sorgularlar. Sorguladıkça yaptıkları hataların farkına varan karakterler her şey için çok geç olduğunu düşünürler. Bu yüzden karakterler karamsar bakış açısına sahiptirler ve kendilerini hayatta yenilmiş olarak düşünürler. Kadınların aktif siyasal yaşamlarındaki eylemlerinden bahsedilmez. İdeolojileri sadece, *"Bütün insanlar eşit olsun diye..."* cümlesiyle açıklanır. Kediler sahiplerinin mutsuz olmalarını anlayamaz, eski ve yeni sahipleri arasında karşılaştırma yapar. Kedilerin eski sahipleri toplumsal olaylardan uzak kişilerken yeni sahipleri toplumsal olaylar için üzülen, çaba gösteren kadınlardır:

"Daha önceki hanımlarım televizyonda acıklı Brezilya dizileri oynarken ya da kocaları kendilerini genç ve güzel kadınlarla aldattıklarında ağlardı. Bu Hanımım da ağlıyor bazen. Son bir yıldır hele, daha da sık ağlıyor. En çok da televizyon haberleri seyrederken ya da arkadaşlarıyla yaptığı tartışmalardan sonra, odasına çekildiği zaman. 'Dayanamıyorum artık bütün bu yıkıntıya; bütün değerlerimizin, bütün hayatımızın, kimliklerimizin ayaklar altında çiğnenmesine ve asıl, tam bir yenilgi havası içinde bu boyun eğişimize, suskunluğumuza, kendi kendimizi, kendi inançlarımızı inkâr edişimize' falan diyordu." (KM. s. 58)

Yurt dışında nasıl geçindiklerini bilmediğimiz kedi sahiplerinin işçi sınıfından gelmedikleri bellidir. *Kedi Mektupları* romanında yer alan ismi verilmeyen kedi sahipleri kadınlar, yazarın *Hiçbiryer'e Dönüş*, *Sıcak Külleri Kaldı* ve *Erguvan Kapısı* romanlarında daha belirgin bir şekilde karşımıza çıkarlar. Bu anlamda *Kedi Mektupları*

romanında yer alan kadın karakterler daha sonraki üç romanda yer alan kadın karakterlerin taslağı oldukları söylenebilir.

Hiçbiryer'e Dönüş romanının isimsiz başkahramanı sol görüşlü bir partinin üyesidir ve sol bir örgüte de destek verir. İsimsiz başkahraman ilk aşkının onu terk etmesinden sonra ülkeyi, dünyayı anlamaya çalışır; bilinçlenir. Eşitsizliğin, yoksulluğun farkına varır ve soru sormayı öğrenir. Sorularının cevaplarını da kitaplarda, örgütlerde, işçi semtlerinde, öğrenci yürüyüşlerinde bulur. İsimsiz başkahramanın öğrencilik yıllarında aşk ve devrim mücadelesi iç içedir. Öğrencilik yıllarında yasaklı şiirleri defterlere geçirip köylerde, fabrikalarda, grevlerde yani devrim mücadelesinde aktif bir şekilde yer alır:

“Kendimi antifaşist bir roman kahramanı gibi hissediyordum. Baskılar ağırdı, siyasal hava gergindi. Her gün yeni tutuklamalar oluyor, yeni ölüm haberleri geliyordu.” (HD. s.63)

İsimsiz başkahraman, eşiyle 12 Mart dönemini geride bıraktıktan sonra bir işçinin gecekondusunda tanışır. Eşinin ağzından kadının parti gecelerinde, işçi grevlerinde etkili, tanınan ve herkesin hayran kaldığı bir karakter olduğu anlatılır. Çeşitli kimliklerle farklı adlarla izlerini kaybettirmeye çalışıp kaçak yaşamak zorunda kalırlar. İstanbul'un arka sokaklarında gizlice buluşurlar. Bu buluşmalar her an yakalanma korkusuyla geçer. Gizli buluşmalarında bile kadın işçilerle yapılan eğitimleri, grevleri, gençlik yürüyüşlerini tutkuyla konuşurlar. Adam, partiden aldığı emir gereğince yurt dışına çıkar. Kadınının saklandığı ev ise basılır ve yakalanır. Kadının yakalandığını ve işkence gördüğünü eşinin ağzından öğreniriz. Kadının sol görüşlü dergilerde yazılarının çıktığı adı belirtilmeyen bir derneğin yönetiminde olduğu da romanın çeşitli yerlerinde farklı karakterlerce belirtilir. Geçmişe dönüşlerle kadın nasıl tutuklandığını nasıl işkence gördüğünü aktarır. Tutukluyken bir sabah onu almaya gelen siyah arabaya gözleri bağlanarak bindirilir. Gözlerini açtığında büyük bir odanın ortasında, etrafındaki işkence aletlerini fark eder. Kadının elektrik işkencesi gördüğü de ifade edilir:

“Sonraki günlerde, her şey bitip, külçe halinde koğuşa atıldığı zaman, işkencenin en müthiş anının, çıırılçıplak soyulduğunuz, üzerinize soğuk sular

boşaltıldığı, elektrik veriliği veya Filistin askısına asıldığınız dakikalar, saatler değil, hazırlıkları izlediğiniz anlar olduğunu anlıyor; acı duyma ve ölüm korkusunun, acının ve ölümün kendisinden daha müthiş olduğunu öğreniyor.”
(HD. s.158)

Kadın, sorguda gereksiz konuşmadığı ve işkenceye rağmen bağlantıları söylemediği için kısa süreli bir mahkûmiyet alır. On yıl sonra tekrar tutuklandığında bu sefer koz olarak çocuğunu kullanırlar. İşçilere Enternasyonal’i öğretmek gibi bir kılıf bulurlar. Sorgu odasında yüksek sesle Enternasyonal’i söylediği için tokat yer. Yazar burada asılsız ve mantığa uymayan suçlamaların çok fazla olduğu 12 Eylül dönemine gönderme yapar. Tahliye olur olmaz kadın da yurt dışına çıkar. Kadın yurt dışına kaçarken kimliğini hâlâ gizlemek zorunda kalır. Zengin bir iş adamının karısı gibi giyinir. Kadın yaşadıklarına rağmen yılmaz ve bunu geçici bir süreç olarak görür. Yurt dışına kaçmak zorunda oluşu onu devrim mücadelesinden vazgeçirmez, zafer için geri çekilme olarak görür. Yurt dışında kaldığı süre boyunca askerî yönetime karşı toplantılara konuşmacı olarak katılır ve çeşitli sol gruplarla bağlantılarına devam eder. Sürgün yıllarında kadının bütün inancını kaybetmesine sebep olan Berlin Duvarı’nın yıkılışıdır. Uğrunda suçlandığı, hapis yattığı işkence gördüğü ideolojisinin yıkılışını görmek kadın için dayanılmaz bir hal alır. Enternasyonal bile zararsız bir şarkıya dönüşmüştür. Kadın, Türkiye’ye döndükten sonra ise politikayla ya da herhangi bir sol grupla ilgilenmez. Yeniden kurulan örgütlere de eskiyle aynı söylemlere sahip oldukları için sinirlenir ve özeleştiri yapar:

“Bunlar, galiba başka gezegenlerden gelmişler. Sanki yetmiş yıl öncesindeyiz, sanki büyük yenilgi yaşanmadı. Yirmi yıl önce yaptığımız bütün hataları aynen tekrarlamaları zorunlu mu sanki? Artık geçmişten bir şey öğrenilmediğini kesinlikle biliyorum. Aynı oyunu seyrediyoruz, üstelik beşinci sınıf aktörlerle ve sonunun intihar olduğunu bilerek.” (HD. s.38)

Hiçbiryer’e Dönüş romanının isimsiz başkahramanı kadın için ideolojileri ailesinin önüne geçer. Kadın oğlu Eylül’ü toplantıların, mitinglerin içinde büyütmüş; onunla yeteri kadar ilgilenememiştir. Bunda siyasal çevresinin de payı vardır. Devrimci çevreye çocuğun devrimci mücadeleye engel olmadığını ispatlamaya çalışır, Eylül, sessiz bir çocuk olduğu için yani eylemlerine engel olmadığı için onunla övünür. Yurt

dışına kaçtığında ise bir süre oğlundan ayrı olmak zorunda kalmıştır. Bu ayrılıklar anne-oğul arasındaki iletişimi bozuk hâle getirmiştir. Siyasette başarılı ve aktif olan roman kahramanı aynı başarıyı aile hayatında gösteremez. İdeolojileri yıkıldıkça ailesi de dağılır. “*Devrimci sorumluluk*” amacıyla oğluyla yeterince ilgilenmediğini düşünen kadın için en büyük pişmanlığı oğludur. Yazar, burada her şeyden bütün ideolojilerden önce asıl önemli olanın insan yaşamı olduğunu vurgular. İnsan yaşamını hiçe sayan bütün örgütlerin, ideolojilerin er geç yenilgiye uğrayacağını; bireylerin özgürlüğünden ve mutluluğundan ziyade iktidar hırsıyla kitleleri etkilemeye çalışan her görüşün savunucuları ile birlikte çöktüğünü ve çökeceğini belirtir.

“Sülün Sokağın Kızları” adlı bölümde kahramanın siyasal tutumunun sosyal hayatta nasıl karşılandığını görürüz. Arkadaşlarının ona acılarından korktuğu için oğluyla görüşmediğini, vedalaştığını söyleyemez. Siyasal yaşamından dolayı oğluyla ilgilenmediğini söylemelerinden korkar. Her şeyin geride kalmasına rağmen hiçbir şeyden pişmanlık duymadığını belirtir.

“Sülün Sokağı Kızları” bölümünde romandaki kadın kahramanların nasıl bir sosyal çevrede büyüdüklerine dair bilgiler de ediniriz. Başkahraman kadın ve diğer kadınlar, annelerinin “*Az piyano, az lisan, hariciyeci koca*” ilkeleriyle yetiştirilmişlerdir. Romanda orta sınıf ailelerin olduğu belirtilen bu mahallede katı kuralları vardır. Eve geç gelmek ya da bir erkekle görülmek mahallede ayıplanacak bir durumdur. Fakat başkahraman kadın ve çocukluk arkadaşları bu baskıcı ortama rağmen istediklerini yapmaktan vazgeçmezler:

“...kendinin değil âlem ’in değerleriyle yaşayan; çocuklarını da, o aptalca, miskin değerlere boyun eğdirmeye çalışan, çoğu memur, tipik bir orta sınıf çevreydi. Giyimleri mazbut, yaşamları, evleri mazbut...” (HD. s.60)

Mahallede komünist olduğu düşünülen bir ailenin çocuklarıyla oynamasına da izin verilmez. Başkahraman kadın çocukluğunda dahi kurallara karşı durarak diğerlerinden farklı bir özellik sergiler. Onun büyüdüğü sosyal çevre hayatı boyunca dayatılana karşı koymasına ve siyasi yaşamının şekillenmesini de etkiler. Romanda siyasal yaşamından bahsedilen bir diğer kadın, isimsiz başkahramanın yakın arkadaşı Ela’dır. Başkahramanın geçmişle hesaplaşmalarından birinde arkadaşı Ela ile tanışırız.

Romanda başkahramandan sonra siyasal yönü en ayrıntılı olarak verilen kadınlardan biri Ela'dır. Ela, yurt dışına kaçmamış Türkiye'de kalmıştır. Ela, yurt dışına kaçmamasına rağmen kendi ülkesinde kendini sürgünde gibi hisseder:

“Toprak, üstünde bildiğim, tanıdığım her şeyi de birlikte götürerek ayaklarımın altından kayıp gitti... Ben de kendimi sürgünde hissediyorum, üstelik dönebileceğim hiçbir yer yok.” (HD. s.141)

Romadaki genel ümitsiz hava Ela'da da hissedilir. Ela, artık hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağını düşünür. Uğruna her şeyi göze aldığı amacı, inancı kocasının ölmesiyle kaybolmuştur. Kocasının işkencede arkadaşlarını ele vermemek için konuşmadığından dolayı öldürülmüştür. Kocasının boş yere ölmediğine inanmak ister. Tutkulu ve inançlı günler eskide kalmıştır. Fakat Ela, başkahramanın aksine yaşananları yenilgi ya da yanlış olarak görmez. Yaşadıklarından pişman değildir. Çünkü yaşananları yenilgi olarak görüp kocasının bir hiç uğruna öldüğünü düşünmek istemez. Devrim onun için eskide kalmış tutkulu bir inanç gibidir. Ela'nın aksine başkahraman kadın geçmişini pişmanlık olarak görmese de geçmişine özeleştiriyle yaklaşır. Sürgünde, her şeyin yıkıldığı ve yok olduğu bir yerin ortasında kalmak onu daha karamsar yapar. Berlin duvarının yıkılması, insanların inandıkları değerlerden kolayca vazgeçmesi, yoldaşlarının bütün inançlarını ayaklar altına aldıklarını görmesi onu ümitsiz yapar. Berlin Duvarı'nın önüne kurulmuş tezgâhlarda duvar parçalarının iki buçuk marktan satılması devrime giden yolların yanlış olduğunu düşündürür. Duvarın yıkılışından sonraki ilk günlerde intiharı bile düşünür. Rozetlerin, bayrakların parçalandığını gördükçe geçmişteki yanlışları fark eder. Bu yüzden kendini 'hiçbiryer'de hisseder. Artık seyirci gibi olduğunu bilmek ona acı verir. Yazar burada sık sık aslında ütopya kelimesinin 'hiçbiryer' anlamına geldiğini vurgular.

Başkahraman kadın ve yakın arkadaşı Ela, romanda siyasal yönü en güçlü olan kadınlardır. Aynı siyasal çevrede kesişen yolları zamanla birbirinden uzaklaşmış olsa da bu iki kadın yenilmiş bir kuşağı temsil eder. Artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağına inanıp hayattan sadece küçük mutluluklar beklerler. İsimsiz başkahraman kadın artık İstanbul'da kalmak istemez. Geçmişin bütün anıları yerini çirkinliklere bırakmıştır. Her şeyin satılığa çıktığı, zevksiz evlerin, mağazaların doldurduğu şehir, onu ideolojisinin yıkılması kadar hayal kırıklığına uğratar. Her şeyden kaçıp küçük bir adaya sığınır,

burada yaşamaya başlar. Günlerini artık toprakla, çiçeklerle, hayvanlarla ilgilenererek geçirir. Şimdiye kadar yaşadıkları bir ütopyaydı, en sonunda ise gerçek bir yerde, kulübede, hayatını geçirmek ister:

“Ülkeden ülkeye, şehirden şehre akan; hapisten, işkenceden, kaçaklıktan, sürgünden geçen; fabrikalara, miting meydanlarına, ücra köylere, yürüyüş kollarına, işçi semtlerine, dağlara uğrayan; gizli matbaalarda, tartışmalı örgüt toplantılarında, eylemlerde tükenen bir yaşamın hem özeti, hem reddiyesi, hem de sonu: Bir karşı-ütopya, hiçbir yer...” (HD. s.220)

Adanın dışındaki dünyada neler olup bittiğini bilmek istemez. Artık dünyayı değiştiremeyeceğini kabullenmiştir. Kendini “*yenik bir ordunun askeri*” gibi hisseder. Onun için ada, ütopyanın hiçbir yere dönüştüğü son noktadır, yapacakları bitmiştir.

Sıcak Külleri Kaldı romanında Ülkü Öztürk, *Hiçbiryer’e Dönüş* romanındaki isimsiz kahramanın daha somut halidir. Ülkü Öztürk siyasal yaşamda aktif, görüşleri uğruna işkence gören kadınlardan biridir. Ülkü Öztürk, memur bir ailenin büyük kızıdır. Dar gelirli memur bir ailenin kızı olarak daima görev ve sorumluluk bilinciyle yetiştirilmiştir. Küçük ve huzur dolu olarak nitelendirdiği bir mahallede büyür fakat mahallenin sağlamış olduğu huzur ona yetmez. Mahallesini “huzur ve güvenlik hapisanesi” olarak tanımlar. On sekiz yaşına geldiğinde ailesini, mahallesini sorgular; büyüdüğü çevre ona dar gelmeye başlar. Üniversiteye geldiğinde ise radyodaki seçim konuşmalarından ilk kez Türkiye İşçi Partisi’nin konuşmasını dinler. Bu seçim konuşmasında tekrarlanan “*işçiler, köylüler, dar gelirli memurlar...*” hitapları onu heyecanlandırır ve Arın’a olan neredeyse saplantı haline gelen duygularından sıyrılıp etrafında olan bitenleri, üniversitede gidişatı protesto eden öğrencileri fark etmeye başlar. Arın’ın annesinin Ülkü’yü ve yetiştirdiği ortamı küçümsemesi Ülkü’nün kendini ve topluma olan bakışını sorgulamasındaki önemli nedenlerden biridir. Ülkü, üniversite koridorlarında tanıştığı Mehmet İliç sayesinde Ant ve Sosyal Adalet dergilerinden haber olur ve üniversiteye kadar toplumsal olaylara uzak kaldığı için kendinden utanır. Mehmet İliç’in “*halk için gerektiğinde kendini feda etmelisin*” inancı Ülkü’nün devrimci gençlerin arasına katılmasını sağlar. Mehmet İliç’in Ülkü’yü işçi sınıfı içinde, gecekondualarda yaşayan Doktorla tanıştırması Ülkü’nün devrim hakkında teorik bilgiler öğrenmesini sağlar; Doktor sayesinde Marksizm kavramını iyi çevrilmiş eserlerden

öğrenir. Askerler sabaha karşı Ülkü'nün evine baskın yapar. Ülkü yüzüne çevrilen silahlardan korkmaz. Baskın yapılırken ve işkence görürken soğukkanlı olması, davasından vazgeçmemesi onu çevresi tarafından kahraman olarak anılan biri yapar. Askerler, Ülkü'nün evin alt üst eder zararlı buldukları kitapları toplayıp Ülkü'yü tutuklarlar. Askerler, Ülkü'nün evinin duvarında yazılı dizelerden de rahatsız olurlar. Duvarda Nazım Hikmet'in "*Seviyorum seni, ekmeği tuza banıp yer gibi/ geceleri ateşler içinde uyanıp ağzımı musluğa dayayıp içer gibi...*" dizeleri vardır. Askerler bu dizelerin kime ait olduğunu sorunca Ülkü: "*Bilmem, galiba Yahya Kemal'in.*" cevabını verir. Ülkü'yü tutuklamaya gelenler duvardaki dizelerin kime ait olduğunu bilmeden rahatsız olurlar. Resmi tutanak karşılığında Ülkü'nün kitaplarına el konulur. Binbaşuya karşı cevap verdiği için binbaşı ona tokat atar: "*Bunların böyle masum görünmelerine aldanmayacaksın. Bu vatan hainlerinin hepsi aynıdır.*" (SKK. s.14)

Zararlı kitaplar bulundurduğu için fakülte dekanının ihbarı üzerine tutuklanır. Bu dönemde herkesin çevresindeki şüphelileri ihbar etmesi istenir hatta "Sayın muhbir vatandaş" kavramı ortaya çıkar. Bu koğuştaki gencecik öğrenciler, öğretmenler, devrimci marşlar söyleyen kadınlar vardır. Bu kadınlar yerlerini yadırgamazlar, korkusuzca neşeli şarkılar söylerler. Yazar, koğuştaki kadınları, "*Neden burada olduklarını, neden gözaltına alındıklarını, 'Ne olacak! Pis faşistler, emperyalizmin uşakları!' sloganıyla özetleyiveren; çocukça masumiyetleri ve pervasızlıklarıyla korkuyu yenen; okudukları devrimci romanlardaki, kendilerini devrime ve işçi sınıfına adanmış fedakâr kadın kahramanları oynayan gencecik kızlar*" şeklinde tanımlar. (SKK. s.20)

Ülkü, gözaltındayken siyah bir araç tarafından koğuşundan alınır ve gözleri bağlı bir şekilde askerlerin kolları arasında işkence için götürülür. İşkenceye götürülürken asker tarafından şiddet görür. Duvarda işkence aletlerinin asılı olduğu bir odada ayakları ve ellerinden bağlanarak çıplak yatırılır, elektrik akımı verilir. Fakat Ülkü, sanılanın aksine örgüt için kilit bir isim değildir. İşkencede söyleyebileceği hiçbir şey yoktur. Evinde zararlı kitapların bulunması, evinin hücre olarak kullanıldığı yanlışlığını ortaya çıkarmıştır. Ülkü'nün işkenceye götürülürken aktardıkları Ülkü'nün ideoloji ve devrim anlayışını da ortaya çıkarır. Ülkü, iktidar mücadelesi veren bir örgütün içerisinde olsa da iktidar kavramı zamanla onun için farklı anlamlar kazanır. İşkencede "*Ordu-gençlik el ele*" sloganıyla alay edilmesi üzerine Ülkü, kendi fikirlerini

sorgular. Ülkü, hiçbir zaman “ordu-gençlik el ele” sloganını benimsemiştir, inandığı tek öncü, işçi sınıfıdır.

Ülkü’nün zararlı bulunan bir dergide çevirilerinin olmasından başka delil sayabilecekleri başka bir şey yoktur. Bu durum da onu militan olmaktan çıkarır. Ülkü, siyasal olarak fikirler olan savundukları uğruna hiçbir şeyden korkmayan idealist bir kahraman olsa bile körü körüne bağlı bir militan değildir. Ülkü’yü romantik bir devrimci yapmaktan çıkaran onun her şeyi sorgulamasıdır. 12 Eylül sonrası parti içerisinde askeri cuntaya eleştiri yapılmaması Ülkü’yü düşündürür. Partiye muhalif olduğu için kocasına söylenmekle tehdit edilir fakat Ülkü düşüncelerinden tehditle vazgeçecek biri değildir. Ülkü için ideolojilerin tek amacı insana yaşanabilir bir dünya yaratmaktır:

“Cunta’ya sevimli görünerek partiyi kurtaramazsınız. Faşizm ayırım yapmaz. Kime isterseniz ona iletin söylediklerimi. Kocama iletmeyi de ihmal etmeyin.”
(SKK. s.103)

Mitinglerde, yürüyüşlerde bağıranlardan değildir, sağ yumruğunu ise farklı görünmemek için kaldırır.

“Yemez içmez, sevişmez, ağlamaz, buruşmaz, kırışmaz devrimci bacı olamadım; romanlarda bile sevemedim böyle kadın karakterlerini. Kahramanların kumaşından biçilmemişim. Belki de hayata çok bağlıyım da ondan.” (SKK. s.29)

Ülkü MİT arşivlerinde komünist militan olarak yer alır. 12 Mart’ta tutuklanır, işkence görür; 12 Eylül döneminde ise fotoğraflarıyla aranır. Ülkü 80 döneminden sonra partinin talimatıyla hazırlanan sahte pasaportla ve kimlikle yurt dışına kaçmak zorunda kalır ve Doğu Almanya’da, Sovyetler ’de yaşar. Avrupa’da olduğu yıllarda ise 12 Eylül rejimi aleyhine yürütülen çalışmalarda yer alır. Kitapta Ülkü’nün militan olduğuna dair olaylar yoktur; onu suçlu durumuna düşüren tek olay, “sakıncalı kitapları” evinde bulundurmasıdır. Ülkü’yü siyasal yönden en çok etkileyen olay ise 89’da Berlin Duvarı’nın yıkılmasıdır. Kendi tarihinin yıkıldığını, inançlarının hiç sayıldığını görmesi onu yalnızlığa iter. Üç yıl sonra oğlunun ölümüyle bütün ideolojiler onun için anlamını yitirir. Ülkü devrimden, işçi sınıfından, sosyalizmden önce hayattan yanadır. Onun için

aslolan bireyin mutluluğudur. Sovyet devriminde dahi Çar ailesinin öldürülmesine üzüldür, kabullenemez. Ülkü'ye göre ideolojisi ne olursa olsun siyaset insanı mutlu kılmadıkça, hayatı yaşanabilir yapmadıkça mücadeleye değmez.

İpek ise Ülkü'nün aksine aristokrat bir sınıfa dâhil olmasına rağmen sosyal ve siyasal konularla ilgilenmeyen zayıf bir karakterdir. İpek'in hayata dair hiçbir amacı yoktur. Ailesinin gücü sayesinde Arın Murat'la evlenir fakat Arın Murat'ın onu sevmediğini fark edince eşini aldatır ve alkolik olur. İnsanlarla iletişime geçmeyen, bütün zamanını alkolle geçiren bir kadındır. İpek'in hayatı boyunca hiç çalışmaması hayata dair hiçbir endişesinin olmaması onu zayıf bir karakter yapar. İpek aristokrat bir sınıfa dâhil olduğu için dışarıdan asil bir kadın olarak görülür fakat toplum tarafından onaylanamayacak davranışlar sergiler. Aynı romanda yer alan Arın Murat'ın annesi de aristokrat sınıfa dâhildir. İpek'in aksine Arın Murat'ın annesi karakter olarak güçlü, zenginliğiyle övünen ve bunu insanlar üzerinde ezici bir güç olarak kullanan bir kadındır. Güçlü bir karakter olduğu için kocasını ve çocuklarını kendi istekleri doğrultusunda yönlendirir; çocuklarının hangi mesleklerle uğraşacaklarına karar verir. Çocuklarının devletin üst mevkilerinde olmasını ister; oğlu Arın'ın ressam olma isteğini duyunca hastalanır ve yataklara düşer. Sık yık soyunun Osmanlı Sarayı'ndan geldiğini söyler ve kocasının devlet kademelerinde olmamasından rahatsız duyar, kocasının eksikliğini oğullarıyla gidermeye çalışır. Oğullarının mesleklerine karar verdiği gibi evlendikleri kişilere de karar vermiştir. Arın'ın Ülkü'yle olan ilişkisini engellemiş; Arın'ın devlet kademelerinde yükselmesine yardım edebilecek sınıftan bir kişiyle evlenmesini istemiştir.

Erguvan Kapısı romanında apolitik bir karakter olarak karşımıza çıkan Derin, Kerem Ali'yle tanışmasıyla birlikte siyasete ilgi duyar ve onun tavsiyesiyle Marx, Engels ve yabancı kaynaklar okumaya başlar: “*Oya Baydar'ın incelediğimiz romanlarından Çöplüğün Generali adlı romanı dışında tutarsak öne çıkan kadın karakterlerin büyük bir çoğunluğu, hayatlarının tamamında ya da belli bir döneminde sosyalist çizgide siyaset yapmıştır. Bu kadınların siyasete giriş nedenleri çoğunlukla ilk sevgilileriyle yaşadıkları ilişki olur. Hiçbiriye Dönüş romanında asıl kahraman; Sıcak Külleri Kaldı ve Erguvan Kapısı romanlarında Ülkü Öztürk ve Derin siyasete duygusal ilişkileri nedeniyle atılmaktadırlar.*”⁵¹

⁵¹ Sezen, a.g.m., 63.

Derin, sınıfsal konumunun farkında olan çevresindeki yaşlılarının sınıfsal konumlarından dolayı her şeyi tükettiklerini görüp küçük şeylerden mutlu olamama ya da uyuşturucu bağımlısı olma gibi durumlardan korkar ve onlara benzememek için diğer sınıfları tanımaya başlar ve bu istek onu Kerem Ali'nin oturduğu gecekondu mahallesine getirir. Babasının devletteki üst düzey konumuna rağmen siyasete ilgisiz kalan Derin'in Kerem Ali'yle tanıştıktan sonra siyasete atılması aktif bir şekilde değil daha çok siyasal konularda bilinçlenmesi olarak karşımıza çıkar. Derin, Ülkü gibi sokakta, sahada mücadele eden, örgütleyen bir karakter değildir. Derin'in, Avrupa'da Uluslararası Hukuk bölümünde okumasına rağmen sosyalist külliyatını 'varoş' bir mahallede büyüdüğü belirtilen Kerem Ali'den öğrenmesi siyasal anlamdaki kurgusunun eksik kalmasına neden olur. Derin, iki tepe uzağında olmasına rağmen başka bir dünyadaymış hissi veren Kerem Ali ve mahallesini tanıdıkça kendi çevresinden, zengin ailelerin çocuklarından oluşan arkadaş grubundan kopmaya başlar; giyim tarzı, yürüyüşü dahi değişir. Devrimci bir mahallede, İstanbul'un 'öteki yüzü' diye tanımladığı gecekondu mahallelerine taşınmaya karar verir ve kocası dağa çıkıp bir daha dönmeyen Güldalı'nın evine taşınır. Kerem Ali'nin örgütü tarafından ona İda kod adı verilir ve örgüt için etrafındaki önemli kişileri davaya çekmesi istenir. Derin'in ilk görevi Türkiye'nin çok satan gazetelerinden birinde köşe yazarı olan Turgut Ersin'le görüşme ayarlamak olur. Güldalı'nın ölüm orucuna başlayıp Kerem Ali ve etrafındaki insanların paranoyaya varan siyasal tavırları onu düşündürmeye başlar ve sonradan dâhil olduğu gecekondu mahallesine ait olmadığını hisseder. Kerem Ali'nin üyesi olduğu örgüt tarafından babasının katil olduğu ve bu sebeple kendisini kanıtlaması gerektiği söylendikçe gecekondu mahallesindeki sosyal ve siyasal yaşama ayak uyduramayacağını fark eder ve ölüm oruçlarını da anlamsız bulur. Derin, örgütün emirlerini artık yerine getirmek istemediğini belirttiğinde ise Kerem Ali'nin tehditleriyle karşılaşır. Kerem Ali'ye göre örgüte girmek çok kolay olduğu gibi çıkmak ise zordur.

Derin, mahalledeki insanların sorgu suale hiç yer vermeyen inançları karşısında kendini yalnız hisseder ve mahalleden uzaklaşmaya karar verir. Turgut Ersin'in "Benimle kal." teklifini kabul eder ve sınıf savaşı vermek için taşındığı gecekondu mahallesinden ayrılır. Bu doğrultuda Derin aristokrat bir sınıfta geçen yaşamını babasının ölümünden sonra sorgulayıp farklı yaşamları fark etse de aristokrat sınıfından

birinin işçi sınıfındaki insanları savunamayacağına, onlar için mücadele edemeyeceğine kanaat getirdiği için Derin'in siyasal yaşamı zorlama ve eksik kalır. Derin, hem kendi sınıfına hem de babasının ölümü üzerine tanıdığı gecekondu mahallesindeki bir başka sınıfa ayak uyduramaz ve sağ-sol, aristokrat-işçi çatışmalarının yanlışlığını fark eder. Turgut Ersin'le birlikte bütün ideolojilerin ötesinde yeni bir dil için bir araya gelirler fakat bunun ne olduğu bilinmez. Derin, hem Kerem Ali'nin dâhil olduğu sol örgütten korktuğu için hem de polisle başının belaya girmemesi için Lozan'a bir süreliğine dönmeye karar verir:

“Onlardan biri olup yalnızlığı aşmak için sadece yürek, paylaşma, akıl yetmiyordu; o sorgusuz, tartışmasız kör inanç ve varoşların çocuklarının hayatla bilenmiş öfkesi, isyanı, kini gerekiyordu: belki de Kerem Ali'nin ‘sınıf kini’ dediği o güçlü silah.” (EK. s. 403)

Romanda işçi kadınları temsil eden Güldalı kendisiyle farklı bir mezhepten olan Hüseyin'le evlenir. Hüseyin'in kendisini ve çocuğunu bırakıp dağa çıkmasından rahatsız olmaz ve onun düşünceleri için böyle bir şey yapmasından gurur duyar. Hüseyin'in dağa çıkmasından sonra siyasal olaylara olan ilgisi artar ve tutukluların anneleriyle yapılan bir yürüyüşe katıldığı için tutuklanır. Hüseyin'den uzun zamandır haber alamayınca ve hapishanelerde 19 Aralık operasyonlarından dolayı ölüm orucuna yatar ve oğlu Umut'u Derin'e bırakır; mahallelinin 'yaşamak direniştir' felsefesiyle ölümün kutsal sayıldığı bir mahallede ölümü tercih eder. Güldalı'nın ölüm orucuna yatmasında sadece siyasal ideolojisi değil, kocasının onu bırakıp gitmesine duyduğu öfke etkili olmuştur.

Kayıp Söz romanında Elif'in sosyalist bir karakterdir. Gençlik yıllarında eşi Ömer Eren'le birlikte siyasetle ilgilenen Elif daha sonraları siyasî konuları bırakıp bilime odaklanmıştır. Elif'in gençlik yıllarındaki sosyalist mücadelesi romanda kurgu içerisinde anlatılmaz, Elif'in sosyalist olduğunu Ömer Eren'le evlilik sebeplerinden öğreniriz. Elif, sosyalist mücadelenin gençlik yıllarında Ömer'le aralarında bir bağ oluşturduğunu bu sebeple evliliklerinin uzun yıllar sürdüğünü düşünür. Elif sunumlarında bildirilerini Marx'ın alıntılarıyla bitirmek ister fakat bundan çekinir:

“Bizim kuşak Marksizmle beslenmişti, derinlemesine okumamış olsak da bu önemli alıntıları ezbere bilirdik. Sunacağı bildiriye Marx’a gönderme yaparak bitirmeyi düşünüyor bir an. Örneğin, ‘Genteknolojinin yol açabileceği etik dışı, korkunç gelişmeleri ve bunların yaratacağı şiddeti açıklamakla yetiniyoruz, artık bunu ortadan kaldıracak çözümler üretmek gerek.’ gibi bir cümle. Bu noktada duruyor. Marx’tan alıntılar bilim çevrelerinde artık pek rağbet bulmuyor. Hatta prestij kaybına bile yol açıyor.” (KS. s. 268)

Elif bir zamanlar sosyalist bir kişi olsa da davranışları değişir, insanları sosyal durumlarından ve maddi imkânlarından dolayı küçümser. Oğlu Deniz’in ‘köylü kızı’ diye adlandırdığı Ulla’yla evlenmesinden rahatsız olur. Oğlunun Norveç’te yaşamasından, Norveçli balıkçılara benzemesinden de rahatsız olur. Elif, maddi gücünü kullanan ve bunu kullanmaktan rahatsız olmayan bir karakterdir. Norveç’te torunu Björn’e adalılarının satın alamadığı pahalı bir hediye olarak onlara güçlü görünmeye çalışır. Giydiği kıyafetlerin, kullandığı eşyaların markalı olduğu belirtilir. Elif, daima kendini eleştirmekle birlikte kendine güvenen, mükemmeliyetçi bir karakterdir. Başarı hırsının yanında sık sık başarı duygusu sorgular. Kariyerinde istediği yerlere gelmesine rağmen kendini daima yetersiz bulur. Bu yüzden Elif kendine güvenmekle eleştirmek arasında sürekli yer değiştiren, iç çatışmaları olan bir karakterdir.

Kayıp Söz romanında Zelal’in doğup büyüdüğü sosyal çevre detaylı bir şekilde aktarılır. Zelal mücadeleci, güçlü ve dirençli bir karakterdir. Zelal, Doğu’nun bir köyünde yaşamaktadır. Ailesi tarafından namusuna zarar gelmemesi için kız çocuklarıyla dahi oynamasına izin verilmez ve âdet görmeye başladığı için eğitimi yarıda kesilir. Zelal’in annesi kızının namusunun kirlenmesinden çok töreden korktuğu için Zelal’in üstüne titrer ve *“Artık büyüdün, everecek yaşa geldin handiyse. O yollardan oğlanlarla gidemezsin, yalnız başına hiç olmaz. Okulda da bıyığı terlemiş oğlanlar var, erkek öğretmenler var. Âdet görmeye başlamış kız okula gitmez.”* (s.104) diyerek okula gitmesine izin vermez. Zelal, matematiği çok sevdiği gibi masal anlatmayı da çok sever. Köylerindeki ‘masalcı nine’ yerini Zelal’e bırakmak ister. Zelal duygularını şiir şeklinde konuşarak dile getiren bir karakterdir. Beğenilen bir kız olduğu için ailesi tarafından köydeki diğer kızların aksine erken evlendirilmez ve böylece başlık parasının artmasını beklenir:

“Neyse ki, on ikisinde, on üçünde evermemişlerdi. Bizde töre değildir o kadar küçük kız vermek. Hele de kız güzelse, talibi çoksa, başlık parası yükselene kadar beklenir. Beylerin ağaların kızları nazlıdır. Babamgil de bey değildi ama yok yoksul da değildik öyle.” (KS. s. 105)

Zelal, dedesi amcaları babasının kumasıyla geniş bir ailede yaşamaktadır. Zelal ve ailesi köyde yaşadıkları büyük evden mezraya taşınırlar. Zelal babası tarafından hiç şiddet görmediği için babasını çok sever. Annesine de şiddet uygulamayan babasının ‘kuma abla’ dediği diğer eşine annesine yaptığı saygısızlıktan dolayı şiddet uygulamasını haklı bulur. Zelal, ağabeyi Mesut’u da kendisine ve annesine iyi davrandığı, şiddet uygulamadığı için çok sever. Mesut, Zelal’i köydeki diğer erkeklerden korur, okula giderken sırtında taşır. Zelal’in köyü bir gün basılır ve köydeki erkekler götürülür. Babası, ağabeyi, amcaları üç dört gün sonra döndüklerinde şiddet gördüklerini fark eder. Ağabeyi Mesut’un ise işkenceler gördüğü hatta götüren kişiler tarafında tecavüze uğradığı köydeki erkekler tarafından söylenir. Zelal, bu olaydan sonra ağabeyinin eskisi gibi olmadığını intikam hırsıyla dolduğunu fark eder.

Zelal bir gün sürüden uzaklaşıp dağa kaçan kuzusunu ararken bir grup tarafından tecavüze uğrar. Geleneklerin etkili bir şekilde devam ettiği bölgelerde töre kuralları hukukun önüne geçebilmektedir. Töreler bazı yörelerde toplumun bir parçası olarak devam etmektedir. Töre mağdurlarında çoğunlukla namus olgusu sebebiyle öldürülen kadınlar yer alır. Ailenin aldığı kararla namusunun kirlendiği düşünülen kadına ölüm cezası verilir. *“Toplumsal cinsiyet rollerine göre, kadın kendini koruyamamakla suçludur; erkek ise taşıdığı erkeklikle iktidarın mutlak sahibi olup, sorgulanmaz.”*⁵² Öldürme işi daha çok baba, amca, ağabey gibi erkekler tarafından gerçekleştirilir ve bu kişiler töreyi gerçekleştirirken namuslarını temizledikleri için toplum önünde saygınlık kazanırlar. Zelal’in ağabeyi de ona işkence edenler tarafında tecavüze uğramıştır fakat Zelal’in tecavüze uğramasını namus meselesi olarak görür: *“Burada kadının kusurlu olup olmadığına bakılmamaktadır. Sadece eşini aldatan ya da evlilik dışı bir ilişki yaşayan bir kadın değil, tecavüze uğramış bir kadının da namusu kirlenmiş kabul edilmektedir. Kadın tecavüze uğradığı ve mağdur olduğu halde, kendi kusuru olmayan bir nedenden dolayı ölümle cezalandırılmaktadır. Tek sonucun bu olduğunu bilen kadınlar ise çareyi yaşadığı çevreden*

⁵² Özlem Haskan Avcı, Muharrem Koç, Özlem Bayar, “Zülfü Livaneli’nin Mutluluk Romanı Karakterlerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi”, *İnsan&İnsan*, 3/8 Bahar, 2016, s.8.

*kaçmakta bulunmaktadır.”*⁵³ Zelal de tecavüze uğradığı için töre gereği öldürüleceğinin bilincindedir. Namusunu kirlettiği düşünüldüğü için amcaları tarafından ölüm kararı verilir ve Zelal bir ağıla kapatılır, ağılın tavanından ip sarkıtarak kendisini asmasını isterler fakat Zelal’in babası buna razı olmaz ve onun gizlice kaçmasına yardım eder. Töre mağduriyeti birçok romanda ele alınan konulardan biri olmuştur: *“Namus daha çok kadın üzerine odaklanır ve erkeğin soyunun saflığıyla ilgilidir. Zaten erkeğin “namusu” genelde kadınla özdeşleştirilir, kadından “namusu” sıkı bir şekilde koruması beklenir, eğer kadın bunda “başarısız olursa” cezası oldukça sert olacaktır.”*⁵⁴ Zelal ve Zülfü Livaneli’nin *Mutluluk* romanındaki Meryem benzerlikler göstermektedir. Meryem, Van’ın bir köyünde yaşayan on yedi yaşında bir kızdır. Şeyh olan amcası tarafından tecavüze uğrar ve namusunu koruyamadığı için Zelal gibi bir ahıra kapatılır. Ailesi ve özellikle amcası töre gereği biran önce Meryem’in öldürülmesini isterler ve kapattıkları ahırda kendini asarak öldürmesi için halat verilir. Meryem kendisini öldürmeyince namusu temizleme görevi tecavüz eden amcasının oğlu Cemal’e verilir ve polislerin dikkatini çekmemek için büyük şehre gelirler. Meryem ve Cemal’in Ömer Eren gibi aydın bir kişiliği olan başarılı kariyerine rağmen kendini mutsuz hisseden İrfan Kurudal’la kesişir. İrfan Kurudal’ın Meryem ve Cemal’i töreden kurtarması gibi Ömer Eren de Zelal ve Mahmut’a yardım eder. Zelal de Meryem gibi töreden kurtulmayı başarır; dağlarda, mağaralarda gizlenmeye başlar ve bu sırada örgütten kaçıp dağlarda gizlenen Mahmut’la yolları kesişir, birbirlerine âşık olurlar. Zelal, tecavüz sonucu hamile kaldığını Mahmut’a açıkladığında Mahmut çocuğa kendi çocuğu gibi bakacağını söyler ve dağlardan kaçıp denizi olan bir şehre ulaşmaya karar verirler. Zelal, Mahmut’la denizi olan bir şehre kaçarken Ankara otogarında mağanda kurşunuyla vurulur ve burada yazar Ömer Eren’le tanışır. Ömer Eren, Zelal’i özel bir hastaneye götürür ve hastane masraflarını karşılar. Zelal, hastanede kaldığı süre boyunca kendisini bulmalarından korkar; ağabeyinin ve amcalarının töre gereği onu yaşatmayacaklarını düşünür. Bir gece yarısı Zelal’in ağabeyi Mesut, Zelal’in hastanede kaldığı odaya gizlice girerek Zelal sandığı yaşlı kadını öldürür. Yaşadığı olumsuzluklara rağmen Zelal, ümitli bir kişiliğe sahiptir. Hayatta sezgileriyle hareket eder ve insanlar arasında dil, din, ırk ayrımı yapılmasını yanlış bulur. Çocuğuna umut anlamına gelen

⁵³ Veyssel Dinler, *Mağduriyet Kavramına Çok Yönlü Yaklaşım*, Adalet Yayınları, s. 55, Ankara, 2006.

⁵⁴ Çağdaş Demren, “Erkeklik Ataerkillik ve İktidar İlişkileri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü Dergisi*, s. 8.

Hevi adını vermek ister ve insanların birbirini öldürmediği, ayırmadığı günler hayal eder.

Jiyan, *Kayıp Söz* romanının önemli kadın karakterlerinden biridir. Jiyan, geniş bir aşirete mensuptur. Annesi aşiretin Suriye kolundandır ve annesini küçük yaşta kaybetmiştir. 1980 askerî darbesinden sonra babası Diyarbakır hapishanesinde mahkûm edilmiş, işkence gördüğü için ailesine göç etmelerini söylemiştir. Jiyan, babası hapishaneden çıkana kadar eğitimini yatılı bir şekilde devam ettirmiş, üniversite eğitimi için de Ankara'ya gitmiştir. Jiyan'ın sosyal ve siyasal düşünce yapısının değişiminde yaptığı evlilik çok etkilidir. Jiyan, romanda Hoca olarak anılan karakterle evlidir. Hoca, faili meçhul bir cinayete kurban gitmiştir. Hoca, 1980 sonrası yıllarda İsveç'te sürgündeyken abisinin yanına, Stockholm'e, giden Jiyan'la tanışır. Jiyan, Hoca'yı tanıdığında yirmi üç yaşındadır; Hoca evli olmasına ve yaşça Jiyan'dan büyük olmasına rağmen birbirlerine âşık olurlar. 1990'larda af çıkınca Türkiye'ye dönüp evlenirler. Jiyan'ın fikir dünyasının oluşumunda Hoca çok etkili olmuştur. Hoca, Kürt dili ve tarihi üzerine araştırmalar yapmış bir hukukçudur:

“Bana, burada yaşamının buralı olmaya yetmediğini o öğretti. Buranın gözüyle bakmayı; tarihimi, dilimi, kimliğimi öğretti. Buraları sevmeyi, kimliğimle barışık olmayı öğretti. Kimliğimle barışırken öteki kimliklere düşman olmamayı, ezilmişliğimize sığınıp zalim olmamayı öğretti. Umudu öğretti.”
(KS. s. 294)

Jiyan, kadın hakları konusunda çok aktif bir kadındır, yaşadığı şehrin kadınlar için açık bir cezaevi olduğunu düşünür bu yüzden kadınların en büyük destekçisidir. Anne-çocuk sağlığıyla ilgili toplantılara katılır ve bölgedeki kadınların bilinçlenmesi için çabalar. Çok çocuk doğuran kadınların doğum kontrolü konusunda bilinçlenmesi için düzenlenen toplantılarda bulunur. Bağlı olduğu aşiret dolayısıyla hem devlet yetkilileri tarafından hem de halk tarafından sevilen ve sayılan biridir. Devlet yetkilileri ve halk arasında aracı olur. Jiyan, aşiret korumalarıyla bölge halkına göre serbestçe hareket eder. Avukata göre Jiyan, bölge halkı için ‘ulu bir ağaç’ gibidir. Jiyan, şehirdeki insanların umutlu olmasını sağlayıp terörün şehre hâkim olmasını engeller. Bölge komutanı Jiyan'la ilgili istihbaratların olduğunu fakat Jiyan'ın gerçek kimliğinin çözülemediğini söyler. Komutana göre Jiyan istihbarat için bölgedeki soru

işaretlerinden biridir bu yüzden Jiyan'ın tehlikeli bir kadın olduğunu ve Ömer'in ondan uzaklaşması gerektiğini söyler. Jiyan'ın eczanesi onun bir açığını yakalamak amacıyla sık sık basılır. Jiyan bu baskınlardan, sokak lambalarının yakılmamasından şehrin kaos ortamına dönüşmesinden rahatsızdır. Bu yüzden Jiyan bölgeden olmayan insanlara yabancı gözüyle bakar ve onlara sert davranır. Ömer Eren gibi yazarların, aydınların Doğu'ya oryantalist bir bakış açısıyla yaklaşımlarından rahatsız olur. Jiyan, kocası faili meçhul bir cinayete kurban gittiği için hiç kimseye güvenmez; evinin, eczanesinin basılmasından, maskeli adamlar tarafından bilinmeyen yerlere götürülmekten korkar.

Jiyan'ın en büyük hayali şehit aileleriyle çocukları teröristler tarafından kandırılıp dağa çıkararak ölenlerin ailelerinin bir arada yas tutmasıdır. Yasın, acıların insanları bir araya getireceğini ve zulmün sona ereceğini düşünür. Kültür Şenliği, Mayınlara Karşı Kadınlar gibi projeleri vardır:

“Zor olan ölülerimizle birlikte ağlayabilmektir. Bunu içimizde duyabilmektir. İktidarını ölümler üzerinden pekiştirenlerin, ölümleri silah niyetine kullananların hiçbirinin işine gelmez bu.” (KS. s. 165)

Ulla, *Kayıp Söz* romanındaki köylü sınıfına sokabileceğimiz kadınlardan biridir. Ulla, Zelal'den farklı olarak Avrupalı köylü tipini yansıtır. Norveç'te Şeytan Adası diye bilinen küçük bir yerleşimde büyük annesi ve büyük babasıyla yaşamaktadır. Annesi tarafından küçük yaşlarda terk edilmiş babasını ise tanımamaktadır. Ulla, dedesi ve ninesiyle Gasthaus adlı küçük bir pansiyon işletir. Deniz Gasthaus'a geldiğinde çekinmeden onun odasına girer ve onunla birlikte olmak istediğini belli eder. Ulla hayattan hiçbir beklentisi olmayan biridir, tek hayali Deniz ve oğluyla sıradan bir şekilde yaşamaktır. Ulla, hayatın amacını sorgulamak her şeyi içinden gelerek hesapsız yaşar. Deniz adaya geldiğinde ondan hoşlandığını net bir şekilde belli eder. Elif'in gözünde Ulla, “Kuzeyli küçük aptal köylü kızı”dır. Elif, Ulla'nın oğlu Deniz gibi dış görünüşüne önem vermemesinden, hiçbir gayesinin olmamasından rahatsız olur. Onunla ilk tanıştığında ona sarılmak istemez ve soğuk bir tokalaşmayla yetinir. Deniz ve Ulla birbirlerine benzemelerine rağmen Elif, Ulla'yı Deniz'e yakıştıramaz. Ulla, Deniz'in ailesinin tavırları ve sosyal durumları karşısında kendini küçük görür. Deniz Ulla'yı ailesiyle tanıştırmak için İstanbul'a getirdiğinde İstanbul turuna çıkarlar ve Ayasofya'yı gezerken Ulla canlı bomba saldırısı sırasında ölür.

O Muhteşem Hayatınız romanında Aliye Sema apolitik bir karakterdir. Aliye Sema hayatını hiçbir döneminde siyasetle ilgilenmez; hayatına sanatla, müzikle yön verir: “*Diva inşa ettiği kariyerin ve şöhretin hakkını vermiş, farklı ülkelerde yaşamış, hep tutkularının peşinden gitmiş güçlü bir kadındır.*”⁵⁵ Siyaseti anlaşılabilir bir dünya olarak görür. Aliye Sema, toplumsal olaylara karşı da ilgisizdir. Taksim’de arkadaşıyla buluşmaya gittiğinde 1995 yılında başlayan Cumartesi Anneleri diye bilinen gösterilerle karşılaşır. Cunta dönemlerinde kaybolmuş yakınlarını arayan anneler Aliye Sema’nın ilgisini çekmez. Kadınların neden eylem yaptıklarını çevredeki polislerden öğrenir. Aliye Sema’nın polise soru sorduğunu gören çevredeki genç biri ona Cumartesi Annelerini anlatır, bilinçlendirmeye çalışır fakat Aliye Sema aynı gösterilerin Arjantin’de de olduğunu söyleyerek konuya yabancı görünmemeye çalışır; kalabalığın kendisine göre olmadığını düşünür ve uzaklaşır. Asker bir babanın kızı olan Aliye Sema, ailesi tarafından büyük bir ilgiyle büyütülür. Ailenin tek çocuğu olduğu için her isteği yerine getirilir:

“Yetiştirmesi, gelişmesi, parlaması için elden gelen gelmeyen her şeyin yapıldığı harika çocuktum. Her türlü sıradanlığın dışında, fânilerin ulaşamayacağı göz kamaştırıcı bir geleceğe hazırlanmak için varlarını yoklarını seferber ettikleri, piyangodan çıkmış büyük ikramiye. Benim için yapılan fedakârlıkların bedelini başarıyla ödemem gerekiyordu, zirveye ulaşmak zorundaydım.” (OMH. s. 79)

Aliye Sema, romanda Toplayıcı adıyla anılan hayranının bulduğu fotoğraflardaki gibi ışıltılı bir çocukluğa sahip olmamıştır. Babasının asker maaşıyla aile zor geçinebilmektedir. Aliye Sema’nın müziğe olan yeteneği beş yaşındayken ailesi tarafından keşfedilir; küçük yaşta ninniler söyler, notaları birebir tekrar eder. Babası Aliye’nin iyi bir eğitim alabilmesi için tayinini Ankara’ya ister. Aliye Sema, 23 Nisan gösterilerinde şarkılar, türküler söyler fakat hiçbir zaman türkücü olmak istemez; yerele sıkışıp kalmak yerine dünyaya tanınır olmak ister. Aliye Sema ailesiyle müzik arasında müziği tercih eder ve ailesini terk ederek İtalya’da müzik kariyerine devam eder. Hayatı operalarda oynadığını rollerden ibaret olur. Aliye Sema’nın ışıltılı hayatına büyük hayranı Toplayıcı’nın bitpazarında bulduğu fotoğraflarla ulaşırız. Aliye Sema’nın başarılarla dolu, ışıltılı hayatındaki sırlar Toplayıcı’nın bulduğu fotoğraflarla ortaya

⁵⁵ Sibel Yılmaz, “Anneler, Kızları ve Işıltılı Hayatlar Üzerine İki Roman”, *Varlık Dergisi*, Sayı: 1273, 2013, s. 22.

çıkar. Başarılı bir sanatçı olan Aliye Sema, toplum sorunlarından uzak sadece müzikle hayatını dolduran bir karakterdir. Hayatındaki sırları keşfettikçe toplumsal olayları da öğrenir. Diva olarak bilinen Aliye Sema'nın hayatındaki sırlar rüyalar ve sayıklamalarla okuyucuya hissettirilir. Yazar toplumsal bir olayı, Dersim olayını, Aliye Sema'nın hayatıyla birleştirir. Dersim'in Kayıp Kızları bölümünde yazar, Aliye Sema'nın ısıltı hayatındaki sırlarla Türkiye'nin şanlı tarihindeki sırları bir araya getirir. O Muhteşem Hayatınız gerçeklerle yüzleşme romanı olduğu için Aliye Sema, sosyal ve siyasal hayattan uzak bir karakter olarak kurgulanmıştır. Yazar Son Bir Not ve Teşekkür bölümünde romanın Dersim romanı olarak anlaşılmasından endişe duyduğunu dile getirir ve Aliye Sema'yla aralarındaki benzerlikleri, Aliye Sema karakterini oluşturmaya nasıl karar verdiğini açıklar:

“Diva gibi ben de subay kızyıdım. Askerî garnizonlar, 60-70 yıl önceki Anadolu köyleri, kasabaları ve o zamanlar “Şark” denilen Doğu, çocukluk anılarımın parçasıdır. Bir gece, annemle babam, lüks lambasının ışığında, vakit geçirmek için bezik oynarlarken, ‘Fitnat, etek altı çocuğudur,’ dedi babam. Benim varlığımı unutmuşlardı ya da babam bu laftan hiçbir şey anlamayacağımı bilmenin rahatlığıyla sözünü sansürleme gereği duymamıştı. Fitnat Abla benden üç-dört yaş büyüktü, levazım komutanının kızyıdı, oyun arkadaşımı. ‘Etek altı çocuğu’ sözü, bebeklerimin kat kat kabarık eteklerinden başka çağrışım yapmadı bende, unuttum. Taa ki Dersim’de olanları öğrenene kadar, meğerki ‘herkesin bildiği sır’ın farkına varana kadar. Ve evde, üzerinde ‘3. Ordu Manevrası Hatırası. Tunceli.’ Yazılı madalyayı bulana kadar.” (OMH. s. 477)

1938 yılında Dersim’e yapılan askerî harekâtta sonra annesiz babasız kalan birçok kız çocuğunun subay aileleri tarafından evlat alındıkları bilinmektedir. Yazar bu gerçeği romanın kurgusuna dâhil eder ve Aliye Sema’yla ilgili gerçekleri kızı Arya ortaya çıkarır. Toplayıcı’nın bulduğu fotoğraflar sayesinde Aliye Sema, bebeklik fotoğraflarının olmamasından şüphelenir. Müzikolog olan Arya ise Dersim’e projesi için saha çalışmasına gittiğinde Cansa aracılığıyla Dersim olayları sayesinde belgelere, fotoğraf arşivine ulaşır. 1938 Dersim olaylarını hatırlayan yaşlılarla görüşür ve dedesine ait 3. Ordu Manevra Hatırası madalyasını görünce parçaları birleştirir ve Aliye Sema’nın annesi babası öldürülüp subay ailesi tarafından evlatlık alınan kızlardan biri olduğunu öğrenir: “JUK (Jandarma Umum Komutanlığı) raporlarında küçük kızların

ailelerinden alınıp subaylar tarafından Türk ve Sünni kültürüne göre yetiştirilmesinin askeri harekâtın stratejik hamlelerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Evlatlık alma yetkisi erlere değil subaylara verilmiştir. Dersim harekâtında 310 subay görev almıştır. (JUK Raporu). Bu da onlarca kızın rütbeliler tarafından evlatlık olarak alındığını göstermeye güçlü bir delildir.”⁵⁶

Aliye Sema kendi kimliğiyle ilgili sırları keşfettiğinde şaşırmaz, tepkisiz kalır. Bu yüzden Aliye Sema toplum sorunlarından uzak bir bakış açısıyla olaylara yaklaşır. Evlatlık olduğunu öğrenmesine rağmen neden bu kadar rahat olduğunu soran kızı Arya’ya: “*Nereden geldiğim değil nerede olduğum, kim olduğum ilgilendiriyor beni de ondan.*” (s. 442) cevabını verir. Aliye Sema öz anne ve babasının öldürülme sebeplerini öğrenmez, evlatlık alınma sebebini merak etmez. Aliye Sema gibi kızı Arya da siyasal olaylarla ilgilenmez. Amerika’da antropoloji eğitimi alan Arya Maya, Aztek kültürleri üzerine çalışmalar yaptıktan sonra Türkiye’ye döner ve yerel müzikleri derlemeye başlar. Arya’nın düşünsel hayatı mesleğinden ibarettir. Mesleği dışındaki konularla ilgilenmez. Siyasal yaşama dair tek bilgisi yurt dışında yaşayan bazı arkadaşlarının ailelerinin siyasal eylemler yüzünden ülkelerinden sürgün olduklarıdır. Siyasal konulara ilgisinin ve yatkınlığının olmadığını söyler. Türkiye’de yerel müzikler üzerine derlemeler yapan Arya destekleyici şirketin isteği üzerine çalışma bölgesini Artvin-Şavşat’tan Dersim’e kaydırmaya karar verir ve bu projeyle Arya’nın düşünsel hayatı değişir. Bölgede kendisine yardımcı olan Cansa, Arya’yı 1938 Dersim olaylarıyla ilgili bilgilendirir ve Alevîlik üzerine, bölgenin kültürü, inanışları üzerine Arya’yı aydınlatır. Batı kültürüne hâkim olan Arya, Cansa’yla birlikte büyük bir değişim yaşar ve yabancısı olduğu bir kültürün etkisinde kalır. 1938 Dersim olaylarını belgelerle, fotoğraflarla gören Arya sonunda annesi ve dedesiyle ilgili gerçeklere ulaşır. Annesiyle ilgili sırlara ortaya çıkaran Arya öğrendiklerine dayanamaz ve projesini yarım bırakarak İstanbul’a döner, kendisini öldürenlerin safında düşündüğü için suçluluk duygusu hisseder. Yazar, romanın Dersim romanı olarak anlaşılmasından duyduğu endişeyi romanın sonuna eklediği not kısmında açıklar ve roman karakterlerinden Arya gibi geç farkındalığın, anlamaya çalışmanın romanı olduğunu söyler. Yazar örnek olarak Arya’yı almamızı ister. Toplumsal olaylara uzak bireylere Arya’nın değişimiyle mesaj verir. Bu anlamda Aliye Sema gerçek bir karakter olmaktan çıkıp Arya’nın toplumsal olaylara

⁵⁶ Yusuf ARSLAN, “Militarist Şiddetin Mağduru Olan Kadınlar: 1938 Dersim Olayları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 18 Sayı: 4, 2016, s. 732.

ilgili bir bireye dönüşmesini sağlayan kurgular olarak kalır. Arya'nın toplumsal olaylara ilgili bir bireye dönüşümü de eksik kalır. Cansa aracılığıyla tek kaynaktan gerçeklere ulaşan Arya, annesiyle ilgili sırları öğrendikten sonra öldürenlerin safında olduğunu düşünür ve suçluluk duygusu hisseder. Suçluluk duygusuyla Cansa'ya daha fazla birlikte olamayacağını düşünen Arya projesini yarım bırakır ve İstanbul'a döner. Bu yüzden toplumsal olaylarla yüzleşen Arya bilinçli bir bireye dönüşse de sorunlardan kaçır ve bölgenin yerel müziğini derleme projesini yarıda bırakır.

Yolun Sonundaki Ev romanında Feride sosyalist bir karakterdir. Feride, siyasî ideolojilerini torununa şu şekilde açıklar: *“Dünyadaki bütün çocukların mutlu olmalarını, herkesin kavga etmeden birlikte barış içinde yaşamasını, kimsenin aç kalmamasını, kimsenin başkasının hakkını yememesini istiyorduk.”* (s.95) Feride'nin annesine göre Feride, Emre'yle tanıştıktan sonra 'solculuk mikrobunu' kapmıştır fakat Feride üniversitede okuduğu bölümün etkisiyle sosyalist olmuştur. Feride, Emre'nin aksine devrime seçimle, partiyle gidileceğini düşünür. Feride siyasî düşüncelerinden dolayı tutuklanan, işkence gören karakterlerden biridir. Aile apartmanında annesiyle birlikte yaşayan Feride evini basan askerler tarafından tutuklanır. Feride'nin annesi ise Feride'nin tutuklanmasından çok mahallelinin kızına 'vatan haini, komünist' demelerinden korkmaktadır. Feride adı verilmeyen sol görüşlü bir parti üyesidir fakat partinin önemli kişilerinden biri değildir. Emre'nin evi terk edip devrim mücadelesine katılmasından sonra tutuklanır ve zırhlı bir araca bindirilip gözleri bağlanır. Feride'yi tutuklayanlar Emre'nin yerini öğrenmek için işkence uygularlar ve Feride bu sırada hamiledir, işkence esnasında düşük yapar. Feride; Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idam edilip çoğu devrim arkadaşının işkencede öldürölmesinden sonra devrimin artık imkânsız olduğunu düşünür ve geleceğe dair umutsuzdur. İki yıl tutuklu kaldıktan sonra af yasasıyla serbest kalır. Feride, serbest bırakıldıktan sonra sendikada çalışmaya devam eder ama siyasî yaşamı aktif olarak devam etmez. Bir kadının yaşadığı aşkla bilinçli bir bireye dönüşmesi *Yolun Sonundaki Ev* romanında da vardır. Irmak, İstanbul'da resim bölümünde okurken Fırat'la tanışır, Fırat Diyarbakır'da yaşamaktadır. Irmak, Fırat'a âşık olduğu için Fransa'dan aldığı resim bursu reddederek Fırat'la evlenir ve Diyarbakır'a yerleşmeye karar verir. Fırat'la tanışana kadar sosyal ve toplumsal olaylarla çok ilgilenmeyen Irmak, Fırat'la tanıştıktan sonra duyarlı biri hâline gelir. Irmak, Diyarbakır'da köyde yaşayan insanların sorunlarıyla yakından ilgilenmeye

başlar. Feride, Irmak'ın bu değişimine şahit olur ve bundan dolayı Irmak'la daha yakın arkadaş olurlar: *“Irmak evlenip gittiğinden beri sık görüşmeler de, aşk yüzünden çıktığı Diyarbakır yollarında yürürken genç kadının nasıl değiştiğini, bir erkeğe duyulan aşkın bütün insanları sarıp sarmalama sorumluluğuna, bilince, vicdana nasıl dönüştüğünü sevgiyle izliyordu.”* (YSE. s. 138)

1.3. EĞİTİM VE ÇALIŞMA HAYATINDA KADIN

Günümüzde kadının eğitim ve çalışma alanındaki yeri gittikçe artmıştır. Özellikle 1980'li yıllardan sonra kadın her alanda aktif olarak yer almaya başlamıştır. Atatürk, milletimiz güçlü bir millet olmaya azmetmiştir. Bunun gereklerinden biri de kadınlarımızın her konuda yükselmelerini sağlamaktır. Bundan dolayı kadınlarımız ilim ve fen sahibi olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğretim basamaklarından geçeceklerdir, diyerek kadının eğitim ve çalışma hayatında yer almasının önemini vurgulamıştır.

Oya Baydar'ın romanlarındaki başkarakter kadınlar en az üniversite mezunu, siyasal ve kültürel yönden kendilerini geliştirebilmek için çokça kitap okuyan, eğitimlere katılan kadınlardır. Kedi Mektupları romanında ismi verilmeyen kadın karakterlerin ne işle uğraştıkları kesin olarak bilinmez fakat bu kadınlar ideolojileri için kendilerini geliştirmiş, Marx'ın düşüncelerini iyi bilecek kadar kitap okumuş karakterlerdir. *Hiçbiryer'e Dönüş* romanında kadınların eğitim durumu ve çalışma hayatları hakkında çok bilgi verilmez. Başkahramanın öğrenci forumlarına katılmasından, üniversite koridorlarında devrim için çalışmasından üniversite mezunu olduğunu anlarız. Başkahraman sıkça Nazım Hikmet'in, Tevfik Fikret'in, Aragon'un şiirlerinden alıntılar yapar. İsimsiz başkahramanın çalışma hayatına dair romanda verilen tek bilgi sol görüşlü bir dergide yazılarının çıktığıdır. Yurt dışında olduğu yıllarda ise askeri yönetime karşı toplantılarda konuşmacı ya da düzenleyici olarak bulunur. İsimsiz başkahraman ve yakın arkadaşının devrim için yaptıkları çalışmalardan kısaca bahsedilir. İki arkadaş kitap, dergi, kaynak peşinde koşarak devrimin teorik kısmını öğrenmeye çalışırlar. Aylarca diğer ülkelerdeki devrimleri incelerler. Birlikte

‘Afrika’nın sınıfsal yapısını’ incelerler. Elâ ise sosyal bilimler alanında bir profesördür. Fakat artık bilgilerinin bir değerinin kalmadığını düşünür. Öğrencilerin ilgisini çeken Marksist düşüncelerden çok reklamcılık ya da halkla ilişkiler benzeri konulardır. Ela’nın kızı ise reklamcı ya da moda desinatörü olmayı hedefler.

Ülkü, zengin ailelerin kızlarıyla aynı okulda, Fransız lisesinde, okumaktadır. Okulun tek burslu öğrencisidir. Öğle yemeği parasını ödeyemedikleri için yemeğini evden sefertasıyla getirir ve dışlanmamak, ezilmemek için herkesten uzakta yer. Okulun tek burslu öğrencisi olduğu kendini sürekli başarılı olmak zorunda hisseder fakat aynı zamanda okulun sıkı Katolik kurallarına da başkaldırır. Ülkü’nün başkaldıran tavrının oluşumunda ailesinin sorumlulukları kutsal gören anlayışının yanı sıra okulunun katı kurallarının da etkisi vardır. *Sıcak Külleri Kaldı* romanında Ülkü, babasının beklenmeyen ölümünden dolayı aile bütçesine katkı sağlamak için küçük yaşlarda çalışmaya başlar. Anne ve iki kızı, Ülkü ve Ülker, gece yarısına kadar ek konfeksiyon işleri yaparlar. Ülkü, Cağaloğlu’ndan aldığı konfeksiyon parçalarını Levent’teki evlerine taşır, masraf olmasın diye taksiye binmez. Bir yandan okulu, sınavları ve ek işler Ülkü’yü çok yorar, ek konfeksiyon işlerine devam edemeyeceğini annesine söyler. Zengin ailelerin çocuklarına Fransızca dersler vermeye başlar. On sekiz yaşındayken üç ayrı eve ders vermeye gider. Üzerine düşeni sorgulamadan yapar:

“...zaman zaman sıkıntıdan avaz avaz bağırarak hâle de gelse, içinden o tembel ve budala veletleri bir güzel dövmek de geçse, dudaklarına kas kasılmasından bozma bir gülücük takarak, ikiyüzlü bir sabırla bir şeyler öğretmeye çalışıyordu.” (SKK. s. 17)

Ülkü, üniversite eğitimini ise filoloji bölümünde İstanbul Üniversitesi’nde yapar. Öğrenciliği sırasında Fransız Hükümetinden kazandığı bursla bir süre Paris’te eğitim alır. Paris’ten döndükten sonra Ankara’da Fransızca okutmanı olarak göreve başlar. Ankara’da ve İstanbul’a döndüğü yıllarda dergi çeviriler yapmaya, işçi kadınlarla eğitimler yapmaya devam eder. 12 Eylül döneminden sonra ise kaçak kimlikle yaşadığı yıllarda ise tercümanlık yapar. Ülkü, sürgün olduğu yıllarda ise Moskova’da Marksist felsefe üzerine doktora yapıp Rusça öğrenir. Moskova’dan ayrılıp Fransa’ya gittiğinde ise gazetecilik yapmaya başlar; bir gazetenin dış haberler bölümünde çalışır. Oğlunun ve Arın’ın ölümünden sonra kendini daha da yalnız hisseden Ülkü dış haberler şefi

Andre'nin önerisiyle Kosova'ya gidip savaş muhabirliği yapmak ister. İnsanların acılarıyla kendi acılarını unutacağını düşünür, bir dönem parçalanmış Yugoslavya'da kalır. Yugoslavya'da savaşta, yılın savaş fotoğrafını çeker. Bu fotoğraf Yugoslavya'daki hayatı için son olur. Annesinin cesedi başında kediyle fotoğrafladığı küçük kızı hatırladıkça Yugoslavya'da daha fazla kalamayacağını anlar. İstanbul'a temelli dönüş yapar ve gazeteciliği bırakıp emekli olur. Erguvan Kapısı'nda Ülkü, emekli bir kadın olarak karşımıza çıkar. İyi bir eğitim alan siyasal yaşamında zor olaylar yaşayan Ülkü, çalışma hayatında pasif kalır. Geçimini yurtdışından aldığı emekli maaşıyla sağladığını bilsek de gazeteciliğe nasıl başladığı bilinmez.

Derin, Lozan'da okumaktadır. Babasının isteğiyle uluslararası hukuk bölümünü seçer fakat bölümünü sevmemektedir. İstanbul'a babasının ölümünün ardından döndüğünde Kerem Ali ve yaşadığı mahalleden etkilenip bu mahalleye yerleşmek için toplumsal yapı konusuyla ilgili bir araştırma belirler ve Lozan'daki hocasından izin alıp araştırmalarına başlar. Gecekondu mahallesinde yaşayan Güldalı'nın evine taşınıp mahallelinin dikkatini çekmemek için yaptığı araştırmasını devam ettirir. Mahallede yaşadığı süre boyunca Derin'in araştırmasının detaylarını öğrenemeyiz. Kerem Ali'yle ilişkileri bitince ve örgütün yaptırımları onu korkutunca Lozan'a dönüp mahalleye taşınmak için bahane olarak kullandığı araştırmasını ciddi anlamda bitirmeye çalışır.

Erguvan Kapısı romanında işçi kadın tipinde karşımıza çıkan örnek ise Güldalı'dır. Güldalı kocası Hüseyin'le köyden kaçıp İstanbul'a gelirler ve gecekondu mahallesinde yaşarlar. Güldalı, Hüseyin'in dağa çıkmasından sonra çocuğuyla yalnız kalır ve bundan dolayı zengin semtlerdeki evlerde temizlik yaparak geçimini sağlar. Oğlu Umut'u ise kendi evine taşıyan Derin'e ya da komşularına emanet eder. Romanda Güldalı'nın eğitim durumu bilinmez fakat işini severek yapar. Başkalarının evini temizlerken kendi evini temizliyormuşçasına titiz davranır.

Oya Baydar'ın romanlarında kariyerine en çok önem veren karakter *Kayıp Söz* romanındaki Elif'tir. Elif ellili yaşlarında, tanınmış bir biyokimya profesörüdür; dar gelirli öğretmen bir ailenin kızıdır ve etrafındaki dar çemberi kırmanın tek yolunun başarı olduğunu düşünür bu yüzden küçük yaştan beri çok çalışır. Annesi, akrabaları ya da komşuları gibi evde olmak, ev işleri yapmak istemez. Küçük yaşta bile yaşlıları gibi bebeklerle, mutfak takımlarıyla oynamamış; hayvanlarla ilgilenmiştir. Elif, hocalarının

takdir ettiği bir öğrenci olur ve bilim insanı olur. Deneyler, laboratuvarlar hayatının vazgeçilmezi olur. Hayali ise Nobel ödölü alan ilk Türk kadını olmaktadır. Yıllarca fareleri öldürüp deney yapsa da bir canlıyı öldürmüş olmanın suçluluğunu profesör olduğuunda dahi yaşar ve laboratuvar çalışmalarından uzaklaşıp bilim felsefesine yönelir. Yıllar geçtikçe Nobel ödölü alma isteğinin hayal olduğunu fark eder ve en azından Avrupa Bilim Kadını Ödölünü almak ister. Danimarka’da Genetik Araştırmaları Enstitüsünde iki yıl çalışır. Uluslararası alanda başarıları arttıkça yurt dışındaki üniversitelerden misafir profesörlük teklifleri alır. Elif, uluslararası sempozyumlarda hem Türk hem de kadın olduğu için ilgiyle karşılanır. Uluslararası bilim dünyasında tanınmaya başladıkça aile yaşamına dair huzursuzluğu artar. Elif, başarıya olan düşkünlüğu kadar yaptığı sorgulamalar onu içsel bir çatışmaya sürükler. Farklı bilim dalları tarafından incelenen şiddet olgusu ve yıkıcı sonuçları üzerinde kendini sorgulamaya başlar; insanlık için yaptığı bilimsel çalışmalarıyla şiddeti çözüm bulduğunu değil sadece şiddeti sergilediğini düşünür. Fare de olsa herhangi bir canlıyı yok etmenin haklı bir amaç olamayacağını, yaptığı çalışmalarla aslında şiddeti meşrulaştırdığını ve katıldığı bilimsel toplantılarda şiddet sorununun çözölememesi üzerine sık sık düşünür:

“Çimenlerin, çiçek tarhlarının üstünde tepinen, kedilerin kuyruğuna teneke bağlayan, uyuz bir köpeğe işkence eden çocuğın masum sayılan şiddetinden kobayları “bilim için” öldüren araştırmacının şiddetine; sevdiği köpeğini, çocuğunu, karısını döven adamın şiddetinden idam cezasının, siyasetin, savaşıñ yasallaştırılmış, meşrulaştırılmış şiddetine; dünyayı tepeden tırnağa sarmış planlı örgütlü şiddetten gündelik şiddete kadar, şiddetin bütün türleri, bütün görünümleri araştırılmaya muhtaç. Şiddeti sergilemek, açıklamak neye yarar, yok edebilmek için çözümler üretemedikçe?” (KS. s. 267)

Elif’in şiddetle ilgili düşünceleri Jiyan’da da vardır. Eczacı olan Jiyan, evindeki fareyi Ömer’in öldürmesine izin vermez. Şiddetin küçük bir fareyi, ceylanı öldürmekle başladığını ve insanların şiddeti bu şekilde kanıksadığını düşünür. Hayvanları öldürmekle başlayan şiddetin insanların birbirini öldürmesine zemin hazırladığına inanır. Bir eczacı olarak Jiyan’ın ve bilim insanı olarak Elif’in şiddetle ilgili düşünceleri onların mesleklerine dair sorgulamalar yapmasına neden olur. Elif laboratuvarında binlerce fareyi öldürerek yaptığı deneylerin anlamsız olduğunu, insanlığa hiçbir

faidasının olmadığını düşünür. Ona göre bilim insanların kobaylara uyguladığı şiddet insanlığa yarar sağlamadığı gibi hiçbir çözümün üretilmesini de sağlamaz. Elif'in şiddetle ilgili düşünceleri onu işini sorgulamaya götürür. İnsan ömrünün bilimsel araştırmalarla, fare kobaylarına uygulanan şiddetle uzatılmasını anlamsız bulmaya başlar. Elif, Hamlet'in "to be or not to be" sözüne gönderme yaparak dünyanın yaşamaya değip değmediğini sorgular. Hamlet gibi mücadele etme ya da ölümün kurtuluş olduğuna inanma arasında kararsız kalır. Elif'in yaşadığı bu ikilemler bilim çalışmalarına başladığı andan itibaren vardır. Fareleri öldürme konusunda tereddüt yaşadığı gençlik yıllarından hocasından fareleri bir kumaş gibi düşünmesi gerektiği öğüdünü alır. Bir fareyi öldürmekle başlayan sürecin insanı öldürmeye geçişi kolaylaştırdığına inanır:

"Tüm insanlığın yararına sanılan yüce bir amaç uğruna, tek tek insanların yaşamlarını gözden çıkarabilirsiniz. Dünyayı kurtaracağım diye, insanların yarısını öldürebilirsiniz. Ülke için, vatan millet için ölmeyi ve öldürmeyi göze alırsınız. İnançlar, ideolojiler uğruna insanların yaşamlarını gözden çıkarabilirsiniz. Öldürücü bir hastalığa çare bulabilmek için, hayvan veya insan, birçok canı feda edebilirsiniz. Ölümü, öldürmeyi, canlıyı yok etmeyi hangi yüce amaç, hangi yüce dava haklı kılar? İyi amaç, doğru amaç şiddeti meşrulaştırabilir mi?" (KS. s. 267)

Elif'in işine yönelik sorgulamaları onu ailesine yakınlaştırır. Bu anlamda Elif, iş hayatındaki kimliğini ve aile hayatındaki kimliğini başarılı bir şekilde yürütemez. Ailesinden uzaklaştıkça işinde hırslı, işini sorguladıkça ailesine özlem dolu hisseder. Elif'in büyük bir hırsla başlayan kariyeri hayatındaki önceliğidir fakat Ömer'in kendisinden uzaklaşıp Deniz'in Norveç'e yerleşmesinden sonra kariyeriyle ilgili hırslarını bir kenara bırakır.

Kayıp Söz romanında Jiyan, önemli kadın kahramanlardan biridir. Adı verilmeyen bir sınır şehrinde herkesin uğrak yeri olan Hayat Eczanesini işletir. Liseyi yatılı okur, üniversite eğitimini ise Ankara'da tamamlar. Bölgesindeki tek kadın eczacıdır. Yabancı dil bilen Jiyan yabancılarla bölge halkı arasında iletişimi sağlar.

Oya Baydar'ın romanlarında eğitim alamayan, işçi ya da köy sınıfından gelen kadınlar eğitim alan ya da aristokrat sınıfına mensup olan kadınlardan daha güçlü

karakterlerdir. *Kayıp Söz* romanında Zelal buna örnektir. Zelal; Elif ve Jiyan'dan farklı olarak kısa süreli bir eğitim almıştır fakat onlardan daha cesur ve güçlü bir karakterdir. Elif gibi hayatta ne yapmak istediğine karar veremeyen ya da Jiyan gibi insanlara düşman gözüyle bakan bir karakter değildir. Eğitim alamasa da kendisini geliştirir, etrafında olan bitenin farkına varır. Ailesindeki tek kız çocuğu olan Zelal, ergenliğe girdiği için ailesi tarafından okumasına izin verilmez. Köylerinde okul olmadığı için ilkokulu uzun bir yol geçerek gittiği başka bir köy okulunda bitirir. Zelal'in matematiğe olan ilgisini fark eden öğretmeni dördüncü sınıftan sonra Zelal'in okula devam etmesi için ailesini, "*Kızı yatılı bölge okuluna falan gönderelim. Kafası iyi, öteki çocuklardan çok farklı, bakarsın okur, öğretmen olur, yüksek okullara gider.*"(s. 105) diyerek ikna etmeye çalışır fakat ailesi Zelal'in okumasına izin vermez, kız çocuklarının okumasının zararlı olduğunu düşünürler. Zelal'in okula giderken geçtiği uzun yolda Zelal'in başına kötü bir olay gelmesinden endişelenirler. Zelal'in babasına göre '*okuyan kadın erkeğe yan bakar*' bu yüzden Zelal'in öğretmenin teklifini reddeder. Zelal ise okumaya, öğrenmeye meraklıdır. Matematiğe karşı büyük bir yeteneği vardır ve her şeyi hesaplamayı sever. Öğrencilik yıllarında sorgulayan, merak eden bir öğrencidir. Köye ailesini ikna etmeye gelen öğretmeniyle birlikte gidip merak ettiği birçok şeyi öğrenmek ister. 'Rakamların sihrini' çözmeyi en çok da denizlerin nasıl oluştuğunu öğrenmek ister. Zelal'in en büyük hayali deniz görmektir.

Çöplüğün Generali romanında kadın karakterlerin azlığı yazarın, iktidar hırsıyla yok edilmiş hayalî bir ülkeyi erkek kahramanlar aracılığıyla anlatmasından dolayıdır. Romanda kadın kahramanların ismi verilmez. Bundan dolayı romanda kadın karakterler dekoratif boyutta kalan tiplerdir. Romanda Temizlikçi Kadın diye bilinen karakter, işçi sınıfına dâhildir. Temizlikçi Kadın, sehrin en lüks semtinde devlette önemli mevkilerde bulunan kişilerin evine gündeliğe gitmektedir. Temizlikçi Kadın sarı badanalı yoksul görünümlü bir kulübede şehre göç etmeden önce köylerinin basıldığı bir gün korkudan dili tutulan oğluyla ve eşiyle yaşamaktadır. Temizlikçi Kadının yaşadığı gecekondu mahallesindeki kadınların çoğu lüks sitelerde temizlik yaparak para kazanmaktadırlar. Kadın, otobüs ve minibüs "beş somun ekmek parası" diyerek çalıştığı eve yürüyerek bir saatte gider. Temizlikçi Kadın, gündelikte olduğu bir gün büyük saksıların altlarını temizlerken düşer ve kaburgası çatlar. Temizlikçi Kadın sağlığından çok çalışamayacağı için endişelidir. Eşi işsiz olduğu için tek başına ailesinin bütçesini karşılar:

“Bir süre sert yatakta kıpırdamadan yatması gerekiyordu. Çalışmak mı? Hayır, ne mümkün. Ağır kaldırmak yok, fazla ayakta durmak yok, yorulmak yok. ‘Acıkmak, ekmek, yemek, yaşamak da yok desene doktor,’ dedi buruk bir sesle. ‘Benim Adam da işsiz şu günlerde, inşaatlar falan hepten durmuş diyorlar. İş yok, aş yok. Ben çalışsam çoluk çocuk ne ederiz biz?’” (ÇG. s. 19)

Çöplüğün Generali’ndeki taslak romanın karakterlerinden biri olan Doktor Hanım, kayıp yazarın büyük patlamadan öncesini anlattığı olaylarda geçmektedir. Doktor Hanım, çöp toplarken bir cismin patlamasıyla yaralanan küçük bir çocuğun hastaneye götürülmesiyle olay akışına dâhil olur. Küçük çocuğun ameliyat masraflarının hastanede tartışılmasından dolayı Doktor Hanım sinirlenir ve çocuğun masraflarını karşılar. Doktor Hanım, idealist bir kadındır; insanlara yardım etme isteğiyle dolu olduğu için doktor olmaya karar vermiştir. Sadece insanlar için değil bütün canlılar için faydalı olmak ister bu yüzden hekimliğinin yanı sıra veterinerlik eğitimi de almak ister. Daha çok para kazanabileceği özel hastaneler varken yoksul insanlara yardım etme amacıyla devlet hastanelerinde çalışmayı tercih eder. Oğluyla birlikte bütün çocuklara faydalı olmayı, onları kurtarmayı ister. Alt romanda yer alan anaokulu öğretmeni de idealist bir kişiliğe sahiptir. Nüfuzlu ailelerin çocuklarının, torunlarının eğitim aldığı pahalı bir anaokulunda öğretmenlik yapar. Adı verilmeyen anaokulu öğretmeni, üniversite eğitiminden sonra yüksek lisans yapar. Tek hayali örnek alınacak bir anaokulu açıp oranın müdiresi olmaktır. Anaokulu öğretmenliğini severek ve isteyerek okur. Çocukların anaokulu eğitimlerinin onların ileriki yaşlarında temel oluşturduğunu düşünür. Bu yüzden anaokulundaki çocukları özgür ruhlu, paylaşmayı seven bireyler olarak yetiştirmeyi arzular. Çocukların kişilikleri üzerinde genetikten çok sosyal çevre ve eğitimin önemine inanır. Ona göre çocuklar masum değildir; hayvanlara eziyet etmekten, arkadaşlarını ezmekten hoşlanırlar. Çocuklar yetişkin insanın bütün içgüdülerine küçük yaşta sahiptir. Anaokulu öğretmeni bu yüzden çocukları değiştirmeyi, onlara sevgiyi, acımayı, paylaşmayı öğretmek ister.

Hem üst romanda hem alt romanda yer al Mikrobiyoloji Profesörü de hırslı, idealist bir kadındır. Ellili yaşlarındadır. Profesör, gençlik yıllarında evlilik yapmış fakat eşi kariyerini kısıkandığı için evlilikleri bitmiştir. Bütün dünyada ölümcül salgınlara yol açan H2M1 virüsünün sırrını çözmek ve bütün meslektaşlarından önce aşısını bulmak ister:

“Başarısının anahtarı hedefe odaklanma yeteneği ve hırsıydı. Başka bir alana yönelse sevimsiz, hatta çirkin görünebilecek bu hırs, amacı insan sağlığına yönelik bilimsel bir buluş oldu mu, erdeme dönüşüyordu.” (ÇG. s.137)

Mikrobiyoloji Profesörü, diğer ülkelerin virüse ayırdıkları bütçeyle yaşadığı ülkenin bütün üniversitelere ayırdığı bütçenin aynı olmasından dolayı aşığı bulma konusunda imkânlarını yetersiz görür. Bilimde donanım, teknoloji gibi unsurların yanında inancın da önemli olduğunu düşünür ve aşığı bulacağına inanır. Ekibini de buna inandırır ve Nobel tıp ödülünü alacaklarını düşünür. Bu anlamda Mikrobiyoloji Profesörü ve *Kayıp Söz* romanındaki Elif, Nobel ödülünü almak isteyen karakterler olarak benzerlik gösterirler. Mikrobiyoloji Profesörünün tıp tarihindeki en önemli buluşlarından biri grip virüslerinin çevre faktörlerinden değil DNA molekülündeki dirençten oluştuğunu ortaya çıkarmasıdır. Bu buluşu bilim dünyasında çokça eleştirilse de önemli bir buluş olarak kabul edilir. Profesör, H2M1 virüsünü araştırdıkça virüsün bilim-kurgu filmlerindeki gibi başkaları tarafından üretilen bir yapı olduğunu düşünmeye başlar. Virüsün üç bölgesindeki farklılık dikkatini çeker. Virüsü gelinciklere verdiğinde kobaylar arasında fiziksel farklardan çok zihinsel farklılıkların olduğunu fark eder ve virüsün dışarıdan verildiğine olan inancı artar. Virüs verilen kobayların daha önce tepki verdikleri nesnelere karşı tepkisiz kaldıklarını görür. Profesör deneyinde bulduklarını gazeteci sevgilisiyle paylaşır ve gazeteci ona bulduklarını hiç kimseye söylememesi gerektiğini söyler. Profesör virüsle ilgili bulduklarını yardımcısıyla paylaşır ve romanın ilerleyen bölümlerinde aşığı bulanın profesör değil, yardımcısı olduğunu öğreniriz. Profesör güçlü, idealist bir karakter olarak karşımıza çıksa da romanın sonunda kariyerinde istediği yere ulaşamaz ve başına ‘acı bir olay’ geldiği belirtilir.

O Muhteşem Hayatınız romanında Aliye Sema dünyaca tanınmış bir opera sanatçısıdır. Müziğe olan yeteneği beş yaşındayken ailesi tarafından keşfedilir ve müzik kariyeri için ailesi her zaman destek olur. Aliye Sema küçük yaşlarda büyük ideallere sahiptir. İlkokul yıllarında 23 Nisan gösterilerinde sahneye çıkmaya başlar ve daha o yıllarda bütün dünyada tanınan bir sanatçı olmak ister. Müzik eğitimine piyanoyla başlar, lise yıllarında ise şan eğitimi alır. Aliye Sema’nın müzik eğitimine piyanoyla başlamasında ise ailesinin etkisi vardır. Ailesi özellikle babası Aliye Sema’nın Batı’nın

bilim ve sanat düşüncesiyle yetişmesini ister. Aliye Sema, müzik eğitiminin yanı sıra dil eğitimleri de alır. İtalyanca, Almanca, Farsça bildiği dillerdir. Müziğe olan yeteneğinden dolayı çabuk öğrenir. Üniversite eğitimini ise Viyana Konservatuvarında alır. Burslu okuduğu Viyana Konservatuvarından mezun olduktan sonra eğitim masraflarını karşılayabilecek güce sahip olmadığı için Türkiye'ye döner. Evlenip çocuk sahibi olduktan sonra konservatuvar hocasından burs teklifi alır ve müzik kariyeri için eşini ve kızını bırakarak İtalya'ya yerleşir. İtalya'da ilk kez *Turandot* oyununda sahneye çıkar. On yıl sonra ise başrol olur ve müzik eleştirmenlerinden olumlu yorumlar alır. *Hoffmann'ın Masalları*, *Carmen*, *Salome*, *Uçan Hollandalı*, *Aida*, *La Traviata* gibi önemli operalarda yer alır. *Aida*, *Carmen*, *Euridice*, *Turandot*, *Ophelia* gibi operalarda başrol oyuncusu olur. Aliye Sema, sevgilisi Jan'ın oğlu Olaf'ın ölümünden sonra depresyona girer ve müzik hayatına bir süre ara verir. Rehabilitasyon merkezinde tedavi olduktan sonra eski eşinin desteğiyle tekrar sahneye çıkmaya başlar:

“İnsanın, uğruna günah işlediği, çocuğunu bile terk ettiği şeyi bırakmaya hakkı yoktur. Gitmene izin verdiğimden seni sevmediğimden, senden vazgeçtiğimden değildi. Doruklara çıkabilmen için özgür olman gerekiyordu. Bu bedeli ödedim ben, şimdi sıra sende, sen bedel ödeyeceksin. Sahnelere döneceksin.” (OMH. s.115)

Aliye Sema yaşının ilerlemesiyle azalan başrol tekliflerine üzülür, sesini yorgun bulmaya başlar fakat çeşitli projelerle sahneye çıkmaya devam eder. *O Muhteşem Hayatınız* romanında Aliye Sema'nın kızı Arya annesi gibi idealist bir kişiliğe sahiptir. Babasının müziğe olan ilgisi ve annesinin opera sanatçısı olması dolayısıyla küçük yaşlardan beri müzikle iç içe olur, dört yaşındayken piyano eğitimi almaya başlar fakat annesinden farklı olarak sesi iyi değildir. Amerika'da antropoloji eğitimi alarak Türkiye'ye dönüp müzik felsefesi, müzik antropolojisi üzerine dersler verir; yöresel müzik derlemeleri yapar. Mayalar üzerinde çalışmaya başlar ve etnik müzik alanında yoğunlaşır; Doğu Karadeniz, Orta Anadolu, Doğu Anadolu gibi bölgelerde derlemeler yaparak unutulmuş enstrümanları, sesleri ortaya çıkarmaya çalışır ve projelere öğrencileri de dâhil etmeye dikkat eder. Arya, etnik müzik derlemelerini çalıştığı üniversitenin yardımıyla birlikte destekleyiciler aracılığıyla da yapar. Fırat-Munzur derlemesinden sonra Dersim derlemesi için bir şirketten sponsorluk teklifi alır. Dersim bölgesinde derleme projeleri yaparken aynı zamanda üniversite yeni dersler açmaya,

sempozyumlara katılmaya devam eder. Almanya’da yapılan etnolojik müzik sempozyumlarına katılır, yoğun bir çalışma hayatına sahiptir.

Yolun Sonundaki Ev romanında Canset eğitim ve çalışma hayatına çok önem veren bir karakterdir. Üniversitede asistan olarak kalmıştır. Laboratuvar çalışmalarından başka hiçbir şeyle ilgilenmek istemez. Kariyerine, çalışmalarına engel olacağını düşündüğü için evlenmek istemez. Amerika’daki bir üniversiteden teklif alır ve bir süre Amerika’da yaşayarak kuantum fiziği konusunda çalışır. Türkiye’ye döndüğünde İstanbul Üniversitesi’nde çalışmaya devam eder. Canset, yaşlanıp huzurevinde yaşamaya başladığında bile matematikle ilgilenmekten fizikle ilgili yeni gelişmeleri takip etmekten vazgeçmez. *Yolun Sonundaki Ev* romanında Feride’nin eğitim ve çalışma hayatıyla ilgili detaylı bilgi verilmez. Feride’nin yetmiş beş yaşında olmasına rağmen çeviriler yaptığı, editörlükle uğraştığı torunu Andi’yle aktarılır. Siyasî fikirleri dolayısıyla tutuklanan ve işkence gören Feride iki yıl tutuklu kalır. Feride’nin annesi ise siyasî düşüncelerinden dolayı kızının iş bulamayacağını düşünmektedir. Irmak ise resim bölümünden dereceyle mezun olmuştur. Hocalarının desteğiyle Fransa’daki bir üniversiteden burs kazanmıştır fakat Diyarbakırlı birine âşık olur ve Diyarbakır’da yaşamaya karar verir.

2. AİLE

2.1. AİLE ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Aile, en geniş anlamıyla toplumun en küçük yapısı olarak tanımlanır. Toplum kültürünü aile aracılığıyla bireylere iletir. Tarihsel süreçte aile yapısı sürekli değişime uğramıştır. Tarihin ilk yıllarında görülen geniş aile tipi yerini çekirdek aile ve modern aile tipine bırakmıştır. Siyasal, toplumsal ve ekonomik olaylar Türk aile yapısını da etkilemiştir. Modernleşmeyle birlikte aile tek yaşam alanı olmaktan çıkmıştır. Aile içi sorumluluklardan çok bireysel istekler ailenin kaderini etkiler olmuştur: *“Modernleşme süreci, temelde bir değişim sürecidir. Bu süreç farklı ülkelerde farklı biçimlerde ilerlemekle birlikte, hemen her yerde aile bu süreçten etkilenmektedir. Sadece ailenin yapı ve işlevlerinde değil, aynı zamanda ailenin kültürel değer ve normlarında da değişimler olmaktadır. Hatta söz konusu değişimler, aile fikrini kökünden etkilemekte ve ailenin önemine yapılan evrensel vurgu*

ve aileye güven sarsılmaktadır.”⁵⁷ Ailenin değişim yaşamasıyla birlikte kadının aile içindeki rolü de değişmiştir. Kadınların aile içerisindeki hâkimiyetleri artmıştır ve kadın da erkek de evlilik hayatlarında özgürce karar alır olmuşlardır.

Bireye toplumsal değerleri aktaran aile kurumudur. Ailenin çözülmeye başlamasıyla birlikte aile bireylerdeki toplumsal değerleri kontrol etme etkisini kaybetmiş, bireyler üzerindeki hâkimiyeti azalmıştır. Oya Baydar’ın romanlarındaki başkahramanlar uzun evlilikler yaşayamazlar. Ortak toplumsal ve siyasal ütopyalara sahip olan, ideolojileri bir ülküleri bir çiftler, sürgün yıllarını da beraberce atlatırlar. Berlin Duvarı’nın yıkılışıyla ütopyalarının yerle bir olduğunu görürler ve memlekete dönüş tek umutları olur. Fakat mekânda sürgün artık zamanda sürgüne dönüşmüştür. Berlin Duvarı’nın yıkılışı sadece ütopyalarını, inançlarını değil; aşklarını da yıkar. Bu altüst oluş beraberliklere, evliliklere de yansır. Öyle ki yenilgiyi görme ve yenilgiyi kabullenme bireyin tüm hayatında belirsizliğe sebep olur. *Hiçbiryer’e Dönüş* romanının “Uzatmalar” adlı bölümde kahramanın tükenen her şeyi bırakma, terk etme anlayışı vardır:

“Bitince, çekip gitmeli. Uzatmalarda gol atma hayaline kapılmadan, sessizce, efendice terk etmeli sahayı. İster bir iklim, bir şehir, ister bir aşk, bir insan, ister bir savaş, bir inanç olsun; yenilince, tüketince direnmemeli. Bırakıp gitmeyi, yaşanmış olanın güzelliğini korumayı bilmeli.” (HD. s.12)

İsimsiz başkahramanın evliliğini bitirmesindeki sebep yaşanmış güzel olayları korumaktır. Romanın başkahramanı ve kocası sol çizgide bir partinin üyesidirler. Partili bir işçinin gecekonduunda tanışırlar. Tutkuyla başlayan ilişkileri devrim mücadelesi için gecekonduarda, işçi mahallelerinde dolaştıkları zamanlarda daha da artmış; kaçak olarak yaşadıkları günler onları birbirine bağlamıştır. İşçilerle yapılan eğitimler, grev çadırlarının önündeki halaylar, gençlik yürüyüşleri, öfkeli cenaze törenleri, hücre toplantıları ilişkileri için tutkulu bir bağ oluşturmuştur. Adam doktordur ve Parti’den gelen emirle hastaneden ayrılıp illegale geçer. Adam yurtdışına çıkma talimatı aldığı anda kadının yakalandığı ve işkence gördüğü haberini alır. Birkaç yıl sonra bir kuzey ülkesinde sürgün günlerinde birbirlerine kavuşurlar. Sürgün yıllarında da askeri

⁵⁷ Kadir Canatan, Ergün Yıldırım, *Aile Sosyolojisi*, Açılım Kitap Yayıncılık, 6. Baskı, İstanbul, 2016, s. 113.

yönetime karşı sol örgüt ve partilerle ilişkilerini devam ettirirler. Sürgün yılları henüz umutları tükenmemiştir. Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla birlikte devrim hayalleri de yıkılmış aralarındaki görünmez duvarlar ise aksine daha da kalınlaşmıştır. Başkahraman ideolojilerini, ütopyelerini, sürgün yıllarını aralarındaki yanıltıcı bağ olarak görür. Yaşlılığa karşı tek ümitleri memlekete dönüştür. Fakat dönüş de onları bir arada tutamaz. Vücutları da küskün olmuş, başka kişiler hayatlarına girmeye başlamıştır:

“Öteki kadının varlığını öğrendiğimde, beni çılgına çeviren, ihanete uğramış olmak değildir. Benim de geçici ilişkilerim olmuştu. Ama bu defa, ikili yalnızlığımızın üçüncüyü taşıyamayacak kadar ağır olduğunu, son'a yaklaştığımızı, belki de vardığımızı biliyordum.” (HD. s.19)

Başkahramanın dayanamadığı durum tükenip giden her şeye alışmaktır. Aşkla yapılan bir evliliğin dahi sonunda monotonlaşacağı düşüncesi vardır. Heyecan ya da öfke duymamak, her şeyin sıradanlaşması kadının kabullenemeyeceği durumlardır:

“ Dayanamadığım; her şeyin böyle tükenmesi, bitmesi, umutsuzca sona ermesi, zamana yenilmek, aşınmaz sandığımız duyguların aşınması, yıkılmaz sandığımız dünyaların yıkılması. En kötüsü de bütün bunlara alışmak. Aşklarımızın, tutkularımızın, sevgilerimizin, dostluklarımızın tükenişine alışmak; her yanda akan kana, vahşete, namussuzluklara; ne için yola çıkmış, ne için yaşamış, savaşmışsak hepsinin sıfırlanmasına alışmak.” (HD. s.27)

Başkahramanın eşine göre ise evlilikleri ‘duygu yorulması’ yüzünden bu hâle gelmiştir. Bu alışkanlığın getirdiği olumsuzluklardan biridir. Bu ilişki artık onu heyecanlandırmaz. Öyle ki sıklaşan evlilik bunalımları yaşamaya başlarlar, birkaç kez de ayrılık eşiğine gelirler. Bu evlilik bunalımlarından birinde başkahraman dakikalarca bağırır, küfürler eder, eline geçen her şeyi kırar ve üç gün boyunca hiç konuşmadan yatakta kalır. Üç günün sonunda hiçbir şey olmamış gibi gündelik hayata ilgisiz bir tavırla devam eder. Bu krizlere rağmen evliliklerini devam ettirirler. Eskisi gibi tutkulu olmasa da birlikte olmaya başlarlar. Bu yüzden kadının evi terk etmesi beklenmedik bir durumdur. Kadın, ‘Hoşça kal’ yazılı bir not bırakıp evini, yirmi yıllık evliliğini terk eder. Tutkuyla başlayan ve yirmi yıl süren evlilikleri ‘Hoşça kal’ notuyla biter. Etrafındaki insanlara rağmen adam, karısının bir daha dönmek üzere gittiğini anlar.

Karısının dönmemek üzere gittiğini anladığında büyük bir umutsuzluk ve çaresizlik hisseder. Kadın büyük bir hafiflikle geçmişine, eski günlere döner:

“İçimdeki dayanılmaz gitme isteğinin, gerçekte bir dönme tutkusu olduğunu anladım. Geriye, yani aşkların ilk gününe, ilk sevişmeye, ilk yürek çarpıntılarına; geriye, yani yaşamın devrimle, eylemle, umutla, inançla eş anlamlı olduğu günlere; henüz çökmemiş, yıkılmamış, kan içinde kalmamış bir dünyaya, benim olan, yabancılaşmamış bir kente dönüş özlemi...” (HD. s.21)

Adam eşi onu terk ettikten sonra Doğu’ya, dağlara, korku dolu köylere yaralıları iyileştirmek için gider. Gitmesinin sebebi siyasal bir tercih ya da örgüt sempatzanlığının dışında bir durum olduğunu okuyucuya aktarır:

“Benim ne işim var bu karanlık gecede? Hayat karşısında, bir türlü yenemediğim o aydın küstahlığı ve meydan okumanın ürünü olan görkemli bir intihar tutkusu mu? Kendimle tutarlı kalma çabası mı? Cenazesi çoktan kaldırılmış devrimci romantizminin son durağı mı?” (HD. s.210)

Mağaranın içinde vurulmuş üç genci iyileştirmek için gittiğinde sırtından vurulur ve ölür. Ağır bir yenilgiden sonra kendini tekrardan yaratmak için gittiği taraf olmadığı bir savaşta yine kaybeder. Özel yaşamı yaşanamaz hâle getiren, insanları düşünemez yapan örgütleri ya da her türlü bağıllığı irdeleyen Oya Baydar ailenin dağılmasıyla ve adamın ölümüyle bunu gözler önüne serer.

Sıcak Külleri Kaldı romanının başkışisi Ülkü, öğretmen anne babanın iki kızından büyüğüdür. Ülkü, vazifelerin kutsal olduğu bir ailede büyür. Bu ailede, aileye ve devlete karşı sorumluluklar ön plandadır:

“Babam ‘Hak yok, vazife vardır’ dizelerini sever, ‘Orda bir köy var uzakta... Gitmesek de, görmesek de o köy bizim köyümüzdür’ manzumesini ezberletirdi bize.” (SKK. s. 16)

Ailede kardeşler arasında haksızlıkların yaşanması kardeşlerin birbirlerine olan sevgilerinin nefrete dönüşmesine yol açabilir. *Sıcak Külleri Kaldı* romanında anne iki kızı arasında adaletsizce davranır. Kardeşlerin birbirlerini kıskanmalarında ailenin rolü büyüktür. Ülkü kardeşinin aksine babasının ölümüyle bozulan ekonomik durumlarını

düzeltilmek için çabalarken kardeşi Ülker, aynı çabayı göstermez. Anneleri ise Ülkü'ye karşı daha katıyken Ülker'in sorumsuzluklarını görmezden gelir. Annesinin bu tutumu Ülkü'de kardeşine karşı nedensiz bir öfke oluşturur. Vazifelerin ön planda olduğu bu ailede Ülkü, ailesine, devletine, hayata karşı kendini borçlu hisseder. Ülkü'nün genel geçer kurallara karşı çıkmasının ve muhalif kişiliğinin oluşumunda ailesine karşı bir tepki de vardır.

Ülkü, Arın'la ilişkisi boyunca evlilik planları yapmaz. Ülkü'ye göre saf sevgi kurallara, nikâha, evin çemberlerine bağlanmamalıdır; evlilik onun için kutsal değerlerden değildir. Sıkıyönetim günlerinde Ülkü, Arın'la ayrılığından kısa bir süre sonra Ömer Ulaş'la birlikte olur. Arın'a olan saplantılı duygularından kurtulmak için ve Arın'ın annesinden öç almak için Ömer'e “Benimle yat” teklifinde bulunur. Kısa süre sonra Ülkü tutuklanır ve işkenceler sırasındaki kanamalarında hamile olduğunu anlar, hapisanede işkence gördükten ve bir süre kaldıktan sonra tahliye edilir. Tahliye edildiğinde yedi aylık hamiledir. Bunu paylaşabileceği tek kişi partinin önemli isimlerinden Ömer Ulaş'tır. Ömer, Ülkü'ye karşı her zaman kibar ve sıcak davranır. Ömer, kaçak olmasına rağmen Ülkü'ye yardımcı olur, doğum için hazırlıklar yapar ve onunla evlenmek istediğini söyler; sahte kimliklerine rağmen yıldırım nikâhıyla evlenirler. Ömer, Ülkü zor durumda olduğu için değil onu sevdiği için onunla evlenmek ister:

“Seni seviyorum, diyor. Daha önce söyleme fırsatım oldu mu bilmiyorum ama ilk kez bir kadını seni sevdiğim gibi seviyorum. Karım ol, çocuğumuzu birlikte büyütelim. O senin çocuğun canım. Benim de çocuğum. Hiçbir şeyi bu kadar istememiştim hayatımda.” (SKK. s. 89)

Bu satırlardan çocuğun Arın Murat'a ait olduğunu anlarız. Ülkü, bebeğin erkek olursa Umut Murat; kız olursa Umut Sevinç olacağını Ömer'e söyler. Ömer, Umut Murat adından rahatsız olmaz.

Ömer'in hayatta kaybetmekten en çok korktuğu kişi Ülkü olsa da hayatının en büyük amacı ve odağı devrimdir. Devrim uğruna Ülkü'yü bile çok kolay feda edebileceğinin farkındadır. Ömer, evliliklerini ıssız bir adanın sakinliğine benzeter, aralarından tensel bir uyumun, tutkulu bir cinselliğin olmadığını farkındadır fakat

bundan dolayı üzülmaz çünkü hayatının baskın duyguları içinde tutkulara ve cinselliğe yer yoktur. Ömer, Ülkü'nün aksine cinselliği “sağlığa yararlıdır” düşüncesiyle yaşar; Ülkü ise cinsellik ve tutku birbirinden ayrılmaz parçalardır. Ömer'in evliliğindeki cinselliğin temelinde ilk gençlik yıllarında yaşadıkları hâkimdir: İlk gençlik yıllarında arkadaşlarıyla geneleve giden Ömer'in en çok korktuğu iktidarsız olmaktır; iktidar olmayı cinselliğin kendisinden daha çok önemser. Ömer'in cinselliğe tutkudan çok iktidar duygusuyla yaklaşması Ülkü'yle evliliğinin kaderini belirler. Karısıyla cinselliğin dışında ortak bir ütopya ve dünya görüşü paylaştıklarını düşünse de bunları zaman zaman basmakalıp bulur. Ülkü içinse Ömer'le olan evliliği, tutkulu bir aşktan çok huzur ve güven veren bir ilişkidir. Ömer yurtdışına kaçmak zorunda kaldığında Ülkü, bundan çok etkilenir ve kendini yalnız hisseder. Evliliğindeki sorunsuz, monoton ilişkinin tutku eksikliğinden olduğunun farkında olsa da evlilikte az beklentiyle huzurlu olunabileceğine inanır. Ömer ve Ülkü sürgün yıllarında üç yıl ayrı kalırlar. Ülkü, üç yıl sonunda Ömer'in yanına gittiğinde karı kocadan çok yoldaş olduklarını, aralarındaki huzurun azaldığını fark eder. Uzun zamandır birbirlerine dokunmadıklarını, sarılmadıklarını fark ettikçe evliliklerinin tükenmek üzere olduğunu anlar:

“Kadın-erkek ilişkisi, aşk ilişkisi dokunmaktır, etin çekimi ve temasıdır her şeyden önce.” (SKK. s. 235) Ülkü için cinselliğin, tutkunun olmadığı bir evlilik bitmeye mahkûmdur. Moskova'da tekrar bir araya gelmelerine rağmen sadece siyasal birliktelikleri kalan Ömer ve Ülkü arasındaki cinselliğin yaşanmamasındaki sebep, Ömer'in iktidarsızlığıdır. Ömer, iktidarsızlığının sadece karısına karşı olup olmadığını merak ettikçe evliliklerinin daha da kötüleşeceğinin bilincindedir. Ülkü'yle bir araya gelmeden önce Ömer'in Ingrid'le sadece cinsellik üzerine kurulu bir ilişkisi olur. Ömer'in Ülkü'ye karşı iktidarsız olmasının temelinde ise Ülkü'yle olan anıları, geçmişî vardır. Ülkü'ye karşı başarısız olmaktan korktukça ondan uzaklaşır ve onu bir tabu haline getirir. Ülkü, Ömer'in iktidarsızlığını sorun haline getirmez ve ayrı uyumaya başlarlar. Ülkü, aralarındaki kopukluktan şikâyet ettikçe Ömer bunun iktidarsızlığına gönderilen bir taş olduğunu düşünür ve aralarında tartışmalar başlar. Ömer'in Ülkü'ye yaklaşmamasındaki sebep onu doyuramamaktan korkup diğer erkeklerle kıyaslanmaktır. Ülkü'yle yedi aylık hamileyken evlenmesindeki bastırılmış öfkeyi ve başka kadınlarla da birlikte olduğunu dile getirmesiyle aralarındaki suskunluk sona erer ve her şeyin bittiğini anlarlar. Ömer, karısının gitme isteğini ilk duyduğunda üzülse de

onu zorla tutamayacağını söyler ve içten içe rahatladığını, özgürleştiğini hisseder. Gençliğinden beri evliliğin ve babalığın kendi yaşamına uygun olmadığını bilincinde olduğunu için bu kanıtlayabildiğine sevinir. Ülkü, Paris’e yerleşir; Ömer ise Leipzig’de kalır, yıllarca babalık yaptığı Umut’un öldüğünü dahi bilmez.

Ülkü on yıl sonra haber hazırlamak için gittiği Leipzig’de son kez Ömer’le görüşür. Aralarında yaşananlara rağmen yıllar sonra görüşen iki dost gibi sohbet ederler. Ülkü ve Ömer’in evliliği ortak dünya görüşüne dayanarak başlasa da Ülkü’nün Arın’ı unutamamasından dolayı Ömer’in ise evliliği hayatının merkezine oturtmamasından dolayı ve ortak ütopyelerinin artık çok uzaklaştığını anladıkça biter. Ömer, yıllar sonra Ülkü’yle Leipzig’de buluştuklarında ona âşık olmak istediğini söyler fakat Ülkü, boşanma işlemlerini başlatmak ister. Evliliğin burjuva kurumu olduğunu düşünmesine rağmen her şey tamamen sona erdiği için üzülür. Ülkü’ye göre aşkın, evliliklerin, ilişkilerin en temelinde cinsellik olmalıdır. Tutkulu bir cinselliğin olmadığı ilişkilerin tükeneyeceğine inanır:

“Kadınla erkek arasında dostluk, sevgi, anlayış, daha ne bileyim, her türlü duygu olabilir, ama aşk dedin mi, söyle dolu dolu aşk, o zaman cinsellik öne çıkar.” (EK. s.61)

Arın Murat ve eşi İpek’in evliliği de romandaki bir diğer aile tipini yansıtır. Arın ve İpek’in evliliği daha çok ortaklığa benzer. Sosyal çevre bakımından eşit oldukları için aileleri tarafından birbirlerine uygun bulunurlar. İpek bütün gün eve kapanıp, içki içen bir kadındır. Arın, onunla ilgilenecek vakti olmadığı için eve kapanmasına ve alkolik olmasına göz yumar. Evlilikleri resmi olarak bitmese de aralarında hiçbir bağ kalmaz. Boşanmayı ise aralarındaki ortaklığın bitmemesi için gerçekleştiremezler. Karısıyla uzun zamandır birbirlerine dokunmazlar, aralarında cinsellik kalmaz. Arın, yirmi yıl sonra kendi makamında Ülkü’yle buluşmasından sonra cinselliği tekrar hatırlar. Ülkü’yü dudaklarından öper ve onu arzular. Karısının teslim olurmuş gibi onunla birlikte olmasına karşın Ülkü’nün çekinmeyen ve tutkulu hallerini hatırlar.. Karısının ihanetine uğramasına rağmen saygın ve olgun bir devlet adamı gibi görünebilmek için ihaneti örtbas eder. Bunu karısına olan bağlılığından ve sevgisinden dolayı değil işindeki konumundan dolayı yapar. Arın için evlilik ilişkilerinin bir önemi yoktur, evlilik hayatını iş çevresine göre yaşar. Arın evlilik hayatında en küçük bir açığa

dahi izin vermez. Burada açık ile kastedilen karısı dışında başka kadınlarla birlikte olması durumudur. Başka bir kadınla birlikte olduğu an, bunun kullanılacağını hatta videolarla tehdit edileceğini bildiği için karısına sadık bir devlet adamı imajı çizer. İpek ise evliliklerinin ilk yıllarında Arın'ın kendisini gerçek aşkla sevmediğini anlar, onu aldattığında affetmesini de onun kendisini kıskanmayacak kadar sevmemesine bağlar. İpek, Arın'ın evliliğe resmi bir kurum gibi yaklaşmasından dolayı kendini alkole, depresyon haplarına verir. Arın faili meçhul bir cinayete kurban gitmeden önce Ülkü'ye hayatına onunla birlikte devam etmek istediğini açıklar. Arın'ın ölümünün ardından İpek ise bu duruma çok üzülmez, düşündüğü tek şey yalnız kalıp alkol almaktır. Kocasının kimler tarafından öldürüldüğünü dahi merak etmez hatta cenazeye bile insanlardan çekindiği için katılır.

Romanda dağılan ailelerin yanında evliliklerini devam ettirebilen aileler sayıca az olsalar da mevcuttur. Mehmet İliç ve eşinin evliliği ise sınıf evliliğiyle oluşan aile tipini yansıtır. Mehmet, Ülkü'yü beğense kendisi gibi işçi sınıfından biriyle evlenmek ister ve babasının uzak akrabası olan işçi bir kızla evlenir. İşçi sınıfı dışında biriyle birlikte olmayı kendisine, ideolojisine ve sınıfına ihanet olarak görür bu yüzden Ülkü'ye olan ilgisini kendine dahi itiraf edemez. Mehmet'i eşine bağlayan durum eşinin, işçi sınıfındaki kadınların örgütlenmesi ve bilinçlenmesi için özverili çalışması olur. 12 Eylül'den sonra tutuklanıp eşinin iki çocukla yalnız kalması, güçlü olması onu eşine bağlar.

Erguvan Kapısı romanında Teo'nun ayrılıkla sonuçlanan bir evliliği olur. Bizans araştırmacısı olan Teo, bütün vaktini ve ilgisini Bizans surlarına, kapılarına, mozaiklerine, elyazmalarına ayırır. Zaman zaman bunların ders verdiği gençlerin hiçbir işine yaramayacaklarını düşünse de yaptığı işten büyük bir zevk duyar. Günlerce hiç bıkmadan ilgisini çalışmalarına vermesi onun aile bağı kurmasını zorlaştırır ve eşine, ailesine vakit ayıramaz. Eşi ikonaları, mermer heykelleri kıskanmaya başlar ve İtalyan biriyle giderek Teo'yu terk eder. Teo, terk edilmeyi normal karşılar, eşini haklı bulur fakat işinden, tutkusundan da vazgeçmeyeceğinin farkındadır.

Baydar, *Hiçbiryer'e Dönüş*, *Sıcak Külleri Kaldı* ve *Erguvan Kapısı* romanlarındaki aile tipini *Kayıp Söz* romanında da devam ettirir. *Kayıp Söz* romanında Ömer ve Elif'in birlikteliği dağılan ailelere örnektir. Otuz yıllık evliliklerinin sonunda

aralarındaki bağ alışkanlığına dönüşür. Kariyerlerinden dolayı çevreleri de farklılaşır ve gittikçe birbirlerinden kopmaya başlarlar. Elif ve Ömer Eren gençlik yıllarında aynı ideolojilere sahip oldukları için evlenirler. Elif gençlik yıllarındaki siyasî ideolojilerin ve bu ideolojilerin yenilgiye uğradığını görmelerinin onları birbirine bağladığını düşünür. Siyasî yaşamlarından ve yenilgi olarak düşündükleri ideolojilerinden bahsetmezler çünkü suskunluğun bozulmasıyla aralarındaki bağın kopacağı düşünürler:

“Acıları, günlükleri gelecek güzel günler umuduna dönüştüren tutkulu çabalarımız, sadece bu ülkenin değil insanlığın aydınlık geleceğinin anahtarlarını elimizde tuttuğumuz inancı, yüreklerimizi yakan, kanımızı ateşleyen devrim rüyası. Bir yangının ortasına güle oynaya atlayan, ateşin yaktığını henüz öğrenmemiş coşkulu, saf çocuklardık.” (KS. s.22)

Elif başarılı bir bilim kadını, Ömer ise romanları çoksatan popüler bir yazardır. İş hayatlarında başarıları arttıkça sosyal çevreleri de değişir ve birbirlerine daha az vakit ayırıp görüşmemeye başlarlar. Büyük bir aşkla başlayan evlilikleri siyasal yaşamlarının başarısızlıkla sonuçlanmasıyla monotonlaşmaya başlar ve çiftler paylaşacak hiçbir şeyin kalmadığını düşünürler. Diğer romanlara göre siyasal yaşamlarından daha az bahsedilen Elif ve Ömer’in birbirlerinden uzaklaşmalarında iş hayatlarında başarı odaklı olmalarının da etkisi vardır. Elif, Nobel Bilim Ödülü alan ilk Türk kadın olmak ister, Ömer ise tanınmış bir yazardır fakat artık sadece bilindik aşk romanları yazdığı için iyi bir yazar olamadığını düşünür ve bu nedenle çok alkol tüketmeye başlar. Ömer tekrar roman yazabilmek için Doğu’ya gittiğinde Elif’in onu bekleyeceğinden şüphe duymaz. Elif, evliliklerinin tutku dolu olmadığını düşünse de Ömer’i kaybetmekten, aralarındaki bağı yitirmekten korkar. Otuz yıllık evliliklerinden sonra aşktan geriye güven dolu bir alışkanlığın kaldığını düşünür ve ‘yaşam konforu’ olarak adlandırdığı evliliğini bitirmek istemez. Ömer ve Elif’in birbirlerinden uzaklaşmalarındaki başka neden ise oğulları Deniz’dir. Deniz’in başarısız olduğunu gördükçe siyasal yaşamlarında başarısız oldukları gibi anne babalıkta da başarısız olduklarını düşünürler. Deniz’den ölü bir çocuk gibi bahsetmeye başlarlar. Elif, Norveç’e, Deniz’e, gittiğinde Ömer’e haber vermez; Ömer de tekrar roman yazabilmek için Doğu’ya gittiğini Elif’e söylemez:

“Kocasını özlediğini, yanında olmasını istediğini hissediyor. Yürekları tümüyle birbirinden kopmamışsa, tümüyle yabancılaşmamışlarsa, bu kadar ayrı kalmamalı, hayatlarını bu kadar ayırmamalı çiftler. Paylaşılmayan dünyalar eninde sonunda dağılır.” (KS. s. 166)

Ömer de Elif gibi evliliklerinin sıradanlaştığını, her şeyi tükettiklerini düşünür fakat diğer erkeklerden farklı olduğunu popülerliğin onu değıştirmediğini göstermek için karısını hep sevmek zorunda olduğunu düşünür. Otuz yıllık evlilikleri boyunca Ömer’in de Elif’in de başka ilişkileri olur. Ömer, Elif’in işine olan bağlılığını ve onu aldatmasını kabullenişini zamanın aşklarını öldürmesi olarak yorumlar. Ömer artık yazamadığını düşündükçe kendini içkiye verir ve yalnızlığı daha da artar bundan dolayı Elif’ten uzaklaşır:

“Ne zaman sağaltıcı gücünü yitirdik sevgimizin? Duygularımızı sulayan ırmak ne zaman kurudu? Oğlumuzu yitirdiğimizi fark ettiğimizde mi? Yoksa çok daha önce, sen sözün büyüünün peşinde, sabun köpüğünden merdivenleri ağır ağır tırmanıp uzaklaştığında mı? Mikroskoptan ekrana yansıyan büyüleyici görüntülerin arasında kaybolup laboratuvarıdan eve dönmeyi unuttuğumda mı yoksa?” (KS. s. 175)

Elif’in duyguları Ömer’e göre daha yoğundur. Elif, kariyeriyle ilgili endişelerini bırakıp ailesi için endişelenmeye başlar. Artık onun için Nobel Bilim Ödülü’nü almaktan daha önemli hâle gelen Ömer ve Deniz’in kendisinden uzaklaşmasıdır. Ömer’e ihtiyacı olduğunu hisseder ve bir daha ondan uzaklaşmamaya karar verir. Evlilikleri boyunca güçlü bir kadın imajı çizmek için gururlu davranışlarına kızar:

“Dönünce, bir daha bırakmamalıyım seni. Gitmek istesen bile yapışıp tutmalıyım. Yapışkan bir kadın olmaktan nefret ettim, olmamaya çalıştım. Artık yapışmalıyım sana.” (KS. s. 177)

Çöplüğün Generali romanında taslak romanda yer alan Doktor Hanım, yanık tedavisinde uzman bir doktordur. Doktor Hanım’ın kişiliği ve aile hayatıyla ilgili bilgilere çöp toplayıcısı küçük çocuğun hikâyesinin anlatıldığı bölümde ulaşırız. İdealist bir kişiliğe sahip olduğu için tıp eğitiminin yanında veterinerlik eğitimi alan Doktor Hanım, eşinin ‘karılık ve annelik’ vazifelerini hatırlatmasıyla veterinerlik eğitimi alma

hevesinden vazgeçer fakat eşinin ‘karılığı ve anneliği’ bir vazife olarak görmesinden dolayı eşinden boşanır ve oğluyla yaşamaya devam eder. Doktor Hanım, büyük bir yüreğe sahip olduğunu ve bunu da tek kişiyle paylaşmayı yanlış bulur ve boşandığında özgürlüğe kavuşmuş hisseder. Doktor aynı zamanda anneliği de bir vazife olarak görmez; çocuğunu hayatını renklendiren bir macera olarak düşünür. Doktor, idealist ve özgür bir kişiliğe sahip olduğu için aile yaşamını sürdüremeyen kadınlardandır. Önceliği mesleği ve çocuklara faydalı olmaktır. Alt romanda yer alan Mikrobiyoloji Profesörü de kariyeri için evliliğini bitiren bir karakterdir. Hayattaki tek amacı H2M1 virüsünün aşısını bulup Nobel tıp ödülünü almak olan Profesör eşinin kendi başarılarını kıskandığını düşünüp eşinden ayrılır. Bu anlamda aile kavramının kadının kariyerinin önünde bir engel olduğu fikri karşımıza çıkar.

O Muhteşem Hayatınız romanında Aliye Sema ve eşinin evlilikleri dağılan ailelere girer. Aliye Sema, on yıllık evliliğinden sonra müzik kariyeri için eşinden boşanır ve sekiz yaşındaki kızını bırakarak onları terk eder. Sanat için özgürleşmek, her şeyden vazgeçmek gerektiğine inanır ve bu yüzden kimseye, çocuğuna dahi, bağlanmaz. Aliye Sema, Viyana’da konservatuvar yıllarında İranlı müzisyen Efşin’le büyük bir aşk yaşar fakat Efşin kendisini sadece müziğe vereceğini söyleyerek onu hayatında istemez. Aliye Sema eşiyle Viyana’dan Türkiye’ye dönüp Efşin’i unutmaya çalıştığı yıllarda tanışır. Eşi de müzik tutkunudur, köklü ve zengin bir ailenin tek çocuğudur. Aliye Sema, evlilik teklifini annesine anlatınca annesi bu evlilik için mutlu olur. Kızının zengin bir ailenin tek oğluyla evlilik yapmasını başarı olarak görür. Bu anlamda Sıcak Külleri Kaldı romanında Ülkü’nün annesiyle Aliye Sema’nın annesi benzerlik gösterir. İkisi de kızlarının zengin kişilerle evlilik yapmalarını zirveye çıkmak olarak değerlendirirler. Aliye Sema, evlilik kararını aceleyle verir ve görkemli bir düğünle evlenirler. Aliye Sema için evlilikleri tutkusuz ve çok monotondur; evliliklerinin ilk yılında müzik tutkusundan vazgeçer ve çocuğu dünyaya gelince şarkı söylemekten de uzaklaşır. Eşinin sağladığı lüks yaşam müzikten uzaklaşmasına neden olur. Viyana’daki konservatuvar hocalarının teklifiyle İtalya’da bir burs şansı kazanır ve müziği tekrar düşünmeye başlar. İtalya’da burs teklifini eşine açtığında eşi de onu destekler. Bu dönemde Aliye Sema, İtalya Türkiye arasında gidip gelir ve evliliklerini sürdürmeye çalışırlar fakat opera dünyasında adı duyulmaya başlayınca Türkiye’ye daha az gelmeye başlar ve evlilikleri bitme aşamasına gelir. Hiçbir sorun yaşamadan boşanırlar:

“Yaptığım işle, yaşadığım hayatla, kariyerimle uyuşmuyordu evlilik, hele de çocuk. Artık ayaklarım yere basmıştı, boşlukta sallanıp duran hayatım yere inmişti, seçimimin ne olduğunu biliyordum. İçimdeki şeytanın sesi galip gelmişti.” (OMH. s. 90)

Aliye Sema, eşinden boşandıktan sonra müzik eleştirmeni Jan’la tanışır; Jan karısı tarafından terk edilmiştir ve Olaf’la yalnız kalmıştır. Aliye Sema ve Jan kendilerini yalnız hissettikleri için birbirlerine yaklaşırlar, aralarındaki ilişki duygular üzerine kuruludur. Jan, oğlunu kaybettikten sonra ilişkileri biter ve Aliye Sema konser kontratlarını iptal ederek rehabilitasyon merkezinde tedavi görür. Depresyona girdiği için müziğe ara veren Aliye Sema, eski eşi sayesinde müziğe döner. Ayrılmalarına rağmen eşi müzik kariyerini destekler, gala gecelerine katılır, zaman zaman cinsel birliktelik yaşarlar. Aliye Sema, eşinin müziğe olan tutkusundan dolayı kendisine değil oynadığı başrollere âşık olduğunu fark eder. Eşi Aliye Sema’nın sesine, müzik kariyerine âşıktır bu yüzden terk edilmeyi anlayışla karşılar ve müzik için yapılmış bir fedakârlık olarak görür. Aliye Sema’nın diğer erkekler içinde kendisini seçmesinden, kendisinden çocuk sahibi olmasından gurur duyar ve ondan sonra kimseyle birliktelik kurmaz.

O Muhteşem Hayatınız romanında Arya ve eşi Ali Amerika’da “master” yaparken tanışırlar. Ali, işletme okur; Arya ise müzikologdur. Alanları birbirlerinden çok farklı olsa da anlaşırırlar ve sakin, uyumlu bir ilişkileri vardır. Evlenip iki çocuk sahibi olurlar. Evlilikleri zamanla alışkanlık hâline dönüşür, monotonlaşır. Arya ve Ali yoğun iş tempolarından dolayı birlikte çok zaman geçiremezler ama aile kavramına önem verirler. Çocuklarıyla birlikte bütün ailenin sofraya oturmasına önem verirler, çocuklarının da bu terbiyeyi almalarını isterler. Arya ve Ali ev işlerinde de birbirlerine yardımcı olurlar. Arya iki oğluna da ev işlerinde yardımcı olmaları gerektiği öğretir. Çocuklara aile içinde görev paylaşımını öğretirken evdeki her işin kadına ait olmadığını da öğretir. Yazarın romanları içinde aile kavramını önemseyen, aile içi iletişime önem veren tek aile Arya ve Ali’dir.

O Muhteşem Hayatınız romanında Toplayıcı ve eşinin oluşturduğu aile tipi dağılmayan ailelere örnektir. Küçük yaşlardan itibaren müziğe ilgisi olan Toplayıcı Fransızca öğretmeninin etkisiyle klasik müziğe ilgi duyar ve Gazi Üniversitesi’nde

müzik öğretmenliği okur. Bitpazarında fotoğraflar toplayarak arşiv yapan Toplayıcı romanda Diva olarak geçen opera sanatçısı Aliye Sema'nın büyük hayranıdır. Aliye Sema'yla ilgili koleksiyon merakından ve evi fotoğraflarla doldurduğundan dolayı eşiyle tartışır. Toplayıcı koleksiyonundaki fotoğraflara hikâyeler uydurur. Öğretmen olan Toplayıcı ve emekli olan eşi mütevazı bir yaşama sahiptirler. Eşi, Toplayıcı'nın fotoğraf toplama alışkanlığına evliliklerinin ilk yıllarında saygı duyar, hoşuna gider fakat zamanla bunun bir hastalık olduğunu düşünmeye başlar ve aralarına uzaklık girer.

Yolun Sonundaki Ev romanında Feride ve Emre'nin evlilikleri siyasî fikirlerinin aynı olmasından dolayı başlar. Emre gelecek kaygısı, kariyer düşünceleri içinde zamanla devrim mücadelesinden uzaklaşır ve mücadeleden uzaklaşma onu üzer. Emre Feride'nin aksine devrimin seçimle değil, mücadeleyle, silahla geleceğini düşünür. Bu yüzden Feride'yle evliliklerinin onun devrim anlayışını değiştirdiğini fark eder. Emre'ye göre evlilik, kurulu düzene teslim olmaktır: *"Kendimi önce partide, sonra nikâh masasında buldum, düzene teslim part-time devrimci oldum."* (s. 64) Emre, devrimci arkadaşlarına karşı vefa borcunun olduğunu düşünür ve Feride'yi ve oğlu Umut'u terk ederek nereye gittiğini söylemeden onlardan ayrılır. Emre'ye göre devrim işçi sınıfının ayaklanmasını beklemekle gerçekleşmeyecektir, devrim için harekete geçmek gerekmektedir. Arkadaşlarının gözünde karısının etkisinde pasif bir devrimci görünmekten korkar, devrimci arkadaşlarına karşı kendini ispatlamak için evliliğini bitirir. Feride ise Emre'ye 'gitme' demez. Devrimin ancak işçi sınıfının, emekçilerin eseri olacağını söyler. Feride tutukluken Emre'nin Filistin Direnişi esnasında öldürüldüğü haberini alır fakat bu habere inanmaz. Emre'nin silahla mücadele etmeyeceğini düşünür. Emre izini kaybettirip başka bir ülkede başka biriyle yeni bir hayat kurar. Yıllar sonra Feride'ye döner fakat Feride, Emre'yi affetmez.

2.2. ALDATMAK

Oya Baydar'ın romanlarında aldatma yoğun bir şekilde görülmektedir. Roman kahramanları arasındaki aldatma ve aldatılma durumları yazar tarafından çarpıcı bir şekilde dile getirilmiştir. Romanda dikkat çeken unsur aldatmanın evlilikleri bitiren bir unsur olarak karşımıza çıkmayıdır. Oya Baydar'ın romanlarındaki ailelerin

dağılmasında aldatmak bir sebep olarak görülmez. Baydar, aldatmakla ilgili düşüncelerini şu şekilde anlatır ve onun bu düşünceleri romanlarına da yansır:

*“ Sonraları, tutkulu ve derin bir aşkta gururun, utancın, suçluluk ve günah duygularının yeri olmadığını öğrendim. Bu yüzden aşk uğruna katlanılan durumlar ya da işlenen günahlar konusunda hep çok geniştir. Aldatanı da aldatılanı da çok iyi anlarım, suçlamak gelmez içimden. Her iki durumu da yaşadım çünkü.”*⁵⁸

Hiçbiryer’e Dönüş romanının başkahramanı ve kocasının yirmi yıllık evlilikleri boyunca geçici ilişkileri olmuştur. Fakat aldatmak evliliklerini bitiren bir sebep hâline gelmemiştir:

“İlk hangimizden gelmişti bu uzaklık? Bilmiyorum. Bir başka kadın, bir başka erkek yüzünden miydi? Hayır; onlar neden değil, sonuçtu.” (HD. s.24)

Kadın evliliklerinin tükenmekte olduğu sürgünün son yıllarında kocasının bir başka kadınla ilişkisi olduğunu öğrenir. ‘Öteki kadın’ın varlığını sezgileriyle öğrenir. Kocasını her fırsatta bahanelerle evden çıkmaya çalışır. Başkahraman, bir gün kocasına sevgilisiyle tanıştığını söyler. Kadına ağır gelen aldatılmak değil, her şeyin tükenmesidir. Ellisine yaklaşmış kocası için aldatmak sadece yeninin çekiciliğidir. Üçüncü kişiler evliliklerini bitirmelerine sebep olmaz. Kadın da kocasını aldatmıştır. Atina’da barış toplantıları yapmak için bulunduğu esnada karşılaştığı adam kaçak olarak yurt dışında yaşamaktadır. Kadının ve adamın çaresizlikleri hem sürgün olmaları hem de çocuklarıdır. İkisi de başarısız ebeveyn olmuşlardır. Bu çaresizlikler onları birbirlerine yakınlaştırmıştır ve adam kadından kendisiyle yatmasını ister. İkisi de yalnızlıklarını avutmak için birlikte olurlar. Adam karısının kendisini aldatmasını öğrendiğinde bundan etkilenmez. Kendi ilişkisini düşününce suçluluk duygusu azalır ve ödeştiklerini düşünür. Adama göre yenilgiden sonra o kadar kayıtsız hâle dönüşmüşlerdir ki kendilerinde başka insanlara ‘hayır’ diyecek gücü bile bulamazlar. Bu yüzden başka insanlarla yaşadıkları ilişkileri gereksiz ve üzerinde çok düşünülmemesi gereken konular olarak görür.

⁵⁸ Baydar, Ulagay, a.g.e., s. 69.

Roman kahramanları için aldatmak insanî bir durum olarak karşımıza çıkar. Başka kişilerle birlikte olmalarını kötü giden evliliklerinin bir sonucu olarak görürler. Bu yüzden onları asıl yaralayan buna aldırılmaz hale gelmektir:

“Bir başka kadın, bir sevgilin olması değil bana ağır gelen. Dayanamadığım; (...) Bütün bunları uzaktan ilgisizce seyretmeye, artık hiçbir heyecan, hiçbir öfke duymamaya alışmak. Senin bir başka kadını sevdiğin, bir başka kadınla yattığın, bir sevgilin olduğu fikrine alışmak. Benim bir başka adamla, hem de öyle aşk, tutku falan olmadan, iş olsun vakit dolsun diye, ya da sadece o istedi diye birlikte olmamın, onunla yatmamın, ikimiz açısından sorun olmaması.”
(HD. s.27)

Sıcak Külleri Kaldı romanında evlilik hayatında aldatan karakter Ömer Ulaş’tır. Ömer, yurtdışına kaçmak zorunda kaldığı için Ülkü’yle üç yıla yakın süre ayrı kalırlar ve bu süre içerisinde Ömer, Moskova’da Ingrid’le tanışır. Ingrid’in dans etme teklifini geri çevirmeyen Ömer, onunla dans ederken onu arzular. Hayatında cinsel duygulara yer vermeyen Ömer için Ingrid’le ilişkisi başı ve sonu olmayan, hesapsız sadece cinsellikten ibaret bir ilişkidir. Elli yaşına yaklaşmışken hiçbir şey düşünmeden cinselliği yaşadığı için bu ilişkiye başka anlamlar yüklediği için karısını aldatmış olarak hissetmez ve suçluluk duygusuna kapılmaz. Karısıyla olan ilişkisini Ingrid’le olan ilişkisiyle bir tutmaz. Ömer’in bu ilişkiyi aldatma olarak saymamasındaki bir diğer neden ise Ülkü’yle evlendiğinde Ülkü’nün başka bir adamdan yedi aylık hamile olmasıdır. Kadının cinsel özgürlüğünü savunan Ömer’in Ülkü’nün hamile olduğunu bile bile evlenip çocuğunu kendi çocuğu gibi kabul edeceğini söylemesine rağmen yıllarca bundan rahatsız olduğunu anlarız. Bu düşünceyle içindeki aldatma ve huzursuzluk duygusunu bastırmaya çalışır. Ülkü’yle aynı yatakta uyuyamaz ve ona karşı tensel hiçbir şey hissedemez.

Ülkü’yü başka kadınlardan, aldatılmaktan daha üzen Ömer’in yıllarca farklı bir role bürünüp kadın-erkek eşitliğini lafta savunmadır. Ömer ise rolüne iyi büründüğünü düşünse de aslında içindeki küçük çevrede yetişmiş olmanın verdiği değerleri aşamadığını fark eder.

İpek romandaki aldatan karakterlerden bir diğeridir. Annelerinin tanıştırması vesilesiyle aynı sosyal ortamda oldukları için evlenen İpek ve Arın’ın evliliği sevgiye

dayanmaz. İpek, evliliklerinin ilk yıllarından itibaren Arın'ın kendisine âşık, bağlı olmadığını hisseder ve içine kapanık bir kişiliğe sahip olduğu için daha da kendi kabuğuna çekilir ve alkolik olmaya başlar. İpek evliliklerinin onuncu yılından itibaren Arın'ı kendinden genç hariciye memuruyla aldatır. Arın, İpek'in alkolik olduğunu ve kendisini aldattığını geç öğrenir, öğrendiğince ise bundan şikâyetçi olmaz ve saygın devlet adamı imajını korumak için karısının aşk ilişkisini, kendisini aldatmasını, çevresinde “bağlı bir eş” imajı oluşturmak için anlayışla karşılar, evliliklerini bitirmez. İpek, eşinin kendisini kıskanmamasını hatta onu aldatmasına rağmen bunu gurur meselesi yapmamasını, öfkelenmemesini sevgisizlik sonucu olduğunu düşünür ve hayatında sadece alkole yer verir, kendisi izole eder.

Erguvan Kapısı romanında Teo'un annesi babasını aldatır. Teo, bir gün babasının dükkanına gittiğinde annesini babasının genç marangoz ustasıyla birlikte olduğunu görür. Babasının antikacı olmasından dolayı Teo, annesinin çıplak görüntüsünü mermer heykellere, ikonalara benzetir. Ergenlik yaşlarında karşılaştığı bu görüntü onun cinsel hayatının şekillenmesinde önemli bir olay haline gelir. Annesinin genç bir marangozla babasını aldatmasının temelinde babasının annesine göre çirkin bir adam olduğu düşüncesi vardır. Babası karısının güzelliğinin farkındadır ve ona aşkla bağlıdır, karısını kendinden genç olduğu için onu kaybetmek istemez. Bu romandaki aldatma, asıl kahraman Teo'nun cinsel yönelimlerini aktarmak için oluşturulmuş sembolik bir sahne haline gelir. Teo, annesinin babasını aldatmasını ve bunu görmesinin kendisinde cinsel bir saplantıya dönüştüğünü Ülkü'ye anlattığında Ülkü, Teo'nun annesinin babasını aldatmasını doğal ve normal bulur. Ülkü'ye göre her kadın cinsel bir nesne olarak görülmek, cinsel olarak doyuma ulaşmak ister:

“Kendisine tapan ve servete gark eden bir kocaya değil, onu cinsel nesne olarak görececek bir erkeğe, kadınlığını yaşamaya, cinsel doyuma ihtiyacı vardı. Bu yüzden suçlanamaz, hepimiz duyarız bu ihtiyacı, kimimiz bastırırız, kimimiz cesurca yaşarız.” (EK. s. 275)

Kayıp Söz romanında Ömer ve Elif birbirlerini aldatan çiftlerdir. Gençlik yıllarında devrim mücadelesi verip aynı siyasî düşüncelere sahip olan Elif ve Ömer'in ilişkisi büyük bir aşkla başlar. Elif başarılı ve idealist bir bilim kadını, Ömer ise toplumdaki sorunları ele alan romanlar yazdıktan sonra piyasa romanları yazıp popüler

olduğu için artık eser ortaya çıkaramayan bir yazardır. Oğulları Deniz'in kendilerinininki gibi bir kariyere sahip olamayışını eksiklik, güçsüzlük olarak görürler ve Deniz'in kendilerinden uzaklaşmasıyla Ömer ve Elif birbirinden uzaklaşır.

Elif, Ömer'in zaman zaman kendisini aldattığını bilir ve bundan rahatsız olmaz. Ömer aldattığını Elif'ten gizlemediği için Elif, aldatmak sözcüğünü basit bulur ve gerçeği yansıttığını düşünmez. Elif'e göre Ömer'in başka kadınlarla birlikte olması masumane bir erkeklik içgüdüsüdür. Erkeklerin kendilerini ispat etmek, önemsenmek, arzulanmak için aldattıklarını düşünür:

“Ömer söylemez de, saklamaz da bu türden geçici ilişkilerini. Onun yaşamının bir başka parçasına aittir bunlar. Beni ilgilendirmeyen, benden bir şey götürmeyen, eksiltmeyen bir parçasına.” (KS. s. 175)

Elif aldatılrsa da “aslolan kadın”ın kendisi olduğunu düşünür. Elif'e göre aldatılmaktan daha önemli olan Ömer'in kendisine dönmesidir. Ona göre evlilikleri aldatmayla yıpranmamış aksine sağlamlaşmıştır. Elif insanlara karşı ise feminist bir görüntü sergiler. Bir söyleşide kendisine Ömer Eren'in karısı olmanın nasıl bir duygu olduğu sorulur, bu soruya hiddetlenir: *“Unutmanın ve hatırlamanın genetik aktarımı konusunda uluslararası çalışmalarıyla bilinen Prof. Elif Eren'in kocası olmak nasıl bir duygudur?”* (KS. s. 176) diyerek cevap verir. Bu cevapla muhabire haddini bildirip feminist kişiliğini iyi sergilediğini düşünür fakat Elif iç monologlarla aslında Ömer Eren'in karısı olduğu için bundan gurur duyar, aldatılrsa da Ömer kendisine döndüğünü için içten içe mutlu olur. Elif hem özgüveni dolayısıyla hem de Ömer'le aralarında derin bir bağ olduğunu düşündüğü için aldatılmayı evliliklerini bitiren bir sebep olarak görmez, Ömer'i kaybetmekten korkar. Ömer'in birçok kez Elif'i aldatmasına rağmen Elif yirmi yedi yıllık evlilikleri boyunca Ömer'i aldatmaz fakat Ömer'in onu aramamasından ve doğum gününü kutlamamasından dolayı kendisini yalnız hisseder; sunumuna ilgi gösteren İngiliz meslektaşıyla görüşüp doğum gününü yalnız kutlamamaya karar verir. Meslektaşıyla buluşma için hazırlanırken özenli, meslektaşının etkilenebileceği kıyafetler seçmeye çalışır. Elif bu buluşma kararıyla kendini önemsedığını, şımarttığını düşünür ve kendisini aramadığı için Ömer'i cezalandırmaya çalışır. İçindeki huzursuzluğa rağmen hayatında ilk kez duygularıyla hareket ettiği için mutlu olur ve içinden geldiği gibi davranmaya karar verir.

Meslektaşıyla buluşmaya giderken tahrik eden kıyafetler seçtiğini düşünür, bundan rahatsız olsa da Ömer'in umursamazlığından intikam almaya çalışır. Elif, İngiliz meslektaşının eşcinsel olduğunu öğrenir ve bir taraftan Ömer'i aldatmadığı için buna sevinir. Bu bölümlerde Elif ihanetin asıl ne zaman başladığına dair derin bir şekilde düşünür.

Ömer ise Elif'i aldatırken bile onu sevdiğini düşünür. Ömer evliliği boyunca başkalarıyla yaşadığı geçici ilişkilerin alkolün etkisi, onu arzulayanların gururunu kırmama isteği gibi sebeplerden dolayı olduğunu düşünür. Başka kadınlarla yaşadığı ilişkileri, ana yemeğe benzettği karısına daha çok bağlanmasını sağlayan garnitürler olarak tanımlar. Elif'i aldatırken yaşadığı pişmanlık duygusunu Jiyan'la yaşamaz. Ömer, Jiyan'dan bir çocuk sahibi olmak ister ve 'yitik oğlum' diye adlandırdığı Deniz'i bu şekilde unutacağını düşünür. Elif'i bedenen aldatarak değil bu düşüncelere sahip olduğu için gerçekten aldattığını ve yitirdiğini düşünür. Ömer, Jiyan kendisine 'siz' diye hitap etmeye devam ettikçe ona gerçek anlamda sahip olmadığını düşünür. Jiyan'ın öldürülmüş olan eşini unutamamasını ve ona bağlılığını kıskanır. Ömer, Jiyan'ı kıskandığı ve kendisine bağlanmayacağını bildiği için onu cinsel anlamda köleleştirmeye çalışır:

"Arzunu kamçıladım, cinselliğini sömürdüm, bedenime bağımlılaştırdım seni. Ama ben seni sevdim. Karımı sevdiğim gibi, içimde duyarak sevdim. O benim parçamdı, sen de parçam ol istedim." (KS. s. 239)

Ömer, karısı dâhil hayatına girmiş bütün kadınlardan farklı olarak Jiyan'a karşı büyük bir bağlılık hisseder. Ömer, bir yazar olarak tükenmişliğini Jiyan'la sona erdiğini düşünür; onunla yeniden doğmuş gibi hisseder. Jiyan, Ömer'in karısını aldattığı herhangi bir kadın olmaktan çıkar ve Ömer'e başka hayatların da var olduğunu gösteren bir sembol haline gelir. Jiyan adının hayat demek olduğu romanda sık sık dile getirilir. Ömer, Jiyan'la birlikte gerçek hayatı keşfeder ve ülkesinin gerçeklerinden haberdar bir yazara dönüşür. Karısını pek çok kadınla aldatmış olmasını şöhretin getirisi olarak görür ve bunları erkek egosu gibi basit bir sebebe indirger. Ömer, Jiyan'ı tanıdıktan sonra Elif'le evliliklerindeki aşkın uzun zaman önce bitmiş olduğunu fark eder. Ömer'e göre Elif devrimci, gençlik yıllarındaki hayatının vazgeçilmez bir parçasıdır. Evliliklerinin aşktan çok alışkanlık olduğunu düşünür. Ömer, Jiyan'a olan aşkına Elif'in anlayış

göstereceğini hatta bu aşktan dolayı Elif'in vazgeçilmezliğinin artacağını düşünür. Ömer tükenmiş bir yazar olarak yaşadıklarını 'andropoz krizinde ellilerinde bir erkek' olarak da adlandırır. Ömer, sık sık Elif'i ve Jiyan'ı karşılaştırır ve ikisini de sevdiğini fark eder. Jiyan'ı bırakıp evine, Elif'e dönmek istemez. Romanın sonunda Ömer'in Elif'e dönmesinde Jiyan'ın ondan gitmesini istemesi etkili olur:

"Elif benim gerçeğim, anı defterim, parçam; Jiyan efsanem, masalım, kayıp sözler çölündeki serap." (KS. 280)

Çöplüğün Generali romanında taslak romandaki karakterlerden biri olan Bakanlık Müsteşarı ve eşi üniversite yıllarında siyasî anlayışlarının bir olmasından dolayı evlenirler ve aynı ideallere sahip olurlar. Müsteşar mesleğinde üst görevlere geldikçe solculuktan uzaklaşır ve solun gençliğinde moda olduğunu düşünür. Müsteşar eşiyle ortak inanca sahip olmalarına rağmen yıllar geçtikçe mevkiinden dolayı her şeyi eşine anlatamaz ve ondan uzaklaşır. Müsteşar eşine ihanet etmeye başlar ve on iki yılı bulan başka bir ilişkisi olur. Müsteşarın eşi ihanete uğradığını ve Müsteşarın yıllardır başka bir ilişkisi daha olduğunu bilir fakat evliliklerinin devam etmesi için bildiğini belli etmez. Müsteşar bundan dolayı eşine daha fazla saygı duyar ve yaptığını ihanet olarak düşünmez; 'metresi', eşi ve kendisi arasında yaşanan kimsenin saygınlığına leke sürmeyen bir ilişki olarak düşünür. Kendini iki kadın arasında kalmış hissetmez ve suçluluk duygusu yaşamaz. Eşini güvenle sığınabileceği bir kişi; 'metresini' ise siyaset dünyasının sorunlarıyla boğuşurken akıl danışabileceği bir arkadaş olarak görür. Müsteşar mesleğiyle ilgili sorunları eşiyle paylaşmaktan çekinir. Üst düzeylere gelmek için yapılanlara eşinin karşı çıkacağını ve kendisine olan güveninin sarsılacağını düşündüğü için işiyle ilgili sırlarını paylaşmaz. İşiyile ilgili zor zamanlarında eşinden çok, 'metresine' ihtiyaç duyar. Karısıyla olan ilişkisini Pinokyo ve Cimini'ye benzetir. Pinokyo Ciminisiz yapamasa da Cimini'nin vicdanlı kişiliğinden kurtulmak ister ve kaçır. Müsteşar da Pinokyo gibidir; karısını sever fakat karısının vicdanlı kişiliğinin mesleğinde üst düzeylere gelmek için yaptıklarına engel olmasından korkar ve ona ihanet ederek ondan kaçır. *Çöplüğün Generali* romanında Mikrobiyoloji Profesörü ve sevgilisi gazetecinin ilişkileri aldatma üzerine kuruludur. Gazeteci çalıştığı gazetenin patronunun kızıyla evlidir. Profesör ile ilişkilerini herkesten gizlerler. Gazeteci işini kaybetmekten dolayı değil, düzenini bozmaktan korktuğu için boşanmak istemez.

Profesörle ilişkileri cinsel birliktelikten çok derin bir dostluk gibidir. Farklı insanlarla birlikte olmanın, konuşmanın bir ihtiyaç olduğunu düşünürler.

O Muhteşem Hayatınız romanında Arya, eşine ihanet eden bir kadın karakterdir. On yıldır evli olan Arya ve Ali Amerika’da master eğitimi sırasında tanışır ve evlenirler. Birbirlerine karşı anlayışlı ve uyumludurlar. Yıllar geçtikçe evlilikleri bir alışkanlığa dönüşür ve güven ilişkisi hâline gelir. Arya, Dersim bölgesindeki türkülerle proje için bölgeyi iyi bilen bir rehberle, Cansa’yla, tanışır. Arya, Cansa’yı tanıdığı ilk anda ona karşı önyargılıdır. Cansa’nın üstten bakan bir ifadesinin olduğunu, sürekli mağduriyet diliyle konuştuğunu düşünür fakat zamanla Cansa’nın diline alışır ve anlattığı efsanelerden, masallardan etkilenir. Arya için Cansa bilmediği bir dünyanın anahtarıdır. Cansa’nın Dersim’in kültürü ve inancı hakkında anlattıklarıyla aydınlandığını, yeni bir dil, dünya keşfettiğini düşünür ve duygusal olarak ona bağlanmaya başlar. Arya, aile kavramına önem vermesine ve eşini sevmesine rağmen Cansa’dan etkilenir; Cansa’nın anlattığı masallar, efsaneler, inançlar onu Cansa’ya bağlar:

“Evlendiğimizden beri kocamla güvene, saygıya dayalı mutlu bir ilişkimiz vardı. Ateşli bir aşk, tutkulu, fırtınalı bir ilişki değildi bizimki ama uyum sağlamıştık, şikâyetimiz yoktu, birbirimize yetiyorduk. Bazen sevişirken cinsel fantezilerim olurdu, gözlerim kapalıyken başka ilişkiler hayal ederdim; ayıp ve aykırı. Kimin yoktur ki cinsel fantezileri! Bunları Ali ile konuşmaya, onunla yaşamaya asla cesaret edemezdim. Evliliklerde değil, ancak yasak aşklarda böyle sevişilir, diye düşünürdüm.” (OMH. s.324)

Arya, Cansa’dan hoşlanmaya başladıkça kendinden utanır ve Cansa’ya hissettiklerinin geçici duygular olduğunu düşünür fakat Cansa’ya kendini beğendirmeye çalışır. Kayıp Söz romanında Ömer Eren ve Ömer Eren’in bilinçlenmesini sağlayan Jiyan arasında yaşanan cinsel birliktelik Arya ve Cansa arasında da yaşanır. Yazar Ömer’i ve Arya’yı mağdur karakterlerin yardımıyla bilinçli bireylere dönüştürürken aile kavramı zarar görür. Ömer’in ve Arya’nın eşlerinden bu birlikteliklere saygı duymaları hatta normal karşılamaları beklenir. Arya’nın evliliğine ihanet etmesi aile kavramını zedelemesi onun bilinçli bir bireye dönüşmesi için yapması gereken eylemler gibi aktarılır. Arya, Cansa’nın mağduriyet diline sahip olduğunu düşünse de onun karşısında

bilgisiz görünmek istemez. Cansa, Arya'nın başkalarının acısını öğrenmesi, hissetmesi için bir araç hâline gelir ve Arya'nın Amerika'da eğitim almış, ilkel kabilelerle ilgili çalışmalar yapmış fakat ülkesindeki toplumsal olaylara uzak kalmış bir karakterden bilinçli, aydın bir karaktere dönüşmesini sağlar. Bu yüzden Arya ve Cansa arasındaki birliktelik romanda zorlama bir kurgu olarak kalır ve toplumsal olaylara bilinçli hâle gelen karakter çok önem verdiği aile kavramını gözden çıkarır. Cansa'ya olan aşkı Cansa sayesinde edindiği yeni kimliğiyle karıştır:

“Seni mi, yoksa başkasının acısını, isyanını duymayı öğrenen kendimi mi sevmiştim sende? Seni mi yoksa senin dağlarını, ırmaklarını, derelerini, kayalarını, efsanelerini, kutsallarını mı sevmiştim?” (OMH. s. 358)

Arya, Cansa'ya olan duygularını gizleyemez ve *“kadınlık gururuymuş, utanmış aldırmadan”* diyerek hissettiklerini belli eder. Arya, Cansa'yla birlikteliğinden sonra cinselliği ilk kez keşfettiğini, kendini ilk kez bir kadın gibi hissettiğini düşünür ve geç kalmışlığı için kendine kızar, ihanetten dolayı suçluluk duygusu hissetmez. Cinselliğini keşfettiği için kendini özgürleşmiş hisseder. Arya'nın cinselliği keşfetme dürtüsü karşımıza bir sembol olarak çıkar. Arya ve Cansa'nın birlikteliği bedensel anlamını yitirir ve Arya'nın yeni bir dünyayı keşfetmesi anlamına gelir. Arya için kiminle seviştiği önemli değildir. Miskin olduğunu düşündüğü hayatında kendi yarattığı bir sembolle cinsellik yaşamaktadır. Burada cinsellik gerçek anlamını yitirip batı kültürüyle yetişmiş iyi bir eğitim almış fakat ülkesindeki toplumsal sorunlardan habersiz Arya'yla doğu kültürüyle yetişmiş iyi bir eğitim almış ve kültürünün yok olmaması için savaşan, millî değerlere önem veren Cansa'nın birlikteliği kültür sentezini yansıtır. Bu yüzden yazar Arya'ya ihanet eden kadın gözüyle yaklaşmamızı ister ve Arya'nın evliliğini bitirmez, Arya eşinin bunu anlayışla karşılayacağını düşünür. Arya eşi Ali'yi aradığında kendini suçlu olmadığına dair ikna eder, başını eğmesine gerek olmadığını düşünür. Ona göre ihaneti kendini özgürleştirmek, tabuları yıkmaktır:

“Dağlardan, ırmaklardan, efsanelerden, ziyaretlerden, semahlardan, ağıtlardan, isyanlardan, yenilgilerden yarattığım ikonla sevişiyorum. Ne ihanet ne suçluluk ne de günah duygusu...” (OMH. s. 384)

Arya, Dersim’de annesiyle ilgili sırları ortaya çıkardıktan sonra Dersim’de yaşadıklarının, öğrendiklerinin kendisine ağır geldiğini fark eder ve bölgedeki çalışmasını yarım bırakıp İstanbul’a, ailesine, geri döner. Çocuklarını, eşi Ali’yi özlemiştir. Eşine bütün yaşadıklarını anlatmaya, pişman olmadığını söylemeye karar verir.

Yolun Sonundaki Ev romanında Sîmin evliliğine ihanet eden karakterlerden biridir. Konforlu bir yaşam için evlilik yapan Sîmin duygularıyla hareket etmez, eşiyle aralarında büyük bir bağ olmasa da mutlu olacaklarını düşünür. Evlenmeden önce, aynı apartmanda yaşadığı Şair’in kendisini beğenmesini ve onun şiirlerine ilham olmayı ister. Şair Sîmin’den etkilenir fakat evlenmesine karşı çıkmaz. Sîmin evliliğinin ilerleyen zamanlarında Şair’le birlikte olur ve eşini aldattığı için kendisini suçlu görmez: “Tutkulu aşk günah tanımaz, suça girmez. Tenin çağrısına uyan, kul katında da Allah katında da affa uğrar, fetvasını vermişti Şair, kendini suçlu, günahkâr, ahlaksız hissetmediğine şaşığını itiraf ettiğinde.” (s. 114) Sîmin bu birliktelikten hamile kalır, bu durumu eşinden gizlemez ve evlilikleri devam eder.

2.3. AİLE-ÇOCUK İLİŞKİSİ

Ailenin en önemli işlevlerinden biri çocukların yetiştirilmesi ve topluma kazandırılmasıdır. Bu yüzden aile çocuğun ilk eğitim kurumudur. Aile ilişkileri sadece aile bireylerini değil, toplumu da etkilemektedir. Aileyi oluşturan bireylerin huzurlu olması toplumun da huzurlu olmasını sağlar. Toplumda çocukların ailelerinin aynası olduğu söylenir. Çocuk aile ilişkileriyle dış dünyayı kavramaya ve iletişim kurmaya başlar: “Çocuklar, aile ortamında, insan ilişkilerinin bütün karmaşıklığını gözlemler ve yorumlarlar. İnsan ilişkilerini belirleyen anlaşma, bağlılık ve iş birliği gibi Öğelerle anlaşmazlık, çekişme ve çatışma gibi olumsuz durumlarda da takınacakları tutumu aile ortamında öğrenirler. Çocuğun ilk dönemleri anne ve babanın baskın etkisi altında geçer.”⁵⁹

Annelik ve babalık anlayışı, toplumların kültür farklılıklarına göre değişmektedir. Türk toplumunda ailenin kendilerini çocuklarına adanmaları beklenir. Toplumun kadına biçtiği rollerin başında annelik gelir. Toplumda kadın her şeyden önce bir birey olarak değil ‘eş’ ya da ‘anne’ olarak değerlendirilir. Bazı araştırmacılara

⁵⁹ Erten Özensel, “Türk Toplumunda Çocuğun Yetiştirilmesinde Annenin Rolü: Konya İli Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Değerler Eğitimi Dergisi* 2, 2004, s. 78.

göre annelik içgüdüsel, bazılarına göre de çevrenin etkisiyle oluşan bir kavramdır. Beauvoir'a göre *"Analık 'içgüdü' diye bir şey yoktur; hiç değilse, bu sözcük insan türüne uygulanamaz. Ananın çocuk karşısındaki tutumu toplum içindeki durumuyla analığı yüklenişine bağlıdır."*⁶⁰

Oya Baydar'ın romanlarında yer alan ailelerin siyasetteki ve çalışma hayatlarındaki başarı ve azme rağmen aile yaşantılarında başarılı olamadıkları, çocuk yetiştirme konusunda kendilerini eleştirdikleri görülür. Bu ailelerin aile hayatındaki düzensizlikleri sonucu çocuklarının küçük yaşlardan itibaren yalnızlık çektikleri görülür. Romanda yer alan çocukların büyük kısmı ailelerinden uzakta ailelerinin desteği olmadan kendi hayatlarına yön vermişler ya da öldürülmüşlerdir. Oya Baydar'ın romanlarında yalnız bırakılmış, terk edilmiş, mutsuz ve sessiz hatta ölen çocuklar ve başarısız anne-babalar karşımıza çıkar. Romanlardaki anne-çocuk ilişkilerinde Baydar'ın kendi yaşamının izlerini görürüz. Yurt dışına çıkan Baydar, 12 Eylül dolayısıyla yurda dönemez ve oğlu Ekim'i on iki yıl sonra görebilir.

Ailelerin çocuklara karşı sevgisiz ve ilgisiz davranması sonucu çocukta toplumsal yapımıza uymayan durumlar ortaya çıkabilir. *Hiçbiryer'e Dönüş* romanının "Eylül'e Veda" bölümünde anne ve oğul ilişkisini görürüz. Romanın başkahramanı kadın, Ada'da eski bir bağ evinde *"Çocuğu doğuracağım, adı Eylül olacak."* diyerek kocasına hamile olduğu haberini verir. Etrafındaki herkes ona çocuğu doğurmaması gerektiğini, çocuğun ayak bağı olacağını, devrim için mücadele eden bir kadını savaşımdan uzaklaştıracağını söyler. Kadın ise bu söylenenlere inat, çocuğu doğurmaya karar verir fakat bir taraftan da örgüt tarafından dışlanmaktan çekinir. Kadına göre çocuğu doğurmak bir çeşit isyandır. Etrafındaki insanlara çocuk doğurmanın devrimci mücadeleye engel olmadığını göstermek ister. Yürüyüşlere, mitinglere, grevlere giderken çocuğu yanlarından ayırmazlar. Yıllar sonra çocuğu doğurmaya karar verdiği bağ evine geldiklerinde bağ evinin yıkıldığını görürler. Bu bağ evinde yaşamak kadının hayallerinden biridir. Kadın bağ eviyle çocuk arasındaki ilişkinin 'lanete' dönüştüğünü düşünür. İlk bağ evini sonra bu evde doğurmaya karar verdiği oğlunu kaybeder. Etrafındaki insanlara inat çocuğu doğurmasına rağmen, çocuğu niçin doğurduğunu kendi de sorgular:

⁶⁰ Bayram, a.g.m., s. 152.

“Çocuk hayatımızın odağı, amacı değil, ekiydi. Tarihe, geleceğe, bütün inşalara, bütün çocuklara adanmış yaşamımızdan aslan payı istemeye hakkı yoktu. Peki, neden doğurdum onu? Neden bir çocuğum, hem de bir oğlum olmasını istedim?” (HD. s.55)

Kadın çocuğu niçin doğurduğunu sorgularken örgüt ve çevresinin dikte ettiği ahlaka da karşı çıkar:

“İlkel bir analık ve dişilik içgüdüsü mü? Her yaşantıyı, her duyguyu tadıp, tüm olanaklarla ve yaşantılarla zenginleşmek tutkusu mu? Bencillik mi, özveri mi? Belki de bilinçaltı bir isyandı. Bireyin özel yaşam ve istemlerinin bastırılıp yok edilmesinin erdem sayıldığı, insanca duyguların, zaafıların, özlemlerin “küçük burjuva sapmaları” olarak karalandığı bir çeşit keşişlik ahlakına meydan okumaktı.” (HD. s.55)

Çocuk bütün bu yoğunluğun içerisinde kendi kendine oynamayı, yemek yemeyi, uyumayı öğrenir. Ailesinin onu bırakıp kaçacaklarını düşünür. Annesi ve babasının tek yaptığı ise onu bir çanta gibi yanlarında taşımalarıdır. Çocuğun sessiz olup devrimci mücadelelerini engellememesiyle bile gurur duyarlar. Bütün bu gürültülerden yorulan çocuk bir gece başının ağrıdığını, kulaklarının acıdığını söylediğinde babasının “Koca adam oldun, istersen evde yalnız kalıp uyuyabilirsin.” demesi üzerine çocuk, “Kendimi uçakların altına atıp öldüreceğim.” der. Aralarında yaşanan bu olayda çocuğun ölüm sebebinin kendileri olduğunu bildikleri halde aile ve çocuk ilişkilerinde değişiklik yaşanmaz: “ Bu konuyu, ne kendi aralarında, ne de çocukla, bir daha hiç konuşmadılar. Utançlarını ve suçlarını suskunlukla kefenleyip, ‘devrimci sorumluluk’ mezarlığına koydular; ama unutmadılar.” (HD. s.57) Sürgün yıllarında ise Eylül’ü ninesine bırakırlar ve kısa bir süre sonra yanlarına aldırırlar. Sürgün yıllarında da Eylül’ün sessizliği devam eder ve çocuk psikologlarına götürülür.

Ailesi tarafından terk edilen Eylül ailesinin kayıtsızlığı karşısında uyuşturucu kullanmaya başlar ve ailesi Eylül’ü kurtarmak için çaba göstermez. Artık Eylül için yeterli olan birkaç hap ve iğnedir, yalnızlığını uyuşturucu kullanarak gidermeye çalışır. Annesi ve babası gibi idealleri, ütopyası yoktur. Sürgün yıllarında da aralarındaki iletişimsizlik devam ettiği için Eylül bir daha dönmek üzere evden ayrılır ve başkahraman kadın onu bir daha döndüremeyeceğinin farkına varır. Çocuğun evi terk

etmesi kadına göre şaşırlacak durum değildir, Eylül'ün bu duruma gelmesinin sorumlusu olarak kendini ve kocasını suçlar fakat çocuğunu uyuşturucudan kurtarmak için hiçbir şey yapmaz. Başkahraman yıllar sonra yaptığı hataların farkına varsa da pişmanlık duymaktan başka bir şey yapmaz:

“Bu sonu biz hazırladık. Onu, büyük işlere, yüce amaçlara adanmış hayatımızın gereksiz bir eki, olmasa da olur parçası gibi peşimizden sürüklerken, biz çizdik kaderini. Artık pişman olmak için bile çok geç.” (HD. s.48)

Kadın sürgünün son günlerinde kuzeyde bir Avrupa ülkesinden dönmeden önce oğlunu görmek ister. Eylül'ün sık sık gittiğini bildiği bir kafeye dört gün boyunca gider ve sonunda oğlunu görür. Aralarında birbirlerini uzun zamandır görmemiş gibi bir konuşma geçmez, her şey sıradandır. Oğlunun uzaklaşmasını izlerken büyük bir acı hisseder. Eylül, kadının en büyük pişmanlığıdır. Çocuğu doğurmaması gerektiğini, diğerlerinin haklı çıktığını düşünür. Oğlunu son kez gördüğünün farkındadır ve görüşmeden kocasına bahsetmez. Kadın aracılığıyla adamın oğluyla ilgili duygularından haberdar oluruz. Kadın bu görüşmeyi adama söyleyip yarasını deşmek istemez. Romanda baba-oğul ilişkisi hiç yoktur. Babasının oğluna dair herhangi bir pişmanlığı belirtilmemiştir. Bu yönüyle baba figürü Eylül'ün evden ayrılmasının ve uyuşturucuya başlamasının en büyük sebebidir.

Başkahraman kadın, ülkeye döndüğünde çocukluk arkadaşlarıyla buluşur ve oğluyla ilgili sorular sorulur. Çocuğuyla ilgili duyduğu her soruda acı hisseder. Oğlunun yurtdışında okuduğu yalanını söyler. Çocukluk arkadaşlarına gerçekleri anlatamaz çünkü onların ayıplamasından ve acılarından çekinir. Yaklaşık yirmi yıldır görüşmediği arkadaşı Elâ ile görüştüğünde ise ona çekinmeden gerçekleri anlatır:

“Oğlum orada kaldı. Zaten evden ayrılmış, bizi bırakıp gitmişti. Uyuşturucu bağımlıydı. Bunu sana söylemek bile ağır geliyor. Sanki kötü bir melodram anlatır gibi... Bu yüzden kendimi hiç affetmiyorum. Suçlu bizdik, onu çok yalnız bıraktık. Hayatımızdan, ona hak ettiği payı ayırmadık. Üstelik de bunu devrimcilik belledik. Bütün bunların ayırımına vardığımızda, artık çok geç kalmıştık.” (HD. s.154)

Başkahraman kadın, başarısız bir annelik sergilerken Ela, kadının zıt karakteridir. İsimsiz başkahramanın aksine arkadaşı Ela çocuğuyla iletişim kurabilmiştir. Kızı kendinden çok farklıdır. Babası işkencede öldürülmüştür ve babasını da babasının uğruna öldüğü değerleri de yok saymıştır. Anne ve babasından tamamen farklıdır, müzikle ilgilenmektedir. Ela kızıyla yaşamasına rağmen kendini yapayalnız hisseder. Başkarakterin ve Ela'nın çocuklarını kendi değerlerine kayıtsız kalmakla suçlamaları kuşaklar arasındaki farkı da ortaya koyar. Genç kuşağa göre anne ve babalarının sahip oldukları romantizmden başka bir şey değildir. Yazar, Ela'nın kızının ağzından eski ve yeni kuşak arasındaki farkı ortaya koyar:

“Devrim deyince siz ne anlıyorsunuz? Bir sınıfın başka bir sınıfı... falan filan... Bakın şu değişen dünyaya! Yaşananlar, yaşadıklarımız devrimin ta kendisi değil mi? İnsanın, kişinin, bireyin her türlü baskıdan, korkudan kurtulmasını savunmak, bunun savaşını vermek devrim değil mi? Mutlaka ağıdalı sözler söylemek, ölmek, öldürmek mi gerekiyor devrimci olmak için.” (HD. s.150)

Kadın her şeyden ve herkesten uzaklaşıp bir adaya sığındığında geçmişle tek bağı oğlu kalmıştır. Eylül'ü büyük bir hüznle hatırlar. Onu koruyamadığı için acı çeker: *“Çocuk, benim gizli kalmış, soruşturulmamış, mahkûm edilmemiş tek suçum: cinayetim.”* (HD. s. 225)

Başkahramanın Atina'da karşılaştığı ismi verilmeyen bir baba da iyi bir baba olamadığı için pişmanlık yaşamaktadır. Adam Türkiye'deyken birkaç yıl hapiste kalmış, tahliye olduktan sonra yurtdışına çıkmak zorunda kalmıştır. Oğlu ise Türkiye'de kalmayı tercih etmiştir. Adamın korktuğu durum gözlerini kapattığında oğlunun yüzünü hatırlayamamaktır. Onu çok özler fakat siyasi düşünce olarak oğlu onunla aynı çizgide değildir. Oğlu yurtdışına kaçanları kaçak olarak görmektedir, ona göre silahtan başka çıkar yol yoktur. Adam oğlunun ölüm haberini almaktan çok korkar. Başkahraman tarafından anlatılan adamın oğluna sahip çıkamadığı için acı çektiği aktarılır. Beş yıl sonra Türkiye'ye döndüklerinde tekrar karşılaşırlar. Adamın korkuları gerçek olmuştur, oğlu ensesinden vurulup öldürülmüştür.

Romanda ebeveynlerin ortak başarısızlıkları olan çocuklar ya ailelerinin sahip olduğu değerleri hiçe saymış, onlardan uzaklaşmışlar ya da öldürülmüşlerdir:

“Çocuklarımızı ölümü biz mi yolladık? Onları biz mi taktık kendi hayallerimizin peşine?” (HD. s.131)

Sıcak Külleri Kaldı romanında aile çocuk ilişkisi bakımından çatışma halinde ve iletişimi kopuk olan anne-babalar ve çocuklar vardır. Hem sosyal hem de siyasal açıdan Ülkü ve annesi çatışma halindedir. Ülkü’nün annesi kızının iyi bir evlilik yapamamasından dolayı onu suçlar. Annesinin gözünde zengin biriyle evlilik yaptığı için Ülker, Ülkü’den daha akıllıdır:

“Bak kardeşine; insanın biraz da içinde olmalı. Armudun sapı üzümün çöpü diyerek iyi bir evliliği tepmedi o senin gibi. Altında arabası, evinde hizmetçisi ferah fahur yaşıyor. Sen kimseleri beğenmeyip bula bula kimi buldun! Yok, öğretim üyesiymiş, yok bilgiliymiş; önü sonu bir komünist işte.” (SKK. s. 34)

Tüccarzadelerden Arın Murat’la ilişkisi olan Ülkü’nün ilişkisinin bitmesinin temel sebebi aralarındaki statü farkıdır. Arın Murat’ın annesine göre Ülkü gelip geçici bir hevestir. Arın Murat gibi soylu bir aileden gelen birinin Ülkü gibi sıradan bir öğretmen kızıyla evlenmesi mümkün değildir. Arın Murat’ın annesi Ülkü’yü oğlunun kariyerinde bir engel olarak görür ve onu oğlunun hayatından çıkması için uyarır. Ülkü’nün annesi ise Arın Murat’la evlenmediği için kızını suçlar. Ülkü, annesine gerçekleri anlattığında annesi kabullenmek istemez. Ülkü, ilkokul öğretmenlerinin sosyete katlarında değerinin olmadığını söyler. Ülkü’nün annesine göre sosyal çatışmanın temelinde siyasal düşüncelerin etkisi vardır. Ülkü’nün annesi, Arın Murat ve ailesi Demokrat Partili olduğu için cumhuriyetin temel taşları olan öğretmenlere karşı saygılarının olmadığını düşünür. Anne, Demokrat Parti’nin iktidarda olmasını, “*Ayaklar baş oldu.*” (SKK. s. 35) şeklinde yorumlar.

Bir diğer anne-çocuk arasındaki çatışma Arın Murat ve annesi arasındadır. Arın Murat otoriter, statü düşkün bir annenin oğludur. Ailesinin sözünden özellikle annesinin sözünden çıkamaz. Annesinin istekleri hayatını şekillendirir; on altı yaşında ressam olmayı söylediğinde annesi sinir nöbetleri geçirir. Annesi tüccar olan kocasından olan utancını devletin üst kademelerinde görev almasını istediği oğluyla gidermeye çalışır. Arın Murat’a göre annesi soylu ama belirsiz bir renk olan griye benzer. Yazar Arın’ın annesini: “*Çocuklarını kendi bedenlerinin ve ruhlarının uzantıları, uzuvları gibi*

gören, onları doğurmuş olmanın üzerlerinde hak sahibi olma yetkisi verdiğini sanan korkunç annelerin iyi bir örneği.” (SKK. s. 335) şeklinde tanımlar. Arın Murat ve annesi arasındaki çatışma, Ülkü ve annesi arasındaki çatışma kadar belirgin değildir. Arın, annesinin baskıcı yönü karşısında pasif kalır. Arın, annesiyle çatışma halinde olsa da çocukluğundan kalma bir alışkanlıkla annesinden içten içe korkar ve farkında olmadan onun istediği gibi hareket etmeye başlar hatta zamanla annesine benzer ve insanları annesinin yargıladığı gibi yargılamaya başlar. Yazar, Arın’ın annesiyle çatışma halinde olmasına rağmen annesine benzemesini Freud’un analizlerine bağlar. Arın Murat annesine karşı olan çatışmayı içsel yaşar, Ülkü’nün annesine karşı olan çatışması ise hayatında belirgin olarak görülür.

Aileler ideolojik düşünceleri doğrultusunda çocuklarına isim koyarlar. Sıcak Külleri Kaldı romanında Ülkü oğlunun adını kendi devrimci mücadelesine olan inancı ve geleceğe dair güzel beklentileri olduğu için Umut koyar. Ülkü, oğlunun adını seçerken 12 Mart döneminin sosyal ortamına da gönderme yapar. 12 Mart döneminde doğan çoğu çocuğun adı Umut’tur. Mehmet İliç de oğullarının isimlerini seçerken dönemin siyasal etkisinden dolayıyla seçer. Büyük oğluna Deniz adını vererek Deniz Gezmiş’i yad eder; küçük oğluna da geleceğe olan ümidinden dolayı Barış adını verir. Yazar, çocuklara verilen isimlerin siyasal tarihimizi yansıttığını belirtir:

“Umut bebek insanların sınıflarına göre ayrılmadıkları; işçi çocuğu mu, vekil çocuğu mu, kimsenin sormadığı; herkesin eşit olduğu aydınlık, barışçı bir dünyada yaşayacak.” (SKK. s.31)

Çocuk ailesinin sevgisine ve şefkatine muhtaçtır. Ailesinden yeterince sevgi ve ilgi göremeyen çocuklar kişiliklerinin oluşumunda bundan olumsuz etkilenirler. *Kayıp Söz* romanında Ülkü, oğlunu terk eden onunla ilgilenmeyen bir annedir. Ülkü Öztürk, annesine göre oğluyla yeterince ilgilenmemiştir. Darbelerden ve sıkıyönetimlerden dolayı Ülkü yurt dışına kaçmak zorunda kalır. Hiçbir silahlı eyleme bulaşmadığı halde militan olarak aranır ve oğlunu bir süreliğine Türkiye’de bırakır. Hayatında ilk kez Umut’a bakması için annesine yalvarır. Annesi tarafından terk edilen Umut, anneannesi tarafından büyütülür ve annesine olan sevgisi biter. Çocukluk döneminde terk edilme çocukta geri dönüşü olmayan bir güvensizlik yaratır. Küçük yaşlarda önce babası sonra annesi tarafından terk edilen Umut içine kapanır ve kimseye güvenemez. Yıllar sonra

Ülkü pişman olup Umut'la aralarındaki bağı güçlendirmeye çalışsa da sonuç alamaz, Umut ona bir yabancı gibi davranır. Umut'un ailesinden dolayı yaşadığı güvensizlik arkadaşlık ilişkilerine de yansır. Terk edilme sonucu özgüven sorunu yaşayan Umut, arkadaş edinemez ve arkadaşları tarafından dışlanır. Arkadaş ortamında da yalnız kalan Umut iyice sessizleşir ve içine kapanır.

Sıcak Külleri Kaldı romanında üvey baba-çocuk ilişkisini de görürüz. Üvey babalarının kendi kanlarından olmayan çocukları öz çocukları gibi sevmedikleri yaygın bir durumdur. Ömer babalık yapmaya çalıştığı Umut'a karşı her zaman sevgi dolu olsa da zaman zaman kendini kandırdığını düşünür. Umut'a gösterdiği sevginin aslında Ülkü'nün gözüne girmekten başka bir şey olmadığını, yapay bir babalık sergilediğini hisseder fakat aynı zamanda kendi öz oğluna karşı da daha fazla bağlanamayacağını bilincindedir. Ömer için iyi bir baba ve eş olmak hayatındaki önceliklerinden değildir. Darbeden önce babası tarafından darbeden sonra da annesi tarafından bırakılan Umut anneannesiyle kalır. Önce babasının sonra annesinin terk etmesi üzerine Umut, gittikçe içine kapanan ve arkadaş edinmekte zorlanan bir çocuk olur. Ülkü, Moskova'da Umut'u yanına aldırarak istese de Ömer hem yer sorunundan dolayı hem de Umut'un alışamayacağını düşündüğü için buna karşı çıkar. Ülkü'nün Umut'u yanında istemesini ise anne ve kadın içgüdülerini olarak değerlendirir ve Umut'u içten içe ayak bağı olarak görür:

“Çocuk senin çocuğun değil Ömer Ulaş. Hep seninmiş rolünü oynadın, ama senin olmadığını hep içinde duydun. Ülkü'ye ne bahasına olursa olsun sahip olmayı istediğin dönemlerde- ne kadar uzakta kalmış bir dönem- ‘O senin oğlunsa benim de oğlum’ demek kolaydı ve şövalyece bir davranıştı. Kimse bilmeseydi bile kendine karşı fiyakası vardı. Peki ya şimdi?” (SKK. s. 237)

İç monologlarla Ömer'in babalık duygusunun Ülkü'nün gözüne girmek için olduğunu öğreniriz. Umut, Ömer'in öz babası olmadığını hiçbir zaman öğrenmez. Ömer'in onu terk edişini sessizce kabullenir ve ona ulaşmak istemez. Ülkü'nün boşanma isteğiyle yıllar önce birlikte olduğu Ingrid'i hatırlayan Ömer, Norveç'e gitmeye karar verir. Ingrid'in Ömer'den bir kızı olmuştur, mektuplarında kızının adının Turkina olduğunu söylemesine rağmen Ömer içten içe çocuğun kendisinden olmasından kuşkulansa da kuşkularını yüksek sesle dile getirmekten çekinir, sorumluluk almaktan

hele ki burjuva değerleri olarak gördüğü babalık, kocalık gibi değerlere kapılan bir devrimci olmaktan korkar. Ömer, kızı Turkina'yla karşılaştığında kendi kız kardeşinin çocukluğu gözünde canlanır ve kendini ilk kez gerçek bir baba gibi hisseder. Ömer yıllarca babalık yaptığı Umut'a karşı hissetmediği duyguları öz kızında hisseder. Umut'u öz oğlu gibi sevdiğini sanmasına rağmen Umut'a bir şey olduğunda içinin ezilmediğini itiraf eder. Ömer, Ingrid'le ve kızıyla Oslo'da sakin ve huzurlu bir yaşam kursa da onlarla yaşayamayacağını, hayata karşı yenik düştüğü için babalık yapamayacağını anlar ve aldığı hediyeği küçük bir notla kızına bırakarak gizlice veda eder. Ömer, babalık konusunda iç çatışmalar yaşayan bir karakterdir. Babalığı ve evliliğini burjuva değerleri olarak görse de aynı zamanda iyi bir baba ve eş olmadığı için hayıflanmak geri kalmaz. Sosyalizmin bütün değerlerine olan inancıyla Eskişehir'de işçi bir ailenin değerleri arasında bocalar ve hem siyasal anlamda hem de aile hayatında başarısızlığını gördükçe kendine acımasızca davranır.

Ülkü, Umut'u yanına aldirmek için çabalasa da uzun süre bunu başaramaz; en sonunda Fransa'da yanına alırdabildiğinde ise Umut on beş yaşına gelmiştir, Fransa'da yaşamak istemez ve Türkiye'ye geri döner. Umut'un Fransa'da yaşadığı yıllarda Ülkü, oğlunu tekrardan kazanmak için çaba gösterir; onun sanat tarihine olan ilgisi keşfeder ve onu destekler fakat bu Umut'un gözünde annesinin kendisine bir nevi rüşvet sunması gibidir. Umut, bu dönemde annesiyle adıyla seslenir; Ülkü bunu duydukça çok üzölse de kendisine anne demesi gerektiğini oğluna söyleyemez. Erguvan Kapısı romanında geriye dönüşlerle bu durum aktarılır:

“Beş yıl sonra, Paris'te buluştuğumuzdan beri bana ‘anne’ değil de Ülkü diyor ısrarla. Oysa çocukken anne derdi. Çocukların annelerini babalarını adlarıyla çağırtdıkları ailelerden değildik, hoşuma gitmiyordu, her Ülkü deyişinde ürperiyordum, ‘Bana anne de ne olur’ dememek için kendimi güç tutuyordum.”
(EK. s. 86)

Umut, Paris'te yaşadığı yıllarda azınlıklardan arkadaş edinse de içine kapanıktır ve sonunda Türkiye'ye dönmek ister. Umut annesine ve babasına kızgın olduğu için onlarla hiçbir zaman gerçek bir anne baba gibi iletişim kurmayacağını düşünür. Özellikle annesine karşı onu bırakıp gittiği için annesine olan sevgisi nefrete dönüşür:

“Onunla dost olmaya çalışıyorum, ama boşuna. Ne yüzü, ne kokusu aynı değil. Zayıflamış, solgun, yorgun görünüyor. Filmlerdeki soğuk Fransız artistlerine benziyor. Bana yaklaşmak istiyor, laf bulamıyor. Kendimi ne kadar zorlarsam zorlayayım, ona yakınlık duyamıyorum.” (EK. s.183)

Ülkü, oğlunun geri dönmesine engel olmaz. Onun nerede mutlu olacaksa orada yaşamasını ister. Bu açıdan Ülkü, Türk toplumundaki kontrolcü anne tipinden farklılık gösterir. Ona göre ister çocuk ister eş kim olursa olsun sevgi adı altında özgürlüğü kısıtlamak doğru değildir. Bu durumda da Ülkü Öztürk ve annesi arasındaki çatışma, kendisiyle oğlu arasındaki çatışma kadar derinleşir. Ülkü böyle düşündüğü için annesi tarafından “kalpsiz” olmakla suçlanır fakat Ülkü oğlunu bırakıp kaçtığı için ona ne zaman baksa suçluluk hisseder. Ülkü yıllar sonra oğlunun Fransa’da kalmayıp Türkiye’ye dönmesine izin verdiği için kendini ve anneliğini sorgular, suçlar. ‘Özgürlükçü anne’ olup oğlunun gitmesine engel olmamasını ikiyüzlüce bulur. Erguvan Kapısı romanında geriye dönüşlerle Ülkü, oğluna karşı olan pişmanlığını aktarır:

“Umut’un ölümünden ben de sorumlu değil miyim? Onu bırakıp giderken, oğlumu ölüme götüreceğ yolun ilk taşı ben koymadım mı? Yıllar sonra yanıma geldiğinde aramızdaki uzaklığı aşmak için ne yaptım? Türkiye’ye dönmek istediğinde, ‘özgürlükçü modern anne’ rolüne bürünüp onun yalnızlığına ve kimsesizliğine dönmesine izin verirken, aslında kendi özgürlüğüm değil miydi korumak istediğim?” (EK. s. 90)

Umut’un örgüt sempatizanı olduğu belirtilir, hücre baskını sırasında içeriden ateş edilmemesine rağmen ateş çemberi içinde kalır ve devlet güçleri tarafından öldürülür. Ülkü için bütün mücadelesi oğlunun ölümüyle son bulur; onun için her şey anlamını yitirir, değersizleşir, hayatta hiçbir amacı kalmaz:

“Umut, hayattaki en büyük suçum benim. Bu işi beceremedim. Ona sahip olamadım. Her suçun bir bedeli, bir cezası olur; onu da ödemedim. Oğluma karşı hem suçlu hem de borçlu hissediyorum kendimi.” (SKK. s. 250)

Ülkü, oğluna karşı olan vicdan azabının bedelini onu kaybedişiyle ödediğini düşünür. Ülkü’nün annesi düşüncelerinden, inandıklarından ödün vermeyen bir anne tipi olarak karşımıza çıkar. Ülkü, oğlu öldürüldükten kısa süre sonra kendi

çocukluğunun geçtiği ve oğlunun büyüdüğü eve, annesinin yanına gider. Oğlunun ölümünden sonra hayata tutunmak için annesiyle karşılaşmak ister. Ülkü, annesinin huzurevine yerleşeceğini öğrendiğinde üzülür fakat yıllar geçmesine rağmen anne eski düşüncelerinde kararlıdır. Kızının ve çevresinin ülkeyi mahvettiklerini düşünür. Umut'un ölümüne rağmen Ülkü'yü Arın'la evlenmediği için suçlar. Anneye göre statü sahibi olan Arın'la evlenmemek kızının kaçırdığı en büyük fırsattır, kızlarının maddi durumu iyi kişilerle evlilik yapmalarını onların iyiliği için istediğini söyler. İyi bir evlilik yapamadığı için Ülkü annesinin gözünde kardeşi Ülker'e göre hayatıyla birlikte başlı başına hatadır. Annesine göre Ülkü başkaldıran, sorgulayan karakterinin bedelini oğlunun ölümüyle öder. Kutsal saydığı devletin torununu öldürmesini normal karşılar. Bunun üzerine Ülkü annesiyle vedalaşmadan ondan ayrılır. Ülkü, yıllar sonra annesinin huzurevinde ziyaret ettiğinde ona karşı nefretinin kalmadığını fark eder:

“Onu sevememiştim; ne çocukken, ne de genç kızlığımda. Şimdi tuhaf bir şekilde, belki suçluluk duygusu, belki de onun boğuntusunu içimde duyduğum için merhamet doluydum.” (EK. s. 425)

Mehmet İliç ve iki oğlu arasında da bağ kurulamaz. Kendini devrimci mücadeleye adayıp sendika başkanlığı yapan Mehmet İliç iki oğlu tarafından korkak ve pasif olarak görülür. Büyük oğlu Deniz, babasının dönemini, “devrimci geçinen kuşak” diyerek pasif olmakla suçlar ve silaha, şiddete aynı şekilde cevap verilmesi gerektiğini düşünür bu yüzden silahlı örgütlere katılıp dağa çıktığı belirtilir. Yaralı olarak yakalanan Deniz, Diyarbakır cezaevinde ölüm orucuna katılır. Mehmet İliç'in küçük oğlu Barış ise ülkücü olur; çetelere katılır. Mehmet İliç iki oğlunu düşündüğünde geleceğe dair hiçbir ümidi kalmaz, kendisinin hiç olmazsa çocuklarının göreceğine inanan devrimden geriye yolları farklı şekilde ilerleyen iki oğlu onu kalp hastası yapmıştır.

Kız çocukları küçük yaşlardan itibaren babalarına karşı daha düşkün olurlar. Babasına çok düşkün olan kız çocuğu zamanla babasının hayatındaki diğer kadınları düşman olarak görmeye başlar. *Sıcak Külleri Kaldı* ve *Erguvan Kapısı* romanlarında Derin ve annesi İpek arasında anne-çocuk ilişkisi bakımından sıkı bir bağ yoktur. Derin, annesi alkolik olduğu için annesine benzemek istemez. En büyük korkusu anneanesi gibi alkolik olan annesine benzemektir. Derin, babasının işi dolayısıyla çok sık

görüşmeler de güvendiği tek kişi babasıdır. Derin babası öldükten sonra boşluğa düşer ve kendini amaçsız hisseder. Babasına olan düşkünlüğünden dolayı babası öldükten sonra kendinden yaşça büyük biriyle birlikte olur ve babasının boşluğunu doldurmaya çalışır:

“Çocukluğumdan beri babamı, baba-kız sevgisini çok aşan bir sevgiyle severdim. Annem bizim dünyamıza giremezdi, böyle bir niyeti ve çabası da yoktu zaten. O, içki kadehine sığmırdı.” (EK. s. 48)

Derin babasını annesinden bile kıskanır. Küçük bir çocukken onların yatak odalarını gözlemeye başlar ve anne babasının aslında ayrı odalarda uyuduklarını fark edince rahatlar. Arın için de kızı Derin hayatındaki en önemli kişidir. Her şeyi geride bırakıp sokak ressamı olmaya ve Ülkü’ye dönmeye karar verdiğinde kızı Derin’in bunu anlayışla karşılayacağını düşünür. Uzun iş seyahatlerinden sonra vaktini çalışma odasında ya da kızının odasında geçirir:

“Derin, on dokuz yaşında olgun bir çocuktur, bazı şeyleri ona anlatabileceğimi ve beni anlayacağını sanıyorum. Senin dışında, geçmişimden geleceğe tek bir şey taşıyacaksam o da kızım olur.” (EK. s. 71)

Toplumsal olaylardan hareketle çocuğa isim verme *Erguvan Kapısı* romanında da vardır. Gecekondu mahallesinde yaşayan Hüseyin ve Güldalı 1999 depremi sırasında dünyaya gelen oğullarına ‘güzel günler görme umuduyla’ Umut adını verirler. Güldalı ve Hüseyin’in yaşadığı devrimci gecekondu mahallesinde çocuklara en çok Özgür, Umut, İnanç, Deniz isimleri verilir. Turgut Ersin 1970’lerde vurulan solcu arkadaşından dolayı oğluna Ulaş adını verir. Turgut Ersin, oğluna Ulaş adını vermesine rağmen oğlunun siyasetle iç ilgilenmemesine, Londra’da uyuşturucu bağımlısı olmasına üzülür.

Kayıp Söz romanın başında ve sonunda kaybettiği çocuğunu arayan dekor olarak yer alan bir kadın vardır. Romanın başında yer alan Ömer Eren’in otogarda peronda karşılaştığı kadının *“Çocuk arkadan gelecek, dediler. Yıllarca bekledim, gelmedi. Parmak kadar çocuk, o yolları nasıl aşsın!”* (s.14) diye tekrarladığı cümleler romandaki aile-çocuk ilişkilerinin sembolü gibidir. *Kayıp Söz* romanında Elif ve Ömer Eren Deniz Gezmiş’ten dolayı çocuklarına Deniz adını verirler. Deniz, Elif ve Ömer’in tek çocuğudur; Ömer, 12 Eylül darbesinden dolayı hapisshanedeyken dünyaya gelmiştir. Ömer için bir oğula

sahip olmak devrimden de başka bütün zevklerden de farklı bir duygu verir. Deniz ise annesinin ve babasının kendisine ihtiyaçları olmadığını düşünerek onların başarılı kariyerleri yanında ezilir ve onlardan kaçmak ister. Ömer, oğlunun kendi adını Deniz’ler gibi taşımasını ister. Burada Deniz’ler gibi taşımasından kastedilen oğlunun Deniz Gezmiş gibi ülke sorunlarından sorumlu, kendini buna adayan biri olmasını ister. Deniz, annesinin kendisinden başarı, babasının da kahramanlık beklemesi sonucu baskı altında ezilir.

Aile, çocuğun temel tecrübelerini edindiği ilk kurumdur. Çocuğun kişilik oluşumunda çevre gibi faktörlerin yanında en önemli etkiyi aile oluşturur. Ailenin çocuğa karşı tutumu, çocuğun kişiliğini oluşturmakla beraber hayat görüşünü, seçimlerini de etkiler. Bu sebeple yaşanan birçok olumsuz olayın temelinde çocuklukta yaşananlar dikkate alınır. *“Aile anne-babaların aşırı baskıcı ve otoriter tutum içinde olmaları, çocuğun benlik saygısını, yani kendine değer verişini azaltır. Çünkü benlik saygısı, çocuğun fikirlerine değer verilen, sözleri dinlenen anne-babasından destek gören, başka bir deyişle, insan olarak kendisine değer verilen bir ortamda ancak filizlenir ve gelişir. Çocuğu olduğu gibi kabul eden, onu destekleyip teşvik eden anne-baba çocuğun olumlu bir benlik kavramı ve benlik saygısı geliştirmesine yardımcı olabilir.”*⁶¹

Kayıp Söz romanında başarı odaklı bir ailede büyüyen Deniz, ailesinin baskıcı tavırları yüzünden yanlış yapmaktan korktukça, ailesinin istediği gibi bir çocuk olamamaya başlar. Deniz; bir önceki romanlarda karşımıza çıkan Umut, Eylül ve Arthur adlı kedinin sahibinin oğlunun sentezi gibidir. Elif’in deneyleri, bilimsel başarıları; Ömer’in çoksatan kitapları, popülerliği Deniz’in ise hayata başarı odaklı bakmaması aile ve çocuk arasındaki bağları koparır. Deniz, ailesinin istediği gibi bir çocuk olmak için çabalar fakat üniversite için gönderildiği yurt dışında tutunamaz ve anne babasının yanına döner. Babasının ısrarlarıyla kendine bir kariyer oluşturma amacıyla savaş muhabirliği yapar, Irak’ta savaşın vahşetini gösteren fotoğraflar çeker ve fotoğrafları gazetelerin ilk sayfalarında basılır, ödüller alır. Deniz savaşta gördüklerine, çektiği fotoğrafların savaşın vahşetini göstermesine rağmen ödüller almasına dayanamaz ve Irak’ta yaptığı savaş muhabirliğini bırakır. Deniz’in savaş muhabirliğini bırakmasına asıl etkili olan ise çektiği son fotoğraftır. Deniz tankların korumasında yola devam

⁶¹ Mevlüt Kaya, “Ailede Anne-Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü”, *Dergi Park*, s. 194

ederken dikenli tellerle ve Amerikan askerleriyle çevrili tutsakları görür. Fotoğraflarının ödül almaya başlamasıyla hırsı artar ve tekrar anne ve babasının gözüne girmek için tanktan atlayıp başına siyah çuval geçirilmiş ve dört, beş yaşlarındaki oğlunu bağrına basıp teselli etmeye çalışan bir babanın fotoğraflarını çeker. Böyle bir kareyi tekrar ödül alma hırsıyla yaptığı için kendinden utanır ve savaş muhabirliğe devam edemeyeceğini anlar. Yazar, Deniz'in çektiği fotoğrafı tasvir ederken Fransız fotoğrafçı Jean-Marc Bouju'nun 2003 yılında çektiği ve yılın en iyi fotoğraf ödülünü alan fotoğrafını kurgu içine dâhil eder. Deniz, savaşın ortasında olmasına rağmen anne ve babasının onu merak etmemesine, dönmesini istememelerine üzüldü ve anne ve babasının evlat değil, başarı sevdiklerini düşünür. Ömer ve Elif'e göre başarı için gerekirse ölüm tercih edilmeli; çocukları da kendi değerleri uğruna savaşmalıdır. Deniz, anne ve babasının hayalindeki çocuk olmadığını düşünür ve Türkiye'den ayrılmaya ve Bağdat'ta tanıştığı Norveçli gazeteci Olav'ın peşinden Norveç'e gider, Norveç'te küçük bir kasabaya yerleşmeye karar verir:

“Kimsenin onu bulamayacağı, huzurunu bozamayacağı bir sığınak. Bombaların patlamadığı, sıcaktan kavrulan, kan kokan sokaklarda ölülerin yatmadığı bir ülke. Başarılı, hırçın, acımasız, mağrur büyüklerin, suçlayan ve küçümseyen bakışları ve tehditkâr parmaklarıyla kendisini işaret etmedikleri; balıklar, kediler gibi, rüzgâr ve toprak gibi doğal, dingin, iddiasız yaşayabileceği gerçek bir ada. Orada mutlu olacağım, özgür olacağım, ben olacağım.” (KS. s. 77)

Norveç'te ailesinin beğenmediği Norveç yerlisi Ulla'yla evlenir ve oğlu Björn'le Norveç'teki küçük bir adada yaşamaya başlarlar. Deniz, Ulla'yı ailesiyle tanıştırmaya ve İstanbul'u gezdirmeye getirdiği bir gün Sultanahmet'te canlı bomba saldırısında Deniz yaralanır, Ulla hayatını kaybeder ve Deniz oğlu Björn'le Norveç'te yaşamaya devam eder. Elif ve Ömer Deniz'i kendileri kadar hırslı olmadığı için yalnız bıraktıklarını kabullenir. Deniz, anne ve babasının gençliklerinde yarım bıraktıkları mücadeleyi devam ettirmeyen hayatla mücadele etmeyen bir çocuk olduğu için anne ve babası tarafından hor görülür, ezilir. Elif ve Ömer Deniz'den bahsettiklerinde birbirlerine karşı suçluluk hissederler ve özür diler gibi konuşurlar.

Elif, *Sıcak Külleri Kaldı* romanındaki Ülkü ve *Hiçbiriye'e Dönüş* romanındaki başkahraman gibi başarısız anne tipini yansıtır. İş hayatındaki başarısıyla aile

hayatındaki başarısı paralel gitmeyen Elif, oğlunu kazamak için çabalamaya başlar ve yıllar sonra aralarındaki iletişimsizliği gidermek için oğlunu ziyaret eder. Deniz, ona “anne” diye seslenemez ve adıyla hitap eder. Elif oğlunu yıllar sonra gördüğünde onun Norveçli balıkçılara benzemesinden utanır, oğlunun yaşadığı küçük adada onun diğer yabancılardan bir farkı olmadığını düşünür. Elif, Norveç’e oğlunu ziyaret etmeye gittiğinde oğlunun Norveç yerlileri gibi sıradan bir hayatının olduğunu görünce üzülür ve ağlar; onun tekrardan gerçek yaşama dönmesini ister. Deniz anne ve babasının başarılarıyla kendisini ezdiklerini düşünür. Deniz, kendisine sunulan parlak geleceği reddettiği için Elif’in gözünde kendini diri diri mezara gömmüştür. Deniz şiddetten, vahşetten kaçtığını söyledikçe bu kaçışın bu karşı geliş değil, kabulleniş olduğunu söylerler:

“Afrika’da aç çocuklar için bir beslenme programının, sınır tanımayan doktorların, hiç olmadı çevreci hareketin, savaş karşıtı hareketin parçası olabilirdin. Bir amacın, uğruna mücadele edeceğin bir... bir davan olurdu. Sen kaçmayı saklanmayı seviyorsun. İçimde, içimizde, anlayamayacağın kadar derin bir acısın.” (KS. s. 173)

Elif, Deniz’in genç yaşta çocuk sahibi olmasına da öfkelenir fakat Deniz çocuğunu kendi egolarını tatmin etme aracı olarak görmediğini söyler ve anne, babasına olan sitemini dile getirir. Ömer için oğlu gerçek anlamda ölü bir çocuktan farksız değildir. Oğlu başarılı olmadığı için onu kaybettiğini ve bir daha hiçbir zaman kazanamayacağını düşünür:

“Bir oğlum vardı. Ölmedi ama yitirdim onu. Sadece dağlarda, savaşlarda yitip gitmiyor evlatlar. Benimki dünyanın hallerine yenildi. Oysa savaşsın isterdim, kendi dağlarını fethetsin, beni aşsın isterdim. Ot gibi yaşayacağına, inandıkları uğruna kavgaya girsin, gereğinde ölebilecek yüreği taşıсын isterdim.” (KS. s.133)

Deniz’e göre ise başarılı olmak insana hiçbir şey katmamaktadır. Annesi ve babası gibi başarılı olmak yerine hiçbir şey için çaba göstermemeyi, hırs yapmamayı tercih eder. Ona göre insanlar başarı için birbirlerini ezmeye çalışırlar, başarının toplum tarafından dayatılan bir olgu, zorunluluk olduğunu düşünür. İnsanların başarıyla toplumda saygınlık kazanmaya çalışmalarını, özgüvenli olmalarını ikiyüzlülük olarak

görür. Basit, sıradan bir yaşama sahip olmak ister. Deniz’i sade, basit bir yaşam isteğine götüren ise yapamama korkusudur. Deniz’in başarılı olma hakkındaki düşünceleri Elif’i düşündürür ve Deniz’e hak vermeye başlar. Bu anlamda Elif büyük bir iç çatışma yaşar. Başarıya, hırsa, kazanmaya alışkın karakteri ve yıllar geçse de fareleri kobay olarak kullanırken hissettiği suçluluk duygusu hisseden yanı çatışma yazar. Elif, Deniz’e yükledikleri sorumlulukların ona fazla geldiğini fark eder ve Deniz’i olduğunu gibi kabul etmeye karar verir. Deniz ise adada yaşadığı kundaklama olayından sonra oğlu Björn’le her şeyi geride bırakıp “*Son sığınak, insanın kendi yüreği, kendi toprağıdır belki.*” (KS. s. 337) diyerek Elif’le birlikte Türkiye’ye dönmeye karar verir. Elif, diğer romanlardaki başarısız annelerden farklı olarak çok geç olmadan oğlunu tekrar kazanabilmiştir. Başarısız anne tipindeki kadınların kariyerlerinde başarılı olmaları aile hayatlarından uzaklaşmalarıyla mümkün olmuştur. Çocuk sahibi olmak, romanlardaki kadınların kariyerlerini engelleyen bir durum olmuştur.

Çöplüğün Generali romanında aile-çocuk ilişkileri detaylı bir şekilde yer almaz. Başkahraman diğer romanlardan farklı olarak kızıyla iyi iletişim kurabilen bir baba figürü olarak karşımıza çıkar. Başkahraman kızı doğduğu andan itibaren evinden uzaklaşmak istemez, her anını kızıyla yaşamak ister. “*O küçük yaratık beni fena halde evcilleştirdi.*” (ÇG. s.11) diyerek kızına olan bağlılığını ifade eder. Alt romanda yer alan Ana karakteri, on yıl önce ölüm haberi gelen kayıp oğlunu sokaklarda aramaktadır. Yaşadıkları bölgeye “Büyük İşletme” ve askeriye yapıldıktan sonra oğlu işletmede işçi olarak çalışmaya başlar. Oğlu, iş bulup para biriktirebileceği için çok sevinir fakat kısa süre sonra işten atılır. İşten atıldığı gün ortadan kaybolur. Mahalledeki insanlar Ana’ya oğlunun işletmede görmemesi gereken şeyleri gördüğü için yok edildiğini söylerler. Yıllar boyunca oğlunu arayan Ana, işletmenin arka bahçesinde açılmış bir çukurda oğlunun cesedini bulur ve kendisi de orada donarak ölür.

Çocuk, ilk duygusal bağını anneyle kurduğu için aile çocuk ilişkisinde anne ön sırayı alır. Çocuk annesi tarafından gördüğü şefkat ve sevgi sonucu güven duygusunu geliştirir. *O Muhteşem Hayatınız* romanında Aliye Sema müzik kariyeri için kızı Arya’yı altı yaşındayken terk eder. Kızından ayrılmak Aliye Sema için büyük bir sorun oluşturmaz, kızının yetişmesinde emeği olmadığını bu yüzden kızının yokluğunu hissetmeyeceğini düşünür. Arya’nın babasıyla daha mutlu olacağına inanır. Eşiyle

boşandıklarında Arya sekiz yaşındadır. Kızı okula başlama yaşında olduğu için onu terk etmiş gibi hissetmez, onun eğitimi için fedakârlık yaptığı zanneder. Kızıyla ara ara görüşmeye devam eder ve Arya on üç yaşındayken onu son kez görür zamanla doğum günü kutlamaları, telefon görüşmeleri de kesilir. Müzikle annelik arasında müziği seçer. İkisinin birlikte yürümeyeceğini düşünür:

“Açık sözlü olmak gerekirse kızımdan ben vazgeçtim. Aile hayatını, anneliği taşıyamadım. Genlerimde yoktu sanırım.” (OMH. s. 148)

Toplayıcı'nın eşine göre bir annenin çocuğunu terk etmesi bir eksikliği olmalıdır. Ona göre bir anne sadece ekonomik yoklukta ya da gayrimeşru bir çocuğa sahipse toplum baskısından çocuğunu terk edebilir. Aliye Sema bu sıralarda sevgilisi Jan ve Jan'ın oğlu Olaf'la yaşamaya başlar. Aliye Sema hem profesyonel opera sanatçısı hem de anne olunamayacağını düşünür ve Arya'dan bunu anlamasını bekler. Arya annesi tarafından terk edilmiş bir çocuğun psikolojisine sahip değildir. Babası, Arya'ya annesi gibi bir sanatçının sıradan annelik duygularına sahip olamayacağı fikrine alıştırmış ve Arya babasının ilgisi sayesinde annesinin eksikliğini çok hissetmez. Aliye Sema sevgilisi Jan'ın oğlu Olaf'ın bir kış tatilinde hayatını kaybetmesinden sonra bunalıma girer, psikolojik tedavi görmeye başlar ve psikologu annelik içgüdüsünün eksikliğini araştırmaya başlar. Psikolog Aliye Sema'nın annelik içgüdüsünün olmamasını müziği ve sanatı her şeyden üstün tutmasına bağlar. Aliye Sema yıllarca kızıyla görüşmez; onun neler yaptığını, hangi meslekte uğraştığını başkalarından öğrenir. Toplayıcının kendisiyle ilgili fotoğrafları ortaya çıkarmasından sonra geçmiş hakkında düşünmeye başlayan Aliye Sema yıllar sonra kızını merak eder, en son on üç yaşında gördüğü kızı Arya, kırklı yaşlara gelmiştir. Arya'yı yeniden kazanma ihtiyacı duyar ve kendisi hakkındaki düşüncelerini merak eder. Kızına bırakacağı eşyalarını göndermek için kızının adresini sekreterinden araştırmasını ister ve yıllar sonra iletişime geçerek Arya'nın çocukluk fotoğraflarını ona gönderir. Arya annesinin onu terk etme sebebini sorgulamadan onun yokluğuna alışır: *“Kız çocukları, annelerinin doğru yönlendirmelerine ve sevgilerine ihtiyaç duyarlar. Annelerinin sevgilerinden yoksun olarak büyüyen çocuklar, hayatlarında yeri doldurulamaz bir boşlukla baş başa kalır. O Muhteşem Hayatınız romanında Arya, annesinin profesyonel müzik hayatı uğruna kendisini terk etmesini bir türlü kabullenemez. Babasının desteği ve ilgisi, annesinin yokluğunu örtemez. Çocuk, annesiyle ilgili çelişkili duygular yaşar. Terk edilmek onda nefret duygusu uyandırırken, içten*

içe ona muhtaç olduğunu kabullenir. Herkesin hayranlık duyduğu annesine benzemek, Arya'nın hem içini acıtır hem de onu gururlandırır."⁶²

Annesinin doğal, alçakgönüllü davranmadığını düşünür. Ona göre annesi yıllarca operada büründüğü karakterlerin büyüüne kapılıp kendi karakterini unutmuştur. Annesine karşı kızgın olsa da onu özler. Annesine hiçbir zaman anne diye seslenemez, siz hitabını kullanır; aralarında sebebini anlayamadığı iletişimsizlik vardır. Arya annesini hem özler hem de ondan nefret eder, annesine karşı karmaşık duygulara sahiptir. Küçük yaşlarda annesi sorulduğunda annesinin öldüğünü söyler fakat aynı zamanda annesiyle ilgili gazetelerde çıkan haberleri keserek saklar. Fiziksel olarak annesine benzediği için içten içe gurur duyar. Babası tarafından annesinin büyük bir sanatçı olduğu bu yüzden annesiyle gurur duyması gerektiği telkinleriyle büyütülür. Arya, annesinin yokluğunu babasının ilgisiyle kapatır. Babası ona karşı her zaman çok ilgili ve anlayışlıdır. Üvey anne istemediği için babası tekrar bir evlenmez. En iyi arkadaşının babası olduğunu düşünür, babası öldüğü zaman ilk kez kendini yalnız hisseder. Annesinin kendisini kucaklamaktan, sevmekten kaçan tavrını psikolojik olarak anlamaya çalışır ve annesi gibi dehâların davranışlarının böyle olduğunu düşünür. Arya; *Hiçbiryer'e Dönüş* romanındaki Eylül, *Sıcak Külleri Kaldı* romanındaki Umut ve *Kayıp Söz* romanındaki Deniz gibi annesi babası tarafından terk edilmiş ya da yeterince ilgilenilmemiş çocuk davranışlarına sahip değildir. Diğer karakterlerden farklı olarak terk edilmeyi olgunlukla karşılar, duygularını yansıtmaz:

"Annesinin terk ettiği çocuk kompleksim olmadı benim. Bilinçaltıma yansıyan bir eksiklik duygusu olmuştur belki, ama babamın varlığı, aşırıya kaçmayan dengeli ilişkisi, küçükken dadımın sıcaklığı, genç kızlığımda arkadaş çevrem, annemin yokluğunun dramatik bir ruh haline dönüşmesine izin vermedi çok şükür." (OMH. s. 204)

Arya, annesinin otuz yıl sonra kendisiyle iletişime geçip çocukluk fotoğraflarını yollamasıyla annesine olan karmaşık duyguları tekrar ortaya çıkar. Aliye Sema otuz yıl sonra Arya'nın doğum gününü kutlar ve onunla görüşmek istediğini söyler. Yıllar sonra görüştüklerinde birbirlerine sarılmazlar, yıllarca görüşmemiş anne-kız davranışları sergilemezler. Zaman geçtikçe aralarındaki iletişimsizliği gidermeye, normal bir anne-

⁶² Özlem Sezer, *Türk Kadın Yazarların 2000 Sonrası Romanlarında Çocuk ve Eğitim*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2004, s. 92.

kız gibi olmaya çabalarlar fakat Arya annesine “siz” diye hitap etmeye devam eder. Arya, annesinin sanatından başka hiçbir şeyle ilgilemeyen tavrına alışır ve ona sitem etmez. Arya eşine ihanet ettikten sonra kendini suçlu hissetmez ve hayatında ilk kez tutkularının peşinden gittiği için kendini özgürleşmiş, düzene bağlı konfor düşkünü olmaktan çıkmış hisseder. Cansa’yla yaşadığı birliktelik sonucunda ilk kez cinselliği keşfettiğini, yeni bir kimlik edindiğini düşünür ve evliliğine ihanetinden sonra yıllar sonra ilk kez annesinin kendisini terk etmesini, tutkularının peşinden gitmesini anlayışla karşılar ve “siz” diye hitap ettiği annesine “annem” demeye başlar:

“Annem her şeyi arkasında bırakıp aşkının, tutkusunun, gerçek ben’inin peşine düşme cesaretini göstermişti. Aşkın, tutkunun nesnesinin ne olduğu, kim olduğu önemli değil. Sanat, müzik, sahneler de olabilir, bir insan da.” (OMH. s. 390)

Yolun Sonundaki Ev romanında Feride ve Emre gençlik yıllarındaki ideolojilerinden dolayı çocuklarına Umut adını verirler. Umut, yeni doğan bebeklerin adlarının Devrim, Özgür, Deniz olduğu yıllarda dünyaya gelmiştir. Emre, Feride Umut’a hamileyken ailesini terk eder. Umut, küçük yaşlardan itibaren babasını sorar ve ona ne olduğunu öğrenmek ister. Emre ise siyasî düşünceleri için ailesini terk etmiştir. Umut, annesine babasıyla ilgili sorular sorduğunda, *“Direnişçiydi. Ülkesini, hatta dünyayı kötülüğe karşı korumak isterken kötü adamlar öldürmüşler onu.”* (s. 51) cevabını alır. Umut babasız büyümesinin etkisiyle kırılgan bir yapıya sahiptir. Annesinin de babası gibi gitmesinden korkar. *Sıcak Külleri Kaldı* romanındaki Umut karakteriyle benzerlik gösterir: *“Erken tüketilmiş, yara almış çocukluk, aşınan masumiyet, içe kapanmaya dönüşecek umursamazlık hali, şikâyet etmeyen, her şeye hazır, her durumda sakin ‘iyi çocuk’ Umut...”* (s. 68) Umut, annesinin tutuklanmasından dolayı kendini daha da yalnız hisseder ve ailesine olan güven duygusunu yitirir, anneannesine yaşamaya başlar. Okul arkadaşları babasının terörist, annesinin ise komünist olduğunu söyleyerek onu dışlarlar. Feride, tutuklandıktan sonra siyasî ortamın değişmesiyle hapishaneden çıkmayı bekler fakat bir taraftan da annelik duygusunu sorgular. Feride, Umut’a karşı sorumluluk duygusuyla siyasî eylemlerden uzak durur. Umut, anne ve babasına olan güvensizliğinden dolayı onlardan uzaklaşır ve büyüdüğünde Türkiye’yi terk edip Almanya’da yaşamaya başlar. Umut yıllar sonra babasının asında ölmediğini izini kaybettirdiğini öğrenir fakat babasıyla görüşmek istemez. Baba figürünün bir önemini kalmadığını düşünür. Umut

gibi Canset de aile ortamında büyümez. Babasıyla birlikte Fransa’da yaşayan Canset, annesinin ölümünden sonra babasının yeni eşiyle birlikte yaşamaya başlar. Aslen Fransız olan üvey anne ve Canset arasında iyi bir iletişim kurulamaz. Canset, babasının ölümünden sonra Türkiye’ye döner ve halasıyla birlikte yaşamaya başlar. Canset’in babası İkinci Dünya Savaşı yıllarında Fransa’nın kurtuluşu için direnişe katılanlardan biridir.

3. TOPLUMSAL OLAYLAR

Siyaset toplumsal yaşamın önemli bir parçasıdır. Özellikle Oya Baydar gibi siyasal yaşamın içinde aktif olarak bulunmuş, ideolojileri uğruna on yıl sürgün hayatı yaşamış bir yazar için eserlerinin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Toplumsal yaşamdaki hareketlilik toplumu, toplumdan hareketle bireyleri etkiler; yetiştiği ortamdan uzak kalamayan yazar ise eserlerinde topluma dair önemli ipuçları verir. Bu yüzden romanlardaki sosyal konuları ortaya koyarken karakterlerden hareketle toplumsal ve siyasal olayları, değişimleri ele almak gerekir. Oya Baydar, romanlarında toplumu ve siyasal yaşamı çok canlı ve gerçekçi yansıtmıştır. Onun romanlarında 1960-2000 yılları arasındaki toplumsal ve siyasal hareketliliği görmek mümkündür. Edebî yaşamından önce siyasal yaşamın içerisinde aktif olarak bulunan yazar, olayları kendi ideolojisinden yansıtmıştır. Bu romanlarda, bahsettiğimiz tarihler arasında yaşanan darbeler, sağ-sol çatışmaları, öğrenci olayları, yazarın savunduğu ve siyasal alanda yer alan ideolojiler, kısacası yakın siyasal tarihimize yön veren olaylar görülmektedir.

Oya Baydar’ın romanlarını kronolojik olarak incelediğimizde Türkiye’nin son elli yılının izlerini, anlatılan olayların içerisinde birebir bulunmuş yazarın gözünden görürüz. Bu romanlarda karşımıza çıkan olaylardan ilki darbelerdir. Yakın tarihimizde yaşanan darbeler, günümüz siyasal yaşamında dahi etkisini sürdürmektedir. Roman karakterlerinin çoğu darbeler yüzünden sürgün olurlar, yıllarca Avrupa ülkelerinde siyasi mülteci olarak kalırlar. Romanlarda sürgün hayatı yaşayan karakterlerin ideolojileri de sıkça karşımıza çıkar. Yazar, karakterler aracılığıyla inandığı, savunduğu ideolojileri, bir neslin ideolojisini, özellikle 68 kuşağını, yansıtır. Karakterler inandıkları ideolojilerin yıkılışına tanık olunca umutsuzluğa kapılıp özeleştiri yaparlar. Bu yüzden Oya Baydar’ın romanlarında yer alan ideolojiler, kuru bir propaganda aracı değil; yaşanmış acıların, yenilgilerin, bir neslin hayallerinin yıkılışının yansımasıdır.

3.1. DARBELER

Türk edebiyatı, Tanzimat döneminden itibaren politikayla iç içe olmuştur. Türk siyasal tarihinde darbelerin gelenek haline geldiği göz önünde bulundurulursa bu durum çok olağandır. Türkiye 1960-2000 yılları arasında 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 darbelerini ve 28 Şubat 1997 sürecini yaşamıştır. Darbeler ve darbelerin yarattığı ortam edebiyata birçok kez konu olmuştur. Türkiye’deki darbelere tanıklık eden yazarlar gizli kalmış tarihi, mağdurların tarihini romanlar aracılığıyla yansıtır.

1960 askeri darbesinin geliştiği ortama bakıldığında, II. Dünya Savaşı’ndan itibaren ekonomide ve siyasette görülen değişimlerin bu süreçte etkin olduğu fark edilir. 7 Eylül 1945’te Milli Kalkınma Partisi’nin 7 Ocak 1946’da da Demokrat Parti’nin kurulmasıyla Türkiye çok partili düzene adım attığını dünyaya gösterme çabası içerisindeydi. Ekonomide değişen çizgi 1946 yılının 14 Şubat’ında verilen oto ithali izni ve aynı yılın 7 Eylül’ünde yapılan ve IMF’ye girebilmenin önkoşulu devalüasyonla kendisini gösteriyordu. Bu gelişmenin ardından 11 Mart 1947’de Türkiye IMF ve Dünya Bankası’na üye oldu ve Truman Doktrini Yardım Sözleşmesi’ni imzaladı. Bu dönemde ekonomide esen liberal rüzgârlar siyasi yaşamda da kendisini gösterdi, nitekim “laiklik ilkesinin daha yumuşak ele alınması ve yorumlanması söylemi” 1950 yılında iktidar olan Demokrat Parti döneminden önce dile getirilmekteydi. Amerikan desteğiyle birlikte gelen “komünist akım tehlikesine karşı” geliştirilen politikalar kapsamında 11 Aralık 1946’da TBMM’de üniversitelerde sol akımların önlenmesi istendi, aynı yıl iki sol parti ve işçi derneği kapatıldı.⁶³ Demokrat Parti, 1950 seçimlerinde tek başına iktidar olur. Genç subaylardan oluşan Milli Birlik Komitesi (MBK) “*NATO ve CENTO’ya bağlıyız*” ifadesiyle sonlanan bir bildiri ile yönetime el koyduklarını radyodan duyurur.⁶⁴ 27 Mayıs 1960 darbesi birçok özelliği ile kendisini izleyen diğer askeri darbelerden farklılık gösterir. Öncül fikirsel ve hiyerarşiye dayalı hazırlığı yoktur. Bir yönü ile genç subayların hem ekonomik hem de statü olarak askeri bürokrasinin içine düşürüldüğü duruma ve Demokrat Parti’nin Kemalizm’in ilkelerine karşıt uygulamalarına gösterdiği bir tepki hareketidir. 27 Mayıs darbesi Türkiye’nin gördüğü en demokratik anayasayı oluşturduğu için, birçok yazar, tarihçi ve birey

⁶³ Cemil Koçak, *Siyasal Tarih 1923-1950*, Der. Sina Akşin, Türkiye Tarihi-4, Çağdaş, Cem Yayınevi, İstanbul, s.173

⁶⁴ A.İsmet Gencer, *Hürriyet Yolunda*, Doğu Yayınları, Ankara, 1960, s. 50.

tarafından olumlu bir müdahale olarak tanımlanır.⁶⁵ Oya Baydar'ın romanlarında 12 Mart ve 12 Eylül askerî darbelerinden sonra tutuklanan, işkence gören karakterlerin 27 Mayıs askerî darbesini destekledikleri görülür. *Sıcak Külleri Kaldı* romanında Ülkü'nün annesi ve *Yolun Sonundaki Ev* romanında Tom Anne Demokrat Parti'nin iktidarda olmasından rahatsızlardır ve askerî darbenin yaşanmasına sevinirler. Bu karakterler Cumhuriyet'in ilk nesline aittirler. Demokrat Parti'nin iktidarda olmasını “Ayaklar baş oldu!” diye değerlendirirler. *Yolun Sonundaki Ev* romanında Tom Anne, mahallede dinî baskıların yaşanmasını Demokrat Parti'nin iktidarda olmasına bağlar. 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlük ortamı, roman karakterlerinin 27 Mayıs askerî darbesine olumlu bakmalarını sağlar. 1961 Anayasası ile özellikle sol görüşlü gruplar örgütlenmeye başlamışlardır. Bu ortamda 13 Şubat 1961 tarihinde Türkiye İşçi Partisi İstanbul'da bir grup sendikacı tarafından kuruldu, Sosyalist Parti ile birleşerek Mehmet Ali Aybar önderliğinde 1965 yılında genel seçimlere katıldı.⁶⁶

İdamlar, hapishaneler, işkenceler ve yaşanmış bütün acılar romanlarla okuyucuya ulaşır. Darbeleri konu edinen eserler öylesine artar ki adeta bir “darbe edebiyatı” oluşur: “12 Mart zulmüne maruz kalanlarla edebiyatçıları arasında daha yakın, daha doğrudan bir ilişki vardı. Ya bizzat bu şiddete maruz kaldılar, yargılandılar, hapse girdiler ya da bu şiddete maruz kalanlara daha yakındılar; yani, edebiyatın daha yakınına düştü orada ateş topu.”⁶⁷

12 Mart dönemi siyasal olayları, romanlara en fazla yansıyan dönem olmuştur. Berna Moran, 12 Mart romanlarında devrimci genç, başına gelenlere katlanmak zorunda kalan bir solcudur. Olaylara yön veren ise karşı güçlerdir, diyerek bu dönem romanlarının genel özelliklerine değinir. 12 Eylül 1980'de ise daha baskıcı bir müdahale vardır. Bu baskı ve sansür sosyal yaşama yansımış ve edebiyat da bu yansımadan etkilenmiştir. Bu dönem yazarları darbelerin etkisini birebir yaşamış, karakterleri aracılığıyla okuyucuya bu acıları aktarmışlardır. Oya Baydar da bu yazarlardan biridir. Darbelerin sonucunda o da siyasî mülteci olarak yıllarca ülkesinden uzakta yaşamıştır. Oya Baydar'ın romanlarında darbeler sadece roman atmosferinin bir parçası olarak

⁶⁵ Akşin, a.g.e., s. 140.

⁶⁶ Murat Belge, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm (1960'dan sonra)*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 1955-1957

⁶⁷ Uğur Çalışkan, Çimen Günay Erkol, *Bellekten Beklentiler: Eleştirinin Darbe Romanlarına Tanıklığı*, *Monograf Edebiyat Eleştirisi Dergisi*, 2016/5: (10-35), s. 19.

karşımıza çıkarken darbelerin yıkıcı etkici dolaylı bir şekilde karakterlerin yaşamlarıyla aktarılır.

Kedi Mektupları romanında darbelerin etkisi dolaylı yoldan hissedilir. Kedi sahipleri 12 Eylül sonrası siyasî mülteci olarak göç etmek zorunda kalırlar ve yıllarca Avrupa’da yaşarlar. Af durumundan yararlanıp ülkelerine dönmeyi beklerler. Kısmet adlı kedinin sahibi 12 Mart sonrası hapishaneye girmiştir, hapishanede kedi beslemiştir. Kısmet’in sahibinin sözleriyle darbe döneminde yaşananlara gönderme yapılır:

“Şu darbelerin yalnız bize değil, kedilerimize de zararı oluyor. Yine de onlar bizlerden daha şanslı. Bari tutuklanma ya da öldürülme tehlikeleri yok.” (KM. s.100)

Kedi sahipleri 12 Mart ve 12 Eylül kıyaslaması da yapar. Kedi sahipleri 12 Mart’ta hapishanelerde kedi besleyebilmişlerdir. Fakat 12 Eylül döneminde sinek beslemenin dahi mümkün olmadığından bahsederler. 12 Eylül döneminin daha baskıcı olduğu anlaşılır:

“12 Mart yalnızca provaydı. O zaman faşizm falan derdik ama faşizmin ne olduğunu yaşamamıştık daha...” (KM. s.100)

Kedi sahipleri askerî darbelerden dolayı farklı kimliklerle yaşamak zorunda kalırlar. Karakterler kendilerini 12 Eylül askerî darbesinden dolayı büyük bir baskı altında hissederler ve kediler aracılığıyla karakterlerin tutuklandıklarını ya da işkenceyle öldürüldüklerini öğreniriz. Safınaz’ın sahipleri askerî darbenin baskıcı ortamından yurt dışına kaçmak için kürk giyip kedileriyle yolculuk ederek zengin oldukları izlenimini yaratırlar. *Kedi Mektupları* romanında yalnızca 12 Mart ve 12 Eylül darbeleri yer alır. 12 Eylül darbesinin sonucundaki sürgün hayatı daha detaylı yer alır.

Hiçbiryer’e Dönüş romanında darbelerin etkisi başkarakterin hatıraları aracılığıyla verilir: *“Oya Baydar’ın 1998 yılında yayımlanan romanı Hiçbiryer’e Dönüş, 12 Eylül askeri darbesinin öncesi ve sonrasındaki politik ortama dair izler taşıyor.”*⁶⁸

Askerî darbelerin darbeyi yapan siyasî ideolojiye göre sonuçları farklılık gösterse de toplum üzerindeki etkileri her zaman zedeleyici olmuştur. Darbelerin

⁶⁸ Bayram, a.g.e., s. 52.

psikolojik ve sosyolojik etkilerini yaşayan bireyler hapishanelerde, işkencelerde yaşadıkları olumsuzlukları hayatları boyunca hissederek olmuşturlar. *“Araştırma bulgularına göre, yaşanan kötü deneyimler kişilerin bilişsel, duygusal ve davranışsal işlevlerinin bozulmasına yol açtığı, bireysel ve toplumsal ilişkilere ciddi zararlar verdiği görülmüştür. Ayrıca bu kişilerin siyasetten uzak durmaları ve ailelerini uzak tutma eğiliminde oldukları, psikolojilerinin bozulduğu ve çevreye olan güvenlerinin azaldığı gibi birçok etkinin olduğu tespit edilmiştir.”*⁶⁹ Oya Baydar’ın romanlarındaki karakterlerin askerî darbelerin olumsuz etkilerinden sonra ideolojilerine olan inançlarının azaldığı, siyasî yaşamlarının pasifleştiği görülür.

Başkarakter, eşi ve yakın çevreleri darbe yönetimlerinin uyguladığı işkence, sürgün gibi her türlü yasa dışı mağduriyeti yaşamış karakterler olarak kurgulanmışlardır. Romanda darbe atmosferinin oluşturduğu ortam dolaylı bir şekilde hissedilir. Başkarakter ve eşi 1980’li yıllarda farklı kimliklerle kaçak bir şekilde yaşarlar.

“Baskılar ağırdı, siyasal hava gergindi. Her gün yeni tutuklamalar oluyor, yeni ölüm haberleri geliyordu.” (HD. s.63)

Başkarakterin anılarıyla birlikte darbenin etkileri hissedilir. İşçilere Enternasyonal’i öğretmek suçundan tutuklanan başkişi, işkenceler görür. Yazar, burada sayısız haksız tutuklamaların ve işkencelerin olduğu döneme gönderme yapar. Darbe sonrasında bir şekilde kılık değiştirerek yurt dışına kaçmayı başaran başkişi, yıllarca ülkesine dönemez ve oğlunu göremez. Romanda darbenin bir diğer mağduru da başkarakterin eşidir. Doktor olan bu karakter, siyasal çember daralınca çalıştığı hastaneden ayrılır ve yurtdışına kaçır. Romanın bir diğer kişisi Ela ise Türkiye’de kalmasına rağmen kendini sürgünde gibi hissederek. Eşi ise işkencede öldürülür. Şair adıyla anılan karakter de Avrupa’da sürgündür. Darbe sonrası günlerde oğlunun ölüm haberini almasıyla hayatı yıkılır. Oğlu devlet güçleri tarafından öldürülür. Oğlunun ölümüne dayanamaz, kendini suçlar ve intihar eder. Yazar bu karakterler aracılığıyla darbelerin hayatları yıkan, yok eden yönünü vurgular. Bu dönem faili meçhul cinayetler oldukça fazladır. Her geçen gün çevrelerindeki insanların ölüm haberlerini alırlar.

⁶⁹ Sevdâ Gülşah Yıldırım, “Üniversite Öğrencilerinin Türkiye’de Yaşanan Askerî Darbelere İlişkin Algıları Üzerine Bir İnceleme”, *HUMANITAS*, S. 4 Güz / Autumn, Tekirdağ, 2014, s. 263.

Darbelerin toplum üzerindeki etkisi de dolaylı yoldan hissedilir. 12 Eylül darbesi sansürün ve baskının en çok hissedildiği dönem olmuştur. Darbe sonrası yıllarda insanlar hiçbir şeyi sorgulamaz, özgürlüklerine ve dünyaya dair hiçbir şeyle ilgilenmez olmuşlardır.

Darbe atmosferi üzerine kurulan çoğu roman gibi Baydar, devrimci mücadelenin mağduriyetini aktarır. *Sıcak Külleri Kaldı* romanında yazar olayın akışını keserek darbe döneminin genel panoramasını çizer. Romandaki kurgu, siyasi panoramanın gerisinde kalır. Yazar, olay akışını keserek döneme dair yorum yapmaktan çekinmez. Baydar, bu kısımlarda ülkedeki iç ve dış tehditlerle ilgili gözlemlerini aktarır. 12 Mart dönemine dair yaşananlar romanın olay akışı kesilerek okuyucuya aktarılır. İsrail başkonsolosu Elrom'un öldürülmesinden sonra gelişen olaylar, sokakların durumu detaylı bir şekilde belirtilir. Yazar, 12 Mart sonrası olaylarla ilgilisi olmayanlar için bile yaşanmaz bir ortamın oluştuğunu betimler. Sokağa çıkma yasakları, geniş çaplı tutuklamalar, ihbarın yaygınlaşması dönem sonrası yaşananlardan sadece birkaçıdır. Fakat Arın Murat ve ailesi için bu dönem dahi sorun oluşturmaz. Arın Murat'ın Genelkurmay'a kadar uzanan çevresinin olması darbelerin kariyerinin ilerlemesini engellemez. Arın'ın MİT'in önemli bir yerinde bulunan dayısı, onu 12 Mart öncesi solcularla arkadaşlık etmemesi için uyarır. Arın'ın ailesine göre ordu anarşistleri, serserileri, servet düşmanlarını hizaya sokmaktadır. Arın, Ülkü'nün işkencede olduğu haberini ondan yardım isteyen annesinden öğrenir. Arın'a göre darbe dönemi sonrası işkence gördüğünü iddia edenler sol çığırtkanlığı yapmaktadır. Ülkü'yü işkenceden kurtarmaya gücü yettiği halde onun için hiçbir şey yapmaz.

12 Mart dönemi sonrası parçalan sosyalist solun CHP içinde çalışmalarına devam ettiği belirtilir. Bu dönemde Ömer Ulaş ve Mehmet İliç CHP içindeki işçilere Marksist doğrultular vermeye devam ederler. Halk ilk kez kendi iradesiyle sokağa çıkar ve “*Umudumuz Ecevit!*” sloganları roman kahramanlarına umut aşılar. 12 Mart döneminden birkaç yıl sonra demokrasiye dönüşün başlamasıyla roman kahramanları kaldıkları yerden devam edebilmek için heyecanlanırlar.

Sıcak Külleri Kaldı romanında 12 Eylül sonrası tutuklamaların, yargılamaların, kurbanların yaşına aldırmaksızın yapılan idamların, sokaklarda yapılan infazların olduğu belirtilir. DİSK sendikası kapatılır, işçi hareketleri bastırılır. Darbelerin farklı

ideolojiler üzerindeki etkisi de belirtilir. Askeri darbeyi yapanları “faşist” olarak adlandırmak sol gruplar içinde muhalefet anlamına gelir. Devrimciler askeri cuntanın kendilerine dokunmayacaklarını düşünürler. Ülkü ise partiye, askeri darbenin faşist olarak görülmemesine böyle düşünenlerin de tehdit edilmesine karşı çıkar. Ülkü’ye göre askeri cuntanın yaptıkları faşizmden başka bir şey değildir:

“12 Eylül’de, cuntacı generallerin Zincirbozan’a postaladıkları kırk yılın Demirel’i bile –yaşadıkları üstüne düşünmüş olmalı ki- saydamlıktan, demokrasiden, insan haklarından söz eder olmuştur.” (SKK. s. 29)

12 Eylül dönemi Türkiye’nin Avrupa’daki imajını bozar. Bu dönemde Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girmesinin hayal olduğu belirtilir. Arın Murat, Türkiye’nin Avrupa’daki imajını değiştirmek için görevlendirilir. Arın, devletin içindeki bazı yapılanmaların demokrasiye geçişte engel oluşturduğunu dile getirir fakat okuyucuya bu yapılanmaların ne olduğuna dair bilgi verilmez. Arın burada darbeler sonucunda devletin içindeki derin, gizli yapılanmalara dikkat çeker. Arın Murat’ın bu dönemde “planlayan ve önerenlerin safında” olduğu ifade edilerek olay akışı devam ettirilir.

12 Eylül sonrası insanların ölüme alıştığı, cinayetlerin arttığı, şiddetin hiç olmadığı kadar yükseldiği belirtilir: *“Gün geçmiyor ki enselerinden bir kurşunlu insanlar öldürülsün bu memlekette. Güneydoğu’da akan kan durmuyor, artıyor. Bana sorarsan daha da artacak. 12 Eylül’den sonra, dur emrine uymadı bahanesiyle az insan vurulmadı. Hapishanelerde, işkencede ölenler cabası.” (SKK. s. 305)*

12 Eylül darbesinden sonra sokak isimleri de değişmiştir. Türkiye’de yaşanan siyasi olaylar yer isimlerinde etkisini gösterir: *“Yer isimlerinin sembolik önemi, ismin nitelendirdiği mekânın içindeki gündelik yaşamın beraberinde getirdiği tekrarların ve mekânla özdeşleşmenin uzun vadede kişide oluşturduğu içselleştirmenin etkisiyle önce kişinin sonra da mekânı paylaşan toplumun hafızasının şekillendirilmesinde yatmaktadır. Dolayısıyla, mekân isimlendirme uygulamaları siyasi ve ideolojik amaçlara hizmet eden bir aygıt olarak ön plana*

çıkmaktadır ve bu açıdan yer isimleri de mekânsal veya mekânsal/belleksel bir ideolojik aygıt olarak kabul edilebilir.”⁷⁰

Erguvan Kapısı romanında babasının ölümünü araştıran Derin ve ona yardım eden Kerem Ali, sokak isimlerinin değiştiğini fark ettikçe sonuçtan uzaklaşırlar. Yazar toplumsal belleğin yer isimleri üzerindeki etkisini gösterir:

“1980 öncesinde, devrimci dönemde adı 1 Mayıs Mahallesi olan gecekondu semtinin 80 darbesi sonrasında Evren Mahallesi ya da Ordu Mahallesi, Devrim Sokağı’nın Cumhuriyet Sokağı olduğunu öğreniyor, aradığımız adresi bulamamızı buna yoruyor, yeniden aramaya başlıyorduk.” (EK. s. 109)

Kayıp Söz romanında Ömer Eren darbe mağduru bir karakter olarak kurgulanır. Ömer, 12 Eylül darbesi öncesi sol görüşlü bir dergide yazdığı için sabaha karşı evi basılır, tutuklanır ve bir yıl hapiste kalır. Müebbet hapis cezası alanların, işkence görenlerin yanında kendini önemsiz bulur. Romanın ilerleyen bölümlerinde Ömer’in işkence gördüğü de ifade edilir fakat detayları aktarılmaz. *Kayıp Söz* romanında askerî darbelerin karakterler üzerindeki etkileri çokça hissedilmez.

Yolun Sonundaki Ev romanındaki Emre, 27 Mayıs 1960 askerî darbesine dair düşüncelerini dile getirir. Emre, dönemin başbakanı ve iki bakanın asılmasından rahatsız olmaz; Demokrat Parti’nin ülkeyi felakete sürüklediğini düşündüğü için idamları ve darbeyi haklı bulur. Emre 27 Mayıs askerî darbesiyle ilgili düşüncelerini şu şekilde dile getirir: “...devrimlere ihanet ediyorlar diye düşünüyorduk. Muhalefeti eziyorlardı, susturuyorlardı. Ordu darbe yapınca alkışladık. Atatürk gençliğiydik, gericilere karşı ordunun yanındaydık, kazanan taraftaydık.” (s. 62) Emre, 12 Mart 1971 askerî darbesinden sonra Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan’ın idam kararlarının ‘üçü üç’ politikasıyla verildiğini düşünür. Ne olursa olsun bunun engellenmesi gerektiğini düşünür. Emre, 1971 askerî darbesiyle hangi tarafta olduğunu bilemez.

3.2. İDEOLOJİLER

En genel şekilde ideoloji, bir grubun ya da bir ya da bir partinin inançlarını ve tutumlarını şekillendiren düşünce yapısı, ilkeler bütünü olarak tanımlanır. Türkiye

⁷⁰ Melih Çoban, *Toplumsal Hafıza ve Siyasal Dönüşümler Bağlamında Mekan İsimlerin Önemi: Türkiye Örneği* VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı, cilt.3, s.667-675 s. 665.

siyasal tarihi birçok ideolojiye tanıklık etmiştir. Özellikle 1960'lı yıllardan sonra farklı ideolojiler toplumda yer edinmiştir: *"1960'lara gelindiğindeyse 1962 Anayasasının sağladığı özgür ortamla farklı fikirlerin kendilerini etkin olarak ortaya koyduklarını görürüz. Bu yıllardan itibaren artık sonraki yılı etkileyecek saflar içerisinde, Milliyetçilik ve sol yükselen değerler olmuş; Türkiye ise sağa ve sola göre düşünmeye başlamıştır."* ⁷¹

Kendini 'sosyalist' olarak tanımlayan Baydar, romanlarında sahip olduğu, savunduğu, uğruna hapse girdiği, sürgün edildiği ideolojiyi yansıtmıştır. Baydar, sahip olduğu ideolojiyi aktarırken tarafsız sayılmasa da zaman zaman özeleştirilerde de bulunmuştur. Baydar'ın romanlarında karşımıza en çok Marksizm, Komünizm kavramları çıkar. Yazar, karakterleri aracılığıyla bu kavramları en yalın şekliyle açıklamaya çalışır ve devrim mücadelesinin amacını, özünü hatta yanlışlarını iletir: *"Üst yapıya karşı temele dayanan toplum modelini ön plana çıkaran ve fikirler alanını ekonomi alanından ayırmayan Marks'ın ortaya koyduğu düşüncelerin ideolojiye dönüştürülmesiyle ortaya çıkan kavrama Marksizm; Marksizm'in hedeflediği komünal toplum yapısının hâkim olduğu yönetim biçimine de Komünizm denmektedir."* ⁷²

Kedi Mektupları romanında yazar, hayatlarının bir döneminde sosyalist çizgide siyaset yapmış 12 Mart ve 12 Eylül askerî darbelerde tutuklanmış, işkence görmüş, yurt dışına kaçmak zorunda kalmış; yıllarca Avrupa'da sürgün olduktan sonra 1989 Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla siyasal hayatta yenilgiye uğradıklarını düşünen karakterlerin ideolojilerini kedilerinin ağzından aktarır. Romanda ismi verilmeyen karakterler siyasal geçmişleriyle hesaplaşırlar ve siyasal yaşamlarına dışarıdan bakıp kendilerini eleştirirler. Karakterlerin eleştirel bir tutuma sahip olmaları kedilerinin gözünden aktarılır ve kediler, sahiplerinin ideolojilerini, ruhsal durumlarını anlamamızda aracı olurlar. Sahiplerinin sürekli kendilerini eleştirmelerini ve karamsar bir tutuma sahip olmalarını anlayamayan Nina, Gece, Kısmet, Arthur, Kirli adlı kediler Sahiplerin Sırlarını Araştırma Projesini başlatırlar ve sahiplerinin diğer insanlardan farklı olmalarının nedenlerini bulmaya çalışırlar. Sahiplerinin toplumsal olaylarla bu kadar yakından ilgili olmalarını anlayamazlar ve komünizm, sosyalizm, Marx gibi anlamını bilmedikleri sözcükleri araştırmaya başlarlar. Nina'ya göre sahiplerinin sürekli

⁷¹ Sezai Çoşkun, *Tarık Buğra'nın Eserlerinde Sosyal Meseleler*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 150.

⁷² Çoşkun, a.g.e., s. 146.

karamsar olup yıkıntılardan söz etmelerinin sebebi bütün insanları kurtaracaklarına olan inançlarının boşa çıkmasıdır:

“Şu insanların sorunları bizimkilerden de büyük. Çaresizlikleri de. Hep bir şeyler hayal ediyorlar, bir şeyler yapmak istiyorlar. Hiç ulaşamayacakları hedeflere yöneliyor, o hedefleri kaybettikleri zaman yıkılıyorlar. Kurtarıcılık peşindeler. Dünyayı, insanları, hatta kedileri kurtarma peşinde. Oysa kimseyi kurtarabildikleri yok. Hatta kendilerini bile.” (KM. s. 31)

Kedilere göre anlamını bilmedikleri siyaset, ideoloji gibi sözcükler sahiplerinin sürekli mutsuz olmasına neden olan, kavga etmelerine yol açan sözcüklerdir. Yoldaş adlı kedinin sahibine göre ideolojileri tamamen yanlış olduğu için yenilmişlerdir ve yenilgiyi kabul etmeleri gerekir. Yoldaş’ın sahibini en çok üzen Berlin Duvarı’nın yıkılmasından sonra sosyalizme ait bütün kavramların ayaklar altına alınmasıdır. Bayrakların yakılması, Berlin Duvarı kalıntılarının turistik eşya olarak satılması onu daha da karamsarlaştırır:

“Uğruna dövüşülecek, ölünecek hiçbir şey kalmadı. Bütün bunların geçeceğini, haklı olduğumuzu, bir gün yepyeni bir dünyanın kurulacağını; bu dünyanın, binlerce yıllık köhnemiş sömürü düzeninin beylerine, papazlarına kalmayacağını; insanı ezen, küçülten, duygularını, düşüncelerini, yüreğini, yaratıcılığını dumura uğratan bu dünya düzeninin değişmesi gerektiğini ve de mutlaka değişeceğini söyleyecek ne gücümüz ne cesaretimiz ne de sesimiz var.” (KM. s. 82)

Nina, sahiplerinden duyduğu komünizm kelimesinin anlamını merak eder ve anlamını Safinaz’dan öğrenir. Safinaz komünizm sözcüğünün kimse aç kalmasın, kötülük olmasın demek olduğunu açıklar fakat bunun neden kötü bir kelime olduğunu kavrayamazlar. Kimse kimsenin ekmeğini elinden almasın, herkes eşit olsun diye düşünenlere de komünist dendiğini belirtir. Romandaki karakterlerin ideolojilerini kediler aracılığıyla aktaran yazar, karakterlerin kendilerini yenik hissetme sebeplerini açıklamaz. Berlin Duvarı’nın yıkılışı hepsinin yaşama dair umudunu yok eder ve dünyanın dönüşü olmayan kötülüğe doğru ilerlediğini düşünmelerine sebep olur. Kediler sahiplerinin sürekli Marx ve Lenin’den bahsetmelerini de anlayamazlar, Marx ve Lenin’i araştırmaya başlarlar. Kedilerin anladığına göre Marx’ın kitabında

yazdıklarının hepsini Lenin uygulamaya çalışmıştır ve bundan dolayı yazılanların mı uygulananların mı doğru olup olmadığı karışmıştır. Nina'nın sahipleri ise Marx'ı yanlış anladıklarını kabul ederler ve kendilerini eleştirirler. Nina'nın sahiplerine göre Marx, komünist topluma doğru ilerlemeyi zorunlu ve tek yol olarak göstermemiştir. Kedi sahipleri amaç için ideolojilerini hiç eleştirmediklerinden dolayı kendilerine kızarlar ve yazarın daha sonraki üç romanına da karşımıza çıkan, “Amaç, aracı haklı kılar mı?” sorusu bu romanda da karakterlerin cevabını bulmaya çalıştıkları bir sorun olur. Nina'nın “hanımı” ise sosyalizmi eleştirmekle beraber kapitalizm eleştirisi de yapar:

“Biz ahlaksızdık, peki... O zaman kapitalizmin ahlakı mı doğru mu olan? Şu sömürü, baskı, yalan dünyasının ahlakı mı? Biz yanıldık, kabul... Peki, insanlığın seçeneği, alternatif ahlak, bu düzeninki mi? Yoksa insanı var olmayan bir güce inandırıp onunla avutup ya da korkutup başkaldırmasını önleyen; kuyruğunu kısıp oturmasını, budalalaşmasını sağlayan dinlerin ahlakı mı?” (KM. s. 128)

Kirli; Nina, Gece, Arthur ve Yoldaş gibi kedilerin aksine sokaklarda yaşayan bir kedir. Kirli diğer kedilerin aksine yaşadığı hayatı sorgular ve kediler arasındaki adaletsizlikleri bulmaya çalışır. Bu yüzden Kirli romandaki, sosyalist karakterlerin temsilcisidir. Kendi ülkesindeki kedilerle Avrupa'da yaşayan kedileri karşılaştırır ve Avrupa'daki insanların refah seviyelerinin artmasıyla kedilerin de yaşam kalitesinin arttığını fark eder fakat Avrupa'da yaşayan insanların ve kedilerin zenginliğe rağmen özgür olmadıklarını düşünür. Kirli kedilerin tokluk için kedi kimliklerinden, özgürlüklerinden vazgeçtiklerini gözlemler ve yazar Kirli'nin çıkarımlarıyla sosyalizmin amaçlarına gönderme yapar. Kirli'ye göre tokluk için evlerde yaşayan kediler sahiplerine boyun eğerek yemek arama zahmetine girmeden rahat bir hayat yaşarlar fakat aynı zamanda bu durum kedilerin yapılarını ve kimliklerini köreltmektedir. Ev kedilerinin görme ve koklama duyularının azaldığını söyleyerek düşüncelerini destekler. Yazar Kirli'nin çıkarımlarıyla kimseye boyun eğmeden refah olmanın gerekliliğini vurgular.

Kirli, 1968 kuşağı sosyalist kesimi için önemli çıkarımlarda bulunur. Kirliye göre sahipleri bütün hayatlarını kusursuzu, güzeli, doğruyu arayarak doldurmuşlardır. Tam bulduklarını düşünürken doğru sandıkları yanlış çıkmıştır. Kısmet adlı kedi ise işçi

sınıfının temsilcisidir. Kısmet diğer kedilerin aksine insanların sırlarını ortaya çıkarır ve yazar işçi sınıfının öncülüğüne inanan sosyalizme bir gönderme yapar. Kedi sahiplerini karamsar yapan nedenlerden biri sosyalizmin yıkılışını görmenin yanı sıra “devrimci” arkadaşlarının sosyalizme yakışmayan davranışlar sergilemeleridir. Berlin Duvarı yıkılmadan önce sosyalist olduğunu söyleyen birçok kişinin duvar yıkıldıktan sonra zengin olmaya çalıştığını görürler ve asıl yenilginin bu olduğunu düşünürler. Roman kahramanlarının sosyalizme olan inançlarını yok eden olaylardan biri de Çernobil faciasıdır. Çernobil faciasına kadar sosyalizmin kusursuz olduğunu, insanlık için en güvenli yönetim şekli olduğunu düşünen roman kahramanları Çernobil faciasıyla gerçeklerin farkına varırlar:

“Çernobil'deki patlamaya kadar, en başta ben, hepimiz, nükleer santrallerin genelde tehlikeli, ama sosyalist ülkelerde tam bir güvenlik içinde olduğunu savunmuştuk. Öyle inanmıştık. Biliyorsun: buruşmaz, kırışmaz, her türlü yanılığdan, yanlıştan arınmış sosyalizm... Sonra Çernobil geldi. Sonun başlangıcı. Ben o gün asıl kendi yanılığarıma, bu yanılığlar karşısındaki çaresizliğime ağlıyordum.” (KM. s. 252)

Romanın sonunda sosyalizm de olsa insanı yaşatmayan, insana değer vermeyen hiçbir ideolojinin var olamayacağı düşüncesi yer alır. Amaç ne olursa olsun kan dökerek, insana zarar vererek amaçlara ulaşamayacağı fikri vardır. Karakterler kendilerini yenik, karamsar hissetseler de umutlu olmaktan vazgeçmezler. Kirli'nin sahibi kırk yaşında hamile kalır ve bir çocuk dünyaya getirme kararıyla başkaldırdığını düşünür ve kendi neslinin olmasa da gelecek nesillerin insanlığı kurtaracaklarını düşünür. Roman boyunca kendilerini, ideolojilerini eleştiren roman kahramanları romanın sonunda karamsar ruh hâinden çıkıp geçerli tek ideolojinin umut etmek olduğunu belirtirler ve Türkiye'ye dönüp hayata tutunmaya çalışırlar:

“Teori gridir, oysa hayat ağacı her zaman yeşil... Yirmi yıl önce, gencecik ve umutlu olduğumuz için, ‘Umut’ koyardık çocuklarımızın adını. Şimdi umuda her zamankinden daha çok ihtiyacımız var. Alevler, yıkıntılar, savaşlar, bombalar içinde bir dünyanın ortasında, küçücük bir Umut...” (KM. s. 266)

Hiçbiryer'e Dönüş romanında sosyalist sistemin çökmesiyle birlikte karakterler ideolojilerini savunurken, ideolojileri hakkında bilgi ediniriz. Yazar, *Hiçbiryer'e Dönüş*

kitabında sosyalist geçmişiyle derin bir biçimde hesaplaşır. Romanın başkarakteri aracılığıyla ideolojileri en yalın haliyle verilir:

“Bu dünyayı değiştirip bir yeryüzü cenneti kurmayı hayal etmiştik. Felsefemiz ve inancımız, dünyayı açıklamakla yetinmeyip onu değiştirmek gerektiğini söylerdi bize. İnsanın kendi hayatına bir anlam kazandırmasının en görkemli, en yüce yolu bu.” (HD. s.226)

Bu bir şekilde ideolojilerinin ne olduğunu anlatma değil, savunma olarak karşımıza çıkmaktadır. *“...Sosyalist ülkelerdeki sistemlerin çöküşü reddedilemez bir duruma gelince, ortalığı birdenbire “açıklamalar” sardı.”*⁷³

Başkişi, işçilere, köylerdeki kadınlara Enternasyonal’i⁷⁴ öğretir. İşçi sınıfıyla bir araya geldikçe teoriden çok pratiğin önemli olduğunu anlar. İşçilerle bir araya geldikçe onlara sınıfsız toplumun niçin gerekli olduğunu anlatır: *“Tarihin tekerleği geriye dönmez. Sınıfsız, sömürsüz, savaşız bir topluma varmak sadece bir hayal, bir ütopya değil, zorunluluktur.”* (HD. s.155) “Köhne” diye adlandırılan bu düzeni işçi sınıfının yıkacağına inanırlar.

İsimsiz başkahraman ve eşinin hangi örgüte dâhil olduğu romanda açıkça belirtilmez. Sol bir örgütte oldukları, örgütten aldıkları emirlerle hayatlarını şekillendirdiklerini görürüz. Başkişi, çocuğunu doğurmak istediğinde örgüt dışına itilmekten, en çok da ‘yoldaşları’ tarafından küçümsenmekten korkar. Burada örgütlerin baskıcı sistemleri üzerine gönderme yapılır. Başkişi bu baskıcı, yıpratıcı sistemi “keşşilik ahlakı” olarak tanımlar. Örgütün baskısına rağmen çocuğunu doğurduğunda bile devrim mücadelesine hiçbir şeyin engel olamayacağını göstermek için çocuğu ikinci planda kalır:

“Çocuk doğurma dönemi olmadığını söylemişlerdi. Gevşeme geçiciydi; zor günlere doğru gidiliyordu. Çocuk ayak bağı olacak, en iyi militanlardan birini devrimci savaşın dışına atacaktı. Çocuğu aldırmasını öneriyorlardı.” (HD. s.56)

⁷³ Rıza Yürükoğlu, *Sosyalizm Birinci Kitap*, Alev Yayınları, 1. B., İstanbul, 1999, s. 10.

⁷⁴ Dünya genelinde birçok dilde söylenen işçi sınıfının sembol şarkısıdır. Türkçe Enternasyonal Marşı “Uyan artık uykudan uyan. Uyan esirler dünyası...” dizeleriyle başlar.

İsimsiz başkişi, Berlin duvarının yıkılışıyla ve Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle yenilgiyi kabullenir. Nerelerde yanlışlar yapıldığını sorgular. Yeni neslin aynı yanlışları yaptığını gördükçe dünyanın kurtulamayacağını düşünür:

“Sanki yetmiş yıl öncesindeyiz, sanki dünyada hiçbir şey değişmedi, sanki büyük yenilgi yaşanmadı. Yirmi yıl önce yaptığımız bütün hataları aynen tekrarlamaları zorunlu mu sanki? Artık geçmişten bir şey öğrenilmediğini kesinlikle biliyorum.” (HD. s.38)

Başkişi, amaçın ne kadar haklı olursa olsun yanlış araçlarla doğru bir amaca varılamayacağını anlar. Yanlış araçların kullanılması, tarihin zorla değiştirilmeye çalışılması, on on beş yıla devrim yapılabileceğinin düşünülmesi başkişinin devrim mücadelesinde gördüğü yanlışlardır. Devrim mücadelesinin içinde olduğu yıllarda zaman zaman binlerce yıldır var olan düzenin kolayca yıkılamayacağını farkındadır. Mücadelelerini bazen ulaşılması imkânsız hayal olarak görür. Fakat yıllarca örgüt içerisinde sormak, kuşkulananmak, bu kuşkuları yüksek sesle dile getirmek imkânsızdır. Sahip oldukları ideolojiye kendilerinden bir şey katamazlar, onu olduğu şekliyle; kendilerine öğretilen şekliyle savunmak zorundadırlar. Yazar bu kısımlarda başkişi aracılığıyla dogmatik özellikler gösteren örgütleri eleştirir:

“Örgütlerin sert, duyarsız, askeri disiplinleri içinde bu sorular sorulmaz, tartışılmazdı. Mutlak doğrular vardı. Ben bu mutlak doğrulardan o zaman da kuşku duyardım, bir şeylerin aksadığını sezerdim, ama hemen ardından, bu mutlak doğrulardan değil, kendi imanımdan kuşkulanırdım.” (HD. s.161)

Başkişi bu sözlerin ardından her eleştirinin amaca zarar getireceğini düşünür. Amaç için yapılan her hatanın, suçun, hatta cinayetlerin iyi niyetlerle işlendiğine inanır, inandırılır.

Başkarakterin Moskova'da olduğu yıllarda soruları daha da belirginleşir. Kızıl Meydan'da Lenin'in mozolesini askerlerin beklemesine anlam veremez. Devrim için mücadele eden işçilerin ve köylülerin yanında askerler, silahlar olmasını anlamsız bulur. 1 Mayıs kutlamalarında askerlerin, tankların, silahların olması da inandığı devrim mücadelesini sorgulamasına sebep olur. Bu yıllarda başkarakter kuşkulara sahip

olmakla birlikte sınıf mücadelesinden önce bireyin mutluluğunu düşünemez. Bu yönüyle ideolojiler bakımından başkarakter, katı bir tutuma sahip değildir.

Sıcak Külleri Kaldı romanında kendini sosyalist olarak tanımlayan roman kahramanları için enternasyonalizm kavramı önemlidir. Enternasyonalizm, roman kahramanlarının devrim anlayışını ortaya koyarken yazarın romanı hangi siyasal yapıda kurguladığını da gösterir. Romandaki devrim anlayışı Ülkü Öztürk tarafından sık sık dile getirilse de partinin en önemli isimlerinden biri olduğu belirtilen Ömer Ulaş aracılığıyla devrimle ilgili daha teorik bilgilere ulaşırız. Ömer Ulaş'a göre Türkiye'deki devrimci güçler hareket ederken bütün dünyadaki işçi sınıfını düşünmelidir, bu enternasyonalizmin bir gerekliliğidir.

Devrim anlayışı içindeki farklı yapılanmalar da yan karakterler aracılığıyla okuyucuya aktarılır. Cem'in Maoçu olması, Erim'in Mahir hareketinden olması, Umut'un örgüt sempatzanı olması bunun örneklerindendir. Yazar böylece, devrim anlayışını genel hatlarıyla aktarır.

Ülkü Öztürk'ün annesiyle çatıştığı kısımlarda romandaki devrimci gençlerin ve onlara karşı gelen güçlerin ideolojileri bir arada verilir. Ülkü, devrimci gençleri temsil ederken anne, devrimci gençleri vatan haini olarak gören askeri darbeleri haklı bulan kesimi temsil eder. Ülkü'ye ve temsil ettiği gençliğe göre devrimci gençliğin amacı savaşın, zulmün sona ermesidir. Annesine göre kızının ve çevresinin hayal ettiği gibi sınıfsız toplum mümkün değildir, kızının ve çevresinin kutsal bulduğu değerlere karşı gelmesi onların sonunu hazırlamıştır. Ülkü hem annesine karşı hem de annesi gibi düşünenlere karşı yenilgiyi kabul eder.

Sıcak Külleri Kaldı romanında Ömer Ulaş, romandaki devrimci eylem ideolojisinin en önemli ismidir. Bu ideolojilerin çoğu Ömer'in ağzından aktarılır. Babası Eskişehir'de Cer Atölyesinde işçi olan Ömer, yine bu fabrikada çalışan Müslim Usta sayesinde sosyalizmle tanışır. Müslim Usta, çevresi tarafından "komünist" diye alaya alınan, işçilerin hakkını savunduğu halde yine işçilerden dayak yiyen biridir. Ömer, Müslim Usta'dan öğrendiği Nazım şiirleriyle, enternasyonal marşıyla lise yıllarında sosyalizme merak salar. Ömer, üniversiteye gittiğinde ise daha teorik ve sistemli bir şekilde sosyalizmi öğrenir ve benimser. Üniversitede hoca olduğunda ise

devrimci çevrenin en önemli isimlerinden biri olur. Ona göre içinde bulunduğu yoğun siyasal çalışmalar “devrimci eylem” denilemeyecek kadar ciddidir. Bu tarz söylemlerde bulunanları toylukla suçlar. Oluşturduğu “işçi muhalefeti” grubu, çıkardığı dergiler hayatının bütünü oluşturur. Ömer’e göre bir gencin devrimci edebiyatı yapmadan teorik olarak kendini çok geliştirmesi gerekmektedir. Marx’ı Engel’i, Hegel’i, Smith’i ya da düşünce tarihinin önemli yazarlarını bilmeden devrimci olmak mümkün değildir. En fazla hapiste yatanın en koyu devrimci sanılmasına karşı çıkar. Ömer, 1971 yılıyla başlayan dönemlerde ise sahte kimliklerle kaçak yaşamaya başlar. Ömer’e göre Deniz Gezmiş’e karşılık İsrail Başkonsolosu Elrom’un öldürülmesi ise solun parçalanmasına sebep olmuştur. Darbe sonrası solun bölünmesi ise ona göre yine devrimcilerin yanlışlarının bir sonucudur. Bu anlamda Ömer romanın ideolojiler konusunda en teorik kişisi olmakla birlikte içinde bulunduğu devrimci grupla ilgili en çok özeleştiri yapan kişidir.

Ömer ve Ülkü aracılığıyla Avrupa ve Türkiye solu karşılaştırması da yapılır. 68 döneminde Paris’te bulunan Ülkü öğrenci olaylarını karşılaştırır. Paris’teki öğrenci olaylarında tam özgürlüğün peşinde olan, bütün yasaklara karşı çıkan gruplar varken Türkiye’de ise işçi sınıfının varlığı bile yeni tartışılan bir kavramdır. Ömer, bunun sebebini ise sol tarihin farklı bölgelerdeki kökenine bağlar. Türkiye işçi hareketinin 15-16 Haziran olaylarıyla başladığını aktarır.

Sıcak Külleri Kaldı romanında Mehmet İliç de Türkiye İşçi Partisi’nin ideolojilerini aktaran önemli karakterlerden biridir. Ailesi Elazığ’dan göç eden İstanbul’da gecekondu bölgesinde yaşayan Mehmet’in annesi de babası da işçidir. Mahallesinde yaşayan Doktor Selim sayesinde komünistliğin, sosyalizmin ne olduğunu öğrenir. Bütün işçi eylemlerinde yer almaya çalışır. Mehmet, işçi sınıfına olan inancından hiçbir zaman vazgeçmez; devrimin anca işçi sınıfının öncülüğüyle gerçekleşebileceğine inanır. Mahir hareketine, Deniz, Hüseyin, Yusuf, Ulaş gibi devrim için ölenleri saygıyla anmakla birlikte asıl inandığı emekçilerdir. Darbe sonrası işçilerle kurduğu ağı koparmamaya çalışır. Devrim sonrası Türkiye İşçi Partisi’nin dağılmasıyla bile işçi sınıfından vazgeçmez. Partinin pasifleştiğini düşündükçe uzaklaşır ve parti çizgisinden kopmaya başlar. Gelecekte işçi sınıfını merkezinde toplayıp Türkiye’yi devrime götürecek bir parti için mücadele eder.

Sosyalist sol için mücadele eden Ömer Ulaş ve Mehmet İliç devrim anlayışı konusunda farklılıklar gösterirler. Ömer Ulaş devrimin teori, hesap, soğukkanlılık, yönetim yanını temsil eder. 1 Mayıs 1977 katliamında dahi partinin mağdur görünmesi ve sempati kazanması için paniğe kapılmadan olay anında taktikler geliştirir. Ömer, uluslararası hareket edilmedikçe devrimin gerçekleşmeyeceğine inanır. 12 Mart sonrası ölen devrimcileri ise kahraman bulmakla birlikte iktidarın kahramanlıklarla değil, teoriyle gerçekleşeceğini düşünür. Ona göre Deniz, Yusuf, Hüseyin kahraman olmakla birlikte yanılğı içindeydiler. Ömer devrimci romantizmini ve devrimci edebiyatını Türkiye solunun önünde engel olarak görür. Mehmet ise öldürülen devrimcilere karşılık silahlanmadan, intikamdan yanadır. Mehmet, devrimin hangi yönde ilerleyeceğini hesap etmeden ilerler; meydan okuyan, teoriden çok mücadeleyi savunan tarafı temsil eder.

Ömer Ulaş Maoculara ilgili değerlendirmelerde de bulunur. Ömer'e göre 1 Mayıs 1977 katliamı kışkırtma sonucu oluşmuştur. Mücadeleye silahla katılarak devrimin yasal yollarla yapılmasını engellediklerini düşünür. Öyle ki Ömer Maoculara CİA ajanlarını bir tutar.

Devrim mücadelesi içinde farklı bir ideolojiyi de Doktor Selim karakteri aracılığıyla görürüz. Doktor Selim, gecekondu mahallesinde yaşayan gençlere sosyalizmle ilgili teorik kitaplar verip onlara öncülük eden biridir. Doktor Selim için devrimin amacı sınıfların değil bireylerin mutluluğunu sağlamalıdır. İşçi sınıfının öncülüğüne inansa da proletarya diktatörlüğünü reddeder. Komünist partilerin iktidarda olduğu ülkelerde dahi komünist insanın yaratılmadığını düşünür. Her şeyin iktidar için yapıldığı bir mücadelenin komünizm olmadığına ve ütopyasına iktidar tutkusu sona erdiğinde ulaşılabilirliğini söyler:

“Bütün diktatörlükleri, en azından teoride reddetmeden özgürlüğe nasıl varabiliriz? Halkın yarısını kesip biçip öteki yarısının özgürlüğünü, mutluluğunu sağlayacaksa, yokum ben bu işte.” (SKK. s. 220)

Örgütler arasındaki ideoloji farklılıkları 1 Mayıs yürüyüşünde bile kendini belli eder. Ülkü coşkulu bir katılımın olduğu 1 Mayıs'ta kiminle yürüyeceğine karar veremez. Bir tarafta birlikte çalıştığı işçi kadınlar bir tarafta sosyalist partilerin kolları,

sert devrim sloganları söyleyen gençler vardır. Ülkü, bu kadar farklı ideolojilerle iktidara varılamayacağını düşünür.

Sıcak Külleri Kaldı romanında Arın Murat devrimci ideolojinin karşısında yer alan bir karakterdir. Arın'a göre devrimci olduğunu iddia edenler nankörlük yapmaktadır, devlete ve devlet geleneğine sıkı sıkıya bağlıdır. Çocukluk arkadaşı Cem'in solcu, komünist olmasına anlam veremez. Cem, varlıklı bir ailenin çocuğudur; Arın'a göre Marksizm, komünizm işçi sınıfının ideolojisidir. Ona göre varlıklı birinin solcu olması kendi düzenini yıkmak istediği anlamına gelir. Arın'ın karşı çıktığı bir diğer nokta ise Leninist devrim teorisinin “devlet çarkını parçalama” ilkesidir. Arın devletin hikmetli, güçlü, insanların mutluluğunu sağlayan bir çark olarak düşünür. Bunu yıkmaya çalışanları ise kulaktan dolma bilgilerle hareket edenler veya gençlik hevesiyle özentilik yapanlar olarak görür. Devlete karşı çıkıldığında kazananın her zaman devlet olacağına inanır. Devlete karşı çıkmak yerine onun içinde yer alıp düzenin ne olursa olsun sağlanması gerektiğine inanır. Lenin mozolesini askerlerin beklemesi de ona göre sosyalizmin zayıf yönlerinden biridir; işçi sınıfının öncülüğüne inandıkları halde askerlerin nöbet tutmasını devrimin kitlelerden uzak olduğunu gösterir. Arın'a göre sosyalizmin söyledikleri gibi bir rejim olmadığını gösteren bir diğer konu ise kadın cinselliğidir. Ülkü sosyalizmle birlikte kadının meta olmaktan çıkıp sosyalist ülkelerde fuhşun olmadığını söyler fakat Arın'ın Sovyet Rusya'sında karşılaştığı manzarada bunun sadece hayal olduğunu görür.

Oya Baydar 1960-2000 yılları arasındaki solun değişimini karakterleri aracılığıyla aktarır. Erguvan Kapısı romanıyla 68 kuşağı devrimcilerinin yerini Alevi ve Kürt nüfusun çoğunlukta olduğu gecekondu bölgelerinde yaşayan insanlar almıştır. 1970, 1980'lerde fabrikalarda, grevlerde daha çok kendini hissettiren sol “varoşlara” kaymıştır: *“Medyada “varoş gençliği” olarak ifade edilen kentsel çevre bölgelerinde yaşayan gençler için, mekânsallığın kimlik oluşturuıcı etkisi olduğunu gözlemliyoruz. Bu bölgelerde bir kuşaksal-mekânsal kimlikten söz etmek mümkündür. Varoş söylemiyle oluşan dışlanma ve buna yönelik farklı tepkilerin geliştirilmesinden, mekânda toplumsallaşmaktan kaynaklanan bir mekânsal kuşak kimliğinden söz edebiliriz.”*⁷⁵

⁷⁵ Hakan Yücel, Varoşun Üç Hali: “İç Varoş”, “Parçalanmış Varoş” ve “Bütünleşik Varoş”, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, Mart 2016, s. 55.

Kerem Ali bu mahallede yaşayanlardan biridir. Kerem Ali aracılığıyla varoşlardaki sol görüş aktarılır. Kerem Ali abisi Kerem öldürüldüğünde devrim andı içer ve adının başına abisinin adını ekler. Yoksullar ve zenginler arasındaki farkı küçük yaştan itibaren fark etmiştir. Kerem Ali, mahallesine varoş denmesinden rahatsız olur, ona göre yaşadığı mahallede başkaldıran İstanbul'un öteki yüzüdür bu yüzden varoş yerine 'devrimci İstanbul' demeyi daha uygun bulur. Derin'e göre Kerem Ali'nin yaşadığı mahalle tehlikelidir ve buradaki solculuğu da tehlikeli bulur, mahalleye yalnız gitmeye korkar:

"Varoşlarda solcu olmak zordur. Romantik bir macera ya da bilinçli sınıfsal bir seçim değil, bir yaşam biçimi, bir öfkedir devrimcilik buralarda." (EK. s. 78)

Devrimci direniş, gecekondu mahallerindeki yıkımlarla da kendini gösterir. Kerem Ali aracılığıyla anlatılan bölümlerde gecekondu mahallerinde yaşayan insanların belediye çalışanları ve polislerle karşı direnişlerin devrimci bilinçle yapıldığı söylenir.

Kerem Ali'nin devrimci ideolojisi abisinin onu bilinçlendirmesiyle birlikte zenginlerle kendisi gibi fakirler arasındaki uçurumu görmesiyle başlar. Erguvan Kapısı'nda sol ideoloji zenginle fakir arasındaki eşitsizlikleri gözler önüne serer. Kerem Ali ve ailesi Etiler'de bir apartmanda kapıcılık yapıp iki göz oda kapıcı dairesinde yaşamaktadırlar. Mahallelinin yardımıyla imece usulü yaptıkları gecekondu mahallesine taşındıklarında Etiler'deki dünyayla gecekondu mahallesindeki dünyanın farklılığını görüp sınıfları için mücadele etmeye başlarlar:

"İstanbul içinde kaç İstanbul var. Bizim İstanbul, bir de onların İstanbul'u, öteki İstanbul. Dünya da, Türkiye de öyle işte. Yoksulların dünyası ile varsılların dünyası, yoksulların Türkiye'si ile varsılların Türkiye'si. Biz neden buradayız, onlar neden orada? Neden ikide birde bizim gecekondularımızı yıkmaya gelirler de şu güzelim Boğaz koruluklarının içindeki siteleri, villaları yıkmak kimsenin aklına gelmez? Hiç düşündün mü?" (EK. s. 95)

Mahallede zenginlerin villalarına ya da mafyaların yaptığı apartmanlara ses çıkarmayan devlet görevlilerinin kendisine karşı gelen, direnen gecekondu mahallelerine yönelmesinde ideolojik sebepler yer alır. Kerem Ali abisi sayesinde bunları düşünmeye, sorgulamaya başlar. Gördüğü eşitsizlik karşısında adı belirtilmeyen

sol bir örgüte dâhil olur. Kerem Ali'nin intikamcı bir kişiliğe sahip olmasına küçüklüğünden beri hem babasının işinden dolayı hem de Alevi olmasından dolayı uğradığı ayrımcılık sebep olur. Kerem Ali, *“Devrimciysen hele de Doğuluysan, Alevi isen sorguya suale gerek yok, yekten suçlusundur”* (KS. s.123) diyerek toplumda çoğu kişinin hem ideolojisinden dolayı hem de inancından dolayı maruz kaldığı ayrımcılığı aktarır.

Kerem Ali'nin ağabeyi Kerem'e göre küçümşenen varoşlar günün birinde işçi sınıfının iktidarını gerçekleştirecektir. Hücre baskını sırasında öldürülen Kerem'in mücadelesini kardeşi Kerem Ali devam ettirir:

“Bu şehir, çepeçevre, devrimci bir kuşakla sarılı. Varoşlar, diyorlar küçümseyerek. Bir gün, aşağılanan, küçümşenen varoşlar şehri fethedecek. Hani o sevdiğimiz türküdeki gibi. Devrim türküleriyle geleceğiz, bekle bizi İstanbul.” (EK. s.96)

Yazar, Kerem Ali'nin yaşadığı gecekondu mahallesini Alevi ailelerle kurgular. Yazar böylece solun özellikle Alevilerde ve Kürtlerde yer bulmasının sosyolojik sebeplerine de gönderme yapar:

“TİP'in halk şiirinin muhalif kaynaklarına yönelmesi Alevileri kısmi olarak CHP'nin solunda bir mevziye taşımakla birlikte, Aleviliğin siyaset meydanlarında alenen çalınıp söylenmesi, sonraki günlerde Alevilerin özgül talepleriyle ayrı bir siyasi teşekkülde bir araya gelişlerini başka gelişmelerle birlikte hızlandıracaktı. Bu olgu TİP'in öncelikli sınıf politikasından kaynaklanıyordu zira Aleviler de tıpkı Kürtler gibi sınıf meselesinden evvel biriktirdikleri dertleriyle yaşıyorlardı. O nedenle de türkülerin siyasal bir araç olarak işlevselliğini fark ettiklerinde, TİP'in yarattığı coşkunun kendi dertlerine de derman olmasını beklemekteydiler.” ⁷⁶

Yazar, silahlı örgüte üye olan kardeşlere kötü sonlar yazarak ‘iyi amaçlara kötü aralarla varılamayacağının’ mesajını verir. Kerem Ali'nin temsilindeki mahalleye göre şiddet kendiliğinden ortaya çıkmamış, devlet şiddetinin karşısında bir savunma biçimi olmuştur. Mahallelerinin her gün basıldığı, evlerinin yıkıldığı, anne babalarının yerlerde sürüklendiği polis şiddetine şiddetle karşılık vermeyi doğal bulurlar:

⁷⁶ Ahmet İnsel, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* 8, İletişim Yayınları, 2. B., İstanbul, 2008, s. 907.

“Camları, vitrinleri taşılayacaksın da ne olacak, derler çok bilmiş entellerimiz. Bebelikten birikmiş, bilinçaltına işlenmiş öfkedir bu: Damının polis panzerleriyle yıkıldığını, anasının babasının yerlerde sürüklendiğini, ağasının kardeşinin düşmanmış gibi dipçiklendiğini, tartaklandığını yaşamış olanların öfkesidir bu.” (EK. s.225)

Kerem Ali’nin dâhil olduğu adı verilmeyen örgüt devrimin, şiddet, intikam yoluyla gerçekleşebileceğine inanan bir ideolojiye sahiptir. Bu örgüt hem devletle hem de içlerindeki muhalefetle savaştığı için ‘devrimci terör’ adını verdikleri yöntemi haklı bulurlar. Kerem Ali Derin’in örgütten ayrılmak istemesi üzerine sol örgütlerin eleştiri kabul etmeyen ideolojilerini açıklar. Örgüte göre eleştiri günah ve hatadır; asla kabul edilemez. Örgüte üye olan sürekli olarak kendini kanıtlamak, verilen görevlere itaat etmek zorundadır. Ölmek ve öldürmenin örgüt üyesi için kutsal bir görev olduğu dile getirilir. Hapishanelerin devrimcilerle dolup taşmasından yola çıkarak zulme karşı direnişi, ölümü savunurlar ve ‘feda’ ideolojisi karşımıza çıkar. Bu düşüncelerle Kerem Ali’ye abisinin vurulmasında payı olan eski örgüt üyelerinden birini infaz etme emri verilir. Kerem Ali, örgütün emirlerine uymamanın sonucunun ölüm olduğunun bilincindedir. Örgüt ise uyguladıkları yönteme, kullandıkları araçlara rağmen davalarından dolayı tarih önünde aklanacaklarını düşünerek Kerem Ali gibi gençleri infazlarında kullanırlar. Kerem Ali, hücre baskını sırasında kaçan eski bir örgüt üyesini örgütün emirlerine uyarak infaz eder, örgüt emretmesine rağmen infazı sahiplenmez. Kerem Ali, örgütten destek beklese de aradığı ideolojik morali bulamaz. Kerem Ali’nin sahip olduğu ideolojinin karşısında duran Turgut Ersin’e göre ideolojiler toplumdaki bireyleri tek tip hâline getirip özgür iradelerini yok etmektedir. Devrimci terörü savunan Kerem Ali ile bir zamanlar solcu olan fakat ideolojilerin insan özgürlüğünü yok ettiğini düşünen Turgut Ersin arasında ideoloji çatışması yaşanır ve iki karakter aracılığıyla Türkiye’deki solun kuşakları temsil edilir:

“Bazı görevler zordur. Biz devrimciler can almak için değil canları korumak için varız. Ama ne yazık ki devrim gerçekleşene ve halkın iktidarı kurulup pekişene kadar devrimci terör uygulamak zorundayız. Hainler cezalandırılmazsa, inancı ve yüreği zayıf olanların eli titrer.” (EK. s. 233)

Erguvan Kapısı romanı *Sıcak Külleri Kaldı* ve *Hiçbiryere Dönüş* romanları gibi sosyalist ideolojide kurgulanmış olmasına rağmen adı geçen romanların asıl ortak ideolojisi “Ölümden yaşam doğmuyor.” sloganıdır. *Erguvan Kapısı* romanında Turgut Ersin yaşamının bir döneminde sosyalist bir devrimci olmuştur. Silahlı mücadelenin sosyalizm uğruna da olsa mutluluk ve ferahlık getirmeyeceğini bu yüzden inandığı tek ideolojinin insanı yaşatan ideoloji olduğunu savunur. *Hiçbiryer’e Dönüş* romanında başkahraman, *Sıcak Külleri Kaldı* ve *Erguvan Kapısı* romanlarında Ülkü ve Turgut Ersin bu ideolojiyi savunan, kendilerine ‘dönek’ denmesinden çekinmeyen karakterler olarak karşımıza çıkarlar:

“Sadece yaşayarak öğreniliyor. Ama neredeyse 40 yılı bulacak olan, sizin deyiminizle ‘devrimcilik’ yaşamında öğrendiğim tek şey, insanlığın mutluluğu ve özgürlüğü hedefine, insanı tahrip eden silahlarla varılamayacağı oldu. Yaşama ölümle varılmıyor, ölümden yaşam doğmuyor.” (EK. s. 115)

Baydar ilk dört romanında sıklıkla vurguladığı sosyalizm, enternasyonalizm düşüncesinden *Kayıp Söz* romanında uzaklaşır ve Türkiye’deki sosyolojik sorunlara yoğunlaşır. Yazar bu romanında insan yaşamını bütün davaların, ideolojilerin üstünde görür; ona göre silahla savunulan ideoloji yok olmaya muhtaçtır. *Kayıp Söz* romanında yazar doğu meselesini ülkenin refah ve kalkınma sorunu olarak ele alır. Romanın başkahramanı Ömer Eren, gençliğinde devrim için mücadele etmiş bir sosyalisttir. Devrimci arkadaşlarıyla birlikte Zap suyuna köprü yapmışlardır; Ömer’e göre gençlerin yaptığı bu köprü, Batı’dan Doğu’ya uzatılan bir birleşme elidir. Popüler bir yazar olan ve aydın sorunsalı yaşayan Batılı Ömer Eren’in yolu tesadüfî olaylar aracılığıyla Doğulu olan Mahmut ve Zelal’le kesişir ve Ömer Eren romandaki ideolojinin sözcüsü olur. Gençliğinde ülkesindeki olaylarla ilgilenmiş Doğu’ya gitmiş, romanları çöksatar bir yazar olmasına rağmen Ömer romanlarının ünlenmesiyle toplumsal olaylardan uzaklaşır ve toplumsal sorunlardan uzak yazılar yazmaya başladıkça içindeki boşluğu dolduramaz. Bu içindeki boşluğun ne olduğunu Mahmut ve Zelal’le karşılaşana kadar bulamaz; onlarla karşılaştığında sorularının cevabının Doğu’da olduğunu düşünür. Bu anlamda *Kayıp Söz* romanında karşımıza çıkan ideoloji siyasal bir anlatım olmaktan çıkıp bir mesaj haline dönüşür ve yazar aynı ülke içindeki eşitsizliklere dikkat çekip Batılı Ömer Eren aracılığıyla Doğuda yaşanan sosyal ve kültürel hayattan haberdar

olmamızı ister. Ömer Doğu'nun memur ailelerin gittiği uzak bir ülke haline geldiğini tanımlar. Ömer Eren'e göre Doğu, işçi sınıfıyla yenilgiye uğrayan devrimcilerin yenilgilerini unutabilmeleri için sığındıkları bir yerdir.

Kayıp Söz romanında tıp fakültesinden atılan Mahmut dağa çıkar ve intikam almak ister, adı verilmeyen bir örgüte dâhil olur. Mahmut dağda Marksizm-Leninizm dersinde ideolojik eğitim de alır. Burada öğrendiklerine göre sömürenler ve sömürülenler bir olup doğudaki halkı ezmektedir. Mahmut'un dağda aldığı eğitimler, ideolojiler dağa çıkan gençleri eğitmekten çok öldürmeyi kanıksamış bireyler yetiştirmeye yöneliktir. Mahmut aracılığıyla örgütlerin, silahlı eylemleri eleştirisi yapılır. Mahmut dağdayken silahlı mücadeleyi eleştiren, ulusal kimliğin oluşumunu önemli gören güzel günlerin geleceğine inanan Doktor adlı karakter örgüt tarafından infaz edilir:

“Türksen Kürdü, Kürtsen Türk'ü düşman bilmeyeceksin; milliyetçilik kötü bir mikroptur, ruhunu esir almasına izin vermeyeceksin. Ulusal kimliğin için, gerekiyorsa bağımsızlığın için savaşsın, ama başkalarının kimlik haklarını çiğneyerek değil. Unutmayalım; zalimin hası mağdurdan çıkar.” (KS. s. 206)

Yazar, Mahmut aracılığıyla silahlanan, araç olarak şiddeti benimseyen her türlü ideolojiye yine karşı çıkar. Mahmut, insanların kandırılarak dağa çıkarıldığı bir örgütte ilk fark ettiği şey sorgulamanın, özeleştirin ölümüne sebep olduğudur. Mahmut, örgütlerin insanların düşünmesine bile izin vermediğini insanları birer ölüm makinesine çevirdiğini görür. Yazar ideolojilerin aile, çevre, toplum tarafından ezberletilmiş düşünceler olmasına karşı çıkar. Her ideoloji eleştirilmedikçe, sorgulanmadıkça toplumu feraha ulaştırmak yerine ölümüne, savaşlara, kaosa yol açmaktadır.

Yolun Sonundaki Ev romanında Emre, ideolojileri için mücadele eden bir karakterdir. 1972 yılında ailesini terk ederek 'yoldaş' olduğunu kanıtlamaya çalışır. Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idam kararlarının engellenmesi için mücadele eder. Emre, ideolojileri için mücadele eden bir karakter olmasına rağmen geleceğe dair umutsuzdur:

“Darağaçlarının kurulmadığı, evlerin basılmadığı, insanların zindanlara tıklmadığı sabahlara uyanamayacak mıyız bu memlekette? Daha kaç kuşak?..

‘Bu memlekette de bir gün sabah olursa Haluk’ Nazım’ın şiirlerinin yeri başka ama Tevfik Fikret de yabana atılmaz.’ (YSE. s. 62)

3.2.1. İktidar Sorunsalı

Güç, gücü kullanabilme, yetebilme anlamlarına gelen iktidar sözcüğü, Türk Dil Kurumu tarafından bir işi yapabilme gücü, erk, kudret ve devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi olarak tanımlanmıştır. İktidar sözcüğü çok anlamlılık kazanarak siyasal, sosyal ve cinsel anlamda kullanılagelmiştir. İktidar olgusu toplumsal yaşamımızda, evde, okulda, iş yerlerinde, varlığını sürdürür.

Baydar eserlerinde iktidar olgusunu ele almış, iktidar olmadan dünyayı değiştirmemin mümkün olup olmadığını sorgulamıştır. Sosyalizmin Sovyetler Birliği’nde yenilgiye uğramasından sonra geçmişte yapılan yanlışları irdeleyen Baydar, bireysel özgürlüğü bütün ideolojilerin önünde tutmuş; erkeklerin iktidar hırslarını fark etmiş ve iktidar kavramını sorgulamaya başlamıştır: *“Siyasal yapılanmayı ve anlayışları belirleyenler, genellikle erkeklerdir. Oya Baydar’ın yazınsal yaratımında belirginleştiğine göre, içerdikleri ve süreklileştirdikleri erk nedeniyle, insanı insansızlaştıran yapılar ve anlayışlar aşılrken, onları yaratan ve yönlendiren erkeklerin de etkisizleştirilmesi gerekir. Yazarın bir anlatı unsuru olarak yazınsal söylemine kattığı ‘ölü erkekler’ duyumsatması, ancak bu bağlamda anlam kazanmaktadır.”*⁷⁷

Toplumu, dünyayı değiştirmek için iktidarı araç olmaktan çıkarıp amaç haline getiren erkeklerden temizlemeye çalışan yazarın romanlarında, iktidar arayışında olan erkeklerin sonu ölüm olur.

Hiçbiryer’e Dönüş romanında ideolojisinin yıkılmasıyla hayatı anlamsızlaşan, hayata dair hiçbir umudu kalmayan Doktor karakteri aydın yönüyle Kürt sorununa değinirken bir taraftan da hayatında boş kalan ideolojileri için savaşıma dürtüsünü dağa çıkarak gidermeye çalışır. Fakat yer alma sebebini bilmediği bir savaşta sırtından vurularak öldürölür. Yazar, burada yine yanlış araçlarla hiçbir doğru ve ahlaklı amaca

⁷⁷ Onur Bilge Kula, “Oya Baydar Romanında İdeoloji Sorgulaması”, *Ankara, H.Ü.E.F.D., C. II, S. 25* (2008), s.25

varılamayacağını belirtir. Her türlü iktidarın insanın geleceği için mutluluk getiremeyeceğinin farkına varır:

“Belki yanlışımız daha derindeydi; ilerlemeyi insanlığın mutlak kaderi saymaktaydı. İnsanı ve dünyayı değiştirmek için verilen iktidar savaşındaydı, iktidar olgusunu mutlaklaştırmaktaydı.” (HD. s.176)

Baydar iktidar kavramını en çok *Sıcak Külleri Kaldı* romanında sorgular. İktidar sorunsalını hem siyasal hem sosyal hem de cinsel anlamıyla ele alır. Yazar, iktidar sorunsalını erkek karakterler aracılığıyla verir. İktidara giden yolu kanlı olarak tanımlayan yazar, iktidar hırsını erkeklere yakıştırır. *Sıcak Külleri Kaldı* romanında Arın Murat iktidarın sembolüdür. İktidar kavramı devlet yönetimini elinde bulundurma olarak da tanımlanır. Arın Murat annesinin baskıcı tavırları sonucunda devletin üst kademelerine yükselme konusunda karar verir. Arın Murat’ın çocukluk arkadaşı Cem, Arın’ın 68 Kuşağından olmasına rağmen hiçbir ideolojiye sahip olmamasına şaşırır. Arın’ın tek isteği kariyer basamaklarını tırmanmak, devletin üst kademelerinde yer almaktır. Bu amacına engel olabilecek herkesi hayatından çıkarır. Devletin üst kademelerinde yer almasını engelleyebilecek kişilerden biri de Ülkü’dür. Ülkü, devletin komünist olarak aradığı bir militandır. Arın aralarındaki aşka rağmen onu hayatından çıkarırken kararsız kalmaz, üzülmez. Arın’ı güven duyduğu tek şey devlet ve iktidar mekanizmasıdır. Hikmet-i devlet inancı onun hayatını belirler:

“İktidar oyununda haklı-haksız, doğru-yanlış, iyi-kötü, ahlaklı-ahlaksız ikilemlerine yer olmadığını, iktidarın kendine özgü etiğinin, tanımını iktidara sahip olmakta bulduğunu, amacın araçları haklı kıldığını öğrenmiş ve ilke olarak benimsemişti.” (SKK. s.45)

Arın, kirlenmeden devlete hizmet edebileceğini eğer bir kirlilik varsa da onu düzeltebileceğine inanır. Arın’a göre temiz bir topluma ulaşmak için bazı kirli işlerin olması kaçınılmazdır. Arın’ın aksine çocukluk arkadaşı Cem ise iktidar karşıtıdır, iktidarın insanı kirlettiğini düşünür. Cem’e göre iktidarda belirli bir noktaya gelebilmek kirli işlere bulaşp suç işlemekle mümkündür. Arın kariyerinde ilerlerken yıllar geçtikçe sorular sormaya başlar, huzursuzlaşmaya başlar. Gazetecilerin, aydınların, bilim insanlarının öldürülmesi ve katillerinin bulunamaması onu şüphelendirir:

“Sokak ortasında işlenen cinayetler evlere, dükkânlara, okullara, gecekondu semtlerinin kahvelerine taşınıp kanlı katliama dönüştüğünde, sağ veya sol, cinayet hangi örgütün üstünde kalırsa kalsın yöntemlerin aynı olduğunu fark etmişti.” (SKK. s.47)

Arın, “planlayan ve önerilenlerin” safında yer aldığı için ellerinin kirlenmediğini düşünür. Devlet için birkaç canın ölümünü fedakârlık olarak düşünür. İstanbul’daki hücre evi operasyonlarının temizlenmesi kararı sonrasında Arın Murat, öz oğlu olduğunu bilmediği Umut Murat Ulaş’ın öldürülmesine sebep olanlardan biri olduğunu düşünür. Arın, Umut Ulaş’ın öldürülmesinden sonra yöntemin doğruluğundan şüphelenmeye başlar. Kürt kökenli aydınların öldürülmesi bilmediği başka bir gücün olduğunu fark etmesine yol açar. Yeniden incelemek istediği dosyalardaki bazı belgelerin yok edilmesi de şüphelerini artırır ve izlendiği izlenimine kapılır; artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığına, büyüün bozulduğuna inanır:

“Yorulduğum ve yaşlandım, diye düşünmüştü. Eskiden olsa savaşırdım. ‘Peki ne için, ne uğruna savaşırdım?’ sorusu ise cevapsız kalmıştı. Ne uğruna gerçekten? Vatan için mi, devlet için mi? Sorunun kendisi bile hamasi, anlamsız, kof edebiyattan ibaretti. Bir şeyler kırılmış, büyü dağılmış; geriye kuşkular, sorular,-söylemeye dili varmıyordu ama- korkular kalmıştı.” (SKK. s.61)

Arın’ın kuşkuları arttıkça söylemleri de değişir. Türkiye’nin Avrupa Birliğine girmesi için yaptığı toplantılarda Türkiye’de yaşanan acılardan, darbelerden, işkencelerden, vurulanlardan hatta devletin içinde oluşan “gölge devlet” kavramından ilk kez bahsetmeye başlar. Kontrgerilla adını verdiği devlet içindeki bu gizli yapılanmanın ilk kez 12 Mart döneminde ortaya çıktığını söyler. Solun 1973 sonrası giderek tehlike olarak algılanması sonucu terörün de arttığını öyle ki kontrgerilla karşısında devletin yasal güçlerinin de çaresiz kaldığını belirtir. Özellikle 1980’lere yaklaşıldığında sağ-sol çatışması görünümü altında gizli gücün toplumu kaosa götürdüğünü de belirtir. “Çekirdek devlet” kavramının sadece Türkiye’de değil NATO ülkelerinde de, İtalya’da Gladio, olduğunu belirtir. Devletlerin politikalarını daha baskıcı bir şekilde uygulayabilmek için bu illegal, gizli yapılanmaları kullandığını ama aynı zamanda bu yapılar tarafından devletin kullanıldığını değerlendirir. Arın’ın iktidar

ve devlet eleştirisine göre bu yapılanmalar, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesindeki en büyük engeldir. Arın yıllar sonra devlete olan sonsuz ve mutlak güveninin dışına çıkıp olanları dışarıdan izlemeye başladıkça kendini güvende hissedemez. Arın'ın yıllar sonra kuşkuyla, kendini güvende hissedememe duygusuyla başlayan iktidar eleştirisinin bu kadar ani olmasının sebepleri romanda yer almaz. Okuyucuya Arın'ın kuşkuları yıllar içinde artarak verilirken Avrupa'da bütün gazetecilerin önünde yapılan bir toplantıda bu denli eleştiri yapmasının asıl sebebi bilinmez. Bu anlamda Arın'ın iktidar sorunsalı sürecinde bir kopukluk yaşanır. Arın'ı hikmet-i devlet anlayışından uzaklaştıran asıl olay ise Umut'un operasyon sırasında öldürülmesidir. Arın, gerçek oğlu olduğunu bilmesede Umut'u öldürenlerle kendisi arasında dolaylı bağlar kurar ve yıllardır içinde olan kuşkuları yüksek sesle dile getirmeye başlar. Ülkü'ye göre ise bunca yıl sonra Arın'ın iktidarı sorgulamasının hiçbir anlamı kalmamıştır:

“Anlattıkların bizim yaşadıklarımız değil. Sen planları, stratejileri, komploları, devlet çarkını, iktidarın kanını anlatıyorsun. İnsan yaşamlarının bir fiş, bir dosya, bir not, bir çarpı işareti olduğu kötü bir gölge oyununu anlatıyorsun.”
(SKK. s. 188)

Ülkü'ye göre Arın'ın yıllar sonra içinde bulunduğu sistemi eleştirmesi ancak iktidarın yeni bir oyunu veya siyasal intihar olabilir. Arın, hayatını iktidar hırsı peşinde bulmuşken, kendi deyimiyle özgürlüğü keşfettiği an, iktidarı ve içinde bulunduğu sistemi içeriden biri olarak eleştirmeye başladığı için Paris'te sokaklarda dolaşırken ensesinden vurulur. Yazar, burada iktidar için yaşayan erkeklere ölüm sonunu hazırlayarak iktidarın kirliliğine dikkat çeker.

Aynı romanda Ömer için de hayatının tek amacı iktidara gelmektir fakat 12 Eylül sonrası yurtdışına kaçmak zorunda kaldığı ve Moskova'da yaşamaya başladığı yıllarda kafasında sorular oluşmaya başlar. Komünizmin iktidarda olmasına rağmen komünist insanın hâlâ yaratılamamış olmasına üzüldü ve bu ona gittikçe ütopya gibi görünmeye başlar. Ömer, kafasında oluşan soruları sesli bir şekilde dile getirmekten çekinir; sorulardan çok önemli olan ideolojisinin iktidara gelmesidir. Ömer için soru sormak çekinmekten dolayı değil sosyalizmi amacına ulaştırmak için şarttır. Bütün ülkelerin işçileriyle dünyayı fethettiklerine inanırken komünist ülkelerin bir bir çökmesi, Berlin Duvarı'nın yıkılması ve en sonunda komünizmin Rusya'da da başarısız

olmasıyla sosyalizm onun için uzak bir ütopya kalır, kendini sosyalist yıkıntılar içinde yaşayan bir fare gibi hisseder. Ömer'in devrimci arkadaşlarından Falin'le yaptığı konuşmalar Ömer'in iktidar olgusunu detaylı bir şekilde ortaya koyar. Ömer, iktidara bu kadar yaklaşmışken ellerinden kayıp gitmesini anlayamaz ve sebeplerini Falin'e sorar. Falin'e göre devrim için sadece işçi sınıfının iktidarına inanmak yenilgiyi getirmiştir, proletaryanın aktif bir şekilde yer almadığı iktidar çözüm getirmemiştir. Ömer, Falin'le konuşmaları sayesinde Türkiye'de hayal ettiği Moskova cennetinin zannettiği gibi olmadığını anlar ve gerçekleri görmesiyle başarısızlığını kabullenir. Yenilgi karşısında iktidardan uzaklaşmaya dayanamayan Ömer sürekli alkol almaya başlar ve kısa süreli hafıza problemleri yaşar. Yazar, iktidar kavramını Ömer aracılığıyla toplumda günlük hayatımızda sıkça karşımıza çıkan anlamlarıyla kullanır. İktidarsız sözcüğü gücünü, yetkisi kaybetmiş anlamında kullanıldığı gibi toplumda daha çok erkeğin cinsel güçsüzlüğü için kullanılır. Yazar böylelikle iktidar sözcüğünün toplumda sıkça kullanılan anlamlarından yola çıkarak siyasî iktidarı kaybeden Ömer'i cinsel anlamda da iktidarsızlaştırır.

Kendini adadığını ideolojinin bir hayal olduğunu ve iktidarda olduğunu düşünürken bir yıkımla yenilen Ömer siyasal anlamda Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle iktidardan uzaklaşır ve iktidarı kaybeder. Ömer'in siyasal anlamda iktidarı kaybetmesiyle cinsel anlamda iktidarsızlaşması arasında paralellik vardır. Karısı Ülkü'ye karşı yıllardır içinde biriktirdiği duyguların açığa çıkmasıyla Ömer, ona dokunamaz cinsel anlamda ona karşı hiçbir şey besleyemez olur; Ülkü'ye dokunduğunda yaşanacaklardan korkar ve onun bedenini onu sevse de bir yaratık olarak görmeye başlar: *"İktidar sözcüğünü incelerken onunla birlikte iktidarsız sözcüğünü de ele almak gerekmektedir. Türk Dil Kurumu sözlüklerinde iktidarsız sözcüğünün ilk anlamı; gücü, yeteneği olmayan, beceriksiz, yetersiz anlamına gelen sıfat olarak belirtilmektedir. İkinci anlam olarak; cinsel gücü olmayan erkek belirtilmiş, iktidarsız sözcüğünün, cinsel anlamıyla kadınlar için kullanılamayacağı da böylelikle vurgulanmıştır."*⁷⁸

Yazar, burada iktidarsız sözcüğünün toplumda sadece erkekler için kullanıldığını ve aşağılama ifade ettiğini de belirtir. Öyle ki Ömer ilk gençliğinde

⁷⁸ Aksoy, a.g.e., s. 8

arkadaşlarının baskısıyla gittiği ve iktidarsızlık problemi yaşadığı genelevini bir kâbus gibi hatırlar, yine aynı duruma düşmekten korkar.

Ona gerçekleri gösteren Ülkü'ye karşı iktidarsızlaşan ve ondan korkan Ömer, sosyalizmin çöküşünü ve ona asıl gerçekleri gösteren Falin sayesinde aslında hiçbir zaman siyasal anlamda iktidarda olmadığını kavradıkça yalnızlaşır ve kendini yersiz yurtsuz hisseder. Bu anlamda Ülkü de iktidarın sadece erkekleri ilgilendiren bir olgu olduğunu düşünür. Cinsel iktidar ve siyasal iktidar arasında bağ kuran yazar, iktidarı kaybeden erkeğin sonunu yenilmiş olarak gösterir.

Arın Murat ve Ömer Ulaş romandaki iki farklı ideolojiyi temsil eden karakterler olsalar da ikisinin benzer yanı iktidar algılarıdır. İkisinin iktidar uğruna feda edemeyecekleri şey yoktur. Arın devlet için Ömer devrim için inandıklarından vazgeçmeseler de asıl hedefleri iktidar olmaktır. İktidarın olmadığı düzende Ömer ve Arın'ın da yeri yoktur. Ülkü devlet iktidarı için mücadele eden Arın'ı ve devrim iktidarı için mücadele eden Ömer'i Lenin'in "Devlet ve İktidar" kitabına benzeter. Ülkü'ye Arın ve Ömer'deki iktidar hırsı mücadelelerinin, inançlarının arkasında gizlenmiş ana amaçtır. İki erkeğin iktidar tanımları da birbirine benzer. Arın'a göre iktidar: "*Düzeltilmesi gerekli olanı düzeltebilmek için lazım*" olan olgudur. Ömer'e göre de "*İktidar amaca götürür, bu yüzden istenir.*" Yazar, iktidar hırsını özellikle erkek karakterler aracılığıyla verir. Ülkü'ye göre iktidar için mücadele ederken yenilen iki erkek acınacak durumdadır. Yazar iktidar hırsı içerisinde olan iki erkeğe de yok oluş sonu kurgular; Arın hayatını adadığı iktidar tarafından vurulur, Ömer ise hem cinsel anlamda hem de siyasal olarak iktidarsızlığı yaşar, alkolik olur ve hafıza problemleri yaşar.

Gündelik yaşamımızda sosyal anlamda iktidara sahip olan erkeklerdir. Çekirdek bir ailede evin reisi erkek olarak konumlanır; iş yerlerinde kadınların kadınsal düşünmeyip erkeklerle eşit olabilmek için erkekleşmeleri beklenir; cinsel anlamda ise kadından erkeğini mutlu etmesi istenir bu yüzden Baydar, kadın karakterlerini iktidarı sorgulayan iktidar hırsı içerisinde olan erkeklerin hatalarını yüzlerine vuran bireyler olarak kurgular. İktidar için aşklarını, ailelerini, çocuklarını hiçe sayan erkek kahramanlar hatalarını geç de olsa fark ettiklerinde yapılacak hiçbir şey kalmaz, iktidar çarkı özeleştirici yapmalarına izin vermez.

Romanda Cem karakteri aracılığıyla iktidarın insanları kirlettiği ve iktidar için yaşayanların yenilgiye mahkûm olduğu düşüncesi aktarılır. Cem, hayatının hiçbir döneminde iktidarda olmak için mücadele etmez fakat Cem ekonomik anlamda iktidara sahiptir. Yazar Cem karakteriyle iktidarı farklı boyutlarıyla ele alır. Gençliğinde bir dönem solcu olan Cem 12 Mart dönemi sonrası yaşananlardan korkar ve kendi sınıfının gerektirdiklerini yaşamaya başlar, babasından kalan tekstil fabrikasının başına geçer. Kendisinin elde etmediği bir zenginlik içinde hayatını geçiren Cem karısından ayrılır ve çocuklarıyla çok görüşemez; farklı kişilerle birlikte olmaya başlar fakat elindekilere rağmen mutlu olamaz. Ekonomik iktidarına rağmen mutlu olamayan Cem Bozcaada'ya yerleşir ve şarapçılık yapmaya başlar. Ona göre iktidar soru soranları, olup bitenleri anlamlandırmaya çalışanları sevmez ve kendi içinde eritir:

“Aşlına bakarsan, hepimiz aynı bokun soylarıyız. Kimse temiz değil. İster ekonomik, ister siyasal; iktidar kirletir.” (SKK. s. 306)

Romanda Falin aracılığıyla da iktidarın kirleten bir olgu olduğu mesajı verilir. Falin Sovyet Rusya'nın dağılmasından sonra Paris'e yerleşir ve üniversitede dersler vermeye başlar. Çevresindekilerinin aksine sorgulamayı, eleştirmeyi sever. Falin'e göre iktidar sahiplerine göre iktidardan kuşkulanan dahi affedilemeyecek bir suçtur. Arın'ın ölümünü iktidarı sorgulamasına bağlar.

Yazarın sözcüsü konumunda olan Ülkü, romandaki çoğu erkek karakterin aksine hayatının hiçbir döneminde iktidar hırsı içerisinde olmaz. Yazar, iktidar hırsını erkek karakterler aracılığıyla yansıtır. Ülkü'ye göre iktidar her bir bireyin mutluluğunu ve yaşamını sağlayamadıkça yok olmaya mahkûmdur. Ülkü, iktidarı ütopyalarına ihanet olarak görür. Ona göre amaca kötü araçlarla varılamaz, amacından uzaklaşmış olur fakat Ülkü bu anlamda kendisiyle çatışma hâlinindedir. Ülkü, iktidar hırsını sevmese de iktidar hırsı içerisinde olan Arın'a âşık olur; iktidara gelme amacı olan Ömer'le evlenir. İki erkeğin iktidar hırsı Ülkü'yü onlardan uzaklaştırmaz. Arın'ın iktidarı sorgulamaya başlamasıyla birlikte Ülkü de Arın'a olan aşkını sorgular ve Arın'a olan aşkının bittiğini fark eder. Ömer'in cinsel ve siyasal anlamdaki iktidarsızlığı karşısında ona acır. Bu anlamda Ülkü iktidar karşıtı görünmekle birlikte gücü seven, iktidara sahip olan erkekleri seven bir kadındır.

İnsanları bilgilendirmek, eğlendirmek gibi birçok işlevi bulunan medya organları zaman zaman taraflı davranarak toplumu yönlendirebilecek güce sahip olmuştur. Bu anlamda *Erguvan Kapısı* romanında medya organları, iktidarın toplumu yönlendirmedeki en önemli araçlarından biri olarak karşımıza çıkar: “*Basın, iktidar, para üçlüsü, toplumların sefaletlerinin, varsa mutluluklarının özünü oluşturan, mimarlığını yapan, toplumlara kimi zaman zeytin dalı uzatır görülen, kimi zaman acımasızca aynı tetiği çeken ortak güçlerdir.*”⁷⁹

Yazar, Turgut Ersin karakteriyle iktidar-medya-toplum eksenini irdeler. Turgut Ersin önemli bir gazetede köşe yazarıdır. Mete Ünsalan’a göre Türkiye’yi “köşeli yazarlar” olarak adlandırdığı kişiler idare etmektedir: “*Hepimiz medyanın kullarıyız. Yeni tanrımız medya!*” (EK. s. 28) diyerek iktidarın halkla iletişimindeki en etkili yollardan birine işaret eder: “*Siyasetin ise propagandasını yapabileceği en önemli silahı medya organlarıdır. Medya organları da var olduğu günden bugüne birilerinin ya da grupların eşdeyişle siyasilerin veya siyasi iktidarların sesi olmuştur. Ancak bu ses çoğunlukla taraflılığı da beraberinde getirmiştir. İşte bu taraflılık olayını inceleyen modellerden birisi de propaganda modelidir.*”⁸⁰ Kerem Ali’ye göre devletin tekelinde bulunduğunu düşündüğü medya organları, devrimci mücadelede olan varoş mahalleleri kötü göstermek için büyük çaba sarf eder. Kerem Ali’ye göre iktidar, medya organlarında “varoş” diye nitelendirilen mahalleleri tehdit unsuru olarak gösterip iktidarını pekiştirir. Romanda medya organları sadece iktidar sözcüsü olarak değil, iktidara ulaşmak isteyen kesimlerin de kullandığı bir araçtır. Kerem Ali ve militanı olduğu örgüt medya organlarının gücünü bildiklerinden bunu kullanmak isterler ve önemli köşe yazarlarını saflarına çekmeye çalışırlar. Kerem Ali, Derin’in sınıfsal konumundan faydalanır ve ondan önemli köşe yazarlarından biri olan Turgut Ersin’le görüşme ayarlamasını ister. Kerem Ali, önemli bir gazetede köşe yazarlığı yapan Turgut Ersin’den cezaevlerinde yaşanan insan haklarının ihlali gibi konular üzerinde dikkat çekmesini ister. Turgut Ersin sık sık ‘derin devlet’ terimini kullanır. Ona göre iktidar çarkına kendini kaptıran herkes sonunda o çarkın içinde öğütülür. Turgut Ersin, çözüm odaklı bir yazı yazmasına rağmen Kerem Ali ve örgütü tarafından pasif olmakla eleştirilir. Kerem Ali ve örgütüne göre orta yol yoktur, iktidar olmak için eleştirmeden bir tarafa ait olmak gerekir:

⁷⁹ Jean Schwobel, *Basın, İktidar*, çev. Cavit Yamaç, Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yayını, 1982, s. 12.

⁸⁰ Sedat Şimşek, *Medya-Siyaset- İktidar Üçgeninde Medya Gerçeği*, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, 2009, s. 131.

“Medya patronlarının borazanlığını yapmadan burjuvazi o köşelere oturtur mu adamı! Solcunun, devrimcinin döneğinden hayır gelmez arkadaş. İnsan yaşamının dokunulmazlığı, yaşam kutsaldır mavalları, bir sürü boş laf. Avrupa demokrasicisi ‘akıllı’ solcular bunlar. Hiç bedel ödemedi, emperyalistlerin kışını yalayıp hürriyeti kazanacaklar! Sırtımızdan kendi reklamlarını yaparlar, sonra devlet ‘höt’ deyince kısırlar kuyruklarını...” (EK. s. 403)

Yazar, iktidarın kendisi kadar iktidara varılan araçların da tehlikeli olduğu mesajını verir. Erguvan Kapısı kitabında devrimci mücadelenin, sınıf mücadelesinin yanında zenginler ve fakirler arasındaki haksızlık için de mücadele eden gecekondu mahallesindeki çoğu genç, örgüt sempatizanı olur ve tek çıkar yol olarak silahlı mücadeleyi görürler. Onlara göre 68 Kuşağı gibi pasif olmak ya da revizyonist olmak korkaklıktan başka bir şey değildir. Kendilerinden önceki kuşağın devrimciliğini ve iktidar mücadelesini beğenmezler. Kerem Ali ve örgüte göre iktidar olmanın tek yolu silahlı mücadeledir. Parlamentoyu, reformları kandırmaca olarak görürler. Derin’e göre Kerem Ali iktidarı eleştirirken ona ulaşmak için eleştirdikleri gibi davranır. Örgüte üye olanların kendisini ispat etmelerinin istenmesinde iktidar olma dürtüsü vardır.

Yazar, *Erguvan Kapısı* romanında feda kültüründen bahsederek ölüm oruçları tutan karakterlerle iktidara karşı direnişi de verir. Kerem Ali ve mahallesindekiler iktidarın adaletsizliklerine boyun eğmektense onurlu bir ölümün tercih edilmesi gerektiğine inanırlar. İktidar için muhakkak ölmek ya da öldürmek gerektiği tezine karşı çıkan yazar, iktidara direnen ve ölüm oruçları tutan insanların aslında tam da iktidarın istediği gibi hareket ettiklerini savunur: *“Ölüm, yaşam ve iktidar kavramları asırlardır birbirlerine kopmaz bağlarla bağlıdır. İktidarın yaşaması için bazılarının ölümü gerekirken, iktidarın devrilmesi için yine bazılarının ölmesi diğerlerinin yaşayarak iktidarı ele geçirmesi gerekmektedir. İktidar ve iktidara direnenler açısından ölüm ve yaşam arasındaki çizgi çok incedir. Bu ince çizgi üzerinde dans edencesine ölüm tarafına gülerek gidenler ise iktidarlara zor anlar yaşatmaktadır. Feda eylemleri bu anlamda iktidarla oynanan bir ölüm oyunudur.”*⁸¹ Ülkü’ye göre, ister devlet için ister devrim için olsun ölüm oruçları, iktidar olmak isteyen grubun ölümler üzerinden iktidara ulaşma yoludur.

⁸¹ Savaş Çoban, “İktidara Karşı Bir ölüm Oyunu: Feda Eylemleri”, *International Journal Of Human Sciences*, Volume:12, Issue:1, 2015, s. 707

Yazar, hayata dönüş operasyonunu kurgu içerisine dâhil ederek iktidar kavramının kötü sonuçlarını somut bir şekilde aktarır. Hayata dönüş operasyonunun detayları Derin'in izlediği bir haber kanalındaki spikerin aktardıklarıyla şu şekilde verilir: “Sabaha karşı gerçekleştirilen Hayata Dönüş operasyonu yirmi hapisanede, jandarma güçlerinin desteğinde sürüyor. Burası bir cehennem sayın seyirciler. İçerideki direnişi kırmak için koğuşun duvarları kepçelerle, dozerlerle yıkılıyor. Koku, yanık et kokusu. Tutuklular kendilerini yakıyorlar ya da yangın bombalarıyla tutuşuyorlar. Ateş açılıyor.” (EK. s. 303)

Kayıp Söz romanında iktidar kavramı güç ve zenginlik göstergesi olarak karşımıza çıkar. Kaybettiği sözü tekrar bulabilmek için Doğu'ya giden Ömer Eren şehrin bakımsızlığına ve insanların yoksulluğuna rağmen büyük şehirlerde görmediği kadar lüks araçların olduğunu görür. Şehrin yoksul görünümüyle uymayan lüks araçlar Ömer'i şaşırtır ve anlayamaz. Jiyan ise bunun iktidar sembolü olduğunu açıklar. İnsanlar iktidarlarnı zenginlikleriyle gösterirler.

Yazarın iktidar sorunsalını en çok ele aldığı romanı *Çöplüğün Generali*'dir. Kadınların dekoratif bir biçimde yer aldığı romanda yazar, iktidar kavramını, ‘*iktidarın erkeklerin işi olduğu*’ düşüncesiyle erkek karakterler aracılığıyla aktarır. *Çöplüğün Generali* bir karşı-ütopya romanı olarak iktidarın toplumu ve bireyleri nasıl yaşamaları gerektiğine dair yöneten gücüne dikkat çeker: “George Orwell’in 1984 ve Oya Baydar’ın *Çöplüğün Generali* adlı karşı-ütopya romanları toplumların yöneticilerin mutlak gücü kontrolü altında yaşadıkları bir dünyayı betimlerler. Bu romanlarda, yönetici güçler toplumu mutlak kontrolü altına almakla kalmaz ayrıca bireylerin nasıl yaşamaları gerektiğini de belirler.”⁸² *Çöplüğün Generali* iç içe iki romandan oluşmaktadır. Romanın içinde “BİR ROMAN TASLAĞINDAN ARTA KALANLAR” bölümüyle asıl roman iç içedir. Romanda ismi verilmeyen başkahraman büyük depremde sonra kurulan Yeni Kent adlı şehirde yaşamaktadır, “Unutmanın ve Hatırlamanın Beyin Hücrelerindeki Diyalektik Etkileşim Süreçleri” konulu bildirimini sunmak üzere panele giderken yolunu kaybeder ve etrafı tel örgülerle çevrilmiş kırlık bir arazide kendini bulur. Herhangi bir trafik işareti ve yol levhasıyla karşılaşmaz ve bu arazide cep telefonu da çekmemektedir. Karşılaştığı boş ve tedirgin edici arazi karşısında merak duygusu artan başkahraman evine dönerek kent

⁸² Kadir Keskin, *An Althusserian Study: Ideological State Apparatuses and George Orwell's Nineteen Eighty-four and Oya Baydar's The General of The Garbage Dump*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2014, s. 2.

haritalarından araziye ulaşmaya çalışır fakat haritalarda arazinin yer almadığını görür. Haritalarda araziye bulamayan başkahraman jeoloji mühendisi arkadaşından yardım isteyerek daha detaylı haritaların yer aldığı şehir haritalarına ulaşmaya çalışır fakat gizlilik kodu taşıyan haritalar herkese açık değildir. Haritaların gizlenmesinden ve yaşlıların büyük deprem diye anılan olayı büyük patlama diye adlandırmasından yola çıkarak başkahraman huzursuzlanır ve bu olayı araştırmaya karar verir. Büyük deprem diye bilinen olayla ilgili tanıkların, haberlerin, bilgilerin olmadığını fark eden başkahraman gazete kupürlerinde 3M diye bilinen üç maymun vebasının insanlarda unutkanlığa yol açtığını öğrenir. Başkahramanın gazetede öğrendiklerinden biri de bir yazarın romanını bitirmeden ortadan kayboluşuyla ilgili haberdur. Gazetede gördüklerinden sonra tekrar bölgeye gitmeye karar veren başkahraman jeoloji mühendisi arkadaşından arazinin eskiden şehrin çöplüğü olduğunu öğrenir. Başkahraman unutkanlık hastalığı olan gazeteci arkadaşına da öğrendiklerini anlatır ve üç kahraman birlikte araştırma yapmaya başlar. Başkahramanın araştırmalarına yardımcı olan gazeteci haberlerin kâğıt yerine elektronik ortamda yayılmasından şikâyetçidir. Ona göre bu iktidarın unutturmaya odaklanmasından kaynaklanmaktadır. Gazeteci sunumlarında, yazılarında bu durumdan duyduğu şikâyeti sürekli dile getirir ve tek haber kaynağının insanın özgür gelişmesini engellediğini söyler. Bu düşüncelerinden dolayı gazeteci iktidar için tehlikeli ve susturulması gereken biri hâline gelir ve unutkanlık virüsü kapar. Başkahraman, gazeteci ve jeolog tekrar araştırma yapmak için araziye giderler ve başkahraman arazide bir silüet görür. Tek başına araştırmalarına devam eden başkahraman kaybolan yazarla altmış sekiz yıl önce yapılmış bir röportaja ulaşır ve yazarın “Çöplüğün Generali” adlı bir roman yazdığını öğrenir. Başkahraman kayıp yazarın tamamlayamadığı romanın ölümlerin, silahların arttığı bir dönemde geçtiğini öğrenir. Başkahraman tekrardan araziye gittiğinde kayıp yazarın yıllar önce yazdığı ve tamamlayamadığı romanına ait olduğunu düşündüğü sayfalar bulur. Başkahraman evine döndüğünde kızının hastalanması üzerine onu doktora götürür ve kızının H2M1 virüsünü kapıldığını ve bu virüsün unutkanlığa yol açtığını öğrenir. Başkahraman yaşlı hastalarıyla görüştüğünde de hastalarının büyük depremden öncesine dair herhangi bir şey hatırlamadıklarını fark eder ve insanlara bilinçli olarak H2M1 virüsünün bulaştırılıp unutkanlık hastalığının bir mekanizma tarafından kontrol edildiğini fark eder. Öğrendiklerini arkadaşlarıyla paylaşan

başkahraman büyük deprem diye anılan olayın kayıtlarda yer almadığını, bu olaydan sonra şehre giriş çıkışların yasaklanıp insanların bu olanları hatırlamaması için insanlara virüs bulaştırıldığını öğrenir. Başkahraman tekrar araziye gittiğinde daha önceden gördüğü siluetin General olduğunu öğrenir. General'den kayıp yazarın yarım bıraktığı romana nasıl ulaştığını, yazarın başına gelenleri ve büyük deprem diye bilinen olayın aslını öğrenir. General ve diğer çöplükte yaşayanlar büyük patlama şehrin en büyük çöp bölgesini etkilemedi için bu olayı hatırlamaktadırlar. Kayıp yazar, romanında her yerin mermilerle dolduğunu, insanların mühimmat topladığını ve bir gün her yerin patlayacağını anlatmaktadır ve büyük patlamadan kim olduğu bilinmeye kişiler tarafından kaçırılırken roman taslağını General'e verebilmiştir. Kayıp yazarın romanında anlattıkları gerçek olmuştur ve büyük patlama gerçekleşmiştir. Bu olayı gerçekleştiren ise 'Merkez' diye bilinen yerdir. Merkez, su şebekelerine virüs bulaştırarak insanların bu olayı unutmasını sağlamıştır. Başkahraman unutma hastalığına yakalanacağını düşünerek roman taslağını arkadaşlarına ve eşine verip, çoğalmasını sağlar. Başkahraman büyük patlama olayını çözse de unutkanlık hastalığına yakalanmaktan kurtulamaz. İktidar mekanizması toplum üzerindeki gücünü artırabilmek için iktidarına aykırı olanları susturmayı ya da pasifleştirmeyi amaçlar. Yazar Çöplüğün Generali romanını hayali bir ülkede kurgulayıp itaatsiz fikirlerin yok edildiği, insanların tekdüze bir düşünce yapısına sahip olduğu iktidarın şiddeti üzerinde dikkat çeker. Romanda iktidarı elinde bulunduran Merkez bilgileri yeniden düzenleme, yayma gücüne sahiptir. Toplumsal bellek, iktidarın toplumu inşa ederken vazgeçmediği önemli bir araçtır: *"Toplumların bellekleri, ait oldukları devlet veya siyasi erk veya egemen güç tarafından gerekli görüldüğünde yeniden inşa ile yapılandırılabilir. Toplumların, milletlerin, devletlerin tarihlerine bakıldığı zaman hemen hemen her toplumun sancılı dönemlerden geçerek yeniden kendini oluşturma sürecine tanıklık edilebilir. Yeniden oluşumda egemen erk tarafından yönlendirilme sonucunda yönlendirme, dönüştürme, değiştirme sayesinde istenilen doğrultuda toplumsal değişimler yaşandığı da gözlenebilir. Bütün bunları yaparken nasıl bir yöntem kullanıldığı sorusu asıl önemli olan noktadır."*⁸³ Başkahraman Merkez'in insanlara unutkanlık virüsünü yaymasının sebeplerini araştırırken toplumsal bellek, tarih psikolojisi kavramları üzerine düşünür, araştırmalar yapar, makaleler okur.

⁸³ Şeyma Bilginer Erdoğan, *Toplumsal Bellek ve Medya: Toplumsal Hatırlatma ve Unutturma Biçimleri (Seksenler Tv Dizisi)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans, Erzurum, 2013, s. 50.

Başkahraman okuduğu makalelerde tarihsel verilerin değiştirilerek toplumun psikolojisinin yeniden inşa edildiğinin mümkün olduğunu öğrenir.

Şehir yeniden düzenlenmiş, gerekli yerler haritalardan silinmiş ve her kişinin her bilgiye ulaşabilme özgürlüğü kısıtlanmıştır. Su şebekelerine unutkanlık virüsü bulaştırılarak bilgiyi yeniden üreten Merkez, toplumu iktidar gücüyle şekillendirme yetkisi elde etmiştir. Baydar, karşı-ütopyasını teknolojik anlamda günümüzden daha da gelişmiş hayalî bir ülkede kurgular fakat ileri teknolojiye rağmen karakterler bu imkânı kullanıp gerçeklere ulaşamazlar. Merkez tarafından uydurulan büyük patlama olayına inanmak zorunda kalan insanlar, büyük patlamadan önceki yaşam koşullarından daha iyi bir yaşama sahip olduklarını düşünürler:

“Büyük deprem, kenti yerle bir eden bir doğa olayı olarak öğretilmişti bize. Şimdi yaşadığımız Yeni Kent, güvenli ve sağlam zeminli olduğu saptanmış bir bölgeye, ileri yapı teknolojisiyle, en şiddetli depremlere direnebilecek sağlamlıkta çok kısa sürede kurulmuştu.” (ÇG. S. 222)

Toplum manipüle aracılığıyla gerçekleri ortaya çıkarsa bile unutkanlık hastalığına yakalanmaması imkânsızdır ve manipüle edilen toplum iktidarın çarkında ezilir. Başkahraman unutmama, hatırlama, bellek konuları üzerinde araştırmalar yapan bir bilim insanı olsa da gerçekleri fark edemez, fark ettiğinde de iktidara karşı gelmeye gücü yetmez. Başkahraman gibi Yeni Kent’te yaşayanlar iktidarın elinde tuttuğu geçmiş ve şimdiki zamanı hiçbir olayı hatırlayamadıkları için karşılaştıramazlar. Merkez, insanları yanlış bilgilendirse de bunların toplumu ve insanları koruma amacıyla yapıldığını belirtir:

“Siyasette amaç aracı haklı kılar.”
“Savaşları, katliamları, öldürmeyi, susturmayı da haklı kılar mı?”
“Hoşa gidecek şeyler değil kuşkusuz. Ama bazen... Bazen toplumu ve değerlerimizi korumak için...” (ÇG. S. 74)

Büyük patlamadan önce Merkezin çöplükte yaşayanları mühimmat toplamak için görevlendirdiğinden çöplükte mühimmat kalmaz ve çöplükte yaşayanlar büyük patlamadan etkilenmezler; şehir halkı gibi şebeke suyu kullanmadıkları için unutkanlık virüsünden de etkilenmezler. General gerçekleri bilse de iktidar karşısında güçsüz

olduğunu, yaşananları başkalarına anlatsa bile hiçbir şeyin değişmeyeceğinin farkındadır. İktidarı elinde bulunduran Merkez'in General gibi kişilerin çöplükteki varlıklarından haberdar olup olmadığı romanda belirtilmez fakat vatandaşların etrafı tel örgülerle çevrilmiş eskiden şehrin çöplüğü olan bölgeye girmesi yasaktır ve ordunun bölgeye girmeye çalışanları vurma yetkisi vardır. Büyük patlama diye anılan olaydan önce de insanlar unutkanlık hastalığına yakalanmadan gerçekleri gördükleri halde karşı çıkmazlar. Her yerde mühimmatların, cesetlerin olması insanları rahatsız etmez; iktidar insanların sorgulama, araştırma becerilerini de gücü altında tutar:

“Görmemiş, duymamış olacağız ve konuşmayacağız; çünkü çaresiziz, çünkü korkacağız. Konuşmadığımız için kahrolacağız ve unutacağız. Bildiklerimizle, gördüklerimizle yaşamayı sürdüremeyeceğimiz için unutacağız.” (ÇG. S. 100)

Yazar, toplumsal belleği yitirmenin toplumsal kimliği yitirmek olduğuna dikkat çekerek unutmanın kötü sonuçlarını aktarır: *“Geçmişe dair toplumun hatırlama ya da unutmaya dayalı tüm reflekslerinde ideolojinin güdümü hissedilmektedir. Politik duruş, kültürel değerler, inançlar sisteminin her biri toplumsal belleğin oluşum sürecine etki eden çeşitli unsurlardandır. İlk bakışta bireyin öz varlıkları gibi görülen bu unsurlar aslında toplum tarafından paylaşılmaktadır. Bunun yanı sıra toplumsal bellek, kimliğin inşasında da önemli bir yer tutmaktadır. Toplumsal bellek topluma kimliğini tanımlamada yardımcı olmakta ve nereden geldiğini belirlemede ortak bir hikâye takdim etmektedir.”*⁸⁴

Erguvan Kapısı romanında olduğu gibi *Çöplüğün Generali*'nde de medya organları iktidarın tekelindedir. Medya organları, kendi gerçeklerini ya da mensubu oldukları iktidarın gerçeklerini yansıtarak toplumu peşinden sürükleyebilme gücüne sahiptir. Romanda iktidarı elinde bulunduran kurum, Merkez, medya organlarını kendi propagandası için kullanabilmektedir. Merkez, haberlerin tek bir kaynaktan yayılmasını sağlar. Başkahraman Yeni Kent kurulmadan önce yayımlanan gazetelere, dergilere ulaşamaz. Hem unutkanlık virüsüyle hem de bilgiye erişim engellenerek insanların doğru ve yanlış ayırt etmemeleri sağlanır. Merkez, yeni bir tarih oluşturarak insanların sorgulamalarına yol açabilecek her türlü önlemi alır. Bir Roman Taslağından Arta Kalanlar bölümünde Merkez'in büyük patlama olayını nasıl gerçekleştirdiğini de öğreniriz.

⁸⁴ Seher Büyükbaş, *Toplumsal Bellek Bağlamında Bir Hatırlatma Alanı Olarak Sinema: 'Çanakkale Savaşı' Örneği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 410.

Büyük patlamadan önce ülkede esrarengiz olaylar yaşanmaktadır. Haber programlarında ve gazetelerde sürekli olarak şiddetin arttığı, şehrin her yerinden bomba, silah, mermi çıktığı bilgisi verilmektedir. Taslak romanda yer alan Müdür adlı karakter köpeği Kurt'u gezdirirken köpeğin toprağı kazması sonucu bir el bombasına rastlar. O güne dek televizyonda gördüğü çukurlardan çıkarılan mühimmat haberlerinin iktidar tarafından düzenlenmiş senaryolar olduğunu düşünür fakat el bombasını görünce düşünceleri değişir:

“Neden bomba olabileceğini düşündüm şu sertliğin, neden büyücek bir taş, bir ağaç kökü olmasın? Hepsi ülkenin üstüne çökerttikleri uydurma terör senaryoları yüzünden; inanan inanmayan, hepimizi manyaklara, paranoyaklara dönüştürdüler. Halkın gözü açılmasın, hesap sorulmasın diye yapmayacakları yok bunların. Medyayı da almışlar yedeklerine...” (ÇG. s. 29)

Kayıp yazarın yazdığı alt roman, şiddet dolu bir dünyada geçer. Başkahraman okuduğı roman taslağındaki olaylarla sorularının cevaplarını bulmaya başlar. Bu roman taslağının Merkez'in bütün kirli işlerini ortaya dökceğini, yok edilmiş tarihi geri getireceğini, insanları bilinçlendireceğini düşünür. Alt romanda yer alan Hoca emekli bir öğretmendir, büyük bir market zincirinin depo görevlisi olarak çalışmaktadır. Hoca, işe geldiğı bir sabah depodaki malzemelerin yerlerini mühimmat kolilerinin aldığını görür, durumu müdürüne izah eder. Depodaki mühimmatı gördüğü için olayda Hoca'nın akıbeti bilinmez. İktidar, olayları sorgulayanları ortadan yok eder. Taslak romandaki bir diğer karakter, çöp toplayıcısı küçük çocuk, çöp bidonundaki bir cismin patlamasıyla yaralanır. Çöp toplayıcısı küçük çocuk çöplükte bulduğu general üniformasını giydiğı için ona '*Çöplüğün Generali*' denir. Bir bankada çalışan Hacker ise ele geçirdiğı telefon konuşmalarında mermilerin, bombaların toprağı gömülmesi talimatını duyar. Taslak romandaki karakterlerden biri olan Bakanlık Müsteşarı mesleğinde üst düzeylere gelip iktidar basamaklarını tırmanmak isteyen biridir. Müsteşar Merkezde olanlardan biridir ve nelerin planlandığını, uygulanacağını bilir. Merkez tarafından kendisine verilen CD'lerde büyük patlama operasyonunun detayları vardır fakat bu CD'ler çalınır. Taslak romanda CD'lerin 'öteki merkez' tarafından çalındığı söylenir. Bu anlamda merkez diye adlandırılan yapılar iktidar savaşı içerisinde. Anaokulu öğretmeni genç kız, öğrencilerini pikniğı götürdüğü Cennet

Parkı’nda çöp kovalarının el bombalarıyla, mermilerle, silahlarla dolu olduğunu görür. Taslak romanda yer alan karakterler büyük patlama öncesinde, insanların virüsle unutkanlığa mahkûm edilmediği bir ülkede yaşarlar. Bu karakterler büyük patlama sonrasında Yeni Kent’te yaşayan insanlar gibi unutkanlık virüsüne sahip olmadıkları hâlde iktidar mekanizmasına karşı çıkamazlar. Ülkenin her yerinden bombalar, mermiler, silahlar çıkmasına rağmen olan biteni sorgulamazlar ve duyduklarını sadece medyanın senaryoları olarak düşünürler. Bu anlamda yazar büyük patlamadan önce yaşayanları da unutkanlık virüsüne kapılmış gibi kurgular. Karakterler ülkenin bir çöp yığınının döndüğünü, kötü günlerin geldiğini düşünürler fakat bunu değiştirmek için hiçbir şey yapmazlar:

“Karşıdan seyirci gibi izliyoruz, yazıp çiziyoruz, sonra kanıksıyoruz, sonra da unutuyoruz. Toplumsal belleği yok bu ülkenin.” (ÇG. s.140)

Yazar bu bölümde ‘üç maymunu oynamak’ ifadesini sıklıkla kullanır. Üç maymunu oynamak ifadesinin görülen, duyulan, bilinen şeylerin çıkar için görülmemiş, duyulmamış, bilinmiyormuş gibi yapılması anlamından yola çıkarak büyük patlama öncesindeki insanları tasvir eder:

“Üç Maymun figürünü bilirsin, değil mi? Üç Maymun kimilerine göre mutluluğun simgesidir. Geleceğin mutlu budalalar simgesi.” (ÇG. s.100)

Merkez, insanların telefon konuşmalarını dinleyerek tehdit olarak gördüğü unsurları tespit etmeye çalışır. Merkez aynı zamanda meclis zabıtlarını da ambargo altına alır. Meclis dosyalarına girmek isteyenlerin adresleri otomatik olarak kaydedilir bu kişiler takibe alınır. Başkahraman dâhil diğer insanlar Merkez’in insanları takibe almasından rahatsız olmazlar aksine bunu Merkez’in güvenlik politikalarından biri olarak düşünürler:

“Siyasal tarih günümüzde pek revaçta olmayan, kimsenin ilgisini çekmeyen bir alandı zaten. İlgilenenlere dinazor gözüyle bakılıyor, daha da fenası kötü niyetinden, yıkıcı kimliğinden kuşkuya düşülüyordu.” (ÇG. S. 203)

Merkez, yeni bir bilgi akışı sağlayarak düşünceye müdahale ettiği gibi düşünceyle bir bütün olan dili de yönlendirir. Romanda dil düşünceyi şekillendirir.

Merkez, dilin kullanımıyla, toplumun ideolojisini kontrol altında tutmaya çalışır. İnsanlar arasında iletişimi sağlayan dilin değiştirilmesi eski ve yeni kuşak arasında iletişimsizliği ortaya çıkarır ve eski kuşak tarafından gerçeklerin yeni nesillere aktarılması engellenir. Toplu hafıza kaybı virüsüyle dil ve düşünce de şekillendirilir. Başkahraman ve Jeolog kayıp yazarın romanını okurken “*Bunda bir bit yeniği var.*” cümlesinde bit sözcüğünü anlayamazlar ve bit sözcüğünün eskiden kullanılan bir teknik bir terim olduğunu düşünürler. Başkahraman bulduğu roman taslağını kızına bırakarak genç nesillerin her şeyden haberdar olmasını ister fakat romanının dilini kendisi bile anlamakta zorlanırken kızının romanı anlayamayacağını düşünür. Bu yüzden eskiden kullanılan dili kızına öğretmeye karar verir.

Merkez, toplumu siyaset konusunda da yönlendirir ve siyasetle ilgilenmenin yanlış bir davranış olduğu yanılgısını insanlara dayatır. Siyasete ilgi duyanlar, meclis kayıtlarına ulaşmaya çalışanlar zararlı kişiler olarak toplumda saygınlıklarını kaybederler. Bu anlamda insanlara unutkanlık virüsü verilmesine rağmen Merkez sıkı önlemler almaktan vazgeçmez ve garantici bir tavır içerisine girer. Yazar, iktidar hırsıyla yok edilmiş bir hayalî ülkeyi oluştururken kahramanları erkeklerden seçerek, iktidar hırsının erkeklerde olduğu savını tekrar ortaya çıkarır. Ülkeyi büyük patlamaya sürükleyenler de büyük patlamadan sonra iktidarın insanları manipüle etmesini fark edenler de erkektir fakat erkek kahramanlar iktidar karşısında çaresiz, boyun eğmiş durumdadırlar. Böylece yazar romanda erkelerin iktidar hırsının nelere yol açabileceğini gözler önüne serer. Baydar, hayalî bir ülkede geçse de iktidarın gücüne, neler yapabileceğine dikkat çeker ve okuyucuyu toplumsal belleğin önemi konusunda adeta uyarır. Yazar betimlediği hayalî ülkenin geleceği konusunda iyimserdir. Romanın sonunda Merkez’in topluma yaptıklarını çözen başkahraman Çöplüğün Generali romanını ele çoğaltarak arkadaşlarına, eşine, kızına verir. Kendisi hafıza kaybı virüsünü kapsa da gelecekte bir gün her şeyin çözüleceğine inanır. Başkahramanın gelecek kuşakların olan biteni anlaması için romanı kızına bırakması dikkat çekicidir. İktidar hırsıyla her yerine mühimmatların dağıldığı ve insanların unutkanlığa mahkûm edildiği hayalî bir dünyayı erkek karakterler aracılığıyla veren yazar, bu kaosun başkahramanın kızıyla sona ereceğini düşünür. Böylece yazar erkeklerin iktidar hırsıyla yok ettiği ülkeyi kadınların kurtaracağına olan inancını dile getirir. Yazar aynı zamanda çöpte

bulunan romanla insanların gerçekleri öğrenmesini sağlayarak edebiyatın toplum üzerindeki etkisine dikkat çeker.

3.3. SÜRGÜN VE MEMLEKETE DÖNÜŞ

Sürgün, genel olarak kişinin yaşadığı yerden uzaklaştırılarak başka bir yerde yaşamaya mecbur bırakılmasıdır. Sürgünün siyasal, sosyal, toplumsal birçok sebebi bulunmaktadır. İnsanlık tarihinde birçok sürgün yaşanmış, sürgüne farklı anlamlar yüklenmiştir. Edebî eserlerde en çok işlenen temalardan birisi sürgündür. *“İnsanlık tarihi boyunca sürgünler ve haksızlıklar olmuştur. Demokrasi geleneği kurulamayan, askerî darbeler, diktatörlük yaşayan bütün ülkelerde yazarlar, aydınlar, şairler, edipler, daha doğrusu aykırı konuşan ve yazarların birçoğu kıyıma uğrarken bir kısmı da yurdundan ya sürgün edilmiş; ya da onlar kendileri bunu maruz kalmadan önce, başka ülkelere kaçmışlardır.”*⁸⁵

Yakın geçmişimizde özellikle askerî darbelerden sonra buna en çok aydınlar, yazarlar maruz kalmıştır. Bu kişiler ya ülkesinden uzaklaştırılmış ya da başlarına gelecekleri öngördüklerinden kaçmak zorunda kalmışlardır.

Yakın siyasal tarihimizde ise özellikle 12 Eylül 1980 darbesinin sonrasında sol kesime karşı geniş çaplı operasyonlar başlar. Bu dönemde ülkesinden kaçmak zorunda kalan yaklaşık 30 bin kişi siyasi mülteci olarak Avrupa’nın çeşitli ülkelerine sığınmıştır: *“Aralık 1981-Mayıs 1982 döneminde 14.086’sı “solcu”, 29411’i “ayrılıkçı” ve sadece 347’si “sağcı” olmak üzere 17.734 kişi hakkında örgüt davası açıldı. 12 Eylül yönetimi, kamu kuruluşlarında çalışan öğretmen, memur, işçi ve öğretim üyelerini “ideolojik eğilimlerine” göre sınıflandırmış, “sakıncalı” görülen devlet memurlarını 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu’na dayanarak sürgün etmiş ya da görevlerinden uzaklaştırmıştır.”*⁸⁶

12 Mart döneminde Türkiye İşçi Partisi üyesi olan Oya Baydar, 12 Eylül askerî darbe döneminde yurt dışına kaçır ve yıllarca ülkesine geri dönemez. Oya Baydar da darbe mağdurlarından biridir ve romanlarındaki sürgün durumunu kendi yaşamından da yola çıkarak gerçekçi bir biçimde yansıtır. Oya Baydar’a göre yurt dışında yaşamak insanın kendi tercihi dışında olunca çok tahrip edicidir. Bu tahrip edici durumu roman kahramanlarında görürüz. Romanlarda sürgün, bireylerin savundukları düşünceler

⁸⁵ Kemal Timur, *Bilinmez Diyarın Garîb Misafiri: Sürgün ve Bireye Etkisi, Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, C. III S. 8, 2017, s. 28.

⁸⁶ Bayram, a.g.e., s.46.

uğruna sürdükleri yaşamlarının vazgeçilmez bir parçası durumundadır. Sürgün onları tahrip eder, güçsüzleştirir, umutlarını kırar fakat bir taraftan da mücadeleye devam etmeleri için umut verir. Memlekete dönüş beklentileri ve hayalleri onları umutlandırır. *Kedi Mektupları*’nda 1980’li yıllarda siyasal yaşamın en baskıcı olduğu günlerde daha iyi bir dünya kurma hayaliyle sosyalizmi savunan insanlar yurt dışında yaşamak zorunda kalırlar. Onların Avrupa’da, sürgünde, yaşadıklarını kedilerinin ağzından öğreniriz: “*Ne zaman biteceği bilinmeyen, ama insanların içinde sürekli bir geçicilik ve göçebelik duygusu yaratan, bir siyasal sürgünlük döneminde*” (KM. S. 29) kediler, yabancı topraklarda az da olsa tutunabilmelerini sağlamıştır: “*Kedi Mektupları’nda bir dönem sosyalizmi savunan ve bu uğurda kaçak yaşamayı, hapse düşmeyi, işkence görmeyi, sürgüne gitmeyi göze alan bir grup insan ve onların hayatlarındaki sırları ortaya çıkarmaya çalışan kediler anlatılmaktadır.*”⁸⁷

Bu bir grup karakter, 12 Mart ve 12 Eylül dönemlerinde karıştıkları siyasal olaylardan dolayı yurt dışına kaçarlar ve ülkelerinden uzakta olmanın acısını yaşarlar. Ülkesinden uzakta yaşamak zorunda bırakılan bu karakterler aynı zamanda uğruna savaştıkları, sürgün oldukları ideolojilerinin yıkıldığına şahit olurlar. Sürgün olan bu karakterler Berlin Duvarı’nın yıkılmasıyla kendilerini çaresiz hissederler, tek çareleri memlekete dönüştür. Dönüş artık yeni bir hayatın anahtarı olur. Ülkelerine dönüş onları ayakta tutan ve umutlandıran bir durum olarak görülür.

İnsanı bir yere bağlayan sevdikleri, anıları, üzüntüleridir. Karakterlerden kedi Yoldaş’ın sahibi de bir an önce ülkesine dönmek ve oğluna kavuşmak ister. Nina’nın sahipleri ise dönüş için endişelidir. Döndüklerinde neyle karşılaşacaklarını sorgularlar ve umutsuzdurlar. Korkularına rağmen dönmek isterler. Memlekete dönüş sayesinde yenilgiyi atlatabileceklerini düşünürler. “*Korktuğum şey, döneceğimiz yerin ‘hiçbir yer’ olması*” sözleri bunun bir ifadesidir. Karakterlerin ülkelerine dönmek istemelerinin nedeni de sosyalizmin yıkılışının Avrupa’da daha çok sevince yol açmasıdır. Televizyonlarda sürekli kızıl bayrakların parçalanmasını, kızıl yıldızların kubbelerden indirilmesini izlemeye dayanamazlar. Berlin Duvarı’nın yıkılışıyla yenilmiş olduklarını kabullenseler de ülkelerinde hâlâ umut olduğunu düşünürler. Yıllardır memleketlerine

⁸⁷ Çiğdem Erol, *Oya Baydar’ın Eserlerinin Roman Unsurları ve Anlatım Teknikleri Bakımından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s.72.

dönme hayali kuran karakterlerin yenilgi sayesinde ülkelerine dönüş yolunun açılması onları daha da acıtır. Yıllarca memleketlerine dönmeyi bekleyen roman kahramanları için sürgün ülkelerine döndüklerinde de devam eder. Yabancılıktan, dışlanmaktan kurtulacakları ümidiyle döndükleri ülkelerinde kendilerini yabancı hissetmeye devam ederler ve mekânda sürgünlükleri zamanda sürgüne dönüşür. Bütün yaşadıklarından sonra dünyanın herhangi bir yerinde sürgün psikolojilerinin geçmeyeceklerini düşünürler. Kahramanların kendilerini daimi bir sürgünde hissetmelerinin sebebi ise sorularının cevapsız kalması ve ideolojilerinin hiç sayılmasıdır:

“Zweig, Brezilya sürgününde intihar etmeden önce yazdığı mektupta, buna benzer bir duyguyu anlatır. Ne kadar uzaklaşılsa uzaklaşılsın kaçılmayacağını mekânda sürgünün insanı kurtaramayacağını... Ve Faulkner, intiharından birkaç saat önce, bahçesindeki gülleri budar. Sükûnetle, özenle, hiçbir şey yokmuş, hiçbir şey olmayacakmış gibi.” (KM. s. 241)

Sürgün edilen kişi ilk olarak bunu kabullenemez; ülkesinden, bildiği, alışkın olduğu coğrafyadan uzakta olmak onu kişisel çatışmalara sokar. Sürgün edilen kişi kimliğini yitirmemek için direnir. Ülkesiyle sürgün edildiği topraklar arasında sıkışır. Sürgün edildiği topraklara alışsa bile ülkesinden uzakta olduğu gerçeği onu hiçbir yere yerleşememe, hiçbir yere ait olamama hissi uyandırır. Oya Baydar, sürgün edilen bireyin bu çatışmalarına ve memlekete dönüşte yaşanan hayal kırıklıklarına en çok *Hiçbiryer’e Dönüş* romanında yer verir. Roman boyunca sürgün edilen bireyin hissettikleri, bu bireylerin ülkelerine dönmeyi istemelerinin sebepleri ve döndüklerinde aslında hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığını anlamaları okuyucuya aktarılır. Sürgün edilen bir birey için sonunda dönüş de olsa hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır.

“...Bütün esere hâkim olan gidiş öncesi, gidiş ile dönüş arasındaki döngüyü ve romanın “hiçliğe” varan sonunu simgelemektedir.”⁸⁸

Yazar bu sebeple yazar *hiçbiryer* metaforunu kullanarak sürgün edilen bireyin çaresizliğine değinir. Konstantin Kavafis’in *Dönüş*⁸⁹ şiiriyle başlayan romanda, sürgün edilen bireyin ne olursa olsun ülkesine dönmek isteyeceği belirtilir. Bir insan ne olursa

⁸⁸ Bayram, a.g.e., s. 54.

⁸⁹ Yeni bir ülke bulamazsın/Başka bir deniz bulamazsın/Bu şehir arkandan gelecek/Sen gene aynı sokaklarda dolaşacaksın/Dönüp dolaşıp bu şehre geleceksin sonunda/Başka bir şey umma (HD., s.9)

olsun duygusal bir bağ kurduğu evine, büyüdüğü sokağa, ülkesine dönmek ister. Romanın isimsiz başkahramanı kadın ve kocasının hayatları 12 Eylül darbesiyle sarsılır. Darbe öncesi günlerde oluşan baskıcı ortamda Doktor, örgütten aldığı talimatla yurt dışına gider. İsimsiz başkahraman ise yakalanır, işkence görür. Tahliye olduktan sonra ise örgütün yardımıyla yurt dışına çıkar. İsimsiz başkahraman ve Doktor adı verilmeyen bir Kuzey Avrupa ülkesindedirler.

“Asırlar gibi gelen birkaç yıllık ayrılıktan sonra, senin ‘Beyaz-yeşil bir hüzüdü orası.’ Diyerek andığın kuzey ülkesinde sürgünde buluştuğumuzda, bensiz yaşadıklarını hiç sormadım.” (HD. s.32)

Sürgün yıllarının başında her şey yolundadır, sürgünü inançları için yaşamak zorunda oldukları bir fedakârlık olarak görürler. Bu isimsiz kahramanın ve eşinin sürgün yıllarındaki zaferle döneceklerine olan inancını yıkan ise Berlin Duvarı’nın yıkılışıdır. Berlin Duvarı’nın yıkılışıyla birlikte inandıkları bütün değerlerin ayaklar altında çiğnendiğine şahit olurlar ve yenilgiyi kabullenirler. Artık yıllarca ülkelerinde ayrı kalmaları, fedakârlık olmaktan çıkıp anlamsızlaşmış, hiçbir şey ifade etmez olmuştur.

“Bütün hayatımıza hükmetmiş, yaşamamızı ve kişiliğimizi şekillendirmiş inancımızın simgesi olan bayraklar, başaklar, oraklar, çekiçler, pergeller, çarklar, dişliler ve kırmızı yıldızlar; işçiler, köylüler, gençler, kadınlar, aydınlar, yani asıl sahipleri tarafından ayaklar altında çiğnenirken bile, içim dayanılmaz acıya da ümidimi kaybetmişim.” (HD. s.210)

Yenilgiyi zor da olsa kabullenen kahramanlar için tek yapılacak olan memlekete dönüştür. Ülkelerine dönerek bir şeye tutunmayı, hiçbir yere ait olamama duygularını gidermek isterler. Kendilerini yenilmiş bir ordunun yorgun askerleri olarak görürler. Yitirdiklerini yeniden bulabilmek için ve yeniden başlama umuduyla dönmek isterler.

“Sürgünün insanı kemiren, içini boşaltan, koflaştıran etkisi; kendinin yerleşik hissedememenin, yabancılığın, köksüzlüğün tedirginliği; her şeye yabancı olduğumuz bu kentlerdeki iğretiliğimiz, güvensizliğimiz, anlamsız bir cisim olma duygumuz, dönüşle birlikte sona erecekti. Kendi topraklarımızda ayaklarımız yere sağlam basacak, yeniden kendimiz olacaktık.” (HD. s. 12)

Artık bir tehlike olmadıkları düşünölen bu bireylerin sürgünden dönölmesine izin verilir. İsimsiz başkahraman kadın ve kocası sürgün yılları boyunca zaferle ölkelerine döneceklerini hayal ederler. İstanbul'a geri döndüklerinde insanların da İstanbul'un da eskisi gibi olmadığını anlarlar ve artık sürgünleri ölümsüzleşir.

“O kör ‘ilerlemeci’ inancım, insanlığın önünde tek bir yol değil, bir ucu gerçek uygarlığa, dünya cennetine, öteki ucuysa barbarlığa ve kaosa açılan bir çatal olduğunu görmemi engellemiştir. Bunu anladığım zaman, mekândaki sürgünüm, zamanda sürgüne dönüştü. Bu sürgünün sonsuz ve çözümsüz olduğunu fark ettim.” (HD. s.223)

İsimsiz başkahraman ve eşi aracılığıyla anlatılan nesil, “ütopya”ya doğru koşarken ütopyanın “hiçbiryer” demek olduğunu anlar ve bu durumu ümitsizce kabullenir. Artık dönüş yani “hiçbiryer” sürgünde, fabrikalarda, eylemlerde, yürüyüşlerde tükenmiş bir hayatın son durağı olur. Bu durumda hiçbir yer kelimesi bir sembol haline gelir. Yazar, olay akışı içerisinde “ütopya” kelimesinin aslında “hiçbiryer” anlamına geldiğini vurgular.

Roman kahramanlarından Ela ise sürgün olmamasına rağmen kendi ülkesinde kendini sürgünde hisseder. Yazar burada, sürgün tanımına farklı bir bakış açısı getirir ve içsel sürgün kavramı karşımıza çıkar. Sürgünde olan birey sadece evinin, ülkesinin hasretiyle değil; sevdiklerinden uzakta olmanın da acısını yaşar. Ela, kocasını işkencede kaybetmiş; kızı ise anne babasının uğruna yaşamlarını feda ettikleri değerlerin hepsine çok uzaktır. Bütün bu yaşananlar Ela'yı içsel bir sürgüne iter. Sevdiklerini, inancını, umutlarını kaybetmek ona kendini sürgünde gibi hissettirir:

“Toprak, üstünde bildiğim, tanıdığım her şeyi de birlikte götürerek ayaklarımın altından kayıp gitti. Yıllarca uzaklarda kaldın. Sürgünün ne demek olduğunu biliyorsun. Ben de kendimi sürgünde hissediyorum, üstelik dönebileceğim hiçbir yer yok.” (HD. s.141)

Ela, isimsiz başkişiyeye yaptığı bu açıklamayla sürgünün sadece mekânda olmadığını aktarır. Bu kahramanlar için mekân da yaşanan an da önemini yitirmiştir.

Sıcak Külleri Kaldı romanında Ülkü sürgün olan karakterlerden biridir. Ülkü, 12 Eylül'den sonra faili meçhul cinayetler artınca tutuklanmamak ya da öldürölmemek için

partiden aldığı emirle oğlunu annesine bırakıp iş kadını kimliğiyle yurtdışına kaçmak zorunda kalır. Fransa'dan aldığı siyasi mülteci pasaportuyla Amsterdam, Hamburg, Berlin, Leipzig, Moskova onun sürgün olarak yaşadığı şehirlerdir. Sürgünü en çok Moskova'da hisseder çünkü Moskova'da devrime adanmış hayatının yavaş yavaş elinden kaydığını hisseder. Ömer'le de üç yıl sonunda bir araya gelmelerine rağmen ilişkileri yoldaşlığa dönüştüğü için Moskova'da yaşayamayacağını düşünür ve Türkiye'ye, oğluna dönmek ister. Türkiye'ye dönmesi için şartlar uygun olmadığı için en azından Fransa'ya, oğluna daha kolay ulaşabileceği bir batı ülkesine, dönmek ister. Oğlunun ölümünün ardından hayatının anlamsızlaşmasıyla Ülkü, kendini boşlukta hisseder; kendi geçmişinin izlerini sürmek için memleketine dönmek ister.

Sürgün olan karakterlerden bir diğeri Falin'dir. Marksist felsefe profesörü olan Falin, Sovyet Rusya'nın dağılmasından sonra Paris'te yaşamaya, üniversite dersler vermeye başlar. Paris'te yaşadığı yılları mutlu geçirse de kansere yakalanmasının ardından *“Herkes ölmek için kendi toprağına dönmek ister.”* düşüncesiyle Moskova'ya geri döner. Ülkü ve Falin gibi ölmek için kendi toprağına dönenlerden biri de Ömer Ulaş'tır. İktidarı gerçekleştirmişken yıkılışını gören Ömer Moskova'da çevirmenlik işleriyle uğraştıktan sonra Bozcaada'ya döner ve üzüm bağlarında çalışmaya başlar.

Sürgünlük yaşanan yerden uzaklaşma gibi gerçek anlamının dışında mekânda sürgün kavramı olarak da karşımıza çıkar. Memleketine döndüğü hâlde aradığını bulamayan roman kahramanları bıraktıkları gibi bulamadıkları şehirlerde sürgünlüklerini hissetmeye devam ederler.

Erguvan Kapısı romanında Teo Rum asıllı Bizans araştırmacısıdır. On dört yaşına kadar antikacı olan ailesiyle İstanbul'da yaşamış fakat 1974 Barış Harekâtından sonra azınlıklara uygulanan baskıdan dolayı Amerika'ya göç etmek zorunda kalırlar. Teo'nun babası İstanbul'dan ayrılmalarını sürülmek olarak görür. Mete Ünsalan'a göre azınlıkları sürgüne yollamak onların mal varlığına el koymak için bilinçli yapılmış bir harekettir:

“İkide birde, bir bahaneyle azınlıkların boğazına basılır, adamlar korkutulur, kaçmaya zorlanır, sonra da geride bıraktıkları mallara el konur.” (EK. s. 29)

Teo, İstanbul’da yaşadığı yıllarda okuldaki arkadaşları ve öğretmenleri tarafından dışlanır. Türkçe öğretmeni tarafından “*azınlık gâvurların vatan haini*” olduğu söylene de kimseye kin duymaz ve Türklerden nefret etmez. İstanbul’dan ayrılışından sonra kendini hiçbir yere ait hissedemez. Bizans araştırmacısı olduğu için köklerinin efsanelerde, masallarda olduğunu düşünür. Ona göre kendini bir yere ait hissedebilmek için oranın inançlarını, efsanelerini, acılarını da bilmek gerekir fakat Teo, etrafındaki insanlara göre hayali bir Bizans kapısının peşinde olduğu için kendini yalnız hisseder ve mekânda sürgünlüğünün zamanda sürgünlüğe dönüştüğünü düşünür. Teo’nun 6-7 Eylül olaylarıyla başlayan kendini yaşadığı topraklara yabancı hissetme durumu, İstanbul’a döndüğünde insanların acılarına kayıtsız kaldığını anlayınca sürekli bir hâl alır.

Kayıp Söz romanında başkahramanlardan Elif ve Ömer sürgün olan karakterlerdendir. Yazarın ilk dört romanına göre *Kayıp Söz* romanında sürgünlük daha az dikkat çeker. Elif genetik alanında bir bilim kadını Ömer ise kitapları çoksatın popöler bir yazardır. Elif’in araştırmaları gereğı uzun yıllar Kuzey Avrupa’da kalırlar. Gençliklerinde bir dönem devrim için mücadele etmiş olan Ömer ve Elif devrim mücadelesinden uzaklaşırlar ve kariyerlerine odaklanırlar. Avrupa’da kariyerlerine yönelik çalışmalarına rağmen Elif’in enstitüyle anlaşması bitince Türkiye’ye dönüp ülkeleri için bir şeyler yapmak isterler. Avrupa’da ne kadar yaşarlarsa yaşasınlar köklerinin Türkiye’de olmasından dolayı kendilerini başka ülkelerde yabancı hissederler. 12 Eylül darbesinden sonra Türkiye’nin değıştiğine dair duyumlar aldıkça ülkeleri için faydalı olmak isterler.

Jiyan ve eşi Hoca da sürgün olan karakterlerdendir. 1980’li yıllarda askerî darbeden sonra Hoca ve ailesi siyasî göçmen olarak İsveç’e sığınır. Hoca’nın oğlu Diyar, sürgün olduklarında beş-altı yaşlarındadır. Diğer karakterler gibi Hoca ve ailesi de af çıkınca memleketlerine geri dönmek ister.

O Muhteşem Hayatınız romanında yazar, 1938 yılında yaşanan Dersim olaylarını kurguya dâhil ederek toplumsal belleğı canlı tutmaya çalışır. Cansa aracılığıyla Dersim’de yaşanan olaylardan, katliamlardan, sürgünlerden haberdar oluruz. Cansa kadın, çocuk dâhil birçok katliamın yapıldığını, Munzur nehrinin kan aktığını, birçok insanın da sürgüne gönderildiğini sık sık tekrar eder; anlattıklarını kanıtlamak için

bölgedeki yaşlılarla, olaya tanıklık eden kişilerle, röportajlar yapar. Dersim'deki olaylardan sonra birçok sürgün yapıldığı TBMM kaynaklarında geçmektedir: *“Dersim olaylarının önemli aşamalarından biride sürgün öncesi ve sürgün sonrasında yaşanan olaylardır. Görüşme yapılan erkek ve kadın tanıklar sürgüne ayrı ayrı yollandıkları için tutarlı bir sayı verememişlerdir. TBMM'de kurulan Dersim Alt Komisyonu, 14.411 Dersimli'nin sürgün edildiğini tespit etmiştir. Eski tarihli belgeye göre ise 11.683 kişi sürgün edilmiş, ardından bu sayıya 2.000 kişilik yeni bir sürgün listesinin eklenerek Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylandığı kesinleşmiştir.”*⁹⁰

Romanda yurt içi birçok sürgün olduğu gibi yurt dışına da yapıldığı belirtilir. Avrupa'nın çeşitli ülkelerine gitmek zorunda kalan bölge halkı için yıllar boyunca memleketlerinden ayrı kalmak en büyük işkence hâline gelmiştir. Sürgün olan birey bir topluma ait olma duygusunu yitirir ve toplumsal kimliğini kaybetme korkusu yaşar. Sosyal ve kültürel değişime ayak uyduramayan birey için sürgün travma hâline gelir ve toplumsal aidiyet hissettiği coğrafyaya geri dönmek ister. Romanda bölge halkı zulüm yaşasa da ülkesinden ayrılmak istemeyen bireyler olarak tasvir edilir. Cansa, sürgün edilen bireylerin kendilerine ait bir şeyin zorla ellerinden alındığı için hırslandığını aktarır. Bu yüzden romandaki yöre halkı artık tamamen ülkesine dönemese de muhakkak bir toprak edinmeye ve sık sık ülkesini ziyaret etmeye çalışır. Cansa sürgünleri ve sürgünlerin toplum üzerindeki etkisini şu şekilde açıklar:

“38'den sonra buraların ahalisi iki kez zorunlu iskâna tabi tutuldu, sağ kalanlar yani. Dört bir yana dağıtıldılar, hem de aileler parçalanarak. Bölge kapatıldı. Biliyor muydunuz Arya Hanım? Sonra sözde af çıktı, bir kısmı döndü, bir kısmı dönemedi bile. Kimi dönenler evlerini, otlaklarını yerlerinde bulamadılar. 92'den sonra yine zorunlu göç, yine yakılan, boşaltılan köyler. Şimdi de böyle işte, diken üstünde...” (OMH. s. 346)

Yolun Sonundaki Ev romanında sürgün, gerçek anlamı dışında kullanılmaz. Romanda sürgünlük kavramı, şehrin hızlı değişimi karşısında kendini yalnız hisseden karakterler için kullanılır. Yazarın ilk romanlarında somut bir şekilde karşımıza çıkan sürgün romanı *Yolun Sonundaki Ev* romanında sembolik bir hâle gelir. Tüketim

⁹⁰ Yusuf ARSLAN, “Militarist Şiddetin Mağduru Olan Kadınlar: 1938 Dersim Olayları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 18 Sayı: 4, Yıl: 2016, s. 730.

toplumu içinde birey, şehir yaşamında büyük bir iletişim olanağına sahip olduğu hâlde çoğu zaman yalnız hisseder. Şehirlerin tempolu yaşamı bireyi yalnızlığa sürükler ve birey yabancı olmadiğı hâlde kendisi ötekileştirilmiş hisseder: “Buradaki sürgün kavramı, sürgünlüğün siyasal bağlamdaki söylemleriyle sınırlı değildir. Kavram yurtsuzluk, yersizlik gibi temel anlamlarının ötesinde, metropol yaşamının içinde yalnız kalan bireyin kendi içine yaptığı zorunlu yolculuğu betimlemek için kullanılmaktadır. Sürgün kavramı bir iç sürgünün karşılığı olarak yer alır.”⁹¹

Yolun Sonundaki Ev romanında Feride, başka bir yerde yaşamak zorunda bırakılmadığı hâlde kendisini sürgün hisseder. İstanbul’un gerçek ruhunu kaybettiğini düşünür ve her yerin alışveriş merkezleriyle dolmasından rahatsızdır. İstanbul’un kaos içerisinde olduğunu düşünür ve kendisini yabancı hisseder: “Zamanda ve mekânda sürgünüm.” (s.103) diyerek sürgünlük kavramına yeni bir bakış açısı getirir.

3.4. TOPLUMSAL DEĞİŞME VE ÇATIŞMA

Toplumsal değişim beraberinde kişiler arası nesil farkını meydana getirmiştir. *Hiçbiryer’e Dönüş* romanında bazı karakterler ve çocukları arasında toplumsal değişim sonucu oluşan nesil farkı aktarılır. Bu karakterler yeniçağa, çocuklarının çağına, ayak uyduramaz. Onları böyle karamsar kılan sahip oldukları ideolojinin yıkılmasıyla birlikte genç neslin bu değerlere hiç sahip çıkmayışı hatta merak dahi etmeyişidir:

*“Toplumsal yapılar, üyelerinin davranışlarını ve ilişkilerini düzenleyen belli değerler ve normlar etrafında bütünleşmektedir. Bu değerlerin ve normların etkisi zamanla zayıflar; bununla birlikte, bir taraftan mevcut değer ve normların yeni yorumları, diğer taraftan, yeni değerlerin ve normların benimsenmeye başlandığını gösteren işaretler ortaya çıkar.”*⁹²

Başkahraman ve oğlu arasında hem sosyal hem siyasal yönden uçurumlar vardır. Oğlu Eylül’e göre anne babasının devrim aşkı kendinden önceliklidir. Anne babası kendi fikirlerini Eylül’e aşılayamadıkları için üzürlüdür. Eylül ise uyuşturucu bağımlısıdır. Eylül annesine “*Sen yeryüzü cennetinin peşindesin; benimki çok daha*

⁹¹ Hayriyem Zeynep Altan, “Bir Sürgünlük Biçimi: Metropol Yaşamı”, *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, s. 6.

⁹² Mehmet Yazıcı, “Toplumsal Değişim ve Sosyal Değerler”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/8 Summer ,2013, s. 1491.

zahmetsiz. Biraz duman, birkaç hap, bir iğne yetiyor.” diyerek anne babasının inandığı değerlerin kendisi için gereksiz olduğunu belirtir. Eylül gibi Ela’nın kızının bambaşka, annesinin anlayamadığı bir dünyası vardır. Bu nesil için ailelerinin yaşadıkları ‘nostalji’ olarak görür. Bu yüzden Ela, profesörlüğe dönüp ders anlatmak istemez kendisini dinlemek isteyen genç bulamaz. Paraya dönüştürülemeyen bilgilerin önemsiz sayıldığı bir dünyada olduklarının bilincine varır ve yalnızlığı seçer:

“İnsanlar neden Marksist düşünce tarihi, sosyal bilimlerde yöntem ya da benzeri konuları öğrenmek isterlerdi? Dünyayı ve toplumu değiştirmek için değil miydi? Şimdi bütün bunlara, menopoza girmiş yalnız ve aksi bir profesör kadının hezeyanları olarak bakılıyor.” (HD. s.143)

Yazar burada nesiller arası siyaset ve devrim anlayışına dair karşılaştırmalar yapar. Ela’nın kızının ağzından yeni neslin devrim anlayışı aktarılır. Ela’nın kızına göre Berlin duvarının yıkılması insanın sevinmesi gereken bir durumdur. Devrim ve özgürlükler için ölmek ve öldürmek en baştan yanlıştır. Bu nesle göre insanın kendisini her türlü baskıdan, sansürden koruması, kılık kıyafetle farklı olmak, doğayı koruma ve yeşillendirme de bir devrimdir:

“...devrim deyince siz ne anlıyorsunuz? Bir sınıfın başka bir sınıfı... Falan filan... Bakın şu değişen dünyaya! Yaşananlar, yaşadıklarımız devrimin ta kendisi değil mi ?” (HD. s.149)

Romandaki bir diğer nesil farkı Şair adıyla verilen karakter ve oğlu arasında vardır. Şair, başkişi gibi Avrupa’da sürgündür. Oğlunu Türkiye’de bırakmak zorunda kalmıştır. Şairin oğluna göre babası ve çevresindeki insanlar kaçarak korkaklık etmişlerdir. Şairin oğlu Eylül ve Ela’nın kızına göre siyasetle ilgilense de ailesinin sahip olduğu anlayışı beğenmez ve yanlış bulur.

Sıcak Külleri Kaldı romanında ise Mehmet İliç ve oğulları arasındaki bağın kopmasına nesil çatışması sebep olur. Mehmet ve oğlu Deniz iki farklı kuşağı temsil eder. Kendini işçi sınıfının öncülüğüne adayan ve kurtuluşa ancak işçi sınıfının iktidarıyla varılabileceğine inanan Mehmet İliç oğlu Deniz’in gözünde devrim edebiyatı yapanlardan biridir. Deniz’e göre babası gibi devrimci olduklarını sananlar halkı oyalamaktan başka bir şey yapmayıp hatta devletin çarklarından biri olmuşlardır.

Mehmet, ezilenin yanında olmayı savunup başkaldırıdan yana olsa da şovenliği kabul etmez. Ona göre silahla hak aramak doğru değildir ve işçi sınıfının mücadelesine de bu yakışmaz. Deniz ise silaha silahla ölüme ölümlerle cevap vermekten yanadır; silahlı mücadeleyi savunur. Babası gibi devrimci olduğuna inanan kuşağı gerçekleri görmemekle Doğu'da yaşananlardan bihaber olmakla suçlar:

“Bu ülke sanki ikiye bölünmüş. Sivas'ın doğusu, sizin solculuk, devrimcilik sınırlarınız dışında kalıyor. Orada insanları öldürüyorlar, Kürt köylerini yakıp yıkıyorlar. Ensene bir kurşun sıkıp bırakıyorlar bir köprünün altında. Kimler kaçırdı, kimler öldürdü, herkes biliyor. Yine de cinayetlerin adı 'faili meçhul'.”
(SKK. s. 307)

Deniz, babasının kuşağının pasifist ve korkak olmakla suçlar. Sendikaların Doğu'da yaşananlardan hiç bahsetmemesi ona göre devrimcilik değildir. Mehmet'e ve temsil ettiği kuşağa göre ise ölmek ve öldürmek devrimcilik değil, provokatörlüktür. Mehmet kendi kuşağının devrimciliğini düşündüğünde hatayı pasifist olmakta ya da silahlanmamakta değil sınıf düşmanlığında bulur; bilimle, gerçek siyasetle hareket edilmediği için devrimin gerçekleşmediğine inanır.

Toplumsal değişim en çok sokaklarda, şehirlerde hissedilir. Yazar, yıkılan değerlerin yerine getirilen değerlerin sadece zevksizlik olduğunu belirtir. Toplumsal değişimle birlikte önemli olan bir tek paradır. Bu olumsuz değişim sokaklarda, mağazalarda, binalarda kendini hissettirir.

Hiçbiryer'e Dönüş romanının başkahramanı sürgün yıllarından sonra İstanbul'a dönünce İstanbul'u bıraktığı gibi bulamaz. Başkışı İstanbul'un eski görüntüsüyle yeni görüntüsünü karşılaştırır. Boğazın tepelerindeki yeşillikler, erguvanlar artık yoktur. Şehrin bir yanında varoş gecekonduları bir yanında zengin siteler şehrin bütün ruhunu kaybetmesine sebep olmuştur:

“Şehir, içinde yaşayanları da değiştirerek için için değişirken, ne ondaki ne kendimizdeki değişimi fark ettik. Hayatı nasıl yaşadysak, şehri de öyle yaşadık. Gençliğin verdiği pervasız özensizlikle, tıpkı hayatlarımız gibi, onu da müsrifçe, dikkatsizce harcadık.” (HD. s.186)

Son model arabalar, sanattan uzak yapılar, gösterişli kafeler, hepsi birbirine benzemeye çalışan insanlar, mafyalar şehri ele geçirmiştir. Şehirde hoşgörüyü ve kendi kültürümüze ait hiçbir şey kalmamıştır. Şehirde hızla ilerleyen bir betonlaşma vardır. Yazar, son yıllarda giderek artan betonlaşmayı karakterlerin yalnızlaşmasına, ümitsizliğe kapılmasına neden olan bir olay olarak gösterir. Başkişiye göre şehir yeni sahipleri tarafından çökertilecektir. Şehri bu hale getiren ise ahlaki değerleri değişen insandır. Artık herkes bencilleşmiş, bireyselleşmiştir.

Sıcak Külleri Kaldı romanında Ülkü, yıllar sonra İstanbul'a döndüğünde büyük bir hayal kırıklığı yaşar. Çocukluğunun, gençliğinin geçtiği İstanbul tanınmaz hâle gelmiştir. Çevre yoluna dayanmış, küçük pencereci beton evler onu ürkütür; trafik insanları boğar hâle gelmiştir. Çocukluğunun geçtiği evi ziyaret eder; sokaktaki evlerin çoğu kebabçı, galerici ya da gece kulübü olmuştur. Komşuluğun da kalmadığını fark eder. Ülkü'nün yaşadığı şehir gibi kardeşi de değişmiştir, ona yabancı gelmeye başlamıştır. Kardeşi “*Aman tanrım!*”, “*Kendine iyi bak!*” tarzı ifadelerle konuşan; sürekli olarak cilt bakımından ya da zenginliğini vurgulayan durumlardan bahseden biridir. Ülker, Ülkü'ye göre değişen, paraya, gösterişe tapan toplumun simgesi hâline gelmiştir.

Oya Baydar, romanlarında İstanbul'da yoğun göç sonucu yaşanan toplumsal dönüşümleri, kent yaşamını ve sosyal çatışmayı da aktarır. *Erguvan Kapısı* romanında gecekondulaşan İstanbul ile sitelerle, villalarla çevrilmiş İstanbul çatışma hâlinde:

*“Toplumsal yapının hızla dönüşüme uğraması sonucu az gelişmiş ülkelerde yaşanan çatışmalar, sosyal kırılmalar, kutuplaşmalara neden olmuştur. Bir diğer değişle modernizm tüm zıtlıkları içinde barındırabilen ‘öteki’ kavramını doğurmuştur.”*⁹³

Erguvan Kapısı 'nda Kerem Ali, Erzincan'dan İstanbul'a göç edip Etiler'de bir apartmanda kapıcılık yapan bir ailenin oğludur. Ailesi, İstanbul'a göç ettikleri gibi Gazi Mahallesi'nde ilk gecekondulaşanlardan. Kapıcılık yapan baba, kömürden doğalgaza geçildiği için işinden atılır ve aile, sürekli olarak yaptıkları gecekonduda yaşamaya başlar. Kerem Ali Etiler'de kapıcı bir ailenin oğlu olduğu için yaşadığı

⁹³ Necmiye Epli İşler, *İstanbulun 1950 Sonrası Göç ile Değişen Kent ve Mimari Dokusunun Sinemadaki Temsili*, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s.67.

ötekileştirmeye kimliğini fark eder ve eşitlik için mücadeleye başlar. Kerem Ali gecekondulu mahallesini temsil ederken Derin de İstanbul'un bir diğer yanını temsil etmektedir. Derin, Emirgân'da kapısında korumaların olduğu lüks bir sitede oturmaktadır. Derin, İstanbul içindeki çok farklı yapıların farkındadır ve bu farklı yapılardan doğan çatışmanın ötekileştirmeyen, Kerem Ali ve mahallesini anlamaya tanımaya çalışan taraftadır. Derin, gecekondulu mahallelerine ilk kez Kerem Ali sayesinde gitmiş olmasına rağmen şehri gezdirdiği Teo'ya İstanbul'u şu şekilde tanımlar:

“Mekânların işlevsel sürekliliği tezinizi test etmek için kenti kuşatan yeni surları görmelisin önce: yüksek duvarlı korumalı lüks siteleri ve yoksul varoşları, eski kentin yedi tepesini çepeçevre kuşatan gecekondulu yüklü yeni tepeleri ve Marmara sahilleri boyunca uzanan beton yığınlarını; İstanbul sandığımız o küçük çekirdeğin çevresindeki sonsuz ve sınırsız kenti.” (EK. s. 140)

Kayıp Söz romanında Ömer Eren, eskisi gibi romanlar yazamayan bir karakterdir; Mahmut ve Zelal'in tavsiyesi üzerine Doğu'ya gider ve onların hikâyesini yazmaya çalışır. Ömer Eren Doğu'da bulunduğu süre boyunca gençlik yıllarında da geldiği şehirleri gözlemler. Bu şehirlerin birçoğunun ruhunu kaybettiğini düşünür. Sıvasız, birbiriyle uyumsuz apartmanlar Anadolu şehirlerinin yerelliğini kaybettirmiştir. Şehrin ortasında dolaşan panzerler, askeri araçlar; bitmek bilmeyen inşaatlar, şehrin görünümüne uymayan iş merkezleri Ömer Eren'in Anadolu şehirlerine yakıştıramadığı durumlardır.

Çöplüğün Generali romanında Merkez, büyük patlama olayını gerçekleştirmek için şehrin her yanından mühimmat toplar. Şehirdeki arazilerin çoğu, iskâna açılmış, ağaçlık bölgeler yok edilmeye başlanmıştır.

O Muhteşem Hayatınız romanında Cansa, Dersim olaylarını anlatırken bölgenin kültürü, inançları hakkında bilgi verir. Cansa Dersim'e karşı borçlu olduğunu düşünür ve Dersim'de yaşananları, mağduriyeti anlatmakla birlikte yörenin inançlarının, kültürünün unutulmasını da kimlik kaybı olarak görür ve efsanelerin, masalların unutulmaması için çalışmalar, derlemeler yapar. Alevilik-Bektaşilik inancındaki efsanelerden, inançlardan sık sık bahseder. Hızır Peygamber, Munzur Baba, Ali Haydar

efsanelerinin öneminden bahseder ve neslinin efsanelerle, masallarla büyüdüğünü ifade eder. Cansa'ya göre yeni nesil için efsanelerin, masalların, inanışların hiçbir değeri yoktur. Ona göre kültürünü unutan millî kimliğini de kaybeder: *“Bu en genç kuşağın efsanesi yok. Toprağımız değerlerini, efsanelerini yitiriyor.”* (S. 346) Cansa Alevîlerin Gağan, Hızır ve Newroz gibi kutsal günlerinin ritüellerinin de gençler tarafından gerçekleştirilmediğini söyler. Ritüelleri sadece yaşlılar yapmaktadır. Aynı zamanda eski kuşak değiştirilen yer isimlerinin eski hâllerini direniş amacıyla kullanmaya devam ederken yeni kuşak yer isimlerinin değiştirilmesiyle ilgilenmemektedir. Cansa aşiret düzeninin toplum üzerindeki etkisinin değişiminden de bahseder. Elli-altmış yıl önce bölgede hiyerarşiyi sağlayan, insan ilişkilerini düzene sokan aşiretler göçler, ekonomik yapı gibi sebeplerden dolayı çözülmeye başlar. Aşiret-ocak-töre gibi hiyerarşiler genç nesil tarafından dikkate alınmamaya başlar.

İnsan, toplumsal bir varlık olduğu için diğer insanlarla bir arada yaşamaya ve iletişim kurmaya odaklıdır. Toplumsal iletişimi sağlayan önemli kurumlardan biri de komşuluktur. Toplumsal olaylar komşuluk ilişkilerinde de birtakım değişimler meydana getirmiştir. Yazar, *Yolun Sonundaki Ev* romanında Türkiye'nin son yüz yılını aynı apartmandaki karakterler aracılığıyla aktarır. Yolun sonundaki ev üç buçuk katlı bir aile apartmanıdır. Bu apartman, 1950'li yıllarda ilk toplu konut projesiyle yapılmış evlerden biridir. Sadece komşu evlerde değil, yakın sokaklarda oturanlar da mahallede birbirini tanımaktadır. Komşuluk ilişkileri bu apartmanda akrabalık ilişkileri gibidir. Yolun sonundaki ev zamanla mahallenin tek üç katlı apartmanı olmuş, mahallede çok katlı apartmanlar dizilmiştir. Bu apartman yeni apartmanların yapılmasıyla yolun sonundaki ev özelliğini kaybetmiştir. Daha çok Rizeli müteahhitlerin yaptığı apartmanlarla mahalle eski görünümünü kaybetmeye başlamıştır. Kentsel dönüşümle inşaat firmaları zenginleşmiş, vadi boyunca apartmanlar yapılmaya başlanmıştır. Betonlaşma komşuluk ilişkilerini birbirinden uzaklaştıran etkenlerden biri olmuştur. Mahalleli en çok yolun sonundaki evde bir araya gelmektedir. AVM'ler, gökdelenler tarlaların üzerine yapılmış, yolun sonundaki ev ise gökdelenlerin ortasında kalmıştır:

“Yıllar boyunca o mahallede iç içe, sarmaş dolaş yaşamış, acıları, sevinçleri paylaşmış, kimi zaman küstüp, kimi zaman barışmış, akrabadan ileri olmuş birkaç komşu ailenin, zamanın törpüsüne inat o umudu, o günlerin anılarını,

dostluklarını, duygu iklimini bir sığınağa taşıyıp kuşaklar boyu yaşatma hayalinin ürünüydü Yolun Sonundaki Ev. Geçmişe duyulan özlemle gelecek umudunun kucaklaştığı, zamanın fare dişlerinin durmaksızın kemirdiği umuda, masumiyete, dostluğa ve iyiliğe adanmış bir anıttı.” (YSE. S. 18)

Yolun sonundaki evde yaşayan Tom Anne ve Oma mahalleye taşınan kişilere karşı hoşgörülülerdir fakat mahallede göç edenlere karşı hoşgörüsüzlük de vardır. Yolun sonundaki evin komşuları dindar kişilere evlerin kiraya verilmemesini isterler. Çarşaf giyen kişilerin mahalleye şeriat getireceğini düşünürler. Bu yüzden mahallede komşuluk ilişkileri iyi olsa da din ayrımı yapılmaktadır. Aynı zamanda askerî darbeleri haklı bularak şeriatın engellendiğini düşünürler.

Yolun Sonundaki Ev romanında toplumun tüketim toplumuna dönüşmesi de roman kahramanlarının üzüldüğü bir durumdur. Roman kahramanlarından Feride İstanbul’un ruhunu, özgünlüğünü kaybettiğini düşünür; onu diğer şehirlerden ayıran özelliklerin kalmadığını fark eder. Taksim, Beyoğlu ve İstiklal Caddesi’nin ‘Arapların alışveriş merkezi’ olmasından rahatsız olur. Feride ırkçı olmadığını fakat İstanbul’un kendine ait yapısının yitirildiğini söyler. Ona göre sinemaların, tiyatroların yerini AVM’lerin alması tüketim toplumunun bir sonucudur.

3.5. AYDIN SORUNSAĞI

İdeal aydın tipi, toplumun sorunlarıyla yakından ilgilenen, toplumun içinde olup o sorunlarla birebir muhatap olan kişi olarak yer almıştır. Türk edebiyatında halktan uzaklaşmış, halkın sorunlarına yabancılaşmış aydın eleştirisi çokça yapılmaktadır:

“ ‘Aydın’ kavramı Tanzimat’tan beri nasıl olması gerektiği yönünde sürekli tartışılan ve eserlerde önemli ölçüde ele alınan konulardan biridir.”⁹⁴

Baydar’ın romanlarında orta sınıfa mensup, eğitilmiş fakat sosyalizmle birlikte köy, işçi, emekçi gerçeğini fark eden bazı karakterler, Türk roman yazarının aydına verdiği görevler dolayısıyla halkla bütünleşir; onun sorunlarını kendi sorunları hâline

⁹⁴ Ayşe Bengisu Akdağ, *Faik Baysal’ın Romanlarında Sosyal Meseleler*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2017, s. 193.

getirir: “Baydar, Doğu Batı demeden, insanlığın düşün ve kültür mirasını... kucaklamaya, özümsemeye çalışan; devrimciliği, solculuğu, ulusçuluğu dondurup tabulaştırmayan, özgür düşünen ve sınırsız sorgulayan aydınların bulunduğu altını çizer.”⁹⁵

Kedi Mektupları romanında yazar sosyalist aydınlarla işçi sınıfını karşılaştırır. Kirli’nin sahibi kendisi gibi “aydınların” ikiye bölünmüş olduklarını düşünür. Sosyalizm çöktükten sonra aydınların bir kısmı ideolojisini eleştirip hayatına devam etmiş bir kısmı da sosyalizmden tamamen uzaklaşarak zengin olmuştur fakat işçi sınıfından olanlar ise sosyalizmin çökmesiyle birlikte gerçek anlamda boşlukta kalmışlar, intihar etmişlerdir. Yoldaş’ın sahibi işçi sınıfından bir karakterdir, yenilgiyi kabullenemez ve intihar eder. Burjuva sınıfından sosyalistler ise kendilerine yeni konular bulmuşlardır:

“Biz, ‘sözümona aydınlar’ ya da hakkımızı yemeyeyim, yalnızca ‘aydınlar’ diyeyim, bizler kendimizi oyalayacak bir şeyler buluruz hep. Onlar harekete girdiklerinde neredeyse çocuktular. Köylerden, kırlardan, gecekonduyalardan, fabrikalardan geldiler ve belki de hiçbirimizin yapmadığı kadar büyük bir boyun eğişle, özveriyle, en küçük bir özel hayat, bireysel özlem kırıntısı taşımadan boylu boyunca attılar kendilerini kavganın ortasına. Aydın komplekslerimizle hayran kalırdık bu işçi, köylü yoldaşlarımıza, önlerinde eğilirdik.” (KM. s. 257)

Hiçbiryer’e Dönüş romanında başkarakter kadın ve Doktor aydın tipinin özelliklerini taşır. İki karakter Türk aydınının kimlik edinme süreçlerinin somut örnekleridir. Doktor ideolojisinin yıkılmasıyla gerçeğin ne olduğunu sorgulamaya başlar. Doğu’ya gider ve dağlara çıkar. Doktorun burada Kürt hareketine katılıp katılmadığı net bir şekilde belirtilmez. Kendi savaşı olmayan bir savaşta neden yer aldığını kendisi de cevaplayamaz. Yazar, burada bireysel özgürlüklere olan inancı dolayısıyla Doktor karakterini Kürt sorunu içinde konumlandırır:

“Benim ne işim var bu karanlık gecede? Hayat karşısında, bir türlü yenemediğim o aydın küstahlığı ve meydan okumanın ürünü olan görkemli bir intihar tutkusu mu? Kendimle tutarlı kalma çabası mı? Cenazesi çoktan kaldırılmış devrimci romantizmin son durağı mı ?” (HD. s.210)

⁹⁵ Cumhuriyet Aslan, “Türk Edebiyatında Aydın Sorunsalı”, *Folklor/Edebiyat*, C. 17 S. 68 (2011), s. 41.

Sıcak Külleri Kaldı romanında Ülkü, orta sınıf ‘küçük burjuva’ aydınını temsil eder. Üniversite yıllarında siyasete ilgi duymaya başlayıp devrimci sol gruplarla hareket etmeye başlayınca sınıf kavramının farkına varır. Ülkü, devrimci arkadaşlarının arasında giyim kuşamından dolayı ilk zamanlar ‘burjuva’ olarak düşünülür fakat Ülkü onlara burjuva olmadığını öğretmen çocuğu olduğunu, kendi parasını çalışarak zar zor kazandığını ispatlamaya çalışır. Sınıf bilinciyle hareket etmeye başlayan Ülkü, işçi sınıfındaki kadınların eğitimine katılır ve işçi sınıfı için mücadele etse de gecekondulu mahallelerdeki insanları içten içe küçümsediğini fark eder. Bir aydın sorumluluğuyla işçi sınıfını örgütlemeye çalışan Ülkü, kendini onların arasında bir yabancı gibi hisseder:

“Neden bu kadar güvensizim, neden içten içe küçümsüyorum bu insanları? ‘Küçük burjuva aydın kompleksi,’ derdi Ömer. Aslında halkı sevmeyiz, küçümseriz, onlar da bizden pek hoşlanmaz ya. Mesele işçi sınıfının, halkın kendi önderlerini kendi içinden çıkarması. Lenin, işçi sınıfına bilincin dışardan, aydınlardan götüreceğini söylerken, tam da bunu anlatmak istiyordu.” (EK. s. 81)

Ömer bu düşüncelerle aydının görevlerini aktarır; ona göre aydının amacı önderlik yapmak değil, önderlik yapacak insanları bulmak, yetiştirmek yani köprü görevi görmektir. Ömer, Ülkü’nün hiçbir zaman kendini gerçek anlamda işçi sınıfına ait hissederek davranmadığını düşünür; Ülkü, burjuva olmadığını kanıtlamaya çalıştıkça Ömer’in gözünde Ülkü’nün mücadelesi iğreti durmaya başlar. Ömer’e göre işçi sınıfı, Ülkü’nün siyasi ideolojisinin figüranlarıdır:

“Sınıfla hiç özdeşleşmedin, onları küçümsedin, kendi kurtarıcı misyonunu gerçekleştirebilmek için gerekli kurtarılacaklar yığınının ibaretti onlar senin için.” (EK. s. 88)

Erguvan Kapısı romanında Turgut Ersin, aydın bir karakter olarak karşımıza çıkar. Kendini 68 kuşağı eski devrimcilerinden biri olarak tanımlayan Turgut Ersin yöntemlerin yanlışlığını fark ederek kendisine ‘dönek’ denmesine aldırış etmeden özeleştirilerde bulunur. Derin’in ricası üzerine koğuş sisteminden hücre tipi sisteme geçilen hapisane koşullarını, insan haklarını hiçe sayan uygulamaları eleştiren “Sıcak

Yaz” başlıklı bir yazı yazmış, ülkenin önemli gazetelerinden birinde olmanın gücünü kullanmıştır. Turgut Ersin’in yazısı sayesinde aydınların, gazetecilerin, sanatçıların mahalleye olan ilgisi artmış; insan hakları konusu dikkat çeken bir konu olmaya başlamıştır. Kerem Ali ve dâhil olduğu örgüt aydınların toplum üzerindeki gücünü bildiklerinden bunu kullanıp kamuoyu oluşturmak isterler. Turgut Ersin, Derin’in ricasını kırmasa da bu mahallede çığnayan insan haklarına değinen bir yazı yazsa da örgütlerin insanların inançlarını, hayallerini kullanmasına da karşı çıkar. Turgut Ersin’e göre işin güçlüğü, haklı bir mücadele ve haklı bir talebin örgüt bağnazlıklarına, şeflerin despotluğuna kurban edilip şiddet yanlısı örgütlerin güçlendirilmesinin aracı hâline getirilmesindedir. İsyan eden, demokratik haklarını isteyen, onurlarını ve kimliklerini bu mücadelede bulan o insanlara, onların inançlarına saygı duymaktadır ama örgütlere güvenmez. Ölüler üzerinden politika yapmalarından, ölüme sevk ettikleri canların kanıyla beslenmelerinden iğrenir. Devlet terörüne, hukuk devleti eksikliğine falan yüklenir ama inanmadığı, saygı duymadığı yöntemlere dalkavukluk yapmak istemez. (EK. s. 281) Turgut Ersin, ideolojileri araç olarak kullanan örgütlere karşı çıksa da aydın görevi gereği açlık grevlerinin başladığı gecekondu mahallelerine gider ve bu mahalledeki insanları “çocuksu, cahil, ilkel” bulsa da yaşananlara seyirci kalamayacağını fark eder. Turgut Ersin, gençliğinde siyasetle ilgilense de yazılarında tarafsız olur. Hem insanları kendi çıkarlarına alet eden örgütleri hem de vatandaşlarını koruyamayan devleti eleştirir ve ölüm oruçlarının bitirilmesi için seferber olur:

“Tekkelere benzeyen örgütlerinden, örgüt şeflerinden, dinsel inançlardan beter, bağnaz ve katı inançlarından, müritliklerinden nefret ediyorum. Şeflerin otoritesini pekiştirmek için manga manga ölüme sürülen bu inanmış insanların ölüseviciklerinden, alınlarındaki kıızıl şehadet bantlarından, Marksizm’le, komünizmle, sol’la falan ilgisi olmayan bütün bu dinsellikten iğreniyorum; doğrusu.” (EK. s. 285)

Kayıp Söz romanında aydın olarak Ömer Eren karşımıza çıkar. Ömer Eren ellilerinde tanınmış, eserleri çoksatan bir yazardır. Ömer Eren gençlik yıllarında sosyalizmle, devrim mücadelesiyle yakından ilgilenmiş; işçinin, yoksulun hakkını savunduğu yazılar yazmıştır. Ömer Eren gençlik yıllarında devrimci olduğu için hücrelerde işkence görür, Ömer’in işkence görmesi detaylı bir şekilde aktarılmaz. Yazıları popülerleştikçe işçiyi, ezileni yazmayı bırakan Ömer, daha çok okurlarının

hoşuna gidecek, ülkesindeki sorunları yansıtmayan romanlar yazmaya başlamıştır. Toplumsal konulardan uzaklaşmasına rağmen eleştirmenler ve okuyucuları tarafından “sözcüklerle oynayan adam, dil cambazı” şeklinde övülür olmuştur. Ömer, şöhrete önem vermeyen yazar rolünü oynasa da içten içe insanların onu tanımasından, imza günlerinden gizli bir gurur duyar. Eserleri edebi kaygıyla değil beğenilme dürtüsüyle ortaya çıkarır. Bunca popülerlikten sonra Ömer, yazacak hiçbir şey bulamaz ve sözü yitirdiğini düşünür. Artık yazacak bir sözünün kalmadığını düşündüğü için bunalıma girer. İnsanların acılarından duyduğu sorumluluk duygusunu kaybettiğe kişiliğiyle birlikte edebi gücünü de kaybettiğini düşünür. Ankara’da bir toplantı esnasında sıkıldığı için ani bir kararla devrimci yıllarında yaptığı gibi otobüsle İstanbul’a dönmeye karar verir. Otogarında yaşadıkları onun hayata bakışını, edebi dilini değiştirmesine vesile olur. Otogarda otuz-kırk kişilik bir grup asker uğurlaması yaparken açılan mağanda kurşunuyla adı verilmeyen bir Doğu ilinde kuzusunu dağlarda ararken tecavüze uğradığı için ailesinin ölüm kararından kaçan Zelal vurulur. Mahmut Zelal’le birlikte kaçmaktadır. Mahmut, tıp öğrencisiyken okuldan atılır ve bu yüzden örgüte katılır ve dağa çıkar fakat örgütün gerçek yüzünü görünce dağlarda yapamayacağını anlar. Örgütten çıkmanın mümkün olmadığını bildiği için bir şekilde kaçma yolunu bulur ve dağlarda gizlendiği bir mağarada Zelal’le tanışır. Tecavüze uğrayıp hamile kalan Zelal’e sahip çıkar ve onunla denizi olan bir şehre kaçmaya çalışırlar. Bu esnada Ankara’da otogarda vurulan Zelal ve Mahmut’un yolları sözü yitirmiş olan yazar Ömer Eren’le kesişir. Ömer, Mahmut ve Zelal’e yardım etme sebeplerini açıklarken artık eskisi gibi yazamadığından yakınır ve Mahmut ve Zelal’in hikâyesini gerçekçi bir şekilde yazmak için Doğu’ya gitmeye karar verir:

“Buralarda kaynakların daha güür, daha arı, daha serin olduğunu sanmak da bir çeşit aydın romantizmi değil mi peki? Bu da bizim yarattığımız bir Doğu efsanesi değil mi?” (KS. s.158)

Ömer Eren, gençlik yıllarında dünyayı değiştirme umudunu, yoksulları, işçileri konu eden romanlar yazar fakat insanların bu tarz konulara ilgi göstermediğini fark ettikçe romanlarında ele aldığı konular değişir ve daha çok aşk konulu romanlar yazar. Karşı Taraf romanıyla satış rekorları kırar ve bu romanla birlikte ele aldığı konular, ilgilendiği olaylar tamamen roman piyasası tarafından belirlenir. Jiyan’a göre bir aydın

kendi topraklarını, kültürünü tanımadıkça; bir coğrafyada yaşadığı insanların acılarını yaşamadıkça gerçek bir aydın olamaz. Ona göre postmodern romanlar, aşk romanları yazmak Ömer Eren'i gerçek bir yazar ve aydın olmaktan uzaklaştırmıştır. Jiyan'a göre Doğu'ya giden birçok aydının hatası insanların acılarını gerçekten hissetmemeleridir. Jiyan, Ömer'in insanların acılarını görmesi için onu yas evine götürür. Evinin önünde vurulan on iki yaşındaki bir çocuğun yası tutulmaktadır. Ömer çocuğun ölümünden büyük bir üzüntü duyar ve insanların acıları karşısında utanma duygusunu yitirmenin insanlığı yitirmek olduğunu düşünür. Ömer'in ölümünden dolayı üzüldüğü on iki yaşındaki çocuk 2004'te babasıyla birlikte evinin önünde vurulan Uğur Kaymaz'dır. Jiyan, Doğu'ya giden aydınların Doğu'yu masal ve sır hâline getirmelerinden rahatsız olur. Doğu'yu mistik bir hikâye içine sokan aydınlar insanların yaşadıklarını gerçek anlamda göremez olmuşlardır:

“Sırlar yok. Sırları sizler yaratıyorsunuz. ‘Gizemli Doğu’ tasavvuru; harem, odalık, cariye tablolarından Kürt kadınına, bana kadar uzanan kurgulanmış kadın tasviri. Sırlar kafanızın içinde...” (KS. s.293)

Aşk romanları, piyasa romanları yazdıkça sözü tükettiğini düşünen Ömer Eren, Mahmut ve Zelal'in izinde sözü aramak için onların doğup büyüdüğü yerlere gider. Bu anlamda Ömer Eren ülke sorunlarını, Doğu'daki insanı, yoksulları anlatamadığı için kendini eksik bir yazar olarak hisseder ve bu sorumlulukla gözlem yapmak için bir süre Doğu'da yaşamaya karar verir. Ömer, ‘Işık Doğu’dan yükselir.’ düşüncesine inanarak kaybettiklerini doğuda bulacağını düşünür ve bu düşüncelerini ‘aydın romantizmi’ olarak değerlendirir. Ömer Eren yeni bir kıta keşfediyormuş gibidir, kendini bu topraklarda yabancı hisseder. Devrimcilik yıllarında işçiyi, köylüyü kurtarmak için verdiği mücadelenin yüzeysel olduğunu fark eder:

“Neredeyim ben? Burası hangi ülke? Yıllar önce Bosna’da, sonra Afganistan’da, kısa süre önce Irak’ta, savaş ve insan temalı röportajlar yapmak içi dolaşırken, hangi ülkede olduğumu biliyordum. Neredeyim ben, diye sormuyordum. Oralarda gerçek bir yabancıydım. Belki de bu yüzden yabancılik duygusu altında ezilmiyorum, yabancıliğimden utanmıyordum. Ama burada... Burası neresi? Katlanabilen bir Türkiye yol haritasının en alt ve en son

yaprağındaki bu kayıp ülke; sırlarının, acılarının ve dağlarının isyanı altında ezilen bu topraklar neresi?” (KS. s. 151)

Ömer Eren anadilin yasaklanmaması gerektiğini, öğretilmesi gerektiğini düşünür. Doğu'ya gittiğinde ise insanların en çok anadillerini konuşamamalarından yakındıklarını görür. Ömer Eren, Mahmut'un ailesini ziyaret ettiğinde küçük çocukların Türkçe bilmediğini öğrenir:

“Türkçe bilmez. Hiçbirimiz bilmeyiz okula gidene kadar. Sonra dayak yiye yiye öğreniriz. O zaman, neden Türkçe bilmezler diye kızarız analarımıza, neden Türk değiller diye kızarız. Öğretmen yasaklar Kürtçe'yi, Türkçe'yi sökene kadar dilsiz kalırız.” (KS. s.131)

Ömer Eren, Mahmut'un babasına tepelerin kıraç olma sebebini sorarken ormanların yakıldığını öğrenir ve yakılan ormanlar için yıllar önce aydınların bu konuyla ilgili yazılar yazdığını hatırlar ve bu olayları hatırlayamadığı için kendisinden utanır. Ömer, yazı yazdığı bir olayı unutma sebebini aydın çabası olarak görür. Ona göre Batılı aydın, yapay bir empati duygusuna sahiptir bu yüzden öteki olduğunu düşündüğü kişinin duygularını tam anlamıyla hissetmeden yazar ve kalıcı olamaz. Ömer Eren, Jiyan'la tanışmasından sonra onun her konuşmasının iğneleyici, Batılıları suçlayıcı olduğunu fark eder. Ömer'e göre bu bölgenin her insanı mağduriyet diline sahiptir ve mağduriyetlerini anlamadıkları için Batılı olanlarla iğneleyici bir şekilde konuşurlar. Ömer Eren, Jiyan'ın destan gibi konuşmasını da yapay bulur. Jiyan ise bunu Kürtçe düşünüp Türkçe konuşmasına bağlar. Jiyan, dengbejlilik geleneğinden bahseder ve bu dili yapay bulanları ülkelerini tam anlamıyla tanımadıklarını söyler. Ömer Eren'i bir yazar, aydın olarak Doğu'nun dilinden, duygularından anlamadığı için suçlar. Ömer Eren garnizon komutanı tarafından yemeğe davet edilir. Komutan aydınların bu bölgeye gelmesine sevinir. Komutana göre aydınların görevi yerli halka terörün gerçek yüzünü göstermektir; Batı tarafından unutulduklarını düşünen halk iş, aş bulamayınca teröristler tarafından kolay kandırılır ve aydınlardan halka doğru yolu göstermeleri beklenir. Aydınların bölgeye gelmesinden hoşnut olan devlet yetkilileri aynı zamanda Ömer Eren'i bölge halkına çok güvenmemesi için uyarırlar. Kaymakama göre aydınları çeken, büyüleyen coğrafyaya kendini kaptırmak tehlikelidir. Avukata göre halk aydınlar sayesinde hem terör baskısından kurtulacak hem de Batılılar ve devlet yetkilileri

tarafından terörist damgası yemekten kurtulacaklardır fakat hiçbir çözümle karşılaşmayan insanlar daha da güvensizlik ve yalnızlık hissederler. Bir aydın olarak Ömer Eren'e iletilen şikâyetlerden biri de bölgede istihdam sağlayacak iş yerlerinin olmayışındır. Jiyan'ın ablası ve eniştesi bölgede turizmin gelişmemesinden, fabrikaların, tarlaların, hayvancılığın olmamasından yakınırırlar. Bu yüzden insanların uyuşturucu kaçakçılığına yöneldiklerini öğrenir. Ömer Eren şehrin çarşısını gezerken esnafılık yapan gençler şehirde kitapçı olmadığı için ondan kitap isterler. Bir aydın, yazar olarak Ömer'in kendilerinin sesi olmasını isterler. Ömer, bölge komutanından bölgeden biran önce ayrılması için uyarı alır. Komutana göre Ömer Eren gibi aydınların bölgeyi tanınması ve bölgedeki insanların sorunlarına tanık olması Ömer Eren'in vatan sevgisine sahip olduğunu gösterir fakat Ömer Eren'in bölgede daha fazla kalmasını istemez.

Ömer Eren, kaybettiği sözü bulmak için gittiği Doğu'dan değiştiğini hissederek döner. Jiyan'ı tanıyarak Batılı aydın kimliğinin gerçek anlamıyla tamamlandığını düşünür. Romanda Ömer'in Doğu'da yaşadıklarına, gözlemlerine çok yer verilmez. Ömer, bölge hakkındaki bilgileri Jiyan'ın gözünden öğrenir ve kaybettiği sözü tekrar bulduğunu düşünür:

“Bir söz arıyordum, bir ses duydum.

Bir çığlığın peşine takılıp uzaklara gittim.

*Duyduğum sesin, şiddetten doğan acının sesi olduğunu bilmiyordum,
öğrendim.*

O sesi izledim, sözü buldum.

Söyleyecek bir sözüm var artık.” (KS. s. 352)

O Muhteşem Hayatınız romanında yazar, toplumsal bir meseleyi, Dersim olayını toplumsal belleklerden silinmemesi için Aliye Sema'nın hayatıyla birleştirerek anlatır. Müzikolog olan Arya, Dersim bölgesindeki yerel müziği araştırmak için bölgeye gider ve aynı zamanda annesiyle ilgili gerçeklerle yüzleşir. Arya, üniversite hocası kırk yaşında bir birey olmasına ve yerel müziklerle ilgili çokça araştırma yapmasına rağmen toplumsal gerçeklerle henüz yüzleşememiştir. Dersim'de Arya'ya yardımcı olan Cansa, bölgenin kültürünü, inançlarını, acılarını Arya'ya aktarır ve Arya annesiyle ilgili gerçeklerle yüzleştiği gibi toplumsal gerçeklerle de yüzleşir. Bu anlamda Arya, *Kayıp*

Söz romanındaki Ömer Eren gibi başarılı bir kariyere, entelektüel bir kişiliğe sahip olmasına rağmen ülkesinin gerçeklerinin geç farkına varan bir aydındır. Amerika’da doktora eğitimine ve Maya, Aztek kültürleri üzerindeki çalışmalarına rağmen ülkesindeki olaylara yabancıdır. Yazar, Dersim meselesini kurguya dâhil ederek yeni bir bakış açısı getirmekten ziyade Arya gibi bireylerin toplumsal gerçeklerle yüzleşmesini ister. Yazar Aliye Sema’nın hayatındaki sırlarla toplumdaki sırlar arasında bağlantı kurarak ikisini açığa çıkartmaya çalışır. İki sırrı ortaya çıkarma görevi ise Aliye Sema’nın kızı Arya’ya düşer.

Arya, Dersim’de kendisine yardımcı olan Cansa’yla karşılaştığında ona önyargıyla yaklaşır. Adının Haydar, Hasan, Ali olmasını beklerken Cansa ismini batılı bulur. Cansa uzun yıllar Fransa’da kaldıktan sonra memleketine, Dersim’e, dönerek orada yaşamaya başlar. Bölgenin siyasî yapısı ve kültürüyle ilgili derlemeler yapan amatör bir araştırmacıdır. Cansa bölgenin adı, tarihi değiştirildiği için gerçeğin bir tek türkülerde, ağıtlarda olduğunu düşünür ve onları ortaya çıkarmaya çalışır. Kayıp Söz romanında Ömer’in bilinçlenmesinde Jiyan’ın etkili olması gibi Arya’nın bilinçlenmesinde de Cansa etkili olur. Ömer Eren’in ve Arya’nın başka karakterle yaşadıkları aşk maceraları sonucunda toplumun gerçek sorunlarından haberdar olmaları onların aydın karakterlere dönüşmelerini zedeler. Ömer Eren gibi Arya da eğitim almış, kariyerinde başarılar elde etmiş bir karakter olmasına rağmen toplum sorunlarını kendi gözlemleri sonucu fark edemez; yol göstericiye ihtiyaç duyar ve kendisine yol gösteren kişiye âşık olur.

Yer adları bir toplumun sosyal ve kültürel yapısıyla ilgili izler barındırır. Yer adlarının değişimi doğal bir süreç şeklinde ilerlerken kimi zaman da siyasî kaygılarla değişimler yapılmıştır. Cansa ilk önce bölgenin gerçek isimlerini öğreterek başlar. Dersim yerine Tunceli adının kullanılmasına kızar, ona göre bu devletin asimilasyon politikasıdır. Ona göre insanlar kültürünü korumak, asimile olmamak için diline, inançlarına, geleneklerine bağlanmalıdır. Arya, Cansa’nın Alevi Kızılbaş öğretisini derinlemesine anlatmasıyla şaşırır. Cansa bölgenin müziğini derlemek için ilk önce inancını bilmek gerektiğini düşündüğü için bölgenin inancıyla ilgili bilgiler verir. Arya; Maya, Aztek kültürlerinde gördüğü farklı bir felsefenin ülkesinde olmasına şaşırır. Cansa’ya göre Arya gibi bir bilim insanının kendi ülkesindeki kültürlerden çok yabancı kültürlerle hâkim olması, yerel olmadan ulusal olmaya çalışması şaşılacak bir durumdur:

“Hayır, hayır, saçma değil apayrı bir dil, apayrı bir dünya. Üstelik Amazon’un derinliklerinde ya da Avustralya’da bakir bir ormanda değil, yüzlerce, binlerce yıldır şurada, yanı başımızda.

‘Millî sınırlarımız içinde, hatta tam ortasında.’ Dedi yarı alaycı, yarı buruk bir sesle. ‘Ama bakın, siz ki bu ülkenin uyanık, duyarlı biliminsanlarındansınız, sizlere kadar bile ulaşamamış.’ (OMH. s. 281)

Cansa’nın bölgenin kültürü, inancı hakkında anlattıklarını Arya “ilginç” kelimesiyle yorumlar. Cansa’ya göre bu kelime oryantalist bir bakış açısına sahiptir. Arya, kendi kültürüne batılı antropologların gözüyle yaklaşmaktadır. Ona göre kendi kültüründen farklı olan ilginçtir, ilkindir. Cansa bunun yanlış olduğunu farklı olanın ilginç demek olmadığını vurgular. Cansa’ya göre Arya, yaşadığı topraklardaki kültürleri özümseyememiş biridir ve ona bölgeyi tanıtarak bilinçlenmesini amaçlar. Yazar, *Çevere Hazaru, Dersim Efsanelerinde Munzur* gibi kaynaklardan yaptığı alıntıları kurgu içine dâhil eder ve roman dünyaca tanınmış opera sanatçısının hayatındaki gizemi bulmaktan çıkıp Dersim romanına dönüşür. Cansa, Dersim’le ilgili anlattıkların siyasî propaganda olarak anlaşılmasını istemez: *“1935 yılında Tunceli İskân Kanunu ile kentin Dersim olan adı Tunceli olarak değiştirilmiştir. Ardından 4. Umum Müfettişliği kurularak başına özel yetkili vali/general Abdullah Alpdoğan getirilmiştir. İsyancı aşiret muntıkalarında karadan ve havadan operasyonlar sürdürülmüştür. Aşiret liderleri yargılanmalarının ardından 1937 yılında Elazığ’da idam edilmişlerdir. Dâhiliye vekili Faik Öztrak’ın imzasıyla 2 Kasım 1939 tarih 2470/11184 sayı ile hem Reisicumhur Katipliği’ne hem de Başvekalet Yüksek Katına ibraz edilen bir belgeye göre, olaylar boyunca 13.806 kişi öldürülmüş, 11.818 kişi Batı illerine sürgün edilmiştir.”*⁹⁶

Cansa da Arya gibi batı odaklı bir eğitim almıştır. Bölgenin efsanelerine, masallarına inançla bağlanmasa da yetiştiği kültüre karşı kendini borçlu hisseder. Resmî görüş dışında kaynak olmadığı amatör bir şekilde derlemeler yapar, makaleler yazar. Kültürünün, inancının yok edilmeye çalışıldığını düşünür ve bölgenin geleneklerinin yaşatılmaya çalışılması gerektiğine inanır. Ona göre insanlar nesli tükenmekte olan hayvanlara karşı sahip oldukları duyarlılığı kültürler için de göstermelidir:

⁹⁶ Arslan, a.g.e., s. 732.

“Amazon Yağmur Ormanları için, Uganda’da yaşayan bir kabile için, kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya diller, nesli tükenmekte olan hayvanlar için kıyameti koparırlar ama burunlarının dibindeki yok oluşa gözlerini kaparlar. Onlardan biri olmak istemiyorum. Her şeyin akıl, para, maddiyatla ölçüldüğü, insanlığın gerilediği şu dünyada manaya dönmemiz gerektiğine inanıyorum.”
(OMH. s. 285)

Arya, Cansa’nın öğrettikleriyle duyarlı biri olmaya başlar. Haberlerde, gazetelerde gördükleri ilgisini çeker ve sosyal olayları kendi süzgecinden geçirir. Haberlerde doğuda yolların kapandığını, köylere ulaşamadığını izler ve sadece empati kurar, eyleme geçmez. Arya, 1938’de eski adıyla Dersim’de yaşananlarla ilgili de yüzeysel bilgilere sahiptir. O yıllarda bölgede çıkan isyanın bastırıldığını sadece aşiret ağalarının nüfuzlarının kırıldığını bilmektedir, bölgede türkülerle, ağıtlarla ilgili çalışmalar yapacak olmasına rağmen kulaktan dolma bilgilere sahiptir. Cansa, Arya’nın 1938 Dersim olaylarıyla ilgili yüzeysel bilgilerine kızar ve yeterince mücadele etmediği yeterince kişiye olanları anlatmadığı için kendine kızar. Cansa, Arya’nın kendi ülkesindeki acılarla ilgilenmeyip Aborjinlerle, Kızılderililerle, Mayalarla ilgilenmesine öfkelenir:

“Bakın şurası... hemen şurada, biraz ileride şu derin kanyon Laç Deresi. Bütün ağıtlar, kamlar derenin günlerce kızıl kan aktığını söyler. Bunu da duymamıştınız değil mi Hocanım? Oradan, uçurumdan dereye atılan cesetleri, kendilerini uçuruma atan kadınları, askerin eline geçmesin diye anaları tarafından yardan aşağı atılan kız çocuklarını, süngülerin ucuna takılan bebeleri, bu kayalara oyulu mağaralara saklanıp da içeride vahşi hayvan gibi değil fare gibi öldürülenleri de duymamıştın, duymamıştınız.” (OMH. s. 357)

Cansa’nın öfkeli anlatımı karşısında Arya her şeyi bilmesinin mümkün olmadığını söyler ve Cansa’nın mağduriyet diline sahip olduğunu düşünür. Dünyadaki tek mağdur halkın onlar olmadığını söyler ve Cansa’nın herkesi düşmanca gördüğünü düşünür. Arya, Cansa’nın gözünde bilgisiz görüldüğü için kendinden utanır, suçluluk duygusu hisseder ve Cansa’nın diliyle öğrenmeye çalışır. Arya, toplumsal olaylara duyarlı kişiliğe dönüşümünü annesiyle ilgili gerçekleri öğrenince tamamlar. Arya, dedesinin 1938’de Dersim’de subay olduğunu Tunceli Manevrası Hatırası bir madalyası

olduğunu öğrenince dedesinin de Dersim'deki olaylardan sorumlu kişilerden olduğunu fark eder. Aliye Sema'nın 3-4 yaş öncesine ait fotoğraflarının olmaması Arya'yı şüphelendirir. O yıllara ait fotoğrafları incelediğinde ise annesinin bebekliğine dair ipuçları elde eder.

3.6. ETNİK ÇATIŞMA

Oya Baydar romanlarında sürgün olan bireylerin Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yaşadığı zorlukları ya da azınlıkların Türkiye'de yaşadığı sorunları aktarır.

Avrupa'da kendi kültürel kimliğine ve uygarlığına yönelik tehlike algısı Avrupalıların yabancılara bakış açısında önyargı oluşturmuştur ve hoşgörü sorunu ortaya çıkmıştır: *“1990'lı yılların başından beri yabancılara ve “öteki”ye karşı, ırkçı motiflere dayalı şiddet eylemleri sürekli artmaktadır. Ancak, “farklı görüntü sergileyene” ve “çoğunluğa dâhil edilmeyene” yönelik şiddet, sadece bedensel saldırılarla değil, güncel yaşamın içine oturmuş davranışlarla başlamaktadır.”*⁹⁷

Kedi Mektupları'nda Avrupa'da siyasi mülteci olan kedi sahipleri ülkelerinden uzakta olmanın acısını duymakla birlikte yabancı ülkelerde “yabancı” olmanın zorluklarını da yaşarlar. *“Memleketlerinden uzakta yaşamak zorunda kalan bu kişiler, özgürce yaşamak için sığındıkları Avrupa ülkelerindeki insanlar tarafından aşağılanmış, gör görülmüş ve istenmemişlerdir. Onların gözünde Türkiye'den göç eden siyasi mülteciler, ‘kendi vergileriyle yan gelip yatan pis yabancılardır.’”*⁹⁸

Sıcak Külleri Kaldı romanında Ülkü, Paris'te bir gazetede dış haberler bölümünde çalışmaktadır. Ülkü, hem Türk asıllı olduğu için hem de bir kadın olarak önemli bir görevde olduğu için dış haberler şefi tarafından sevilmediğini düşünür. Ülkü, iş ortamındaki insanların Cezayir ve Faslılardan da rahatsız olduklarını dile getirir:

“Orada, aralarında bulunmanız, lütufla tahammül arasında bir çizgide kabullenilir; böyle olmasa bile, yabancılığın, sürgünlüğün, Doğululuğun aşırı alingan ruh haliyle, size öyle gelirdi. Hele bir de, “Müslüman kadınlar nasıl sevişirler, hep merak ederdim” sorusu cevapsız kalmışsa.” (SKK. s.12)

⁹⁷ İnce Onur, “Almanya'da Farklı Olmak: Entegrasyon ve Hoşgörü Kavramına Eleştirel Bir Bakış”, *Bilig D.*, C. 58 173-202, 2011, s. 178.

⁹⁸ Erol, a.g.m., s. 102.

Ülkü'nün yaşadığı bir dışlanma ise Fransızca aksanı dolayısıyla olur. Lisede iyi bir Fransızca eğitimi alan Ülkü, sevgilisinin yanına Paris'e gider. İlk kez alışveriş yapmak için girdiği bir bakkalda çok edebi Fransızcayla konuştuğu için alay edilir. Aksanıyla dalga geçilmesinin yabancı düşmanlığından olduğunu düşünür.

Yazar, sürgün olan karakterlerin Avrupa'da yaşadığı zorlukları anlatmakla birlikte Türkiye'de yaşayan azınlıkların karşılaştığı problemlerden de bahseder. Yazar, *Erguvan Kapısı* romanında Teo'yu 6-7 Eylül 1955 olaylarında İstanbul'dan Amerika'ya kaçmak zorunda kalmış Rum bir ailenin çocuğu olarak kurgular: “ 6-7 Eylül Olayları, 1955 yılı Eylül ayının 6-7 akşamı ve gecesi, İstanbul, İzmir ve Ankara'da cereyan eden gösteri, karışıklık, kanunsuzluk ve tahrip olaylarının toplamıdır. Bu olaylar özellikle İstanbul'da ve İstanbul'un da daha çok Beyoğlu sokaklarında, caddelerinde en taşkın şekillerini aldı. Hristiyan ve özellikle Rum mağazalarının vitrinleri parçalandı, malları sokaklara atıldı. Yer yer yağma teşebbüsleri görüldü. Bazı yangınlar çıkarıldı ve bazı kiliseler yakıldı. Fakat en tehlikeli ihtimal, bu taşkınlığın Hristiyanlara ve hele Rumlara karşı bir saldırı ve toptan öldürmeye dönüşüydü.”⁹⁹

Teo ve ailesi Beyoğlu'nda yaşamaktadır, babasının kapalı çarşıda antikacı dükkânı vardır. On dört yaşındayken 6-7 Eylül Olayları yaşanmış ve ailesiyle birlikte Amerika'ya kaçmak zorunda kalmışlardır. Teo bu olaylara kadar okulunda ya da mahallesinde hiçbir ırkçılığa uğramadığını söyler. Teo, 6-7 Eylül Olaylarında gördüklerini şu şekilde anlatır:

“Geceydi, kapıyı sardılar. ‘Kahpe Yunan’ın dölleri!’ diye bağıryorlar, camları taşıyorlar. Bütün ışıkları söndürdük. Yaşlı anamız, İrene –o zaman gencecikti- teyze torunumuz Tasula, bir de ben, salonun bir köşesine büzülmüş, birbirimize sarılmış titreyoruz. Karşıda meyhaneci Vasiliko otururdu. Bir gürültü koptu. Vasiliko Usta’nın sesini duyar gibi oldum. Pencereye yaklaştım, perdenin ucunu kaldırıp baktım. Kollarına girmişler sürükleye sürükleye, tekme tokat götürüyorlar. Sokakta ne bir polis, ne bir asker.” (EK. s.128)

Teo, kardeşi, annesi ve akrabaları Müslüman olan yan komşularına balkondan geçerek bu saldırılardan kurtulabilirler. Teo ve ailesi kendileri İstanbul'da yabancı,

⁹⁹ Oktay Kargalı, *6-7 Eylül Sürecinde Basının Rolü ve Azınlıklara Karşı Tutumun Değerlendirilmesi*, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2017, s. 16.

azınlık gibi değil yerli olarak hisseder. Teo'ya göre 2000 yıldır İstanbul'da yaşayanların bu duruma düşmesi asıl üzücü olandır. Teo'nun ailesine göre bu saldırıların sebebi barış içinde yaşayan halk değil; halkı galeyana getiren “baştakiler”dir:

“Halk iyidir. Müslüman komşularla aramızdan su sızmaz. Hele eskiden aynı sokakta Ermenisi, Rumu, Müslümanı bir arada ne güzel yaşadık. Ama baştakiler... Baştakiler çıkarır bütün marazı. 6-7 Eylül'ü kimler yaptırdı? Kim koydurttu bombayı Selanik'teki eve? Herkes bilir bunu.” (EK. s.130)

Yazar *Kayıp Söz* romanında etnik çatışmayı Türkiye'deki Doğu-Batı sorunundan hareketle ele alır. Doğulu olan Mahmut, babasının isteği ve çabasıyla okumuş, dershaneye gitmiş tıp kazanmıştır. Babası oğlunun dağlara çıkmasını istemediği için onu okutmaya çalışır fakat Mahmut'un etniği dolayısıyla ilkokuldan beri yaşadığı çatışma eğitim hayatını yarıda bırakmasına sebep olur. Mahmut ilkokulda dilinden dolayı ötekileştirilir. Kürtçe konuştuğu için öğretmenleri tarafından azarlanır, hatta ona Kürtçe diye bir dilin olmadığı söylenir. Kimliğinden dolayı Kürtlüğü Allah'ın asi kullarına verdiği bir ceza olarak görür. Mahmut aynı zamanda kimliğinden dolayı utanır ve özgüvenli hissetmez. Küçükken köyünün kar maskeli silahlı kişiler tarafından basıldığını annesinin, ninesinin yere yatırılıp postallarla kafalarına basıldığını; babasının, dedesinin köy meydanında sürüklendiğini hatırladıkça içi nefretle dolar. Köyleri hem örgüt tarafından hem de devlet tarafından basılıp köy halkına şiddet uygulanır ve köy boşaltılıp yakılır. Babasının tek isteği Mahmut'un okuyup kendisine ve ailesine faydalı olmasıdır. Babasına göre Kürtler hakkını silahla değil, eğitimle aramalıdır bu yüzden bir yıl boyunca çöp toplayarak Mahmut'un dersane parasını çıkarır. Mahmut, tıp öğrencisiyken Kürtçe türkü söylediği ve Nevruz'da halay çektiği için üniversite jandarması tarafından tutuklanır ve iki yarıyıl okuldan uzaklaştırma cezası alır. Mahmut, eğitimini yarıda kesip dağlara çıkarak kendisine yapılan ötekileştirmelerden dolayı intikam almak ister fakat dağlardaki vahşeti görünce ülkedeki etnik çatışmanın çözümünün olmadığını düşünür. Dağda gerilla ve asker arasında çıkan çatışma omzundan yaralanır ve örgüttekilere fark ettirmeden yaralı bir şekilde dağda izini kaybettirmeyi başarır. Mahmut, asker tarafından değil de örgütü tarafından vurulduğunu fark edince dağa çıkıp silahlanmanın çözüm olmadığını anlar. Askerlere düşman gözüyle yaklaşamaz çünkü akrabalarından birçoğu asker birçoğu ise gerilladır.

Mahmut etnik çatışmayı yaratanın kardeşi kardeşe düşürenin halk değil, devlet olduğunu düşünür. Bu yüzden Mahmut romanda etnik çatışmayı yaratan karakterlerden değil, bunun gereksizliğini ortaya koymaya çalışan karakterlerden biridir.

Zelal, etniğinden dolayı dışlanan karakterlerden biridir. Tecavüze uğradığı için ailesi tarafından öldürülmeye çalışılan Zelal, dağlarda tanıştığı Mahmut’la denizi olan bir şehre kaçmaya çalışırken Ankara’da asker uğurlaması sırasında havaya atılan bir kurşunla vurulur. Ömer Eren sayesinde özel bir hastanede tedavi görür. Zelal, hastanede aynı odayı paylaştığı yaşlı bir kadın tarafından Kürt olduğu için dışlanır. Yaşlı kadın Zelal’in Kürt olmasından özellikle de köylü olmasından rahatsızdır bundan dolayı hastane yönetimine şikâyetlerde bulunur. Zelal Kürt olduğu için PKK’lı olmakla da suçlanır. Yaşlı kadın odada Kürtçe konuşulmasından hatta yerel ağızla konuşulmasından da rahatsız olur. Zelal ise Türk, Kürt, Arap fark etmeksizin bütün insanların kardeş olduğunu savunur ve kendisine getirilen çiçeklerden kadına hediye eder:

“Size bir zararımız yok teyze. Dilimiz budur, bizim oraların dili Kürtçe’dir, kimi yerde de Zazaca. Kendi dilimizde daha rahat anlatırız meramımızı. Analarımızın dilidir. Analarımız başka dil bilmez, bu onların günahı değil. Herkes kendi anadiliyle daha güzel, daha sevgili konuşur. Söylediğimiz sözler sevgiden, iyilikten yana oldukça, ha şu dille söylenmiş ha bu dille ne çıkar.”
(KS. s. 219)

Mahmut, Zelal’le başına gelenleri, otogarda Zelal’in maganda kurşunuyla vurulup bebeklerini kaybettiklerini, yaşlı kadın ve yaşlı kadının ziyaretçilerine anlatır. Anlattıklarından dolayı onları dışlayanların yumuşadığını, acılarına gerçekten üzüldüklerini fark eder ve insanların birbirlerinin acılarını anlayarak düşmanlıkların ve ötekileştirmelerin sona ereceğini düşünür. Zelal’in başına gelenleri duyduktan sonra yaşlı kadın Zelal’e şefkatli davranmaya başlar:

“Kürt’müş Türk’müş, Doğuluymuş, Batılıymış; insanın insana ulaşması ne güzel, acısını paylaşması, gülüşünü paylaşması ne güzel! ... İnsan insanı sevdikçe, hor görmedikçe, kardeş saydikça düzelir her şey, bir gün bu ülkede de düzelecek.” (KS. s.221)

Ömer Eren Doğu’ya gittiğinde oradaki insanların da etnik çatışmadan yana olmadıklarını görür. Burada yaşayanların talepleri Batı’da yaşayanlar gibi yaşamaktır:

“Aydınlarımız buralara gelip görseler; medya gelse, bizleri tanısalara, tanıtsalar, anlatsalar ki biz şerefsiz değiliz, biz terörist değiliz, biz ayrılıkçı değiliz. Kürdüz, insanız, dilimizi istiyoruz, kimliğimizi istiyoruz. Batı’da insanlar nasıl yaşıyorsa öyle yaşamak istiyoruz.” (KS. s.132)

Ömer Eren, Mahmut’un ricası üzerine Zelal’in başına herhangi bir şey gelirse onu emanet edebileceği kişiyle tanışmaya adı verilmeyen bir sınır iline gider. Bir kitap üzerine çalıştığını söyleyerek dikkat çekmemeye çalışır. Otele bilgilerini verirken bunların komutanlığa yollanacağını öğrenir ve bu bölgeden olmayanlara ‘yabancı’ denmesini garipser.

Elif Avrupa’da tanınmış bir bilim insanı olarak etnik dışlanma yaşayan karakterlerden biridir. Bilimle ilgili yaptıklarından ziyade Türk, Müslüman ve özellikle kadın olduğu için insanların dikkatini çeker. Sunduğu bildirimlerden çok tesettürlü olmaması, İngilizcesinin iyi olması Avrupa’daki bilim insanlarını şaşırtır. Elif Avrupalı bilim insanlarının siyahî ya da Uzak Doğulu bilim insanlarına da ayrımcı bir şekilde davrandıklarını fark eder. Elif’e göre Batı karşısında kendini aşağılık hisseden Doğu Batı’yı gözünde büyötmektedir; Elif Avrupalı birçok bilim insanının basmakalıp düşüncelere sahip olduğunu sorgulamayan eleştirmeyen bireyler olduğunu fark eder. Avrupalı meslektaşları karşısında kendisini yetersiz hissetmez ve kimliğiyle gurur duyar. Elif Norveç’e Deniz’i görmeye gittiğinde kasaba yerlilerinin tepkisiyle karşılaşır. Deniz, Norveç’te faşist saldırıların olmadığını söylese de Elif yabancı olduğu için dışlandığını hisseder. Elif adada satılan pahalı bir oyuncak arabayı torunu Björn’e satın alarak ada halkı tarafından saygı görmeye çalışır:

“Elif, oyuncak otomobile o kadar parayı sadece çocuk sevin sin diye değil, bu Kuzey köylülerinin ağızlarını açık bırakmak için, oğluna bu insanların gözünde saygınlık kazandırmak için verdiğinin ayırımına varıyor birden: Yabancıyız diye, hele de Doğuluyuz, Türküz diye küçümsüyorsunuz bizi ha, sizi gidi cahil balıkçılar sizi!” (KS. s.187)

Elif, Norveç'teki küçük adadan sunum için ayrıldıktan sonra Deniz'in yaşadığı ev kundaklanır. Adanın dazlak diye anılan yerlileri Deniz'in yabancı olmasından rahatsız olurlar ve onu korkutmak için evi ateşe verirler; Deniz'in köpeğini dahi kulübesindeyken diri diri yakarlar. Deniz, adalıların kendisine olan tavırlarının değiştiğini fark eder ve oğlu Björn'ü alıp adadan ayrılmaya karar verir.

Kayıp Söz romanında romanın başında ve sonunda yer alan Zap Köprüsü bir sembol olarak karşımıza çıkar. Ömer Eren'in gençlik yıllarında devrimci arkadaşlarıyla yapılışına yardım ettikleri Zap Köprüsü artık enkaz hâlinedir. Ömer Eren aynı toplum içindeki birbirine yabancı, birbirine düşman insanları da Zap Köprüsü'ne benzetir. İnsanların arasındaki kardeşlik sevgisi, yardımlaşma isteği son bulmuş; ötekileştirmeler, etnik çatışmalar sürekli yaşanır hâle gelmiştir. Zap Köprüsü'nün yıkılışıyla birlikte insanlar arasındaki ilişkiler de enkaz hâline gelmiştir. Romanın sonunda Ömer, ailesine geri döner. Bir yazar, aydın olarak yaşadıklarının, gözlemlediklerinin onu zenginleştirdiğini düşünür.

O Muhteşem Hayatınız romanında Aliye Sema tüm dünyada tanınan bir opera sanatçısıdır. İtalya'da, Avusturya'da, önemli müzik çevrelerinde başrol oynadıkça Türkiye'de Diva diye anılmaya başlanır. Fransız gazetelerinde müzik kariyerinden çok Türk olmasıyla ilgili haberler yapılır. Türk olup başarılı bir opera sanatçısı olması insanları şaşırtır: “*Şişman olmayan güzel Türk soprano*” (s. 93) başlıklarıyla haber olur. Aliye Sema, *Turondot* operasında Çinli prensesi canlandırır, eleştirmenler Aliye Sema'nın doğulu olmasından dolayı bu rolü iyi oynadığını yazarlar. Aliye Sema Avrupalıların bir Türk'le bir Çinliyi aynı doğu kültüründe değerlendirmelerini cahillik olarak görür. Avrupalı müzik eleştirmenlerinin oryantalist bir bakış açısına sahip olduklarını düşünür. Müzik eleştirmenleri sesinden çok fiziksel görüntüsüne yorum yapar, doğulu bir kadının zayıf ve naif olmasına şaşırırlar.

Yolun Sonundaki Ev romanında Irmak'ın Diyarbakırlı biriyle evlenmek istemesi ailesi tarafından tepkiyle karşılanır. Irmak, iki yıldır Diyarbakırlı biriyle sevgili olduğunu annesine açıkladığında annesinin ilk tepkisi “*Kürt mü?*” (s. 92) olur. Irmak'ın babası ise kızının düğününe katılmaz. Irmak'ın annesi zamanla kızının evliliğine saygı duyar ve ırk ayrımının önemi olmadığını düşünür: “*Kürt olmuş, Çerkez olmuş, Türk olmuş ne kıymeti var, insan olsun yeter, öyle değil mi?*” (s. 90)

SONUÇ

Sanat eserleri yazarın edebî kimliğini taşımakla birlikte toplumların sosyal kimliğini de taşır. Oya Baydar, romanlarında toplumun sosyal ve siyasal hayatında önemli izler bırakan olayları, bu olayların roman kahramanlarının iç dünyalarında bıraktığı etkileri başarılı bir şekilde aktarır. Siyasal olayların arka planda sıkça kullanıldığı romanlarda asıl yer alan toplumun sorunlarıdır ve Baydar sosyolog kimliğiyle de bunu romanlarında ortaya koyar. Yapılan bu çalışmada Oya Baydar'ın romanlarında sosyal konular ele alınmış, toplumsal olayların bireyler üzerindeki etkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Sosyal ve siyasal hayattaki değişimler, sosyal ve kültürel değişim yaşayan Türk toplumunda kadın ve ailenin durumu ve bu durumlara yazarın nasıl bir bakış açısıyla yaklaştığı incelenmiştir.

Oya Baydar'ın edebiyata olan ilgisi lise yıllarında başlar. Lise yıllarında roman denemeleri sayılabilecek üç eseri bulunan Baydar, bir romanından kazandığı para ödülüyle Paris'e gider ve burada ilk kez sosyalizmle ilgilenmeye başlar. Türkiye'ye döndüğünde Paris'teki çevresinden etkilenip Sosyoloji okumaya karar verir ve üniversite yıllarından sonra edebî hayatının yerini siyasal ve sosyolojik çalışmaları alır. 1980 darbesinden sonra yurt dışına çıkan ve on iki yıl boyunca Avrupa'da yaşayan Baydar, 1990'lı yıllarda Türkiye'ye döner ve bu yıllardan itibaren tekrar roman yazmaya başlar. 1990 sonrası yazarlarımızdan olan Oya Baydar, romanlarında sosyal hayattaki konuları işlemiştir. Baydar'ın romanlarını ele aldığı yıllar toplumsal değişimin en çok yaşandığı, siyasal kaygının en çok hissedildiği yıllardır. Yazar, gerçekçilik akımından hareketle romanlarındaki sosyal konuları siyasal, kültürel ve bireysel sebeplerle açıklar.

Sosyal ve kültürel değişim sürecinde Türk toplumunda kadınlar ve aile kurumu ve değişimden en çok etkilenenlerdir. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte kadınlar sosyal hayatta daha çok yer almaya başlamışlardır. Baydar romanlarında sosyalizmi savunan ve bu uğurda mücadele eden, hapse düşen, işkence sürgün olan karakterlere sık sık yer verir. Bu karakterler genellikle kadın kahramanlardan seçilmiştir. Yazar, sosyal hayatta başarılı, siyasal yaşamda aktif, mücadeleciler kadınları başkahraman yapar. Yazarın romanlarında kadınlar, siyasal yaşamdaki mücadeleleri kadar çalışma hayatlarında da güçlüdürler. *Sıcak Külleri Kaldı* ve *Erguvan Kapısı* romanlarında Ülkü filoloji eğitimi

alır, üniversitede asistanlık yapar. *Kayıp Söz* romanında Elif Eren başarılı profesördür; Jiyan ise yaşadığı şehrin tek kadın eczacısıdır. *O Muhteşem Hayatınız* romanında Aliye Sema, dünyaca tanınan bir opera sanatçısı; Arya ise müzikologdur. Yazar eğitilmiş, çalışma hayatında başarılı kadınlar yanında eğitim alamayan, işçi sınıfına mensup olan kadınlara da yer verir. Bu gruptaki kadınlar ise duygusal yönleriyle ve sezgileriyle güçlülerdir. Baydar, romanlarında her kesimden insana yer verir. Sosyalizm için mücadele eden kadınlar, iyi eğitim almış orta sınıfa mensup karakterlerdir. Kadın karakterler sosyalizm ve devrim için mücadele edip, işkence görüp, sürgün olsalar da siyasal yaşamları kurgusal olarak kusurlu kalır. Çoğu romanda ısrarla militan olmadıklarını vurgulayan kadın kahramanların hapse girip işkence görme sebepleri yüzeysel kalır ve bu denli mücadelelerine karşın sol harekette önemli bir konuma yükselemezler. Kadın karakterlerin önemli konuma yükselememelerinde yazarın iktidar kavramına yüklediği olumsuz anlam etkilidir.

Romanlardaki kadınların bir diğer özelliği ise cinsel özgürlüğe sahip olmalarıdır. Toplumdaki ahlak kurallarının aksine kahramanlar cinselliğin ayıp sayılmasına ve insanlar tarafından yönlendirilmesine karşı çıkarlar. Sosyal ve siyasal hayatta aktif olan kadınlar, kadının cinsel özgürlüğüne sahip olduğunu düşünürler ve bu doğrultuda hareket ederler. Sosyal ve siyasal yaşamdaki başarılarının aksine başkahraman kadınlar Türk toplumuna çok uymayan cinsel yaşamlara sahiptirler. Başkahraman kadınların bir diğer ortak özelliği ise geçmişleriyle hesaplaşmalarını çoğunlukla adaya, doğaya sığınarak yapmalarıdır. Siyasal mücadeleyle geçen yaşamlarını doğaya sığınarak sorgularlar ve anne kimlikleri için yeni kararlar alırlar.

Oya Baydar'ın romanlarında başkahraman kadınlar siyasal yaşamda aktif, çalışma hayatında başarılı olmalarına rağmen aile yaşamında başarısız olurlar. Yazarın hayatından parçalar gördüğümüz romanlarda aile ilişkileri de dikkat çeker. Siyasal birliktelikle başlayan aile ilişkileri, siyasal yaşamdaki yenilgilerden etkilenip dağılır. Anne- babanın çocuklarıyla olan ilişkileri de çoğu zaman iletişimsizlikle sonuçlanır. Yurt dışına kaçtığında oğlunu göremeyen Baydar'ın kişisel tarihi bu konuda da romanlarında hissedilir. Yazar, siyasal mücadele uğruna çocuklarından dahi ödün veren karakterler kurgulayarak hangi ideoloji için olursa olsun araçların sorgulanmasına dikkat çeker.

Sosyal ve siyasal yaşamlarında başarılı olan başkahraman kadınlar aile yaşamlarını sürdüremezler. Başkahraman kadınların birçoğu tek çocuk sahibidir ve aile hayatında başarısız oldukları gibi annelik konusunda da başarısızlardır. *Hiçbiryer'e Dönüş* romanında başkahraman devrim mücadelesi için oğluyla ilgilenemez ve oğlu Eylül uyuşturucu bağımlısı olur. *Sıcak Külleri Kaldı* ve *Erguvan Kapısı* romanlarında Ülkü yurt dışına kaçmak zorunda olduğu için oğlu Umut'u terk eder ve Umut örgütlere dâhil olur, vurulur. Kayıp Söz romanında Elif Eren oğlu Deniz'e kendisi gibi başarılı olmadığı için ilgi göstermez. *O Muhteşem Hayatınız* romanında Aliye Sema ise kariyeri için kızını terk eder. Siyasal yaşamlarındaki yenilgiden sonra ideoloji sorgulaması yapan başkahraman kadınlar geçmişleriyle yüzleşirler ve çocuklarıyla tekrar iletişime geçmek isterlerse de geç kalmış olurlar. Bu durum başkahramanların sosyal, siyasal yaşamlarını ve aile hayatlarını bir arada yürütemediklerini, tercih yapmak zorunda kaldıklarını gösterir.

Yazar, çoğu karakteri aracılığıyla iktidar kavramını da sorgular. Kadın karakterlerinden çok erkek karakterlerle iktidar kavramını veren yazar, iktidarın insanı kirleten bir yanının olduğu mesajını verir. Yazar iktidar peşinde koşan farklı ideolojideki karakterlere kötü sonlar kurgular ve bu da romanlardaki erkeklerin bazen siyasal bazen de gerçek anlamda ölümüne yol açar.

Yazarın *Kedi Mektupları*, *Hiçbiryer'e Dönüş*, *Sıcak Külleri Kaldı*, *Erguvan Kapısı*, *Yolun Sonundaki Ev* romanlarında olaylar, darbelerin gerçekleştiği yakın tarihimizin arka fon olarak kullanılmasıyla kurgulanır. Bu romanlarda öne çıkan karakterler birbirini andırır ve yazar bu romanlarda aynı mesajı verir. Bu dört romandaki roman kahramanları için hangi ideoloji olursa olsun insanı yaşatmayan bir ideoloji mücadele etmeye değmez. Bu dört romanda öne çıkan karakterler 12 Mart ve 12 Eylül darbelerindeki atmosferi kötü bir şekilde yaşarlar, siyasal kimliklerinden dolayı tutuklanır ve işkence görürler. 12 Eylül darbesinden önce yurt dışına kaçmak zorunda kalırlar ve yıllarca sürgün hayatı yaşarlar. Bu romanların bir diğer ortak özelliği ise sürgün olan bireyin hissettikleri, mekânda sürgünlüklerinin zamanda sürgüne dönüşmesidir. Öyle ki ülkelerine gerdi dönen karakterler hiçbir şeyi eskisi gibi bulamazlar ve kendilerini sürgün hissetmeye devam ederler. Sürgün olan karakterlerin çoğu Avrupa ülkelerinde yaşarlar ve yabancı oldukları için dışlanırlar.

Baydar, *Kayıp Söz* romanında ise devrimci mücadeleye diğer romanlarına göre az yer verir ve Kürt meselesini bu romanda ele alır. Dersim meselesini ise *O Muhteşem Hayatınız* romanında kurgular ve bu iki romanda da karakterler ülkelerinin diğer yarısında olup bitenleri, yakın tarihlerini öğrenirler. Yazar böylece ideal aydın tipini de yansıtır ve ideal aydını toplumsal olaylardan haberdar, vicdanî sorumlulukları olan bireyler olan aktarır. Yazarın, diğer romanlarından çok farklı bir kurguya sahip olan ve karşı-ütopya olarak adlandırılan *Çöplüğün Generali* romanında toplumsal bellek kurguya dönüşür. Romanın genelinde iktidar kavramını sorgular ve iktidar hırsının toplumu nerelere sürükleyebileceğini hayalî ülkede geçen bir olayla aktarır. Yazar, *Yolun Sonundaki Ev* romanında Türkiye'nin yakın tarihindeki olayları, faili meçhul cinayetleri, sürgünleri aynı apartmanda yaşayan aileler aracılığıyla aktarır.

Baydar'ın romanlarında olaylar kronolojik olarak ilerlemez. Kahramanlar iç hesaplaşma yaşadıklarından sürekli geçmişe dönerler. Roman kahramanları hayatın anlamını bulmaya çalıştıkça çaresizlik hissine kapılırlar ve geçmişe sarıldıklarında da geçmişle hesaplaşmaları onların sorularını cevaplamak için yetersiz kalır. Romanlar genellikle 1960 ve 2000 yılları arasında kurgulanır. Yazar karakterlerini bu yıllarda kurgularken aynı zamanda Türkiye'nin bu yıllarda yaşadığı önemli toplumsal ve siyasal olayları da ele alır ve bu olayların roman kahramanları üzerindeki etkilerini gösterir. Yazarın olayları kişisel bakışla karakterleri üzerinden anlatıldığı görülmekle birlikte tarafsız olmaya çalıştığı, kahramanların sıkça kendilerini eleştirmelerinden hissedilir.

KAYNAKÇA

- AKDAĞ Ayşe Bengisu, *Faik Baysal'ın Romanlarında Sosyal Meseleler*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2017.
- AKINCI Abdulvahap, “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı: 9(1), 55- 72, 2014.
- AKSOY GÜLER Evrim, *Oya Baydar'ın Eserlerinde Kadın ve İktidar İlişkisi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2008.
- AKŞİN Sina, *Türkiye Tarihi 4. Cilt Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, Cem Yayınevi, 12. B., İstanbul, 2013.
- AKYÜZ Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1995.
- ALANGU Tahir, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman 1940-1950*, Cilt:3, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1965.
- ALTAN Hayriyem Zeynep, “Bir Sürgünlük Biçimi: Metropol Yaşamı”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 34, 2011.
- ALVER, Köksal, *Edebiyat Sosyolojisi*, Hece Yayınları, 3. B., Ankara, 2012.
- ANDAÇ Feridun, *Söz Uçar Yazı Kalır/ Yüzyılın Son Tanıkları 1 Denemeler Söyleşiler*, Can Yayınları, 1.B., 2001.
- ARMAOĞLU Fahir, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1995*, Timaş Yayınları, 21. B., İstanbul, 2016.
- ATAN Meltem, “Radikal Feminizm: “Kişisel Olan Politik” Söyleminde Aile” *The Journal Of Europe - Middle East Social Science Studies*, S. 2, Vol. 1, 2015.

AYDIN Ertuğrul, “Edebiyat-Sosyoloji İlişkisinde Sosyolojik Kaynak ve Ölçütler”, *TURKISH STUDIES- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4 /1-I Winter, 2009, www.turkishstudies.net, ss. 357-370.

AYDIN Ertuğrul, “Edebiyatın Siyasetle Kesişen Noktasında Yazar ve Şairlerin Tutumları”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 4, Sayı:13-14, Yaz-Güz 2007, ss. 141-146.

AYHAN Sacit, *Türk Romanında Azınlıklar (1872-1950)*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2009.

BALIK Macit, “Türk Romanında 12 Eylül Darbesi”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 4/1-II, 2009.

BAYDAR Oya, *Kedi Mektupları*, Can Yayınları, 1. B., İstanbul, 1992.

_____, *Hiçbiryer’e Dönüş*, Can Yayınları, 1 B., İstanbul, 1998.

_____, *Sıcak Külleri Kaldı*, Can Yayınları, 1 B., İstanbul, 2000.

_____, *Erguvan Kapısı*, Can Yayınları, 1 B., İstanbul, 2004.

_____, *Kayıp Söz*, Can Yayınları, 1. B., İstanbul, 2007.

_____, *Çöplüğün Generali*, Can Yayınları, 1. B., İstanbul, 2009.

_____, *O Muhteşem Hayatınız*, Can Yayınları, 1. B., İstanbul, 2012.

_____, *Yolun Sonundaki Ev*, Can Yayınları, 1. B., İstanbul, 2018.

_____, *Surönü Diyalogları*, Can Yayınları, 1. B., İstanbul, 2016.

_____, Melek Ulagay, *Bir Dönem İki Kadın Birbirimizin Aynasında*, Can Yayınları, 1. B., İstanbul, 2011.

_____, Derya Özkan, *75 Yılda Değişen Dünya Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.

_____, “Edebiyat-Sosyoloji-Politika Sarmalındaki Yazarlık Serüveni Üzerine Söyleşi”, Konuşan: Feridun Andaç, *Hürriyet Gösteri*, Sayı: 230, 2001.

_____, “Erguvan Kapısı İnsanın Bitmeyen Arayışının Romanı Üzerine Söyleşi”, Konuşan: Erdem Öztop, *Hürriyet Gösteri*, Sayı: 259, 2004.

_____, “Dünya ile, Yaşadığım Çağla, İnsanla ‘Meselem’ Var, Çözmeye Çabalıyorum”, (“Erguvan Kapısı” Adlı Eseri Üzerine Söyleşi), Konuşan: Neslihan Gürel, *Varlık*, Sayı: 1163, 2004.

BAYRAM Ahmet Kemal, “İktidar Çözümlemelerinde Bir Mihenik: Michel Foucault”, *Bilgi Dergisi*, S.7, 2003.

BELGE Murat, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol*, İletişim Yayınevi, C. 8, 2008.

BENSAID Daniel, HOLLOWAY John, HEARSE Phil, CALLINICOS Alex, WAINWRIGHT, *İktidar Olmadan Dünyayı Değiştirmek Mi Dünyayı Değiştirmek İçin İktidar Olmak Mı?*, (Çev. Mutlucan Şahan, Erkan Ünal), Yazın Yayıncılık, İstanbul, 2016.

BİLGİN Rıfat, “Geleneksel ve Modern Toplumda Kadın Bedeni ve Cinselliği”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 1, 2016.

BİNGÖL Orhan, “Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S.16, 2014.

BROWN Heather, *Marx’ta Toplumsal Cinsiyet ve Aile*, çev. Gamze Rastgeldi, Dipnot Yayınları, Ankara, 2016.

BUÇUKÇU Öner, *Türkiye Sosyalist Solu ve Milliyetçilik (1960-1971)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Afyonkarahisar, 2017.

CANATAN Kadir, YILDIRIM Ergün, *Aile Sosyolojisi*, Açılım Kitap, 6. B., İstanbul, 2016.

CONNELL R.W., *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, (çev. Cem Soydemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.

ÇALIŞKAN Uğur, Çimen GÜNAY ERKOL, “Bellekten Beklentiler: Eleştirinin Darbe Romanlarına Tanıklığı”, *Monograf Edebiyat Eleştirisi Dergisi*, Vol. 5, 2016.

ÇELEBİ Vedat, “Michel Foucault’da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C. 5 No. 1, 2015.

ÇOBAN DÖŞKAYA Füsun, Ed. Serdar KURT, Serap ALP, Sedat ÇAPAR, 21. *Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar Değişim ve Güçlenme*, Türk Kadınının Seçme ve Seçilme Hakkını Alışının 75. Yıldönümünde Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi Bildiri Kitabı, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, C.2, İzmir, 2010.

COŞKUN Sezai, *Tarık Buğra’nın Romanlarında Sosyal Meseleler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.

DEMİR Fethi, “Sema Kaygusuz’dan Dersim Trajedisine Dair Modern Bir Roman: Yüzünde Bir Yer”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol.2, No.29, 2013, www.sosyalarastirmalar.com

EMİROĞLU Atiye, “Cumhuriyet Dönemi Darbelerin Türk Demokrasisi ve Çağdaşlaşmasına Etkileri Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 15, 2016.

ENGİNÜN İnci, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyete (1839-1923)*, 7. B., Dergâh Yayınları, Ocak, 2013.

_____, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. Dergâh Yayınları, 15. B., Eylül, 2014.

ERKAL E. Erkan, *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*, Der Yayınları, 2000.

EROL Çiğdem, *Oya Baydar’ın Eserlerinin Roman Unsurları ve Anlatım Teknikleri Bakımından İncelenmesi*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2009.

- ERTEM CİHAN Ece, *Romanlarda 12 Eylül Askeri Müdahalesi*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- ESCARPİT Robert, “Edebiyat Sosyolojisi”, (çev. Salih Özer), Edebiyat Sosyolojisi, (ed.) Köksal Alver, 3.B., Hece Yayınları, Ankara, 2012, ss.65-82.
- ESEN Nüket, *Türk Romanında Aile Kurumu (1870-1970)*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 1991.
- FIRESTONE Shulamith, Cinselliğin Diyalektiği, (çev. Yurdanur Salman), Payel Yayınevi, 2. B., İstanbul, 1993.
- FOUCAULT Michel, *Cinselliğin Tarihi*. (çev. H.U. Tanrıöver), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.
- GİDDENS Anthony, *Sosyoloji*, haz. Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, 2005.
- GÜNAY-ERKOL Çimen, “Osmanlı-Türk Romanından Çağdaş Türk Romanına Kadınlık: Değişim ve Dönüşüm”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 21/Güz, 2011.
- GÜNEŞ Mehmet, *Aka Gündüz’ün Roman, Hikâye ve Tiyatrolarında Sosyal Meseleler (1909-1958)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul, 2009.
- KABAKLI Ahmet, *Türk Edebiyatı V*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 14. B., İstanbul, 2008.
- KAÇMAZOĞLU Bayram, 27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türkiye’de Siyasal Fikir Hareketleri, Doğu Kitabevi, 3. B., İstanbul, 2013.
- KAYMAZ İhsan Şerif, “Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye’de Kadının Toplumsal Konumu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 46, Güz 2010.
- KIRKPINAR Dilek, *12 Eylül Askeri Darbesi’nin Gençliğin Üzerindeki Etkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2009.

KOÇAK Cemil, *Darbeler Tarihi*, Timaş Yayınları, 1. B., İstanbul, 2016.

KOLCU Ali İhsan, *Türk Romanı El Kitabı*, 1.B., Salkımsöğüt Yayınları, 2013.

LOWENTHAL Leo, “*Edebiyat Sosyolojisi Üzerine*”, (çev. Salih Özer), *Edebiyat Sosyolojisi*, (ed.) Köksal Alver, 3.B., Hece Yayınları, Ankara, 2012, ss.83-100.

LÜKÜSLÜ Demet, *Türkiye'nin 68'i Bir Kuşağın Sosyolojik Analizi*, Dipnot Yayınları, İstanbul, 2015.

MORAN Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 7. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

_____, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

MUMCU Uğur, *Büyüklerimiz*, Tekin Yayınevi, 7. B., İstanbul, 1979.

MUTLU Kübra, *Adil Yakubov'un Romanlarında Sosyal ve Kültürel Meseleler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011.

OKUTAN Ekrem, *Türkiye’de Siyasal Muhalefet Geçmişten Günümüze Muhalefette Zemin Kaymaları*, Selis Yayınları, 1. B., İstanbul, 2014.

ÖTGÜN Cebail, “Sanat Yapıtına Yaklaşım Biçimleri” *Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, Sayı: 2, Aralık, 2008, ss.159-178

ÖZBUDUN Sibel, *Marksizm ve Kadın Emek, Aşk, Aile*, Tekin Yayınevi, 1. B., İstanbul, 2015.

ÖZEL Erdoğan, Hikmet ZELYURT, “Anne Baba Eğitiminin Aile Çocuk İlişkilerine Etkisi”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, S. 36, 2016.
<http://dx.doi.org/10.21560/spcd.60151>

- PARLAK Cansu, *Türkiye’de Siyasal Hayat ve Cezaevleri: Hayata Dönüş Operasyonları Üzerine Bir İnceleme*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2018.
- SAGIR Adem, “Sürgün Sosyolojisi Bağlamında Göçün Sosyo-Politiği: Sovyet Rusya Örneği”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, S. 1, 2012.
- SARIKOCA Erem, *Tarihi Güncellemek (Edebiyat Sosyolojisi Açısından Roman)*, Fenomen Yayınları, 1. B., Erzurum, 2016.
- SCOTT Ryley George, *İşkencenin Tarihi*, çev. Hamide Koyukan, Dost Kitabevi Yayınları, Şubat, 2001.
- SEZEN Yeliz, *Oya Baydar’ın Romanlarında Kadın Tipleri*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi) Çanakkale, 2013.
- SEZER Özlem, *Türk Kadın Yazarların 2000 Sonrası Romanlarında Çocuk ve Eğitim*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi) İzmir, 2014.
- ŞENTÜRK Ünal, “Modern Toplumlarda Öne Çıkan İki Sorunsal: Güvensizlik ve Kaygı”, 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler-Kültürel Değişim, Gelişim ve Hareketlilik*, Cilt:2, Sayı:2, Ankara, 2011, ss.717-738.
- ŞİMŞEK Sedat, “Medya-Siyaset-İktidar Üçgeninde Medya Gerçeği”, Selçuk Üniversitesi İletişim Yayınları, C. 6, 2009.
- TANPINAR Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 7. B., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ekim, 2006.
- TAŞKESEN Abdullah, “Toplumsal Hareketlilik Bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olaylarının Sosyolojik Analizi”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 14, Güz 2017

- TİMUR Kemal, “Bilinmez Diyarın Garîb Misafiri: Sürgün ve Bireye Etkisi”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, Sayı 8, GÜZ 2017.
- TUNA Fahri, “*Hep İnsanı Daima İnsanı Yazan Yazar*”, Irmak, S. 25, Ocak, 2003.
- TÜRKDOĞAN Orhan, *Kültür-değişme ve toplumsal çözülme*. Çizgi Kitabevi, Eylül, 2014.
- TÜRK Hatem, “Bir Servet-i Fünûn Masalı: Yeni Zelanda Fikri ve Anadolu’ya Avdet”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/3, 2014.
- UZUN Diler, *Adalet Ağaoğlu’nun Romanlarında Sosyal Meseleler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008.
- WELLEK Rene; WARREN Augustin, *Edebiyat Teorisi* (çev. Ömer Faruk Huyugüzel), Akademi Kitabevi, İzmir, 1993.
- YARDIM Mehmet Nuri, *Romancılar Konuşuyor*, 3.B., Çağrı Yayınları, İstanbul, 2013.
- YAŞAR EKİCİ Fatma, “Türk Aile Yapısının Değişim ve Dönüşümü ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, No. 30, 2014.
- YILDIRIM Barış, *Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün Mü?*, Der. Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 1. B., 2013.
- YÜCEL Hakan, “Varoşun Üç Hali: İç Varoş, Parçalanmış Varoş ve Bütünleşik Varoş”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S.1, 2016.